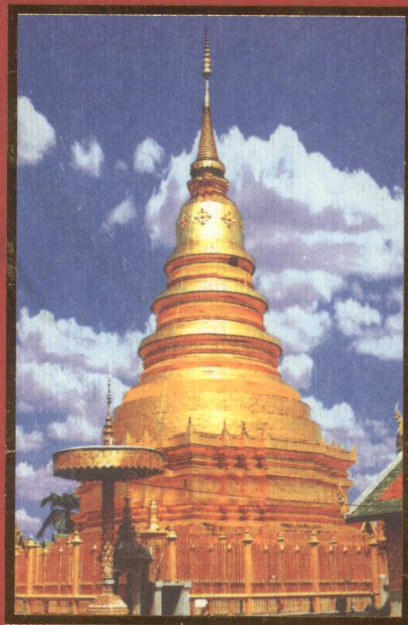

โคลงนิราศศรีภุญชัย

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
สอภกับต้นฉบับเชียงใหม่

หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้ากฐินพระราชทาน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖
ณ วัดพระธาตุนครศรีภุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
วันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๖

โคลงนิราศหริภุญชัย

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร

สอบกับต้นฉบับเชียงใหม่

หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖
ณ วัดพระธาตุดุริภุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
วันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

ชื่อหนังสือ	โคลงนิราศหริภุญชัย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สอภกับ- ต้นฉบับฉบับเชียงใหม่ หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ ณ วัดพระธาตุ หริภุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๖
บรรณาธิการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อัฐรัตน์
ออกแบบปก	อาจารย์มณฑนาพร ภิรมณ์
จำนวนพิมพ์	๒,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

โคลงนิราศหริภุญชัย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สอภกับ-
ต้นฉบับฉบับเชียงใหม่ หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ ณ วัดพระธาตุ
หริภุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม
๒๕๔๖ กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖. ๓๕๖ หน้า.

๑ พรรณคดีไทย - ประวัติและวิจารณ์ | ประเสริฐ ณ นคร ผู้เรียบเรียง
๘๙๕.๙๑๑ ISBN 974 - 91637 - 5 - 3

สารบัญ

ภาคที่ ๑	หน้า
สำนักในพระมหากษัตริย์คุณ	๗
กำหนดการฉลองสมโภชและพิธีถวายเป็นพระราชทาน	๘
ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖	
ประวัติการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	๑๒
สารอธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	๑๔
ศรีนครินทรวิโรฒวิวัฒน์ : ประวัติและปัจจุบัน	๑๖
สารอธิบดีสงฆ์วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร	๒๓
ลำดับเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร	๒๕
คำบูชาพระบรมธาตุหริภุญชัย	๒๖
พระธาตุประจำปีเกิด (ตามปี ๑๒ นักษัตร)	๒๗
วัดพระธาตุหริภุญชัย : วัดที่ประดิษฐานองค์พระเกศาบรมธาตุ	๒๘
สารผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน	๓๓
ลำดับเจ้าผู้ครองนครลำพูน	๓๔
จากหริภุญชัยถึงลำพูน : นครแห่งพระนางจามเทวี	๓๕
ประเพณีทอดกฐิน : วิถีไทยในงานบุญ	๓๘
คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน	๔๘
ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖	
ภาคที่ ๒	
โคลงนิราศหริภุญชัย	๕๘
อักษรวิธานศัพท์	๒๘๔
ปัจฉิมภาค	๓๕๒

ภาคที่ ๑

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานผ้าพระกฐินให้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อัญเชิญไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ผู้อยู่จำพรรษากาล ณ วัดพระธาตุศรีบุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ในวันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ นั้น ปวงข้าพระพุทธเจ้ามีความปลื้มปิติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ล้นเกล้าล้นกระหม่อมอย่างหาที่สุดมิได้

โดยที่กฐินเป็นทั้งกาลทาน คือ ทานที่กำหนดด้วยกาล และเป็นทั้งสังฆทาน คือทานที่ถวายแด่พระสงฆ์ โดยมีได้จำเพาะเจาะจง จึงเป็นทานที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องว่าเป็นทานที่มีผล มีอานิสงส์สูงสุด

ในการรับพระราชทานผ้าพระกฐินไปทอดถวายครั้งนี้ จึงเป็นการบำเพ็ญกิจอันเป็นมหากุศลอย่างยิ่ง ปวงข้าพระพุทธเจ้า มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และผู้มีจิตอันเป็นกุศล ซึ่งมีความจงรักภักดีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้พร้อมใจกันจัดให้มีพิธีบำเพ็ญกุศลสมโภชองค์พระกฐินพระราชทาน แล้วจึงอัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ต่อจากนั้นจะมีการทอดผ้าป่าหนังสือแก่โรงเรียนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เพื่อน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระราชกุศล และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติแห่งใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กำหนดการ

พิธีสมโภชองค์พระกฐินและถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖
ณ วัดพระธาตุนฤขัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
ในวันเสาร์ที่ ๑๘ - วันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖

.....
วันเสาร์ที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๖ (วันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑)

- เวลา ๑๓.๐๐ น. - บุคลากรสำนักหอสมุดกลาง คณาจารย์สาขาวรรณกรรมสำหรับเด็ก
และสาขาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
จัดนิทรรศการหนังสือ ณ ศาลาบาตร
- เวลา ๑๖.๐๐ น. - กิจกรรมส่งเสริมการอ่านในโครงการนิทรรศการสัญจรสำหรับนักอ่านรุ่นเยาว์
และกิจกรรมส่งเสริมการอ่านหนังสือที่นำมาทอดผ้าป่า
- เวลา ๑๘.๓๐ น. - ตั้งองค์พระกฐินพระราชทาน ณ พระวิหารหลวง วัดพระธาตุนฤขัย
วรมหาวิหาร
- ดนตรีพื้นเมืองบรรเลง
  - แขกผู้มีเกียรติพร้อมกัน ณ พระวิหารหลวง
  - นายธวัช เสถียรนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน กล่าวต้อนรับ
  - ศาสตราจารย์เกษม สุวรรณกุล นายกสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
  - พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์

- ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และผู้บริหาร พร้อมญาติมิตร ผู้ใหญ่ ร่วมประเคนจุดปัจจัยไทยธรรม
- พระสงฆ์อนุโมทนา (เสร็จพิธีสงฆ์)
- เวลา ๑๙.๐๐ น. - พิธีปล่อยโคมลอย ๕๕ ลูก (บริเวณลานด้านเหนือพระวิหารหลวง)
- เวลา ๑๙.๓๐ น. - คณะผู้ร่วมทำบุญรับประทานอาหารร่วมกัน (บริเวณสนามบาสเกตบอล โรงเรียนเมธีวุดมิตร)
- การแสดงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ฟ้อนเทียนจากนักฟ้อนลำพูน
- การแสดงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- การแสดงกลองสะบัดชัย จากชุมชนบ้านเวียงยอง
- เวลา ๒๐.๓๐ น. - จบการแสดง

วันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๖ (วันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๑๑)

- เวลา ๐๘.๔๕ น. - ศาสตราจารย์เกษม สุวรรณกุล นายกสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้บริหารและแขกผู้มีเกียรติพร้อมกัน ณ คณะหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
- เวลา ๐๙.๐๙ น. - เคลื่อนขบวนแห่ผ้าพระกฐินพระราชทานจากวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ไปตามถนนรอบเมือง ถนนอภัยราษฎร์ ถนนอินทงยศ และเลี้ยวซ้าย ที่เชิงสะพานท่าขาม เข้าสู่วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
- อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานวางบนโต๊ะหมู่บูชาหน้าพระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หน้าพระวิหารหลวง

- เวลา ๑๐.๐๙ น.
- อธิการบดี อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานจากโต๊ะหมู่บูชา (ดนตรีบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี)
  - อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานเข้าสู่พระวิหารหลวง วางผ้าพระกฐิน ที่พานแว่นฟ้าหน้าพระประธาน
  - ถวายเทียนปาฏิโมกข์และผ้าห่มพระประธาน
  - จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
  - อธิการบดีประคองผ้าพระกฐินพระราชทาน หันหน้าไปทางพระประธาน ในพระวิหาร ตั้งนะโม ๓ จบ แล้วหันหน้าไปทางพระสงฆ์พิธี กล่าวคำถวาย ผ้าพระกฐิน
  - พระสงฆ์กล่าวสาธุพร้อมกัน
  - ถวายผ้าพระกฐินพระราชทานแด่พระสงฆ์องค์ครอง และถวายผ้าไตรจีวรแด่ พระคู่สวด
  - ถวายตาลปัตร
  - พระสงฆ์ประกอบพิธีกรานกฐิน ณ พระอุโบสถพระเจ้าทองทิพย์
  - นายกสภามหาวิทยาลัย อธิการบดี ผู้บริหารและญาติมิตร ผู้ใหญ่ ถวายเครื่อง บริวารกฐิน และถวายเครื่องจตุปัจจัยไทยธรรม แด่พระสงฆ์ ๓๗ รูป และสามเณร ๗๓ รูป
  - อธิการบดี รายงานจำนวนเงินที่ได้รับโดยเสด็จพระราชกุศล ถวายวัดทั้งสิ้น
  - พระสงฆ์อนุโมทนา
  - นายกสภามหาวิทยาลัย อธิการบดี ผู้บริหาร พร้อมญาติมิตรกวรวดน้ำ ถวายเป็นพระราชกุศล
  - เสร็จพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

เวลา ๑๐.๔๕ น. - พิธีทอดผ้าป่าหนังสือ

เวลา ๑๑.๐๐ น. - ถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุและสามเณรทุกรูป

เวลา ๑๒.๐๐ น. - คณะผู้ร่วมทำบุญรับประทานอาหารร่วมกัน

การแต่งกาย ๑. ผู้บริหารมหาวิทยาลัย กรรมการดำเนินงาน ผู้แทนหน่วยงาน แต่งกาย
เครื่องแบบปกติขาว

๒. คณาจารย์ ข้าราชการ และผู้มีจิตศรัทธาที่เดินทางไปร่วมในพิธี แต่งกาย
เครื่องแบบปกติขาว หรือชุดพระราชทาน หรือชุดสากลนิยม หรือแต่งกายสุภาพ

ประวัติการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ครั้งที่ ๑	วันที่ ๓	พฤษภาคม	๒๕๒๒	ณ วัดมัชฌิมาวาส	อ.เมือง จ.สงขลา
ครั้งที่ ๒	วันที่ ๗	พฤษภาคม	๒๕๒๓	ณ วัดปฐมวณาราม	เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ
ครั้งที่ ๓	วันที่ ๘	พฤษภาคม	๒๕๒๔	ณ วัดกลางวรวิหาร	อ.เมือง จ.สมุทรปราการ
ครั้งที่ ๔	วันที่ ๒๒	ตุลาคม	๒๕๒๕	ณ วัดบรมนิวาส	เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ
ครั้งที่ ๕	วันที่ ๕	พฤษภาคม	๒๕๒๖	ณ วัดศาลาปูนวรวิหาร	อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๖	วันที่ ๓	พฤษภาคม	๒๕๒๗	ณ วัดมหาชัย	อ.เมือง จ.มหาสารคาม
ครั้งที่ ๗	วันที่ ๙	พฤษภาคม	๒๕๒๘	ณ วัดพระบาทมิ่งเมืองวิหาร	อ.เมือง จ.แพร่
ครั้งที่ ๘	วันที่ ๙	พฤษภาคม	๒๕๒๙	ณ วัดคูหาสวรรค์	อ.เมือง จ.พัทลุง
ครั้งที่ ๙	วันที่ ๑๗	ตุลาคม	๒๕๓๐	ณ วัดเกตการาม	อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม
ครั้งที่ ๑๐	วันที่ ๑๙	พฤษภาคม	๒๕๓๑	ณ วัดชุมพลนิกายารามราชวรวิหาร	อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๑๑	วันที่ ๔	พฤษภาคม	๒๕๓๒	ณ วัดศาลาปูนวรวิหาร	อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๑๒	วันที่ ๒	พฤษภาคม	๒๕๓๓	ณ วัดมหาชัย	อ.เมือง จ.มหาสารคาม
ครั้งที่ ๑๓	วันที่ ๒	พฤษภาคม	๒๕๓๔	ณ วัดคูหาสวรรค์	อ.เมือง จ.พัทลุง
ครั้งที่ ๑๔	วันที่ ๓	พฤษภาคม	๒๕๓๕	ณ วัดวชิรธรรมสาธิต	เขตพระโขนง กรุงเทพฯ
ครั้งที่ ๑๕	วันที่ ๑๒	พฤษภาคม	๒๕๓๖	ณ วัดมัชฌิมาวาส	อ.เมือง จ.สงขลา
ครั้งที่ ๑๖	วันที่ ๑๒	พฤษภาคม	๒๕๓๗	ณ วัดมหาชัย	อ.เมือง จ.มหาสารคาม
ครั้งที่ ๑๗	วันที่ ๒๘	ตุลาคม	๒๕๓๘	ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร	อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม

ครั้งที่ ๑๘	วันที่ ๙	พฤศจิกายน	๒๕๓๙	ณ วัดคูหาสวรรค์ อ.เมือง จ.พัทลุง
ครั้งที่ ๑๙	วันที่ ๘	พฤศจิกายน	๒๕๔๐	ณ วัดเขียนเขต อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี
ครั้งที่ ๒๐	วันที่ ๒๓	ตุลาคม	๒๕๔๑	ณ วัดเสนาสนาราม จ.พระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๒๑	วันที่ ๕	พฤศจิกายน	๒๕๔๒	ณ วัดเจษฎาราม อ.เมือง จ.สมุทรสาคร
ครั้งที่ ๒๒	วันที่ ๒๐	ตุลาคม	๒๕๔๓	ณ วัดอุดมธานี อ.เมือง จ.นครนายก
ครั้งที่ ๒๓	วันที่ ๓๑	ตุลาคม	๒๕๔๔	ณ วัดอาวุธวิกสิตาราม เขตบางพลัด กรุงเทพฯ
ครั้งที่ ๒๔	วันที่ ๘	พฤศจิกายน	๒๕๔๕	ณ วัดรัชฎาธิษฐานราชวิหาร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ
ครั้งที่ ๒๕	วันที่ ๑๙	ตุลาคม	๒๕๔๖	ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วมหาวิหาร อ.เมือง จ.ลำพูน

สารอธิการบดี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กฐินกาลในวาระจุฬารัตน ๒๕๔๖ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นเจ้าภาพถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วัดแห่งพระมหาเจดีย์ที่เป็นเอกอัครลักษณะแห่งศรีอารยล้านนา พระมหาเจดีย์ที่บรรจุพระเกศธาตุแห่งพระพุทธองค์ วัดและพระมหาเจดีย์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและศรัทธาของชาวล้านนา ชาวไทย และพุทธศาสนิกชนทั้งปวง

ขามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทั้งปวง ทั้งผู้บริหาร คณาจารย์ บุคลากร นิสิต นักเรียน โรงเรียนสาธิต ผู้ปกครอง และผู้มีจิตศรัทธาทุกท่าน ล้วนปีติกับการได้ร่วมกันถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ได้น้อมนำประสาทการและจิตศรัทธาอันล้นพันร่วมกัน พร้อมกันนั้นก็ร่วมกันทอดผ้าป่าหนังสืออันเป็นวิทยศรัทธาทานให้กับโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อสนองตอบการเป็นพุทธมามกะที่จะร่วมกันสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ บูชาพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง

ขออานิสงส์แห่งกุศลทาน จงดลบันดาลให้ทุกท่านที่ร่วมกันถวายพระมหากรุณาด้วยจิตอัน
เป็นกุศลธรรม ได้เสพรสแห่งธรรมและความดีงามทั้งปวง อันจะส่งผลไปสู่การดำรงอยู่ร่วมกันใน
สังคมโลกอย่างสันติสุขสืบไป

(ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๖

ศรีนครินทรวิโรฒวิวัฒน์ : ประวัติและปัจจุบัน

*อัศรา บุญทิพย์

ยุคแรกเริ่ม

การผลิตครูที่มีคุณภาพเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษา ชาติ แต่การฝึกหัดครูในระยะแรก ๆ ยังมิได้มีความเป็นปึกแผ่น ไม่มีสถานที่ตั้งสถาบันของตนเอง ต้องอิงอาศัยสถานที่ของหน่วยงานอื่น เป็นการชั่วคราว

พ.ศ. ๒๔๘๘ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการเวลานั้น จึงได้มีดำริจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงขึ้น โดยซื้อที่ดินที่ถนนประสานมิตร จำนวน ๙๓ ไร่ ๑ งาน ๑๘ ตารางวา เพื่อสร้างเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง โดยมีพระยาศรภักย์พิพัฒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ขณะนั้น เป็นประธานทำพิธีวางศิลาฤกษ์ ดึก ๑ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐

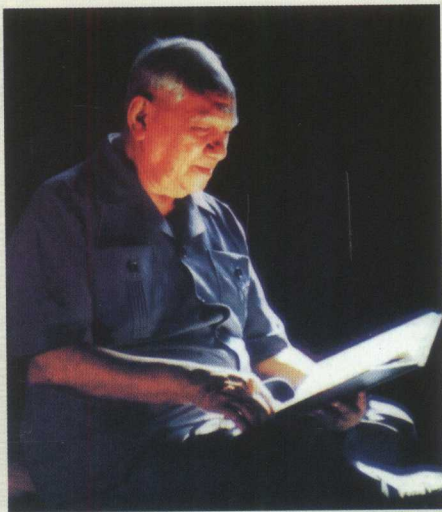
วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๒ รับนักเรียนเข้าอยู่ประจำเป็นครั้งแรก โดยกรมวิสามัญศึกษาซึ่งมีหน้าที่จัดการฝึกหัดครูเวลานั้น คัดเลือกนักเรียนฝึกหัดครูชายอายุไม่เกิน ๑๗ ปี จากโรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ๑๒ คน และจากโรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร (วังจันทร์เกษม) ๑๙ คน รวม ๓๑ คน เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครู ณ สถาบันแห่งนี้เป็นรุ่นแรก มีหลวงสวัสดิศาสตราสุทธิ (สวัสดิ์ สุมิตร) อธิบดีกรมสามัญศึกษา ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร อีกตำแหน่งหนึ่ง ทั้งโอนย้ายบรรจผู้แต่งตั้งนายสวัสดิ์ สิงหพงษ์ ม.ร.ว.จรีพรหมกมลลาศน์ และนายเกษุร ลิมทอง มาเป็นอาจารย์ประจำรุ่นแรก และเปิดเรียนวันแรกเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๒

พ.ศ. ๒๔๙๕ กระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งแต่งตั้งให้ ดร.สาโรช บัวศรี มาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ต่อจากหลวงสวัสดิศาสตราสุทธิ

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

ผู้ก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง
ถนนประสานมิตร

ด่วนมาก

ที่ รล ๐๐๐๒/๑๖๐๖

สำนักพระราชวัง

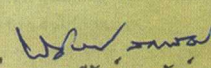
๒ มีนาคม ๒๕๑๗

เรื่อง พระราชทานชื่อมหาวิทยาลัย

เรียน อธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๑๗

ตามที่ท่านขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานชื่อของ
วิทยาลัยวิชาการศึกษา ซึ่งได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย ตามมติคณะรัฐมนตรี
ในการประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๑๗ ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น
ให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อมหาวิทยาลัย ว่า "ศรีนครินทรวิโรฒ"

(หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)
ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์

โทร. ๒๑๑๑๕๑ - ๓ ต่อ ๒๑

"ศรีนครินทรวิโรฒ" - (มหาวิทยาลัย) ที่เจริญเป็นศรีสง่า
แก่มหานคร

นามพระราชทาน "ศรีนครินทรวิโรฒ"
(มหาวิทยาลัย) ที่เจริญเป็นศรีสง่าแก่มหานคร

หอพระ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์

อาคารวิจัยและการศึกษาต่อเนื่อง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ภูมิทัศน์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์

ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้ริเริ่มนำวิชาครูสมัยใหม่ที่เรียกว่า วิชาการศึกษา (Education) หรือการศึกษาแบบพิพัฒนาการเข้ามาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งนี้และเสนอให้จัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้น เพื่อขยายระดับการศึกษาวิชาชีพครูให้มีการสอนถึงขั้นปริญญา ซึ่งวิชาชีพครูแต่เดิมมีวุฒิสูงสุดเพียงแค่วุฒิประโยคครูมัธยม (ป.ม.) เท่านั้น

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๙๖ กระทรวงศึกษาธิการได้มีประกาศเปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษาโดยให้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๙๖ ลงนามโดย พลเอกมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และมีพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา พ.ศ.๒๔๙๗ พระราชทาน ณ วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ.๒๔๙๗ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ตามนัยแห่งพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา มีการจัดการบริหารเป็น ๑ สำนักงาน อธิการวิทยาลัย และ ๔ คณะวิชา ได้แก่ ๑. คณะวิชาการศึกษา ๒. คณะวิชาวิจัยการศึกษา ๓. คณะวิชามนุษยธรรมศึกษาและสังคมศาสตร์ ๔. คณะวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ทั้งนี้ อำนาจให้อนุปริญญา (อ.กศ.) ปริญญาตรี (กศ.บ.) ปริญญาโท (กศ.ม.) และปริญญาเอก (กศ.ด.) ในวิชาการศึกษาและวิชาอื่นที่เกี่ยวข้องแก่ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยได้ นับเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในประเทศไทย ที่เปิดสอนถึงระดับปริญญาเอก โดยมีศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ดำรงตำแหน่งเป็นอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษาคนแรก

ยุควิทยาลัยวิชาการศึกษา

วันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ.๒๔๙๘ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกประกาศโอนแผนกฝึกหัดครูมัธยมพญาไท ปทุมวัน เข้าเป็นสาขาหนึ่งของ วิทยาลัยวิชาการศึกษา และให้เรียกชื่อสถาบันนั้นว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวัน

ในปีเดียวกันนั้น ได้ขยายสาขาสถาบันอุดมศึกษาระดับปริญญาตรีไปสู่ส่วนภูมิภาคเป็นแห่งแรกในประเทศไทย ใช้ชื่อว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน ตั้งอยู่ ณ ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๐ วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้ขยายสาขาไปสู่ภาคเหนือ ตั้งอยู่ ณ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ใช้ชื่อ วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก นิสิตของสถาบันนี้ในระยะแรกฝากเรียนที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวัน

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้เปิดสาขาที่อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ใช้ชื่อว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษามหาสารคาม และ วันที่ ๑ ตุลาคม ปีเดียวกันนั้น ก็ได้ประกาศตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา ที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้เปิดสาขาสวนกลางขึ้นในบริเวณเดียวกับวิทยาลัยครูพระนคร ถนนแจ้งวัฒนะ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร ใช้ชื่อว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางเขน

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ วิทยาลัยพลศึกษาซึ่งสังกัดกรมพลศึกษา ได้เข้าสมทบเป็นสาขาหนึ่งของวิทยาลัยวิชาการศึกษา ใช้ชื่อว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษาพลศึกษา

เมื่อวิทยาลัยวิชาการศึกษาเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น และมีสาขาถึง ๘ สาขา จึงเกิดปัญหาข้อจำกัด ความไม่คล่องตัวในการบริหารงาน ศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร อธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา ได้ร่างพระราชบัญญัติยกฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย เสนอต่อประธานสภาวิทยาลัยวิชาการศึกษา เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ และได้ดำเนินการต่อเนื่องมา

ด้วยความตั้งใจมุ่งมั่น ความสมานสามัคคีของผู้บริหาร คณาจารย์ ข้าราชการ ศิษย์เก่า และนิสิต ตลอดจนความร่วมมือจากผู้มีอำนาจบางท่านในรัฐบาลยุคนั้น คณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้ยกฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เปลี่ยนสถานภาพจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย โอนจากกรมการฝึกหัดครูไปสังกัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานนามมหาวิทยาลัยว่า “ศรีนครินทรวิโรฒ” มีความหมายว่า “เจริญเป็นศรีสง่าแก่มหานคร” และมีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. ๒๕๑๗ พระราชทาน ณ วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรีรับสนองพระบรมราชโองการ ศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร ได้รับแต่งตั้งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คนแรก

วิทยาลัยวิชาการศึกษา ที่เป็นสาขาทั้งในส่วนกลางและในภูมิภาคได้รับการยกฐานะให้เป็น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยระบุที่ตั้งเช่นที่เคยเรียกมาแต่เดิม ยกเว้นวิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร เรียกว่า มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน

ยุคมหาวิทยาลัย

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๑ ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร ดำรงตำแหน่ง อธิการบดี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒนั้น ท่านได้ดำริโครงการขยายมหาวิทยาลัย โดยจะไปสร้าง วิทยาเขตใหม่ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจะย้ายนิสิตระดับปริญญาตรีและ วิทยาเขต ๓ แห่ง ปทุมวัน บางเขน และพลศึกษาไปเรียนที่นั่น โดยตั้งโครงการชื่อ โครงการยุบรวม วิทยาเขตในกรุงเทพมหานครเป็นวิทยาเขตเดียวกัน ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๕๒๐-๒๕๒๔ แต่โครงการนี้ไม่ประสบความสำเร็จเพราะบุคลากรบางส่วนไม่เห็นด้วย

พ.ศ. ๒๕๓๒ มหาวิทยาลัยได้มีนโยบายยุบมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พลศึกษา รวม เข้าเป็นวิทยาเขตประสานมิตร

พ.ศ. ๒๕๓๓ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก ได้แยกตัวยกวิทยฐานะเป็นมหาวิทยาลัยบูรพา และมหาวิทยาลัยนเรศวร ตามลำดับ

พ.ศ. ๒๕๓๖ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน ได้ยุบเข้าร่วมกับวิทยาเขตประสานมิตร

พ.ศ. ๒๕๓๗ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ได้แยกตัวและยกวิทยฐานะ เป็นมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พ.ศ. ๒๕๓๙ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา ได้แยกตัวและยกวิทยฐานะเป็น มหาวิทยาลัยทักษิณ

วันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๑ สภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมีมติเห็นชอบให้ พัฒนาที่ดิน ซึ่งมหาวิทยาลัยได้รับบริจาค ที่อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก เพื่อรองรับการขยายตัว

ของมหาวิทยาลัย ในการผลิตบัณฑิต โดยมีเป้าหมายผลิตบัณฑิตทางด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์และเทคโนโลยี

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๓ คณะรัฐมนตรี สมัยรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี มีมติให้มหาวิทยาลัยขยายการจัดการศึกษาไปที่อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก โดยให้ใช้งบประมาณแผ่นดิน

ผู้ที่เป็นกำลังสำคัญในการผลักดันโครงการนี้ มี รองศาสตราจารย์ ดร.ชาติรี เมืองนาโพธิ์ อธิการบดีสมัยนั้น ศาสตราจารย์ ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ ตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธานี ทับทิมโต ตำแหน่งรองอธิการบดีวิทยาเขตบางเขน เป็นอาทิ

คณะและสถาบันที่ดำเนินงานที่องครักษ์ ได้แก่ คณะแพทยศาสตร์บางภาควิชา ศูนย์การแพทย์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี คณะพลศึกษาบางภาควิชา คณะเภสัชศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์บางส่วน

สมัยที่รองศาสตราจารย์ ดร.คุณหญิงสุมนทนา พรหมบุญ ดำรงตำแหน่งอธิการบดีได้ ดำริให้นิสิตชั้นปีที่ ๑ ทุกคนจะไปเรียนที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์ ในปีการศึกษา ๒๕๔๖ เพื่อปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์แก่นิสิต ตามปรัชญาของมหาวิทยาลัย แต่มีเหตุขัดข้อง ความไม่พร้อมของหอพักนิสิต จึงชะลอการดำเนินการไว้ และจะดำเนินการได้ในปีการศึกษา ๒๕๔๗

ปัจจุบันและอนาคต

ปัจจุบันมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้ดำเนินงานตามพันธกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษาอย่างมีคุณภาพ สมดังนามพระราชทาน ที่มีความหมายว่า “มหาวิทยาลัยที่เจริญเป็นศรีสง่า แก่มหานคร” ประกอบด้วยคณะ สถาบัน ศูนย์ สำนักและโรงเรียนสาธิต ดังต่อไปนี้

คณะทันตแพทยศาสตร์	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
คณะพลศึกษา	สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม
คณะเภสัชศาสตร์	สถาบันสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร
คณะวิทยาศาสตร์	สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา

คณะศิลปกรรมศาสตร์	สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา
คณะสังคมศาสตร์	สำนักคอมพิวเตอร์
คณะพยาบาลศาสตร์	สำนักหอสมุดกลาง
คณะเภสัชศาสตร์	สำนักสื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษา
คณะแพทยศาสตร์	สำนักวิชาศึกษาทั่วไปและวิทยาศาสตร์คณิตศาสตร์- พื้นฐาน
คณะวิศวกรรมศาสตร์	สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
คณะศึกษาศาสตร์	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการศึกษาสำหรับผู้มีความ- สามารถพิเศษด้านทัศนศิลป์และศิลปะการแสดง
คณะสหเวชศาสตร์	
บัณฑิตวิทยาลัย	โรงเรียนสาธิต มศว ปทุมวัน
ศูนย์วิทยาศาสตร์ศึกษา	โรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)
ศูนย์วิจัยและบริการ	โรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายประถม)

นอกจากพันธกิจด้านการสอนดังกล่าว มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒไม่หยุดยั้งที่จะพัฒนาการศึกษาวិทยาการสาขาต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับปรัชญามหาวิทยาลัยที่ว่า “ศึกษา
วิรุฬห์ สมบูรณ์ - การศึกษาคือความเจริญอกงาม” เพื่อความเจริญเป็นศรีสง่าแก่มหานครสืบไป

บรรณานุกรม

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (๒๕๔๓) สามยุคของมหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา.

ฝ่ายศิลปวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (๒๕๔๒). **ทีระลีกงานวันศาสตราจารย์สาโรช**

บัวศรี พุทธศักราช ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : สันติศิริการพิมพ์.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (๒๕๔๐). **พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัย**

ศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๐. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ.

_____. (๒๕๔๑). **มศว นิทรรศน์.** กรุงเทพฯ : กองกิจการนิสิต.

_____. (๒๕๔๔). **พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**

ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

_____. (๒๕๔๔). **วันมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๔๔.** กรุงเทพฯ : สันติศิริ

การพิมพ์.

_____. (๒๕๔๕). **พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**

ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๕. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สารอธิบติสงฆ์ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร

ตามที่ทางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยมีท่านศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นประธาน ได้แจ้งความประสงค์ขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นตัวแทนพระองค์ในการนำผ้าพระกฐินพระราชทานไปทอดถวาย ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖

อาตมาภาพ ในนามอธิบติสงฆ์ของคณะพระภิกษุสามเณร และคณะศรัทธาสาธุชน วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง และขอเจริญพรขอบคุณอนุโมทนาต่อท่านศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณาจารย์ คณะนิสิตนักศึกษา คณะเจ้าหน้าที่กรรมการ และคณะศรัทธาสาธุชนทุก ๆ ท่าน ที่มีจิตอันเป็นมหากุศล สามีคดียพร้อมเพรียงกันในการรับสนองพระราชศรัทธาเป็นผู้แทนพระองค์นำผ้าพระกฐินพระราชทานไปทอดถวาย ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ในครั้งนี้ นับว่าเป็นวโรกาสอันเป็นมหากุศล อย่างใหญ่หลวงของทางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในคราวครั้งนี้

ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและเดชบารมีแห่งองค์พระบรมธาตุเจ้าหริภุญชัยร่วมกับกุศลบุญราศีที่ทางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ประกอบขอพร้อมกันด้วยมหากุศลเจตนาอันยิ่งใหญ่ในคราวครั้งนี้ ขอจงรวมกันเป็นตบะ เดชะ พลวปัจจจัย ดลบันดาลให้ทุก ๆ ท่าน จงเจริญรุ่งเรืองไปด้วยจตุรพิธพรชัยสี่ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ จงเป็นผู้มีแต่ความสุขความเจริญมุ่งปรารถนาสิ่งใดอันเป็นไปในทางที่ชอบประกอบด้วยคุณธรรมแล้ว ขอจงพลันสำเร็จแก่ทุก ๆ ท่าน โดยทั่วถึงกัน

สัพพปาปสฺส อภรณํ
สจิตฺตปริโยทปนํ

กุสลสฺสูปสมปทา
เอตํ พุทฺธานสาสนํฯ

การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำจิตของตนให้ผ่องใส

การยังความดีให้ถึงพร้อม
นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายฯ

พระเทพมหาเจติยาจารย์

(พระเทพมหาเจติยาจารย์)

เจ้าคณะจังหวัดลำพูน

เจ้าอาวาสวัดพระธาตุนริญชัย วรมหาวิหาร

ตำบลในเมือง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

**ลำดับเจ้าอาวาส
วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน**

๑. พระมหाराชโมฬีสาริบุตร	(ไม่ทราบประวัติ) เจ้าอาวาสองค์แรก
๒. พระราชโมฬี	(ไม่ทราบประวัติ)
๓. พระคัมภีร์ คมภีโร	(ไม่ทราบประวัติ)
๔. พระวิมลญาณมุนี	(สุดใจ ป.ธ.๔) พ.ศ.๒๔๗๖ - พ.ศ.๒๔๘๖
๕. พระครูจักษุธรรมประจิตร	(ตา ป.ธ.๔) พ.ศ.๒๔๘๖ - พ.ศ.๒๔๘๙
๖. พระธรรมโมลี	(อมร อมรบุญโญ ป.ธ.๗) ต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระสุเมธมังคลาจารย์ พ.ศ.๒๔๘๙-พ.ศ.๒๕๓๓
๗. พระมหาเจติยารักษ์	(ไพบูลย์ ภูริวิบูล โน.ธ.เอก) ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระเทพมหาเจติยาจารย์ พ.ศ.๒๕๓๓ - ปัจจุบัน

คำบูชาพระบรมธาตุหริภุญชัย

(ตั้ง นะโมฯ ๓ จบ)

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

สุวณณะเจดีย์ง หะริภุญชะยัญฐัง, วะระโมลี ธารัง, อัญญฐิเสฏฐัง, สะหะอังคฺติญฐัง,
กัจจาเยเนนानีตะ, บัดตะปุรัง, สีเสนะ มัยหัง, ปะณะ मामิ ธาตุง, อะหัง วันทา มิ สัพพะทาฯ

ข้าพเจ้า ขอเอาเศียรเกล้าของข้าพเจ้า, นอบน้อมพระธาตุ อันเป็นพระเจดีย์ทอง,
ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองหริภุญชัย คือ พระอัญญฐิ เบื้องธารพระโมลีอันประเสริฐ พระอัญญฐิเบื้อง
พระทรงอันประเสริฐสุด กับทั้งพระอัญญฐิพระองค์คู่, และพระธาตุย่อยเต็มบาตรหนึ่ง, อัน
พระกัจจาเยนะนำมา, ข้าพเจ้าขอวันทาในกาละทุกเมื่อแลฯ

พระธาตุประจำปีเกิด (ตามปี ๑๒ นักษัตร)

ตามความเชื่อของชาวล้านนา พุทธศาสนิกชนควรจะได้มีโอกาสไปนมัสการพระธาตุประจำปีเกิดของตนอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต เพื่อความเป็นสิริมงคล

พระธาตุประจำปีเกิด ตามความเชื่อของชาวล้านนามีดังนี้ *

ปีชวด	พระธาตุศรีจอมทอง	จังหวัดเชียงใหม่
ปีฉลู	พระธาตุลำปางหลวง	จังหวัดลำปาง
ปีขาล	พระธาตุช่อแฮ	จังหวัดแพร่
ปีเถาะ	พระธาตุแช่แห้ง	จังหวัดน่าน
ปีมะโรง	พระธาตุวัดพระสิงห์	จังหวัดเชียงใหม่
ปีมะเส็ง	พระเจดีย์พุทธคยา	ประเทศอินเดีย
ปีมะเมีย	พระธาตุชเวดากองหรือพระธาตุตะไถ่	ประเทศพม่า
ปีมะแม	พระธาตุดอยสุเทพ	จังหวัดเชียงใหม่
ปีวอก	พระธาตุพนม	จังหวัดนครพนม
ปีระกา	พระธาตุหริภุญชัย	จังหวัดลำพูน
ปีจอ	พระธาตุนรินทร์แขวน	ประเทศพม่า
ปีกุน	พระธาตุดอยตุง	จังหวัดเชียงราย

วัดพระธาตุหริภุญชัย : วัดที่ประดิษฐานองค์พระเกศาบรมธาตุ

วัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิด วรมหาวิหาร ตั้งอยู่ใจกลางเมือง ลำพูน ห่างจากศาลากลางจังหวัดเพียงร้อยละกว่าเมตร มีเนื้อที่ ๒๕ ไร่ อาณาเขตของวัดด้านทิศเหนือติดกับถนนอัฐสารส ด้านทิศตะวันออกติดกับถนนรอบเมือง ด้านทิศใต้ติดกับถนนชัยมงคล ด้านทิศตะวันตกติดกับถนนอินทโยงยศ

วัดพระธาตุหริภุญชัย ตามพงศาวดารโยนกและฉบับของชาวพื้นเมือง ให้ความเห็นพ้องกันว่าพระเจ้าอาทิตย์ราช กษัตริย์นครหริภุญชัยองค์ที่ ๓๒ (นับจากพระนางจามเทวี) ผู้ครองนครลำพูน ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ.๑๔๔๐ หริภุญชัย “หริ” แปลว่า “ผลสมอ” “ภุญชัย” แปลว่า “เสวย” ตามตำนานว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับตรงที่สร้างพระเจดีย์ เสวยผลสมอเพื่อรักษาพระอุทร หลังจากเสวยแล้วได้ทรงทิ้งผลสมอไว้ตรงนั้น กาลต่อมาแมสิดสมอได้งอกงามเจริญเติบโต พระราชาจึงได้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระเกศาของพระพุทธองค์ ณ สถานที่ที่พระองค์ประทับนั่งเสวยผลสมอจึงได้นามว่า **พระธาตุหริภุญชัย**

ตามตำนานกล่าวว่า เดิมที่สถานที่ตรงนี้ พระเจ้าอาทิตย์ราชสั่งให้ขุดหลุมเป็นที่สำหรับบังคน แต่เมื่อเสด็จไปบังคนครั้งใด ก็ถูกกาบินโฉบพระเศียรมิได้เว้น ทรงประหลาดพระทัยจึงรับสั่งให้จับกาดัวนั้นซึ่งร่วมกับเด็กทารกที่เริ่มหัดพูด จนเวลาผ่านไป ๗ ปี ทารกกับกาอยู่ร่วมกันนาน จึงทำให้เด็กนั้นรู้ภาษากาและพูดกับกาได้ถามเหตุการณ์จากกาจึงทราบว่าเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระธาตุหริภุญชัย เป็นศาสนสถานที่ใหญ่แห่งหนึ่งในอาณาจักรลานนาไทย สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราช ได้สถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นให้เป็นหลักของนครหริภุญชัย จนเสด็จสวรรคตแล้วมีกษัตริย์ปกครองตลอดมา จนถึงสมัยพญาธิบาปกครองนครลำพูน ก็เสียนครแก่พระเจ้ามังรายมหาราช

พระเจ้ามังรายมหาราชได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุขึ้นใหม่ จนถึงสมัยพระเมืองแก้ว ได้เรียกรไ้เงินโดยซื้อทองแดง ทองคำเปลว บุงค์พระมหาเจดีย์ นครลำพูนบางยุคกลายเป็น

เมืองร้าง จวบจน พ.ศ. ๒๓๔๘ พระเจ้ากาวิละให้เจ้าบุรีรัตน์และเจ้าศรีบุญมาผู้นองยกบริวารไปตั้งเมืองลำพูนใหม่ พร้อมกันนั้นก็ได้นำพระปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจ้าหริภุญชัย

พระเจดีย์องค์นี้ในทางตำนานตลอดจนการพิสูจน์ในปัจจุบันนี้เป็นพระเจดีย์ที่ก่อขึ้นด้วยศิลาแลงล้วน ๆ ไม่มีโลหะอย่างอื่นใดทั้งสิ้นเป็นแกน อายุการก่อสร้างนับกาลเวลาล่วงเลยเป็นพัน ๆ ปี ก็ไม่มีการแตกร้าวแม้กระทั่งปัจจุบันนี้ คนไทยรู้สึกภาคภูมิใจในศิลปกรรมก่อสร้างของไทยชิ้นนี้เป็นอย่างยิ่ง

บริเวณพระบรมธาตุ มีพระวิหารใหญ่หลังหนึ่ง ตั้งอยู่เบื้องหน้าประจําทิศตะวันออกของพระบรมธาตุ คือ พระวิหารหลวงที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นพระวิหารใหญ่ สร้างเมื่อ ๘๖ ปีมาแล้ว เนื่องจากพระวิหารหลังเก่าได้ถูกพายุพัดพังทั้งหลัง ซึ่งคนเก่า ๆ เล่าสืบกันต่อมาว่าวิหารหลวงหลังเก่านั้นสวยงามวิจิตรตระการตาเป็นอันมาก ไม้ระแนงทุก ๆ ชิ้น ก็ลงรักปิดทอง

พระวิหารหลวง มีระเบียงรอบด้าน มีมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ภายในพระวิหารมีพระปฏิมาขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่บนแท่นแก้วรวม ๓ องค์ ศิลปะสมัยเชียงแสนชั้นต้นและชั้นกลาง ที่ฝาผนังภายในมีภาพจิตรกรรมเรื่องมหาชาติชาดก ที่ฝาผนังด้านนอกมีภาพจิตรกรรมหลายเรื่อง

ด้านหน้าพระวิหารหลวงทางซ้ายมือมีหอรบซังใหญ่ เป็นสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ชั้นบนแขวนระซัง ซึ่งหล่อสมัยเจ้าหลวงดาราติเรกรัตน์ไพโรจน์ และชั้นล่างของหอรบซังแขวนกังสดาลขนาดใหญ่ เป็นฝีมือของครูบาเฒ่าสูงเม่น หล่อถวาย กังสดาลนี้สร้างเมื่อศักราช ๑๒๒๒ เดือน ๙ ออก ๓ ค่ำ วันอังคาร หล่อในวัดพระสิงห์ที่เวียงเชียงใหม่แล้วนำมาไว้เป็นเครื่องบูชาพระธาตุนี้

วิหารพระพันตน เป็นพระวิหารตั้งอยู่หลังวิหารพระละโว้ บรรจุพระพุทธรูปต่าง ๆ ไว้จำนวนมาก

วิหารพระกลักเกลือก หรือตนแดง ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของพระวิหารพระทันใจประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัย ก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ ทาด้วยสีแดง

วิหารพระไสยาสน์ เป็นพระวิหารตั้งอยู่เหนือพระวิหารพระละโว้ เป็นวิหารเล็ก ๆ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ก่อด้วยอิฐถือปูน ลงรักปิดทองมีความเก่าพอประมาณ

นอกจากพระเจดีย์พระบรมธาตุแล้ว ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระธาตุมีพระสุวรรณเจดีย์ ซึ่งสร้างโดยพระนางปทุมวดีอัครมเหสีของพระเจ้าอาทิตย์ราช ภายหลังสร้างพระธาตุหริภุญชัยเสร็จแล้วได้ ๔ ปี พระสุวรรณเจดีย์เป็นรูปแบบพระปรางค์สี่เหลี่ยมฝีมือช่างขอม

วัดพระธาตุหริภุญชัย แบ่งออกเป็น ๒ เขต โดยมีศาลาระเบียงกันไว้ ภายในประกอบด้วยพระธาตุหริภุญชัย และพระวิหารต่าง ๆ เรียกว่า เขตพุทธาวาส ภายนอกเป็นกุฏิที่พักอาศัยของพระสงฆ์สามเณร เรียกว่า เขตสังฆาวาส แบ่งการปกครองออกเป็น ๔ คณะ เพื่อช่วยต่อการบริหารและควบคุมดูแล ซึ่งแต่ละคณะจะประจำอยู่ ๔ มุมของบริเวณวัด คือ

มุมอีสาน เรียกว่า **คณะเชียงยัน** (เดิมเรียกว่าวัดเชียงยัน) มีพระเจดีย์เชียงยันเก่าชำรุดทรุดโทรมมาก พระเจดีย์นี้เป็นฝีมือขอม ประดิษฐานเป็นหลักประจำ คณะนี้เป็นสถานที่จัดการศึกษาสืบเนื่องมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน

มุมอาคเนย์ เรียกว่า **คณะหลวง** (เดิมเรียกว่าวัดหลวง) คณะนี้มีวิหารพระนอนที่งดงามตั้งอยู่ประจำ เป็นสถานที่สำคัญสำหรับเจ้านายพื้นเมืองอุบลสมทบประจำอยู่คณะนี้ และคณะนี้มีหน้าที่จัดตั้งธรรมฟังเทศน์ ในฤดูฟังธรรมที่เรียกว่า เป็งเดือนยี่ คือ วันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นประเพณีฟังเทศน์มหาชาติ และธรรมวัตรประจำทุกปีเสมอมา จัดตั้งขึ้นอย่างน้อย ๕ วัน และวันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นวันสุดท้าย มีการแสดงธรรมมหาชาติที่ยิ่งใหญ่

มุมหริ เรียกว่า **คณะสะดือเมือง** (เดิมเรียกว่าวัดสะดือเมือง) โดยถือกันว่าสถานที่นี้เป็นใจกลางเมืองลำพูน มีวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะสมัยเชียงแสนขนาดกลาง ๑๐ องค์ คณะนี้มีหน้าที่จัดการก่อพระเจดีย์ทรายในฤดูประเพณีสงกรานต์วันสุดท้าย

มุมพายัพ เรียกว่า **คณะอัฐารส** (เดิมเรียกวัดอัฐารส) มีวิหารเป็นแบบมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปนั่ง ก่อด้วยอิฐถือปูนปางมารวิชัยสูง ๑๔ ศอก หน้าพระวิหารอัฐารสมีสถิตนางภิกษุณี ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ คณะนี้มีหน้าที่จัดสลากภัตประจำปี (เรียกว่าประเพณีกินข้าวสลาก) ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ (เหนือ) ทุกปี

สำหรับพระอุโบสถ ตั้งอยู่ด้านขวามือทางทิศตะวันออกของพระวิหารหลวง รูปแบบทางสถาปัตยกรรมสมัยปัจจุบัน มีมุขยื่นออกด้านหน้า มีระเบียงทั้งด้านเหนือด้านใต้ แต่ด้านหลังไม่มีมุข ภายในอุโบสถกว้างขวางใหญ่โต มีซุ้มพระพุทธรูปประดิษฐานประดับลวดลาย ๔ ซุ้ม พระประธานเป็นพระพุทธรูปขนาดกลางหล่อด้วยโลหะเรียกว่า “พระทองทิพย์” พุทธลักษณะเป็นแบบสมัยเชียงแสนรุ่นกลาง ลงรักปิดทองสวยงาม

เบื้องหน้าซุ้มประตูทางเข้าพระวิหารหลวงด้านหน้า มีสิงห์ใหญ่คู่หนึ่ง ยืนอยู่บนแท่นในลักษณะยืนเต็มทั้ง ๔ เท้า ที่ตัวสิงห์ประดับด้วยเครื่องทรงมีลวดลาย ยืนอย่างสง่าอ้าปาก สถานที่ตั้งของสิงห์คู่นี้เดิมเป็นแนวกำแพงวังชั้นนอกของพระเจ้าอาทิตย์ราช ชาวบ้านเรียกสิงห์คู่นี้ว่า “สิงห์เฝ้าวัด”

พิพิธภัณฑสถาน อยู่ต่อจากองค์เจดีย์พระบรมธาตุ ในพิพิธภัณฑที่มีพระพุทธรูปเก่าแก่มากมีแจว หอก ปืนใหญ่ครั้งโบราณ เหรียญเงินลูกขี้ ทำเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนพระที่นั่งจำลองติดกับพิพิธภัณฑหลังนี้เป็นพิพิธภัณฑเครื่องไม้

วัดพระธาตุหริภุญชัย มีประเพณีที่สำคัญ ที่ชาวบ้านรักษาและถือปฏิบัติต่อกันมาแต่ครั้งโบราณ ได้แก่

- ❖ ประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุ จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๖ (เดือน ๔ เหนือ)
- ❖ ประเพณีกินสลากหรือถวายสลาก (สลากภัต) ทำบุญอุทิศให้ผู้วายชนม์ จัดขึ้นในวันเพ็ญ เดือน ๑๐ (เดือน ๑๒ เหนือ)
- ❖ ประเพณีตั้งธรรม ฟังเทศน์ธรรมวัตรและเทศน์มหาชาติในวันเพ็ญเดือน ๑๒ (เดือนยี่ เหนือ) (วันลอยกระทง)
- ❖ ประเพณีถวายทานข้าวใหม่ ในฤดูเก็บเกี่ยวนำเอาข้าวเปลือกข้าวสารมาถวายพระธาตุและพระภิกษุสามเณร ในวันเพ็ญเดือน ๒ (เดือน ๔ เหนือ)
- ❖ ประเพณีปีใหม่พื้นเมือง เทศกาลสงกรานต์ประจำปี มี ๔ วัน วันแรก เรียกว่า วันสังขารล่อง วันที่สอง เรียกว่า วันเนา วันที่สาม เรียกว่า วันพญาวัน วันที่สี่ เรียกว่า วันปากปี

ด้านเหนือของวัดมีโรงเรียนเมธีวุฒิกกร เป็นโรงเรียนราษฎร์การกุศลของวัด ปัจจุบันมีพระครูนิวาสธรรมขัติ เป็นอาจารย์ใหญ่ แรกตั้งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๘๙ จึงได้ตั้งเป็นโรงเรียนสอนบุคคลทั่วไป เปิดสอนตั้งแต่ชั้น ม.๑ - ม.๖ โดยกระทรวงศึกษาธิการรับรองวิทยฐานะ ในปี พ.ศ.๒๔๙๙ นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนและสถาบันการศึกษาของวัดอีกคือ

โรงเรียนปริยัติสามัญศึกษา สังกัดกรมการศาสนา เปิดสอนตั้งแต่ ม.๔ - ม.๖

โรงเรียนปริยัติธรรม แผนกนักธรรม - บาลี

โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน คือ พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพฑูริย์ ฐิริวิบุโล) ซึ่งเป็นชาวจังหวัดลำพูน โดยกำเนิด ขณะนี้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดลำพูน

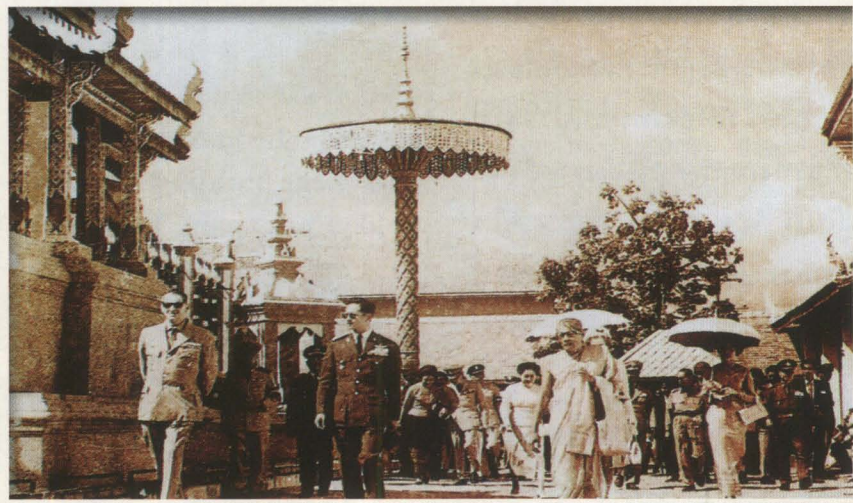
พระประธาน (ศิลปะเชียงแสน)
ประดิษฐานอยู่บนแท่นแก้ว ในพระวิหารหลวง

สิงห์เฝ้าวัด
สิงห์คู่หน้าซุ้มประตูทางเข้าพระวิหารหลวง

ทอระฆังใหญ่สถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์
ชั้นบนแขวนระฆัง ชั้นล่างแขวนกังสดาล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
ทรงนำพระราชอาคันตุกะ พระเจ้าเฟรเดอริกแห่งประเทศเดนมาร์ก
เสด็จฯ ทอดพระเนตรวัดพระธาตุทริภุญชัย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๖
และทรงรับของถวายจากคุณยายชาวลำพูน

สารผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน

การทำบุญทอดกฐิน เป็นประเพณีสำคัญที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย จนถึงปัจจุบัน โดยกำหนดช่วงเวลา กฐินกาล ระหว่างแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ในโอกาสกฐินกาล ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นเจ้าภาพถวายผ้าพระกฐินพระราชทานให้กับพระอารามหลวง ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นวัดที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและศรัทธาของชาวลำพูน และประชาชนทั่วไป

ในนามของข้าราชการและประชาชนชาวจังหวัดลำพูน ขอขอบคุณผู้บริหาร คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทุกท่าน และมีความปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งในจิตศรัทธาอันล้นพ้นร่วมกันกับจังหวัดลำพูน ที่ได้พร้อมใจกันถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ขออันส่งผลบุญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ท่านเคารพนับถือ จงดลบันดาลให้ทุกท่านที่ได้ร่วมกันถวายผ้าพระกฐินพระราชทานในครั้งนี้จงประสบแต่ความสุขความเจริญ ปราศจากสิ่งใดขอให้สัมฤทธิ์ผลจงทุกประการ

(นายธวัช เสถียรนาม)

ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน

ลำดับเจ้าผู้ครองนครลำพูน

นครหริภุญชัย หรือนครลำพูน มีเจ้าผู้ครองนครก่อนยุคปฏิรูปการปกครองแผ่นดินทั้งหมด
๑๐ องค์ ดังนี้

๑. เจ้าคำฝั้น	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๗
๒. เจ้าบุญมา	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๘
๓. เจ้าน้อยอินทร์	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๐
๔. เจ้าน้อยคำตัน	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๑
๕. เจ้าน้อยธรรมลังกา	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๔
๖. เจ้าน้อยไชยลังการ	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๖
๗. เจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๔
๘. เจ้าเหมพิเชษฐไพจิตร	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๑
๙. เจ้าน้อยอินททยงยศ	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘
๑๐. พลตรีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์	ขึ้นครองเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๘๖

(เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้าย)

จากหริภุญชัยถึงลำพูน : นครแห่งพระนางจามเทวี

จังหวัดลำพูน เดิมชื่อ หริภุญชัย เป็นเมืองเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในภาคเหนือ เป็นถิ่นฐานของพวกเมงคบุตร (เป็นชนเผ่าสกุลมอญในสุวรรณภูมิภาคเหนือ อันเป็นสาขาหนึ่งของเผ่ามอญ-เขมร จากอาณาจักรพนม) ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๑๒๐๐ ได้มีฤาษี ๒ องค์ ชื่อ สุเทวฤาษี และ รุกกทนต์ฤาษี ได้รวบรวมผู้คนสร้างหริภุญชัยนครขึ้น เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ได้ทูลเชิญพระธิดาพระมหากษัตริย์แห่งกรุงละโว้ พระนามว่า "จามเทวี" อพยพผู้คนไปปกครองเมือง พระนางนับเป็นกษัตริย์ครองเมืองพระองค์แรก จากนั้นมา หริภุญชัยก็มีกษัตริย์ครองเมืองหลายราชวงศ์จนถึงสมัยกรุงธนบุรี เจ้ากาวิละได้รับอุปถัมภ์จากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ชับไล่พม่าได้สำเร็จ จึงได้ปกครองเมืองเชียงใหม่ และให้เจ้าคำฝั้น ผู้เป็นอนุชา ครองเมืองลำพูน ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ลำพูนมีฐานะเป็นเมืองขึ้น มีผู้ครองนครสืบต่อมาจนถึงพลตรีเจ้าจักรคำชจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครองค์ที่ ๑๐ เป็นองค์สุดท้าย จากนั้นลำพูนจึงมีฐานะเป็นจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ปกครองสืบมาจนถึงปัจจุบัน

จังหวัดลำพูนมีเขตการปกครอง ประกอบด้วย ๗ อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ คือ

๑. อำเภอเมืองลำพูน
๒. อำเภอป่าซาง
๓. อำเภอบ้านโฮ่ง
๔. อำเภอลี้
๕. อำเภอแม่ทา
๖. อำเภอทุ่งหัวช้าง
๗. อำเภอบ้านธิ
๘. กิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง

สถานที่ท่องเที่ยวและปูชนียสถานของจังหวัดลำพูน

วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร

เป็นพระอารามหลวง ตั้งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ๑๐๐ เมตร ในวัดนี้มีพระธาตุเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของพระพุทธเจ้า ตามตำนานกล่าวว่าสร้างในสมัยพระเจ้าอาทิตยราช พ.ศ. ๑๔๔๐ องค์พระธาตุมีฐานเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านละ ๑๖ วา นอกจากนี้ภายในวัดยังมีสิ่งสำคัญที่น่าสนใจ เช่น เจดีย์ปทุมวดี หอกังสดาลที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ เป็นต้น

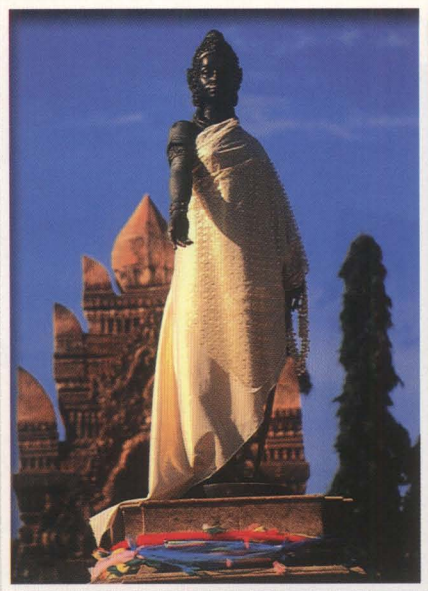
วัดจามเทวี

หรือวัดกู่กุด ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของตัวเมืองลำพูน ประมาณ ๑ กิโลเมตร วัดนี้จะมีเจดีย์ลักษณะแบบสี่เหลี่ยม แบบพุทธคยาในประเทศอินเดีย มีพระพุทธรูปปางประทานพรยืนเป็นชั้น ๆ ชั้นละ ๓ องค์ มี ๕ ชั้น ทั้ง ๔ ด้าน จึงมีพระพุทธรูปทั้งหมด ๖๐ องค์ วัดนี้เป็นวัดที่งดงามวัดหนึ่งในจังหวัดลำพูน มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศมาเที่ยวชมอยู่เสมอ

อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี

ตั้งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดไปทางทิศใต้ ประมาณ ๑ กิโลเมตร พระนางจามเทวีเป็นองค์ปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย พระนางเป็นปราชญ์ผู้มีความกล้าหาญ และทรงคุณธรรม พระนางได้นำพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมมาเผยแพร่ในดินแดนล้านนาไทย ซึ่งทำให้ล้านนาไทยเจริญรุ่งเรืองทั้งด้านการศาสนาและศิลปวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบัน อนุสาวรีย์แห่งนี้สร้างเสร็จและเปิดเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๒๕ โดยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จมาเป็นองค์ประธานในพิธี

พระนางจามเทวี
ปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย

พล.ต.เจ้าจักรคำขจรศักดิ์
เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์ที่ ๑๐ (องค์สุดท้าย)

คุ้มหลวงลำพูน
สร้างโดย พล.ต.เจ้าจักรคำขจรศักดิ์

คำขวัญจังหวัดลำพูน

แผนที่จังหวัดลำพูน

กุ้ช้าง - กู่ม้า

ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองลำพูน บริเวณชุมชนวัดไก่อั่ว ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๑ กิโลเมตร เป็นสุสานข้างดึก ม้าดึก คู่มารมีพระนางจามเทวี

วัดพระยืน

ตั้งอยู่ตำบลเวียงยอง ห่างจากเทศบาลเมืองลำพูน ประมาณ ๑ กิโลเมตร เป็นวัดที่เก่าแก่ วัดหนึ่งในประเทศไทย สร้างประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๙ ภายในมีพระพุทธรูปสำคัญ มีสถาปัตยกรรม นอกจากนั้น ยังมีสิ่งที่น่าสนใจ คือ หลักศิลาจารึก ซึ่งจารึกเรื่องพระสุมนเถรภิกขุ จากกรุงสุโขทัย ร่วมกับพระเจ้ากือนาสสร้างวัดนี้โดยตลอด มีพระพุทธรูปยืนในซุ้มทั้ง ๔ ด้าน

วัดพระพุทธรบาทตากผ้า

ตั้งอยู่ที่ตำบลมะกอก อำเภอป่าซาง ห่างจากตัวเมือง ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร วัดนี้เป็นปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่งของเมืองลำพูน มีรอยพระพุทธรบาทประดิษฐานอยู่ในวิหารและบนม่อนดอยเบื้องหลังวัดได้มีการสร้างพระเจดีย์ ซึ่งเป็นศิลปะผสมผสานจากพระธาตุดอยสุเทพและพระธาตุหริภุญชัย โดยที่เชิงดอยมีบันไดนาคเชื่อมระหว่างเจดีย์บนม่อนในดอยกับวัดพระบาทตากผ้า ในวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ จะมีการนมัสการและสงฆ์น้ำพระพุทธรบาทเป็นประจำทุกปี

ประเพณีทอดกฐิน : วิถีไทยในงานบุญ

ชวนพิศ อิฐรัตน์

เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ทรุษ-สารท ว่าด้วยประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลว่า

ออกพรรษาแล้วตลอดไปจนถึงเดือน ๑๒ เป็นเทศกาลทอดกฐิน ซึ่งเป็นที่ยินดีปรีดาและรื่นเริงของชาวบ้าน ด้วยจะได้มีโอกาสทำบุญสุนทานควบกันไปกับความสนุกสำราญบันเทิงใจ ก่อนถึงวันทอดกฐินชาวบ้านมักไปเลือกหาวัดที่จะทอดหาได้แล้วก็ไปจองล่วงหน้าไว้ เพื่อให้วัดรู้ตัวและมีเวลาเตรียมรับรองในวันทอด โดยมากวัดที่จองไว้มักเลือกวัดหมู่บ้านอื่นเพื่อจะได้มีโอกาสแห่กฐินไปครีกครื้นอย่างสนุกสนานและประสานสมัครสมานสามัคคี เป็นไมตรีกับชาวบ้านโน้น ซึ่งเมื่อรู้ว่าจะไปทอดกฐินที่วัดหมู่บ้านของเขาในวันใด ก็จะได้เตรียมการเพื่อต้อนรับ ตลอดจนถึงเลี้ยงดูและเล่นสนุกร่วมสามัคคีวิสาสะกัน นอกนั้นงานทอดกฐินในทีไกลได้โอกาสเที่ยวเตร่เปลี่ยนภูมิประเทศ ให้เห็นแปลกเห็นใหม่ไปจากที่เคยเห็นอย่างซ้ำซากอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวัน ถ้าสิ่งใดในหมู่บ้านโน้นมีแปลกหรือมีใหม่ ก็จะได้รู้ดูเห็นด้วยตนเอง แล้วนำเอาสิ่งที่มีอยู่ในถิ่นนั้นนำมาใช้เป็นแบบอย่างของตนบ้างปะเหมาะ อาจพบเนื้อคู่อยู่ที่นั่นด้วยก็ได้ เหตุฉะนี้ ประเพณีทอดกฐินต่างถิ่นของชาวบ้าน จึงถือว่าสำคัญและจำเป็น เพราะได้ทั้งบุญกุศลและเล่นสนุกรื่นเริง ได้ทั้งความรู้และจิตใจ เปลี่ยนชีวิตที่คร่ำเคร่งอยู่กับเรื่องทำมาหากิน มาเป็นชีวิตใหม่ที่สดชื่นรื่นเริงเสียชั่วคราว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การทอดกฐินเป็นทั้งประเพณีและวิถีไทยของชาวพุทธในงานบุญ กล่าวคือ นับแต่โบราณกาลจวบจนปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนคนไทยทุกระดับชั้น ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินถึงสามัญชน ต่างก็ยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่จะต้องมีการทอดกฐินหลังจากเทศกาลออกพรรษาแล้ว ซึ่งอาจจะเป็นการทอดกฐินทางบก (สถลมารค) หรือทางน้ำ (ชลมารค) สุดแต่สถานที่ตั้งของวัดที่จะจัดงาน การทอดกฐินมิใช่เป็นเพียงประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากยังเป็นประเพณีนิยมที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของคนไทย ที่มักจะผสมผสานประเพณี พิธีกรรม เข้ากับความบันเทิงอย่างเหมาะสมกลมกลืน จนกลายเป็น "เอกอัตลักษณ์" หรือบุคลิกลักษณะเฉพาะประจำชนชาติไทย

ประเภทของกฐิน

กฐินมีหลายประเภท ซึ่งล้วนแต่มีข้อกำหนด กระบวนการ และขั้นตอนของพิธีกรรมที่แตกต่างกัน ดังจะได้กล่าวถึงกฐินแต่ละประเภท (ในยุคปัจจุบัน) โดยสังเขปดังนี้

๑. กฐินหลวง เป็นกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทอดเอง หรือพระราชทานให้บุคคลอื่น หรือหน่วยงานต่าง ๆ ไปทอดถวาย แบ่งออกได้ดังนี้

๑.๑ กฐินที่กำหนดเป็นพระราชพิธี คือกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทอดด้วยพระองค์เอง ณ วัดหลวง ซึ่งปัจจุบันมีทั้งหมด ๑๖ วัด เป็นวัดในกรุงเทพฯ ๑๒ วัด และในต่างจังหวัด ๔ วัด คือ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
วัดสุทัศนเทพวราราม	วัดบวรนิเวศวิหาร
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม	วัดเทพศิรินทราวาส
วัดอรุณราชวราราม	วัดมกุฏกษัตริยาราม
วัดพระปฐมเจดีย์ (จ.นครปฐม)	วัดโอรสาราม
วัดนิเวศธรรมประวัติ (จ.พระนครศรีอยุธยา)	วัดพระศรีมหาธาตุ (จ.พิษณุโลก)
วัดสุวรรณดาราราม (จ.พระนครศรีอยุธยา)	

๑.๒ กฐินตัน คือกฐินส่วนพระองค์ เริ่มมีมาแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเกิดจากการเสด็จประพาสเป็นการส่วนพระองค์ หรือเสด็จประพาสต้น

๑.๓ กฐินพระราชทาน เป็นกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานผ้าพระกฐินของหลวงแก่กระทรวง ทบวง กรม องค์การ สมาคม ตลอดจนเอกชนที่รับพระราชทานผ้าพระกฐินไปถวาย ณ วัดหลวงต่าง ๆ (ยกเว้นวัดหลวงสำคัญ ๑๖ วัด ดังกล่าวแล้ว)

๒. กฐินราษฎร์ เป็นกฐินที่ชาวบ้านนำไปทอดหรือถวายพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษา มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามกระบวนการของการทอด ได้แก่

๒.๑ มหากฐิน คือกฐินที่กระทำเป็นประจำในปัจจุบัน ที่เรียกว่า มหากฐิน เพราะชาวบ้านมีเวลาเตรียมมานานวัน จำนวนผู้ไปร่วมทอดกฐินมีมาก จึงเรียกว่า มหากฐิน

๒.๒ กฐินสามัคคี คือ กฐินทั่วไปที่มีเจ้าภาพร่วมกันหลายคน กฐินประเภทนี้เป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย เป็นการแสดงความสามัคคีที่ได้ทำบุญร่วมกัน ทั้งได้รับความสนุกสนานบันเทิงใจอีกด้วย

๒.๓ จุลกฐิน เป็นกฐินที่จัดเป็นพิธีการใหญ่ ถือกันมาแต่สมัยโบราณว่าได้อันสงส์มาก เพราะทุกลำดับขั้นตอนตั้งแต่ต้น จนกระทั่งถึงการทอดถวายนั้น ต้องกระทำให้สำเร็จเสร็จสิ้นภายในวันเดียว จึงต้องใช้คนมาร่วมแรงร่วมใจกันมาก ถือเป็นงานที่แสดงถึงพลังสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ปัจจุบันจึงไม่สู้จะมีงานกฐินประเภทนี้ให้เห็นแล้ว

๒.๔ กฐินตก กฐินตกค้าง หรือกฐินโจร เป็นกฐินที่นำไปทอดที่วัดใดวัดหนึ่งที่ตกค้างจากการทอดกฐินในปีนั้น การนำไปทอดจะกระทำโดยไม่บอกกล่าวทางวัดล่วงหน้า ลักษณะเช่นนี้จึงเรียกว่าเป็นกฐินตกค้างหรือกฐินโจร เพราะไปทอดในลักษณะจู่โจม

ที่มาของประเพณีทอดกฐิน

ประเพณีทอดกฐินมีมาแต่ครั้งพุทธกาล ดังมีตำนานดังนี้

ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับ ณ พระเชตวันาราม ซึ่งเป็นพระอารามที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้สร้างถวายเป็นพุทธนิवास ได้มีภิกษุ ๓๐ รูป

ชาวเมืองปาฐาซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันตกในแคว้นโกศล เดินทางมาหมายจะเฝ้า
 พระพุทธองค์ที่เมืองสาวัตถี แต่มาไม่ทันเพราะใกล้ถึงวันเข้าพรรษา จึงเข้าพัก
 จำพรรษา ณ เมืองสาเกต อันมีระยะทางห่างจากเมืองสาวัตถีราว ๖ โยชน์
 ภิกษุทั้ง ๓๐ รูปนั้น ล้วนแต่เป็นผู้เคร่งครัดปฏิบัติอุตงค์ และต่างมีความศรัทธา
 อย่างแรงกล้าที่จะได้เฝ้าพระบรมศาสดา เมื่อถึงวันออกพรรษาแล้วก็รีบ
 เดินทางไปยังเมืองสาวัตถีโดยไม่มีการรั้งรอ แม้ว่าจะยังเป็นช่วงที่ฝนยังตกหนัก
 น้ำท่วมอยู่ทั่วไป แม้จะต้องฝ่าแดดกรำฝน ดุยโคลนอย่างไรก็ไม่ย่อท้อ เมื่อ
 ภิกษุทั้ง ๓๐ รูปได้เฝ้าพระบรมศาสดาสมความตั้งใจแล้ว ครั้นพระองค์
 ตรัสถาม จึงได้เล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงตรัสธรรม-
 มิกถาภิกษุเหล่านั้นก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล ในลำดับนั้นพระบรมศาสดา ทรง
 ดำริถึงความยากลำบากของภิกษุเหล่านั้น จึงเรียกประชุมภิกษุสงฆ์แล้วตรัส
 อนุญาตให้ภิกษุรับฝากฐินได้ในเมื่อออกพรรษาแล้ว นางวิสาขาได้ทราบ-
 พุทธอนุญาต จึงได้เป็นผู้ถวายกฐินเป็นคนแรก

ประเพณีทอดกฐินในประเทศไทย

การทอดกฐินในประเทศไทย เป็นทั้งประเพณีและวิถีไทยในงานบุญ กล่าวคือนอกจาก
 จะได้อานิสงค์ด้วยการแสดงออกซึ่งความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจประกอบกิจพิธีทางศาสนาแล้ว
 ยังเป็นโอกาสที่จะได้เดินทางท่องเที่ยวไปในที่ต่างถิ่น หรือต่างบ้านต่างเมือง ได้ร่วมเฉลิมฉลองในการ
 สมโภชของค์กฐิน ทั้งได้รับความสนุกสนานจากการเที่ยวชมมหรสพต่าง ๆ และที่สำคัญเป็นโอกาสที่
 หนุ่มสาวจะได้มาพบปะกัน ซึ่งอาจจะนำไปสู่การแต่งงานในอนาคตอีกด้วย

ในสมัยสุโขทัย การทอดกฐินเป็นเพียงพุทธศาสนประเพณีเดียวที่มีปรากฏอยู่ใน
 ศิลปจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง โดยกล่าวว่า เมื่อออกพรรษาแล้ว พ่อขุนรามคำแหง
 พร้อมลูกบ้านลูกเมืองทั้งชายหญิงต่างพากันไปทำบุญกรานกฐินถึงอรัญญิก ซึ่งอยู่ห่างไกลตัวเมือง
 ออกไป (ปัจจุบันคือวัดสะพานหิน) ทั้งยังได้กล่าวถึงบริวารกฐินและขบวนแห่กฐิน ซึ่งพรั่งพร้อมด้วย
 เสียงประโคมดุริยดนตรี ปี่พาทย์ฆ้องกลอง อย่างสนุกสนานของชาวเมืองสุโขทัย ดังเช่น

พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบัวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผุ่งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศิลปะพรราชาทุกคน เมื่อออกพรรษา กรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อ กรานกฐิน มีพนมเบี๋ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่ง หมอนนอน บริวารกฐิน โอยทานแลปีแล้วอุปถัมภ์ ไปสวดญัตติกฐินถึงอรัญญิกหุ่น เมื่อจัก เข้าเวียงเรียงกันแต่อรัญญิกหุ่นเท้าหัวลาน ดับงคักลงด้วยเสียงพาด เสียงพิด เสียงเลื่อน เสียงขับ

จาก ชุมนุมนพระบรมราชาธิบาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึง ประเพณีพระราชทานพระกฐินในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลต่อ ๆ มา (จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔) ว่า พระมหากษัตริย์จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทอดผ้าพระกฐินด้วย พระองค์เอง หรืออาจจะพระราชทานให้บุคคลอื่น เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงไปทอดถวายแทน ก็ได้ ดังพระอรรถาธิบายดังนี้

... แต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เสด็จพระราชดำเนิน ขึ้นมาพระราชทานกฐิน ณ อารามที่ได้ทรงตั้งพระราชาคณะ และพระครู ที่ได้รับพระราชทานนิจภัตบ้าง เสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธรูปบ้าง เสด็จพระราชดำเนินไปการสงครามแล้วแวะประพาสบ้าง หลายครั้ง แต่ ๕ อารามคือ วัดโลกสุทธาศาลาปูน วัดสุวรรณดาราราม พนัญเชิง วัดตุม วัดศาสนารามนี้ ได้พระราชทานนิจภัตและกฐิน บรรดาศักดิ์อยู่เป็นนิจ ถึงจะไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานกฐิน ก็ได้ทรงพระราชทานผ้าพระกฐินให้พระราชวงศานุวงศ์ หรือข้าทูลละออง รุฉีพระบาทมาทอดเป็นกฐินบรรดาศักดิ์ทุกปี บางครั้ง กรมพระราชวังบวร เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาพระราชทานพระกฐินอยู่บ้าง มาจนถึงปัจจุ

จัดวาศก จุลศักราช ๑๑๖๔ แต่นั้นมาพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้เสด็จพระราช
ดำเนินขึ้นมาพระราชทานพระกุฐิน ณ พระนครศรีอยุธยา นี้ แต่กรม
พระราชวังบวรได้เสด็จขึ้นมาพระราชทานพระกุฐินอยู่บ้าง...

ในโคลงพระราชพิธีทวาทศมาส ซึ่งเป็นเรื่องที่ว่าด้วยพระราชพิธีในรอบ ๑๒ เดือน
พระราชพิธีในเดือน ๑๑ กล่าวถึงพระราชพิธีถวายผ้าพระกุฐิน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหา
มาลา กรมพระยานำราชนาครักษ์ ได้ทรงพรรณนาถึงกระบวนการแห่งพยุหยาตราทางสถลมารคและทาง
ชลมารค อย่างยิ่งใหญ่ ซึ่งบรรดาประชาชนได้ไปเฝ้ารับเสด็จและติดตามดูขบวนแห่งกุฐินหลวงอย่าง
ตื่นตาตื่นใจดังนี้

ชลมารคพยุหยาตราย้าย	เป็นขบวน
เรือรูปสัตว์จำนวน	คู่ตั้ง
เรือแซ่กเรือญวน	แจวคู่ นำเฮย
เรือกึ่งที่นั่งตั้ง	คู่ให้ทรงรองฯ
พระดำเนินสู่โบสถ์	นมัสการ
ทรงมอบจิวรทาน	นอบน้อม
สงฆ์สมมุติคู่สวดกราฎ	เสร็จกิจ แล้วแฮ
ถวายเครื่องบริวารพร้อม	แจกทั้งไตรปีฯ

และ

ดลแรมแปดคำตั้ง	ตามจา ริตเฮย
เสด็จพยุหยาตราครา	คลาศเต้า
สถลมารค กำหนดอา	วาศใหญ่ แลแฮ
ถวายกุฐินแต่เจ้า	ภิกษุรั้งแรมฝนฯ

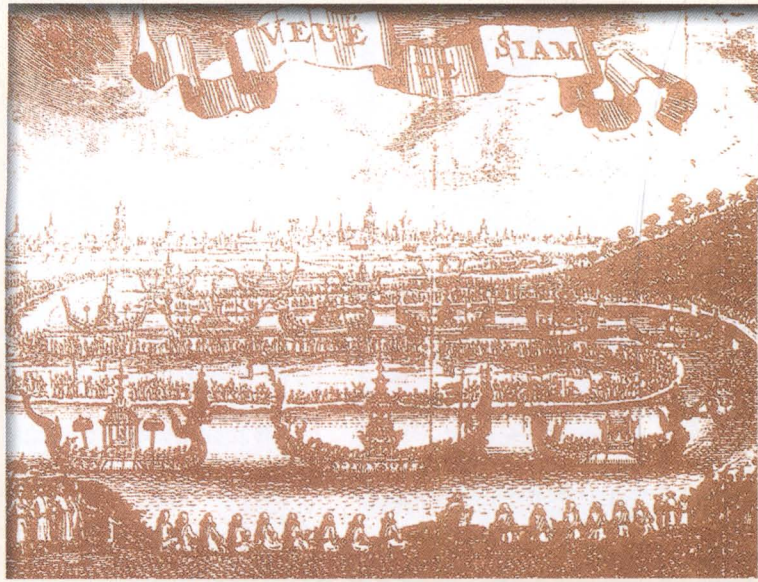
ดูแห่ดูสุดสิ้น	เสรีจขบวน ดุณา
ยังอยากดูผู้ชวน	พวกพ้อง
ไปดูแห่งใดควร	และนั่ง ดูแฮ
ดูไม่จบดูจ้อง	เคลื่อนแล้วดูตามฯ

นอกจากนี้ในนิราศบางเรื่อง เช่น นิราศเดือน ของนายมี ครั้งรัชกาลที่ ๓ ก็ได้แสดงความเชื่อมโยงระหว่างประเพณีทอดกฐินกับวิถีชีวิตของชาวบ้านแบบไทย ๆ อย่างได้บรรยายกาศของงานบุญผสมความบันเทิง จากการทอดกฐินทางน้ำ ซึ่งมีการแข่งเรือกันอย่างสนุกสนานและเป็นหนทางให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสมาพบปะทอดไมตรี และประสานสัมพันธ์กันต่อไป ดังเช่น

เดือนสิบเอ็ดเสรีจระพระวสา	ชาวพาราเซิงแซ่แห่งกฐิน
ลงเรือเพียบพายยกเหมือนนกบิน	กระแสน้ำสุดสายกระจายฟอง
สนุกสนานขานยาวจาวสนั่น	บ้างแข่งกันขันสู้เป็นคู่สอง
แพ้นะปะตาดูจาลอง	ตามทำนองเล่นกฐินสิ้นทุกปี
ไปช่วยแห่แก่กันกระสันสวาท	นุชนาฎพายเรือไล่เคี้ยวสี
จนเปียกชุ่มตมตั้งอั้งดี	เส้นเกยโสกสร้อยก็พลอยยับ
เหมือนตกแสบแบบโคกไว้สักพ้อม	ดูมัวมอมหน้าตาเมื่อซากลับ
ถึงบ้านหอบบอบอ่อนลงนอนพับ	ตานั้นหลับใจตริกนิกถึงพาย
บ้างว่ากันวันนี้ที่คนนั้น	ช่างดูฉันนี่กระไรน้ำใจหาย
บ้างแกล้งพูดตั้งตั้งว่าชังชาย	เบื้อจะตายไปกฐินเขานินทา

ในวรรณกรรมอมตะเรื่อง สีแผ่นดิน ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวว่าเป็นเรื่องที่ผู้เขียนได้บันทึกเหตุการณ์บ้านเมือง และสภาพสังคมที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๘ อย่างถูกต้องครบถ้วน ทั้งสภาพชีวิตของชาวราชสำนักและชาวบ้าน เหตุการณ์ตอนหนึ่ง ผู้เขียนได้

เรือพระที่นั่งสำคัญในกระบวนพยุหยาตราทอดผ้าพระกฐินทางชลมารค

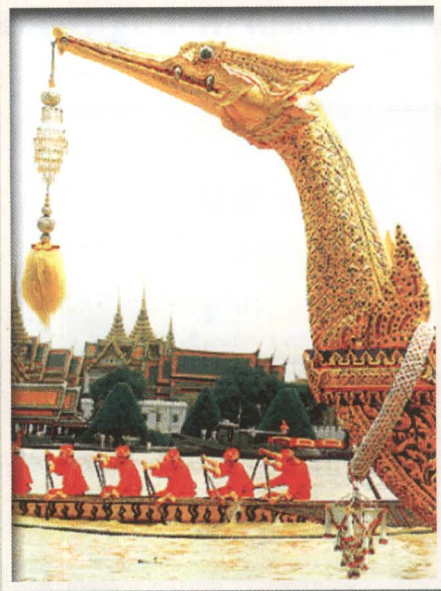

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ในจินตนาการของศิลปินชาวฝรั่งเศส แสดงออกถึงความมโหฬารของขบวนเรือในพระราชพิธี

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

เป็นเรือพระที่นั่งประเภทเรือกิ่ง ใช้สำหรับเป็นเรือที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างขึ้นแทนเรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์
ในสมัยรัชกาลที่ ๑

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
เป็นเรือพระที่นั่งประเภทเรือกึ่ง
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดฯ ให้สร้างขึ้นแทนลำเดิม
ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔

“สุพรรณหงษ์ทรงพู่ห้อย งามชดช้อยลอยหลังลินธุ์
เพียงหงษ์ทรงพรหมมินทร์ ลินลาศเลื่อนเตือนตาชม”
(กาพย์เห่เรือ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์)

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โปรดฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๙
เนื่องในวโรกาสที่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๕๐ ปี แทนเรือนารายณ์ทรงสุบรรณในสมัยรัชกาลที่ ๔
นับเป็นเรือพระที่นั่งลำแรกที่สร้างขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน

ลำดับขั้นตอนงานจุกจลิน

ณ วัดยางหลวง ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

ระยะเวลาเริ่มพิธี เวลา ๑๒.๐๐ น. วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๓

ระยะเวลาเสร็จสิ้นพิธี เวลา ๑๒.๐๐ น. วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๓

หญิงพรหมจรรย์ทำพิธีสักการะพระแม่ธรณี
ที่ช่วยดูแลและให้ต้นฝ้ายเจริญเติบโต
เป็นพิธีที่ทำก่อนลงมือเก็บฝ้าย

อัดฝ้าย
เป็นการนำเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย
ก่อนนำไปตีดีด

ชาวบ้านกำลังทอผ้า
สำหรับนำไปเย็บต่อเป็น สบง จีวร

ต่อผ้าที่ทอแล้วให้เป็นผืน

ขบวนแห่องค์กฐินพร้อมบริวารกฐิน
รอบอุโบสถ ๓ รอบ ก่อนทำพิธีถวาย

พิธีถวายผ้ากฐิน ผ้าห่มพระประธาน
และเครื่องบริวารกฐิน

ถวายผ้าห่มพระประธานในอุโบสถ

บรรยายถึงการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทอดพระกรฐินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการสวนพระองค์ที่บางปะอิน (กรฐินตัน) พร้อมด้วยผู้ตามเสด็จทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ตัวละครเอกคือแม่พลอยเป็นผู้หนึ่งที่ได้ตามเสด็จด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสนุกสนานของชาววังและชาวบ้านในเทศกาลทอดกรฐินครั้งนี้ ดังนี้

วันหนึ่ง **เสด็จพระราชดำเนินทอดพระกรฐินที่วัดวิเวกพายัพ** โดย **กระบวนเรือแจวเรือพาย** วัดวิเวกนั้นอยู่กลางทุ่งหลังพระราชวังออกไปไกลพอดู ทางที่จะไปนั้นต้องผ่านไปกลางทุ่งที่เต็มไปด้วยดอกบัวสีต่างๆ บานสลอนสุดลูกตา เจ้านายฝ่ายในและฝ่ายหน้าตามเสด็จด้วยเรือต่างๆ พร้อมด้วยมหาดเล็ก ข้าหลวงอีกเป็นอันมาก นับว่าเป็นงานที่สนุกเอิกเกริกอีกงานหนึ่ง

และอีกตอนหนึ่งว่า

เรือลำของพลอยไปถึงวัดเอาตอนสายเต็มที่ แดดแข็งแล้ว ที่นั้นมีเรือไปคอยรับเสด็จอยู่แล้วมาก ที่เป็นเรือชาวบ้านก็มี เรือข้าราชการและชาววังก็มี **ทุกคนมีแต่ความรื่นเริงเสมอภาคกัน เหมือนกับว่าการกุศลวันนี้ เป็นของคนทุกคน**

นอกจากนี้ยังได้ให้ความรู้อีกว่า อาหารที่นิยมนำมาเลี้ยงทั้งพระภิกษุสงฆ์และฆราวาสในเทศกาลงานกรฐินนั้น ได้แก่ **ขนมจีนน้ำพริก น้ำยา** ซึ่งจะมีความน่าเอร็ดอร่อยเพียงใด คงจะรู้ได้จากความรู้สึกของแม่พลอย

พลอยมองดูงาน**ขนมจีนน้ำพริก**ที่คุณสายส่งมาให้แล้วต้องกลืนน้ำลายช่างน่ากินอะไรเช่นนั้น **ขนมจีนราดน้ำพริกแต่พอดิบพอดิ ผักทอดวางไว้ข้างหนึ่ง พริกทอดเม็ดหนึ่ง ไบบัวอ่อน ไบกระถิน ไข่ต้ม...มองแล้วตาลาย**

จะเห็นได้ว่าประเพณีทอดกฐิน เป็นประเพณีที่ทรงคุณค่าควรที่จะดำรงไว้ให้คงคู่กับวิถีไทยสืบไป ดังที่เสฐียรโกเศศได้แสดงทัศนะไว้ว่า

**ประเพณีเช่นนี้ ย่อมมีค่าควรแก่ชีวิตของคนไทย จึงได้ประพาศติ
สืบต่อมาไม่ขาดสาย เท่ากับเป็นการศึกษาโดยปริยายของคนแต่ก่อน
ฝึกตนให้เป็นคนใจบุญ รู้ค่า และคุณของสามัคคี มีจิตใจร่าเริง
ไม่คับแคบ**

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (๒๕๒๖). **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (๒๕๐๖). **สี่แผ่นดินเล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.

ธนาภิต. (นามแฝง). (๒๕๓๙). **ประเพณีมงคลและวันสำคัญของไทย**. กรุงเทพฯ : ชมรมเด็ก.

บําราบปรปักษ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยา. (๒๕๙๙).

โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตีรณสาร.

สมพงษ์ เกரியโกรเพชร. (๒๕๑๐). **ประเพณีไทยโบราณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ :

แพรวพิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล หจก.

เสฐียรโกเศศ. (พระยาอนูมานราชชน). (๒๕๐๖). **ตรุษ-สารท**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์

แห่งประเทศไทย.

คำสั่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ที่ ๒๑๐๒ / ๒๕๔๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี ๒๕๔๖

.....

ด้วยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับพระราชทานผ้าพระกฐิน ประจำปี ๒๕๔๖ เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์จำพรรษา ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ในวันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๖ เพื่อให้การจัดงานดังกล่าวดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลुวัตถุประสงค์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๙ และมาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. ๒๕๔๑ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี ๒๕๔๖ ดังรายชื่อต่อไปนี้

ที่ปรึกษาฝ่ายสงฆ์

พระเทพญาณเวที	รองเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
พระเทพมหาเจติยาจารย์	เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร และ เจ้าคณะจังหวัดลำพูน
พระปิฎกคุณาภรณ์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร และรองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน
พระครูวิทิศเจติยานุรักษ์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
พระครูพิศาลเจติยานุกุล	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร

พระครูไพศาลธรรมนุสิฐ	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
พระครูวิบูลเจติยาทร	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
พระมหาบุญโชติ ปญฺญโชติ	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร และเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดลำพูน
พระมหาวรรณพ ธมฺมสิริ	เลขานุการเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร

ที่ปรึกษา

นายกสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน
กรรมการสภามหาวิทยาลัย ผู้ทรงคุณวุฒิ

คณะกรรมการดำเนินการ

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	ประธาน
รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร	รองประธาน
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์	รองประธาน
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายแผนและพัฒนา	กรรมการ
ประธานกรรมการทุกฝ่าย	กรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม	กรรมการและเลขานุการ
หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมกิจการมหาวิทยาลัย	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสุภัทรา ไสทะกะพันธ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ฝ่ายพิธีการและประสานงาน

อาจารย์วินัย ภูระหงษ์	ที่ปรึกษา
รองศาสตราจารย์ไพศาล หวังพานิช	ที่ปรึกษา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์กัลยาณี กาญจนดุล	ที่ปรึกษา
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม	ประธาน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อมรพงศ์ สุธรรมรักษ์	กรรมการ
อาจารย์พิศรวัส ภูทอง	กรรมการ
นางภาพงา ไทยถาวร	กรรมการ
นางอังคณา โกสีย์สวัสดิ์	กรรมการ
นางสุภัทรา ไสยะกะพันธ์	กรรมการ
นางลักขณา กล่อมเกตุ	กรรมการ
นางศิริรัตน์ ชันทองคำ	กรรมการ
นางอรุณี สิ้นสันธิเทศ	กรรมการ
นางลัดดาภรณ์ พิพัฒน์เขมากร	กรรมการ
นางสาวอัมพัลย์ วิศวีรานนท์	กรรมการ
นายดำรงเกียรติ อิศระพิชิตชัยกุล	กรรมการ
นางสาวกฤษณา สังคริโมกษ์	กรรมการ
นางสาวอัมพิกา มีชัย	กรรมการ

ฝ่ายประชาสัมพันธ์

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์	ประธาน
อาจารย์วรรณรัตน์ รัตนวรางค์	กรรมการ
อาจารย์ทศพล กฤตยพิสิฐ	กรรมการ

อาจารย์ดวงจิต ดีวิวัฒน์	กรรมการ
อาจารย์สุชาติ ทองสีมา	กรรมการ
อาจารย์มันทนาพร ภิรมณ์ส	กรรมการ
นางวารุณี อัครโกคิน	กรรมการ
นางกัลยา กล่อมเกตุ	กรรมการ
นางสาวอุไรวรรณ วรรณะ	กรรมการ
นางสาวกาญจนา สหัสเนตร	กรรมการ

ฝ่ายจัดหาทุน

รองอธิการบดีฝ่ายศิลปวัฒนธรรม	ประธาน
คณบดีคณะทันตแพทยศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะพลศึกษา	กรรมการ
คณบดีคณะวิทยาศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะวิศวกรรมศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะสหเวชศาสตร์	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักคอมพิวเตอร์	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา	กรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์	กรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา	กรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการศึกษาสำหรับผู้มี- ความสามารถพิเศษด้านทัศนศิลป์ และศิลปะการแสดง	กรรมการ

ผู้อำนวยการสถาบันสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร	กรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและบริการ	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์วิทยาศาสตร์ศึกษา	กรรมการ
ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายมัธยม)	กรรมการ
ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายประถม)	กรรมการ
ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน	กรรมการ
นายกสมาคมครูและผู้ปกครองโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายมัธยม)	กรรมการ
นายกสมาคมครูและผู้ปกครองโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายประถม)	กรรมการ
นายกสมาคมครูและผู้ปกครองโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน	กรรมการ
ผู้อำนวยการกองกลาง	กรรมการ
นางสาวพรรณราย ประสิทธิ์นราพันธุ์	กรรมการ
นางสาววราภรณ์ เตชะวัฒน์เศรษฐ์	กรรมการ
นางวนิดา คงรินทร์	กรรมการ
นางปรีดา อ้วนล้ำ	กรรมการ
นางยิ่งลักษณ์ บุญวัฒน์วิชัย	กรรมการ
นางจันทิรา จิตวีระ	กรรมการ
นางสาวรัชนิบูลย์ ผิวสุพรรณ	กรรมการ
นางสุพัฒนา ชลศิริ	กรรมการ
นายสันหนกช สัมมาชีพ	กรรมการ

นางสุภาภรณ์ วงษ์ทน	กรรมการ
นายสามารถ วิชาชาติ	กรรมการ
นางแวว กรීหิรัญ	กรรมการ
นางอบเชย จุฬานนท์	กรรมการ
นางสาวศศิวิมล ชามเทศ	กรรมการ
นายสมภพ จันเพ็ง	กรรมการ

ฝ่ายหนังสือที่ระลึก

รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ	ที่ปรึกษา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อัฐรัตน์	ประธาน
รองศาสตราจารย์ผกาศรี เย็นบุตร	กรรมการ
อาจารย์สุภัค มหาวรากร	กรรมการ
อาจารย์รัชนีญา กลิ่นน้ำหอม	กรรมการ
อาจารย์ศานติ ภัคดีคำ	กรรมการ
อาจารย์มณฑนาพร ภิรมนัส	กรรมการ
นางลัดดาภรณ์ พิพัฒน์เขมากร	กรรมการ
นายพรเทพ ปลอดแถว	กรรมการ

ฝ่ายทอดผ้าป่าหนังสือ

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์	ที่ปรึกษา
ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง	ประธาน
รองศาสตราจารย์อัครา บุญทิพย์	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วันิดา ขำเขียว	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อัฐรัตน์	กรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เจลิยวศรี พิบูลชล	กรรมการ
อาจารย์สมเกียรติ ทิพย์ทัศน์	กรรมการ
รองศาสตราจารย์กุลวรา ชูพงษ์ไพโรจน์	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทิพา เทพอักษรพงษ์	กรรมการ
อาจารย์นิยะดา จิตต์จรัส	กรรมการ
อาจารย์อารีย์ ชื่นวัฒนา	กรรมการ
อาจารย์บรรพต อึ้งศรีวงษ์	กรรมการ
อาจารย์วิรุฬห์รัตน์ ไฉนจุ่น	กรรมการ
อาจารย์ญาณิสา บุรณะชัยทวี	กรรมการ
นางอัญชลี มุสิกมาศ	กรรมการ
นางสาวเต็มสุข พงษ์ตน	กรรมการ
นางสาวพรพิมล แสนเสนห์	กรรมการ
นางสาววิมล กลิ่นหอม	กรรมการ
นางพิมล เมฆสวัสดิ์	กรรมการ
นางวนิดา วงศ์วัฒนะ	กรรมการ
นายเชิดชาติ พุกพูน	กรรมการ
นางอัญชลี ลีฟ้าหลวงค์	กรรมการ
นางสาวอัญชลี สุตธรรม	กรรมการ
นางมณฑน เจริญแพทย์	กรรมการ
นางสาวสุประภา ศรีทอง	กรรมการ
นางสาวนงลักษณ์ พจนากรรักษ์	กรรมการ
นางสาวรัตนาพร สงวนประสาทพร	กรรมการ

ฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์

ผู้อำนวยการสำนักสื่อและเทคโนโลยีการศึกษา	ประธาน
บุคลากรของสำนักสื่อและเทคโนโลยีการศึกษา	กรรมการ

ฝ่ายทัศนศึกษา

รองศาสตราจารย์ชาญวิทย์ เทียมบุญประเสริฐ	ประธาน
---	--------

ฝ่ายยานพาหนะ

นายสมนึก รุ่งเรือง	ประธาน
นายไพฑูรย์ รัตนศิริ	กรรมการ
นายมานิช เพ็ชรเอี่ยม	กรรมการ
นางสาววาสนา กิตติสิทธิไธ	กรรมการ
นายไฉ่ด ปัดดอน	กรรมการ
นายอนันต์ ศรีสุวรรณค์	กรรมการ
พนักงานขับรถทุกคน	กรรมการ

ฝ่ายเดินทาง อาหาร และที่พัก

นายวันชัย วิเศษสุวรรณ	ที่ปรึกษา
นางสาวพรรณราย ประสิทธิ์นราพันธุ์	ประธาน
นางสุพัฒนา ชลศิริ	กรรมการ
นางสาววราภรณ์ เตชะวัฒน์เศรษฐ์	กรรมการ
นางจันทิรา จิตวิระ	กรรมการ
นายสันทกช สัมมาชีพ	กรรมการ
นางสุภาภรณ์ วงษ์ทน	กรรมการ

ฝ่ายการเงินและบัญชี

ผู้อำนวยการกองคลัง	ประธาน
บุคลากรกองคลังทุกคน	กรรมการ

ฝ่ายการเสดง

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์	ประธาน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พฤทธ์ ศุภเศรษฐศิริ	กรรมการ
อาจารย์ระวีวรรณ วรรณวิไชย	กรรมการ
อาจารย์ปรารภนา คงสำราญ	กรรมการ
อาจารย์กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์	กรรมการ
นิสิตสาขาวิชานาฏศิลป์ จำนวน 18 คน	

ฝ่ายสมโภชองค์พระกฐินพระราชทาน

หัวหน้าสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดลำพูน	ประธาน
ข้าราชการในสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดลำพูน	กรรมการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๔๖

(ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ภาคที่ ๒

โคลงนิราศศรีรัตนชัย

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร
สอภักข์กับขนิพนธ์เข็ญใจ

คำนำ

ในมงคลวารที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปทอดถวาย ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร จังหวัดลำพูน มหาวิทยาลัยเห็นสมควรเป็นอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์ **โคลงนิราศหริภุญชัย** ผลงานของ กวีล้านนา ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นราว ๆ พ.ศ.๒๐๖๐ และได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณคดีนิราศเรื่องแรก ทั้งถือเป็นวรรณคดีนิราศชั้นครู ร่วมสมัยกับ **กำสรวลโคลงตัน** และ **ทวาทศมาส** ซึ่งกวีในสมัยหลัง ได้ยึดถือเป็นต้นแบบในการแต่งนิราศสืบมา

โคลงนิราศหริภุญชัยฉบับนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เป็นผู้ตรวจชำระต้นฉบับ โดยสอบเทียบต้นฉบับเชียงใหม่กับต้นฉบับหอสมุดแห่งชาติ พร้อมทั้งจัดทำคำอธิบายศัพท์และถอดความ เพื่อสะดวกแก่การศึกษาและการเข้าถึงสุนทรียรสแห่งสำนวนภาษาอันไพเราะโดยมิให้อุปสรรค คือ ความเก่าของภาษามาเป็นกำแพงขวางกั้น

เจตนารมณ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในการจัดพิมพ์โคลงนิราศเรื่องนี้ ก็ด้วยเหตุผลประการต่าง ๆ ดังนี้

๑. เพื่อเป็นที่ระลึกและเป็นบรรณาการแก่ผู้มีจิตอันเป็นกุศล ซึ่งได้บำเพ็ญบุญร่วมกันในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของมหาวิทยาลัย ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร จังหวัดลำพูน

๒. เพื่อเป็นการสืบต่ออายุของวรรณคดีนิราศชั้นครู ซึ่งได้วางเว้นจากการพิมพ์เผยแพร่มาร่วม ๓๐ ปี (นับจากฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๑๖)

๓. เพื่อแสดงพันธกิจหลักในฐานะสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในการอนุรักษ์และเผยแพร่ให้โคลงนิราศเรื่องนี้ให้แพร่หลาย และยังประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีมรดกสำหรับอนุชนและผู้สนใจใฝ่รู้ต่อไป

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์โคลงนิราศหริภุญชัยครั้งนี้ ดำเนินไปได้จนสำเร็จลุล่วงสมดัง
เจตนารมณ์ก็ด้วยความอนุเคราะห์ของท่านผู้มีคุณูปการ ดังต่อไปนี้

ผู้อนุญาตให้นำโคลงนิราศหริภุญชัยมาจัดพิมพ์

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร

ผู้อนุญาตและประสานงานด้านต้นฉบับจากองค์การค้ำของครุสภา

นายชาติชาย พาราสุข

ผู้อำนวยการ

นางศิริมาลา สุวรรณโกติน

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ ภาคสำนักพิมพ์

นางศิริรัตน์ อ.เชียงทอง

หัวหน้าส่วนเตรียมการพิมพ์ ๑ ภาคการพิมพ์

นางอุไรรัตน์ โพธิ์ศิริกุลวงศ์

หัวหน้าแผนกสารบรรณกรรม ส่วนส่งเสริม-
และพัฒนาวิชาการ

นายสุรพล เศรษฐภักทร

นักวิชาการ ส่วนเตรียมการพิมพ์ ๑

นางปรางทิพย์ เฉลิมวงษ์

นักวิชาการศึกษา แผนกสารบรรณกรรม

มหาวิทยาลัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้

(ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๓๐ กันยายน ๒๕๔๖

คำประราด

ทำพจนานุกรมคำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓
ได้แก่คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓
คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓
คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓

พ.ศ. ๒๕๐๓ คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓
คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓
คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓

คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓
คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓
คำประราดในภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๐๓

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณาจารย์และบุคลากรในคณะ
บัณฑิตวิทยาลัยให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายไว้ ทั้งนี้ขอเรียนแจ้งให้
คณาจารย์และบุคลากรในคณะบัณฑิตวิทยาลัยทราบทั่วกัน
ในที่สุดขอแสดงความยินดี

คณาจารย์และบุคลากรในคณะบัณฑิตวิทยาลัย
ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณาจารย์และบุคลากรในคณะ
บัณฑิตวิทยาลัยให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายไว้
ทั้งนี้ขอเรียนแจ้งให้คณาจารย์และบุคลากรในคณะ
บัณฑิตวิทยาลัยทราบทั่วกัน
ในที่สุดขอแสดงความยินดี
คณาจารย์และบุคลากรในคณะบัณฑิตวิทยาลัย
ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณาจารย์และบุคลากรในคณะ
บัณฑิตวิทยาลัยให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายไว้
ทั้งนี้ขอเรียนแจ้งให้คณาจารย์และบุคลากรในคณะ
บัณฑิตวิทยาลัยทราบทั่วกัน
ในที่สุดขอแสดงความยินดี
คณาจารย์และบุคลากรในคณะบัณฑิตวิทยาลัย
ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณาจารย์และบุคลากรในคณะ
บัณฑิตวิทยาลัยให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายไว้
ทั้งนี้ขอเรียนแจ้งให้คณาจารย์และบุคลากรในคณะ
บัณฑิตวิทยาลัยทราบทั่วกัน
ในที่สุดขอแสดงความยินดี

ในที่สุดขอแสดงความ
ยินดี

คำนำเสฐียรโกเศศ

โคลงนิราศหริภุญชัยเป็นหนังสือเรื่องหนึ่งซึ่งหอสมุดแห่งชาติเคยตีพิมพ์มานานมาแล้ว ข้าพเจ้าเคยอ่าน แต่ไม่เคยอ่านจบเรื่อง เพราะมีคำเก่าซึ่งเป็นภาษาถิ่น ภาคพายัพอยู่มาก อันที่จริง คำเหล่านี้ที่เป็นคำโบราณของภาษาที่นี้ก็มิเหมือนกัน ได้อ่านพบคำที่มีอยู่ในโคลงนิราศหริภุญชัย หลายแห่ง มีสำนวนไพเราะน่าอ่าน แต่ไปติดขัดที่มีคำโบราณอยู่มาก จึงไม่ทำให้เกิดอารมณ์เห็นภาพ ที่กวาวัดไว้ด้วยถ้อยคำให้ได้แจ่มชัด อันเป็นหัวใจของการอ่านหนังสือวรรณคดีของโบราณที่ทำให้เกิดอารมณ์ เหตุนี้การศึกษาเรื่องวรรณคดี จึงต้องพึ่งผู้มีความรอบรู้เรื่องถ้อยคำทางอักษรศาสตร์และความรู้อื่นอันเป็นความรู้รอบตัว เป็นผู้อธิบายให้ฟัง ดังที่สอนกันอยู่ในมหาวิทยาลัยและในโรงเรียนต่าง ๆ เป็นการสอนที่เรียกว่าการวิจารณ์เรื่องวรรณคดีในแง่แปลความหมาย (Interpretative Criticism) ต่อมาอีกหลายปีเหมือนกัน ข้าพเจ้าได้มีโอกาสอ่านต้นฉบับนิราศหริภุญชัย ซึ่ง ดร.ประเสริฐ ญ นคร ได้เขียนคำอธิบายคำยากซึ่งมีอยู่ในโคลงเรื่องนั้นประกอบไว้ในเนื้อหาของเรื่อง ด้วยตลอดไป ข้าพเจ้าก็พอใจ เพราะทำให้ได้ความรู้คำแปลก ๆ ที่ต้องการจะทราบอยู่แล้วได้มากคำ และทั้งให้เข้าใจความหมายของโคลงบทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหนังสือเรื่องนั้นได้ดีขึ้น การชำระและจัดทำคำอธิบายหนังสือวรรณคดีของเก่า ถ้าเป็นผู้ไม่มีพื้นความรู้มาแต่เดิมและไม่มีใจรักก็ทำไม่ได้ เพราะจะต้องค้นและสอบเทียบกับที่อื่นเสียเวลา ไม่ใช่วันหนึ่งหรือสองวัน ตลอดจนแนววินิจฉัยคำ ก็ต้องให้เป็นไปตามหลักแห่งวิชาของการวินิจฉัยคำ ซึ่ง ดร.ประเสริฐ ญ นคร ก็กระทำได้เป็นอย่างดี เพราะได้ผ่านการศึกษาระดับสูงมาแล้ว ข้าพเจ้าพบ ดร.ประเสริฐ ญ นคร ที่ใด ก็ได้ถามว่าเมื่อใดจะตีพิมพ์โคลงนิราศหริภุญชัยซึ่งมีคำอธิบายสักที จะได้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาวรรณคดี ซึ่งต่อไปจะต้องศึกษาขยายวงไปถึงถิ่นต่าง ๆ ด้วย เพราะด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคนิคทำให้ถิ่นต่างๆ ติดต่อกันได้อย่างใกล้ชิด เสมอว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดร.ประเสริฐ ญ นคร ตอบว่ายังไม่พร้อมและยังไม่ถึงเวลาที่ตีพิมพ์ จนเมื่อมีการจัดตั้งสมาคมภาษาและหนังสือขึ้น ทางสมาคมมีประสงค์จะออกหนังสือวารสารเป็นแถลงการณ์ของสมาคม จึงได้พูดถึงเรื่องนิราศหริภุญชัยอีก ในที่สุด ดร.ประเสริฐ ญ นคร ก็ยินดีสละต้นฉบับให้มาตีพิมพ์ ซึ่งสมาคมรู้สึกขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง และเพื่อให้ได้ตีพิมพ์เรื่องนี้จบทั้ง

เรื่องเป็นเล่มโดยเฉพาะ เป็นการส่งเสริมการศึกษาวรรณคดีไทย หนังสือโคลงนิราศหรือกฤษณชัยจึงได้มี
โอกาสเกิดเป็นเล่มขึ้น หวังว่าท่านที่ได้อ่านหนังสือเรื่องนี้คงจะได้รับประโยชน์จากหนังสือนี้ไม่น้อย
โดยเฉพาะผู้ซึ่งรักการศึกษาดังที่ข้าพเจ้าได้ประสบมาแล้วด้วยตนเองฉะนั้น

เสฐียรโกเศศ

คำปรารภในการพิมพ์ครั้งแรก

โคลงนิราศหริภุญชัยฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้สอบทานกับต้นฉบับเชียงใหม่อยู่เป็นเวลาหนึ่งปี จึงพิมพ์ขึ้น ๖ - ๗ สำเนา ใน พ.ศ. ๒๔๘๗ แล้วส่งไปให้ท่านเจ้าคุณอนุমানราชธน คุณธนิต อยู่โพธิ์ คุณเปลื้อง ณ นคร ม.ร.ว. สุนนชาติ สวัสดิ์กุล และห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สิบห้าปี ต่อมาจึงได้นำลงตีพิมพ์ในวารสารของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย

หนังสือนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มขึ้นมาได้ ด้วยอาศัยการส่งเสริมของสมาคมภาษาและหนังสือ ตามโครงการส่งเสริมการอ่านอักษรไทยโบราณ ต้นฉบับเชียงใหม่เป็นโบราณ มีอายุประมาณ ๑๒๐ ปี จารึกด้วยอักษรพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีลักษณะกลมๆ แบบอักษรมอญ พม่า และบางฉบับก็ จารึกเป็นอักษรขอมไทย คืออักษรที่กลายเป็นไทยของพ่อขุนรามคำแหง อักษรแบบหลังนี้ ปรากฏอยู่ตามศิลาจารึกทั่วไปในภาคพายัพสมัย ๒๐๐-๔๐๐ ปี ล่วงมานี้ และเท่าที่พบในโบราณ ๕ ผูก เป็นโคลงนิราศหริภุญชัย ๒ ผูก โคลงเรื่องนางสังกา ๑ ผูก และโคลงมंत्रาติเมืองเชียงใหม่ ๒ ผูก อักษรแบบนี้เกือบไม่มีผู้อ่านออกแล้ว ฉะนั้น ถ้าใครได้ไปไม่รู้คุณค่าก็อาจโยนทิ้งเสีย ข้าพเจ้าเชื่อว่า อาจมีวรรณคดีอีกหลายเรื่องที่เขียนด้วยอักษรขอมไทยตกค้างอยู่ตามบ้าน วัด หรือถ้ำ ทางจังหวัด ภาคเหนือ ถ้าผู้ใดได้พบเห็นควรจะส่งมอบให้หอพระสมุดเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติสืบไป

เนื่องด้วยท่านมหาหมื่น แห่งวัดเจดีย์หลวง และท่านหมื่น แห่งวัดเชียงหมื่น มรณภาพไป หลายปีแล้ว จึงไม่ทราบว่ต้นฉบับโคลงนิราศหริภุญชัยทั้ง ๕ ผูก ไปตกอยู่กับผู้ใด วัดเจดีย์หลวง ได้รับหนังสือโบราณของท่านมหาหมื่นเรื่องอื่น ๆ ไว้หลายพันผูก แต่โคลงเรื่องนี้สูญหายไป ทางวัด เชียงหมื่นเหลือแต่โคลงเรื่องมंत्रาติเชียงใหม่ ๑ ผูก และคุณสงวน โชติสุจริตน์ ไปได้เรื่องเดียวกันนี้ กับโคลงเรื่องนางสังกามาจากอำเภอฮอดอีกอย่างละ ๑ ผูก ผู้คัดเรื่องมंत्रาติชื่อสุรินทร์ เป็นผู้คัดโคลง นิราศหริภุญชัยด้วย และได้คัดไว้ในปีเดียวกัน คือ พ.ศ. ๒๓๘๑ โคลงทำยมंत्रาติเชียงใหม่มีดังนี้

สุรินทร์เขียนขีดด้วย อัดดา

ยังคำวคราวมंत्रา

ผาบผ้าย

เชียงใหม่เขตล้านนา

ไทยทั่ว ทิศเอ

เป็นกันโลงไว้หื้อ

เผ่าผู้ประสงศ์เสน

อนึ่ง พุทธวงศ์ภิกขุ ได้คัดเรื่องนี้ไว้ก่อนหน้านี ๑ ปี จึงสรุปได้ว่าสุรินทร์เป็นแต่เพียงผู้คัด ไม่ใช่ผู้แต่งโคลงเรื่องมังตรา และโคลงนิราศหรือภิกขุซึ่งก็คงจะสรุปได้เช่นเดียวกัน

โคลงมังตรา เป็นเรื่องสมัย พ.ศ. ๒๑๕๗ ตอนหนึ่งได้กล่าวอำลาพระแก้วไว้ด้วย อันที่จริง แม้ในยุคปัจจุบันยังมีผู้กล่าวถึงหอพระแก้วที่วัดเจติยหลวงอยู่เสมอ จึงน่าสงสัยว่าอาจจะอำลาพระแก้วต่างๆ ที่พระแก้วไม่ได้ประดิษฐานอยู่แล้วก็เป็นได้ นอกจากนี้ มีโคลงบทหนึ่งบรรยายถึงเรื่องมังตรา ขุดคุ้ยรอบกำแพงทุกด้าน และท่านมหาหมีนคงอาศัยโคลงบทนี้ช่วยยืนยันว่า กำแพงเมืองเชียงใหม่ชั้นที่สองสร้างขึ้นโดยมังทรานูเรงนอง (ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง) แต่ที่จริงมีมังตราอยู่หลายองค์ และองค์ที่ปรากฏในโคลงนี้เป็นชั้นลูกหลานของนูเรงนอง

ข้าพเจ้าควรจะเขียนเรื่องนี้เสียใหม่ และเปลื้องใจความเป็นบทๆ ไป แต่ประโยชน์ที่จะได้คงไม่เท่ากับที่จะรีบเผยแพร่งานชิ้นนี้ ให้ผู้สนใจช่วยกันศึกษาต่อไป ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่าน เจ้าคุณอนุমানราชธน คุณธนิต อยู่โพธิ์ คุณเปลื้อง ณ นคร คุณทวี ทวีวรรณ คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง คุณมณฑล งามวิสัย และสมาคมภาษาและหนังสือไว้ ณ ที่นี้ และขอให้ภาษาไทยเป็นที่นิยมศึกษาของคนไทยและเทศอื่นๆ ขึ้นไปด้วย

ประเสริฐ ณ นคร

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

๒๑ ธันวาคม ๒๕๐๑

อธิบายความเบื้องต้น

โคลงนิราศหรือกฤษณชัย นับเป็นโคลงนิราศเรื่องแรกในวรรณคดีไทย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ว่า แต่งขึ้นประมาณสามร้อยปีเศษแล้ว คือแต่งในปี พ.ศ. ๒๑๘๐ หรือก่อนนั้นขึ้นไป ทุกคนที่ได้อ่านโคลงนิราศหรือกฤษณชัยแล้ว ย่อมยอมรับว่าเป็นโคลงที่เก่าแก่มากที่สุดไพเราะจับใจและเป็นแบบฉบับที่โคลงนิราศชั้นหลังได้เลียนมาใช้เป็นอันมาก จึงควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง แต่ที่มีได้มีการศึกษากันอย่างจริงจังนั้นเป็นเพราะติดขัดอยู่ที่ภาษาเก่ามากจนอ่านไม่ค่อยรู้เรื่อง จริงอยู่ภาษานี้ยังคงตกค้างอยู่ทางถิ่นพายัพและอีสานบ้าง แต่ผู้รู้ก็เหลืออยู่น้อยเต็มที ครั้นจะปล่อยทิ้งไว้อีกชั่ววันเดียว ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้พอไต่ถามได้คงจะหมดไปเป็นแน่แท้

อุปสรรคในการศึกษา

เมื่อลงมืออ่านนิราศเรื่องนี้เข้าจริง ๆ แล้ว ก็เกือบหมดความพยายามที่จะศึกษา เนื่องด้วยอุปสรรคต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. ศัพท์โบราณ แม้ถิ่นพายัพจะคงใช้ภาษาไทยโบราณมาจนบัดนี้ แต่หนังสือเล่มนี้มีศัพท์เป็นจำนวนมาก ซึ่งคนทั่วไปลืมความหมายเสียหมด ต้องอาศัยผู้สนใจทางอักษรศาสตร์จริงๆ จึงจะรู้ความหมาย เช่น ม่อน แปลว่า ตัวฉัน ตัวอย่างที่ใช้ ยอสิบนิ้วม่อนพนม และ ตัวม่อนน้อย จักกล่าวคำไซ จ่อง แปลว่า เหนี่ยว หรือ เกาะหลัง เช่น จุงจ่องเมื่อเมืองฟ้า

๒. ชื่อโบราณสถาน วัดวาอารามต่างๆ บางวัดร้างไป บางวัดเปลี่ยนชื่อไป ผู้อ่านส่วนมากไม่ทราบ พยายามไปแปลชื่อเหล่านี้ แต่แปลไม่ออก เช่น ภูฏาราม เปลี่ยนเป็น วัดเจดีย์หลวง และในบท "ถึงถาปอุปแปนได้ แต่ข้าปรารถนา" อุปแปน เป็นชื่อวัดซึ่งร้างไปนานแล้ว

๓. ศัพท์บาลีสันสกฤต นอกจากศัพท์ของถิ่นพายัพและโบราณแล้ว ยังมีศัพท์บาลีสันสกฤต ซึ่งสะกดการันต์ไม่ตรงตามแบบปนอยู่ด้วยมาก ซึ่งข้าพเจ้าเองไม่เคยมีความรู้ทางนี้มาเลย

๔. ต้นฉบับผิด การคัดลอกในสมัยโบราณทำกันบกพร่องมาก ยิ่งเรื่องนี้คัดกันมาหลายต่อหลายชั่ว ส่วนผิดพลาดย่อมสะสมเพิ่มขึ้นทุกที เช่น

๔๕. อารามรมเยศเม็น	มังราย
นามคู่คำหลวงหลาย	เช่นท้าว
หกสิบเสียมผู้ยาย	ยังรอด รามแฮ
แบ่งคู่ขุนน้องหน้า	นาทไ้อีโรทา

ชั้นแรกลองแปลว่า มองดูอารามอันชื่อว่ามังราย อันเป็นชื่อคู่กับพญามังราย (ส่วนมากเขียนกันเป็นเม็งราย) ชื่อเช่นนี้มีอยู่มากหลาย (เช่น ตั้งเป็นชื่อ วัด สะพาน ฯลฯ) มาถึงบาทสาม เดาอยู่หลายวันไม่ทราบว่ "หกสิบเสียมผู้ยาย" จะหมายถึงอะไรได้ ได้ถามคนแก่ว่า เสียม เคยเป็นมาตราวัดทางยาวหรือไม่ ก็ไม่เคยมีใครเคยได้ยิน จนกระทั่งไปอ่านวิจารณ์นิราศนรินทร์ของท่าน น.ม.ส. ตอน "ทราบสวยมภูจักรี เกลือกไกล" ทำให้นึกเอะใจว่า เสียมผู้ นี้คงคิดผิดไปจากคำว่า สยมภู นี้เอง และถ้าเป็น สยมภู มีวรรณยุกต์เอกต้องตามข้อบังคับแห่งโคลงด้วย ยาย แปลว่า เรียงราย เมื่อได้ความว่ามีพระพุทธรูปหกสิบองค์แล้ว ต่อมาพบในหนังสือสังคีตยวงศ์ว่า พญามังราย สร้างสุวรรณเจดีย์ไว้พระพุทธรูปหกสิบองค์ ที่กุฎกามนคร เข้าทีดี (หนังสือนี้แปลงชื่อสถานที่เป็นบาลีทั้งหมด) ส่วนในตำนานมูลศาสนากล่าวว่ สร้างวัดคู่คำ มีเจดีย์สี่เหลี่ยม เหลี่ยมหนึ่งมีพระพุทธรูปสิบสององค์ เข้าใจว่าผู้คัดลอกอ่านเลขสิบห้าเป็นสิบสี่ไป และเลขถิ่นพายัพ เลขสี่กับเลขห้าต่างกันเพียงเล็กน้อย แต่ คู่คำ กับ สุวรรณเจดีย์ แปลความได้ตรงกัน จึงแน่ใจว่าวัดนั้นชื่อ วัดคู่คำ หาใช่ วัดคู่คำ ดังในต้นฉบับไม่

ตามลักษณะที่บรรยายมานี้ตรงกับลักษณะของวัดเจดีย์เหลี่ยม จึงทำให้สงสัยว่าจะเป็นวัดเดียวกัน ครั้นไปสอดดูสถานที่แล้วได้พบวัดเจดีย์เหลี่ยมมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจริง แต่มีพระพุทธรูปด้านละสิบหกองค์ เกือบหมดปัญญาคิด บังเอิญได้พบพระมหามันแห่งวัดเจดีย์หลวงซึ่งเป็นที่น่าถือว่ามีความรู้ทางประวัติศาสตร์ยิ่งในเชียงใหม่ผู้หนึ่ง ให้คำอธิบายว่าวัดเจดีย์เหลี่ยม เดิมชื่อว่าวัดคู่คำ เมื่อแรกมีพระพุทธรูปอยู่หกสิบองค์เท่าจำนวนเมียของพญามังรายผู้สร้าง ต่อมาหลวงโยฯ ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เมื่อยี่สิบกว่าปีมานี้ และสร้างเพิ่มขึ้นอีกสี่องค์ รวมเป็น ๖๔ องค์ เท่าอายุของท่าน สอดถามผู้เฒ่าผู้แก่แถววัดนั้นก็ได้รับความเช่นเดียวกัน ที่ตรงนั้นเดิมเรียกว่า เวียงกุมกาม ปัจจุบันนี้เกือบไม่มีคนรู้จักแล้ว

ต่อมาได้ต้นฉบับโบราณมาสามผูก ล้วนใช้คำว่า กุศำ และ สยมภู หรือ สำภู ตรงตามที่สันนิษฐานไว้ เพียงเท่านี้ดูได้ความติดตรงกับโคลงตอนที่ว่า "แปงคุนุชน้องหน้า" คือสร้างอุทิศให้เมียเรื่องนี้ คุณอนิต อยู่โพธิ์ มีความเห็นว่า สร้างเป็นกุฏิไว้กระดุกเมียพญามังราย ข้าพเจ้าไปสอบต้นฉบับเดิมเห็นเขียนเป็น กุ บ้างก็มี และ นายมงคล งามวิสัย ผู้ช่วยข้าพเจ้าเคยดึงในเรื่องนี้ไว้ครั้งหนึ่งแล้ว จึงเห็นสมจะเป็นดังว่านี้มากกว่าสร้างเท่าจำนวนเมีย (พงศาวดารโยนกว่าสร้าง จ.ศ. ๖๕๐)

ท่านมหานรินทร์ได้กรุณาให้ยืมต้นฉบับโบราณมาสองฉบับ และท่านหมู่แห่งวัดเชียงหมั้นให้ฉบับที่นับว่าดีที่สุดมาอีกหนึ่ง เป็นอักษรถิ่นพายัพหนึ่งฉบับ และอักษรขอมไทย (กลายเป็นจากอักษรพ่อขุนรามคำแหง) สองฉบับ แต่ไม่จบและลายมือเดิมที่เสียหนึ่งฉบับ

ต้นฉบับของหอพระสมุดเป็นฉบับสมุดไทยสี่ฉบับ ฉบับที่หนึ่งและที่สามสันนิษฐานได้ว่าคัดลอกจากกัน และสองกับสี่ก็เช่นกัน เพราะที่ผิดก็ผิดเกือบเหมือนกัน จึงนับได้ว่ามีต้นฉบับเพียงสองชุดเท่านั้น นำประหลาดไม่น้อย ต้นฉบับที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ผิดกันไปมาก บางคำไม่ตรงกันเลยสักฉบับ ทั้งไม่อาจตัดสินได้ว่าอย่างไรจะถูก จึงเป็นของแน่ว่าบทความที่เขียนขึ้นนี้ย่อมจะต้องผิดพลาดอยู่ไม่น้อย แต่ข้าพเจ้ากล้าแนะนำเสนอท่านผู้สนใจในอักษรศาสตร์ทั้งหลาย ก็เพราะเห็นว่าได้ต้นฉบับมาสอบทานเพิ่มขึ้นอีกและได้ใช้เวลาสะสางอยู่หลายเดือนพอเป็นแนวทางให้อ่านเข้าใจได้ดีกว่าเดิมอีกหลายเท่า ทั้งได้อาศัยความรู้จากท่านมหานรินทร์ ท่านหมู่ คุณครูชุม ณ บางช้าง ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ล้านนาไทยอย่างยอดเยี่ยมทั้งสามท่าน

ปีแต่ง อาศัยคำว่า เมิงเป้า ซึ่งแปลว่าปีฉลูศกที่สี่ นับอย่างจีน ซึ่งตรงกับปีฉลู นพศกตามจุลศักราช กับใจความในโคลงบทที่ ๑๖ ว่า ไปไหว้พระพุทธรูทสิหิงค์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชฯ จึงได้ทรงสันนิษฐานไว้ว่าต้องแต่งขึ้นราวสมัยพระเจ้าปราสาททอง และกวีทางใต้คงนำมาดัดแปลงราวสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จึงน่าจะแต่งขึ้นในปีฉลูเมิงเป้ารอบที่ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๔๐ หรือก่อนนั้นขึ้นไป

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าโคลงนิราศหริภุญชัยนี้เป็นเรื่องที่เกิดเป็นตำนานไว้ใน พ.ศ. ๒๐๖๐ เพราะปรากฏตามโคลงบทที่ ๑๖ ว่า พระแก้วมรกตยังอยู่ที่วัดเจติยหลวงเชียงใหม่ แต่ตำนานนี้จะแต่ง

เป็นโคลงที่เดียวหรือจะมีผู้ดัดแปลงทีหลัง ขอทิ้งไว้ให้ท่านผู้อ่านศึกษาดูบ้าง สมัยที่พระแก้วมรกตอยู่
เชียงใหม่ นั้น พ.ศ. ๒๐๑๑-๒๐๑๑ ตรงกับปีเม็งเป้าเพียงปีเดียวคือ พ.ศ. ๒๐๖๐ นี้

จำนวนโคลง โคลงบทสุดท้ายฉบับหอพระสมุดแจ้งจำนวนไว้ว่า "ร้อยเจ็ดสิบแปด
ประมาณ บทบาท มีเอย" นับสอบดูถูกต้อง แต่ในฉบับเชียงใหม่แจ้งไว้ว่า "ร้อยแปดสิบเป็น
ประมาณ บทบาท มีเอ" นับสอบดูฉบับครบมี ๑๘๓ บท ทั้งสองฉบับ เสียหายที่อีกฉบับหนึ่ง
ตอนท้ายขาดไป มีเพียง ๑๔๙ บท แต่พอสรุปได้ว่าที่ดัดแปลงมาสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้น คงมี
เพียง ๑๗๘ บท แต่ของเดิมต้องมีมากกว่านี้แน่ สังเกตได้จากบทที่ ๑๔๕ และ ๑๔๖

๑๔๕. ยังมีพอคู่ล้อม	ชាយา
สองฝ่ายหนมคคา	ม่ายแยม
อันเรียมเท่าอาทวา	วอนเวท นาเอ
ไกลกลินพลัดขู้ห้าม	หากห้ามระเหระหน

๑๔๖. จักไปพระพุทธรูปเจ้า	จตุตน
ยืนอยู่ปราจิมหน	แห่งโน้น
อันเรียมทูลาจน	จนายเช่น รักเอ
ขอเฝ้าผายหือพัน	เพื่อแก้กรรมเรียม

สองบทนี้ ฉบับหอพระสมุดคัดลอกเอามารวมกันเป็นบทเดียวดังนี้ บทที่ ๑๔๓ ของหอ
พระสมุด

ยังมีพระคู่ล้อม	จตุตน
ยืนยืนอยู่ประจิมหน	แห่งโน้น

ตอนนี้ใจความบ่งชี้ว่าไม่ได้แต่งเติมขึ้นใหม่ แต่โคลงที่เกินขึ้นอีก ๔ บทนั้น ไม่มีหลักฐานยืนยันว่ามีมาเดิมหรือแต่งใหม่ ต้นฉบับทางเชียงใหม่สันนิษฐานได้ว่าคัดมาจากต้นฉบับคนละทางทั้งสามฉบับ แต่บทที่เกินที่ตรงกันมีบทที่ ๗๑ กับ ๙๗ เท่านั้น ส่วนอีกสองบทที่อยู่หลังบทที่ ๓๕ นั้น ตรงกันเพียงสองฉบับ และลำดับเลขหน้าบทก็ทิ้งว่างไว้เฉย ๆ มีหน้าซ้ำยังเขียนแทรกไว้ด้วยว่า "จะเอาใส่ไว้ไหน" เป็นเชิงว่าผู้คัดสงสัยอยู่แล้วว่าทำไมไม่มีเลขที่เหมือนบทอื่น

ข้าพเจ้ารักที่จะคิดว่าโคลงเรื่องนี้มี ๑๘๐ บทด้วยกัน ไม่นับบทสุดท้ายซึ่งนำพิเคราะห์ว่าโคลงบทที่ ๑๘๑ นั้น อาจแต่งเพิ่มขึ้นภายหลังโคลงบทอื่นตั้งนาน หรือมีเจนนั่นโคลงทั้งหมดอาจแต่งขึ้นจากตำนานที่เขียนไว้เดิมก็เป็นได้ ส่วนอีกสองบทนั้นคงแทรกเข้ามาทีหลัง จึงขอลำดับเลขที่ซ้ำดังนี้ ๓๕ ๓๕ ก ๓๕ ข แล้วจึงไป ๓๖

ระยะทางที่ผ่านไป ออกจากเชียงใหม่ไปยังลำพูน ผ่านวัดพระสิงห์แหวะไหว้พระพุทธรูปสังค ผ่านวัดทุ่งยู วัดสิริเกิด วัดผาเกียร (ชัยพระเกียรติ) ผ่านช้างฎฎาราม (วัดเจดีย์หลวง) วัดอุปแป้น (ร้างไปประมาณร้อยปีแล้ว) มาถึงสี่แยกกลางเวียงเชียงใหม่ ไหว้หอมมังราชของพญามังราย (เหลืออยู่แต่ต้นโพธิ์) แหวะวัดเจดีย์หลวง ไหว้พระอัสดารสซึ่งเป็นประธานในปัจจุบันนี้ ไหว้พระแก้วมรกตและรูปยักษ์ราชกุมภัณฑ์คู่ (ไม่ใช่คู่ที่ปรากฏอยู่เดี๋ยวนี้ เพราะเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ในสมัยเจ้ากาวิละ) ผ่านวัดฟอนสร้อย และเชียงสง (วัดหรือตลาด?) ออกประตูเมือง ชื่อประตูเชียงใหม่

ผ่านวัดพันง่อม (ร้างไปนานจนไม่มีใครรู้จัก) วัดกุฎีคำ (วัดธาตุคำ) วัดนางรั้ว (วัดยางกวง) ผ่านประตูเมืองชั้นที่สอง ชมเกวียน ผ่านอุทยานถึงเวียงกุมกาม วัดกุฎีคำ (วัดเจดีย์เหลี่ยม) ต่อจากนี้หาทางไม่ได้แน่ชัด บางทีจะผ่านพระนอนบ้านพิงด้วย ผ่านป่าผ่านยางหนุ่ม (วัดกองทราย) ถึงปิงเก่าหัวฝาย แม่น้ำปิงสมัยนี้ย้ายไปจากเดิมหลายกิโลเมตรแล้ว ดูหมายเหตุเรื่องเวียงกุมกามท้ายเรื่องผ่านตลาดตันไธ (คล้ายตันไทร บางคนว่าตันกร่าง) หยุดพักนอนหนึ่งคืน

พอข้ามไปถึงเมืองลำพูน ไหว้พระธาตุ ชมสถานที่กลางคืน ดูการฟ้อนรำ การไต่เรือ การแสดงไต่ตาด ไปไหว้พระยี่น ซึ่งพระมหาสมณเถระมาปฏิสังขรณ์ไว้หลังสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ พระร่วงลิไทย กลับมาวัดพระมหาธาตุอีก พระเจ้าแผ่นดินมาในงาน มีจุดดอกไม้ไฟ พักหนึ่งคืน ลาพระธาตุกลับ

หลักการอ่านหนังสือถิ่นพายัพ

ก่อนขึ้นต้นหากได้ทราบถึงการอ่านออกเสียงแบบถิ่นพายัพสักเล็กน้อยจะเป็นประโยชน์แก่ การศึกษาศัพท์โบราณต่อไปเป็นอันมาก พุดเฉพาะตัวที่ใช้เขียนหนังสือมครมีเท่ากันดังนี้

๑. การกลายเสียงของพยัญชนะ

	หลักที่	๑	๒	๓	๔	๕		
วรรณ	กะ	ก	ข	ค	ฅ	ง		
	จะ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ		
	ฎะ	ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ		
	ตะ	ต	ถ	ท	ธ	น		
	ปะ	ป	ผ	พ	ภ	ม		
เศษวรรณ	ย	ร	ล	ว	ส	ห	ฬ	อ

กฎข้อที่ ๑ ภาษาถิ่นล้านนาออกเสียงพยัญชนะหลักที่ ๓ (อักษรต่ำ) ไม่ได้ ใช้เสียง พยัญชนะหลักที่ ๑ (อักษรกลาง) ในวรรณเดียวกันแทน เช่น เค้า เป็น เก้า ช้าง เป็น จ้าง หุ้ง เป็น ดั่ง พ่อ เป็น ป้อ

กฎข้อที่ ๒ ภาษาถิ่นล้านนาออกเสียง ร เป็น ฮ เช่น รัก เป็น ฮัก

กฎข้อที่ ๓ ภาษาถิ่นล้านนาออกเสียง ฉ เป็น ส เช่น แม่ (น้ำ) ฉอด เป็น แม่สอด

กฎข้อที่ ๔ พยัญชนะหลักที่ ๑ ควบกับ ร กลายเป็นพยัญชนะหลักที่ ๒ ในวรรณเดียวกัน เช่น กราบ ขาบ ตราบ เป็น ถาบ ปราบ เป็น ผาบ เราอาจอธิบายได้ดังต่อไปนี้ เวลาเขียน อักษรโรมัน ก - k ข - kh คือ ก + ฮ นั่นเอง ฉะนั้น เมื่อล้านนาออกเสียง ก + ร เป็น ก + ฮ หรือ kh จึงเป็น ข ไปนั่นเอง

กฎข้อที่ ๕ ภาษาล้านนาไม่มีเสียงอักษรควบกับ ร และ ล ถ้าพยัญชนะต้นควบกับ ล ก็จะไม่ออกเสียง ล เลย เช่น ปลา อ่านว่า ป่า

ถ้าเราทำปากเตรียมไว้ออกเสียง บ แต่ทำเสียงขึ้นจมูก เสียงที่ออกมาจะเป็น ม ไป เช่นคำ มะขาม ถิ่นล้านนาออกเสียงเป็น มะขาม ทำนองเดียวกัน ถ้าเราทำปากเตรียมไว้ออกเสียง ด แต่ทำเสียงขึ้นจมูก เสียงที่ออกมาจะกลายเป็น น ไป ฉะนั้น คำว่า ดอน กับ โนน ในภาษาถิ่นจึงเป็นคำเดียวกัน และ นนทิ ในนิราศหริภุญชัย ก็ตรงกับ ดนตรี นั่นเอง

ในขณะเดียวกัน ไทใหญ่ออกเสียง ด เป็น ล เช่นเมือง ดอย ออกเสียงเป็นเมือง หลอย ในจารึกหลักที่ ๒ “จงดเรหา” เดร แปลว่า เทียวเตร่ ตรงกับ เล ใน กาลเอหม่านไต ซึ่ง ดร.บรรจบ พันธุเมธา อธิบายว่า “ไปเที่ยวบ้านไทย กาลเอหม่านไต” เทียบตัวต่อตัวจะเป็น คลา เดร์ บ้านไทย ค ออกเสียงเป็น ก ด ออกเสียงเป็น ล บ ออกเสียงเป็น ม และ ท ออกเสียงเป็น ต

ลิลิตยวนพ่าย บทที่ ๔๙ “เพียงบานทพาทิก ทรงเดช ที่คนเคารพใช้ ชาวขยรร” ประหนึ่ง กษัตริย์ปาดทพผู้ยิ่งใหญ่ที่คณะเการวได้ข่าวแล้วหวาดกลัว (ขยัน) จนเป็นไข้ ท่านผู้แต่งแผลง ก เป็น ค

๒. การกลายเสียงของสระ

สระเสียงเดียว ๙ ตัว อาจจัดแบ่งได้ดังแผนต่อไปนี้

	หน้า	กลาง	หลัง
เปิดปาก แคบ	อี	อือ	อุ
ปานกลาง	เอ	เออ	โ
กว้าง		แ	ออ
		อา	

สระหน้าใช้ปลายลิ้นกระดกขึ้นช่วยในตอนเปล่งเสียง สระกลางเรากระดกลิ้นตรงกลางขึ้น สระหลังเรากระดกโคนลิ้นขึ้น ถ้าเราทำเสียง อี ปากเปิดแคบ ถ้าเตรียมออกเสียง อี แต่เปิดปากปานกลางเสียงจะเปลี่ยนเป็น เอ และถ้าเปิดปากกว้างเสียงจะเปลี่ยนเป็น แอ สระหน้า อี เอ แอ มักจะ

แทนกันได้เช่น อาเม ในภาษาไทยใหญ่ อาจจะตรงกับ อ้าแม่ ของเรา เพดาน มาจากบาลีว่า วิदान “ไกโดขันชิงน้อง วานเฉลย” ซึ่ง อาจจะแปลว่า แข่ง หรือจะแปลว่า กริ่ง คือยังสงสัย ก็ลอง พิจารณาตัวเอง

สระกลาง อือ เออ อา มักจะใช้แทนกันได้ เช่น ถึง เถึง กิ่ง เก็ง

สระหลัง อุ โอ ออ มักจะใช้แทนกันได้ เช่น มุง ม่ง สอง โสอง แม่น้ำ ของ ไชง อาจารย์ เคยสอนว่าเป็นเรื่องแผลงสระ แต่ที่จริงไทยเผ่าต่างๆ ออกเสียงโดยเปิดปากไม่เท่ากัน เสียงสระจึงผิด กันไป เช่น หุง ไต้ง ตะวันโอก ตะวันออก

สระ เอีย เป็นเสียงผสม อี + อา คือ เปิดปากแคบออกเสียง อี แล้ว เปิดปากกว้างออกเสียง อา พวกไทใหญ่เปิดปากปานกลางออกเสียง เอ (โปรดดูแผนข้างบนประกอบ เช่น เมีย เป็น เม)

สระ เอือ คือ อือ + อา ไทใหญ่เปิดปากปานกลางออกเสียง เออ เช่น เมือง เป็น เมิง

สระ อัว คือ อุ + อา ไทใหญ่ออกเสียงเป็น โอ (โปรดดูแผนประกอบ) เช่น ถั่ว เป็น ถ่อ พ่อขุนนำถุม หรือ นำถม ในจารึกหลักที่ ๒ จึงตรงกับ พ่อขุนน้ำถ้วม (ถ่วม) เพื่อน ไทอาหมใช้ ปั้น แปลว่า มีเสน่ห์ แพง ไทอาหมใช้ ปิง แปลว่า น่ารัก แพง (ล้านนา) แปลว่า รัก เหมือนกัน พระเพื่อนพระแพง จึงแปลว่า พระผู้มีเสน่ห์และพระผู้น่ารัก นางริน นางโรย ไทใหญ่ออกเสียง รวย เป็น โรย คำแปลนางริน นางโรยจึงตรงกันกับ ระรินระรวย นั่นเอง

ในทางตรงกันข้าม ถ้าเปิดปากกว้างแล้วหุบปากให้แคบลง อา + อือ เป็น สระไอ อา + อุ เป็น สระอาว ส่วน อา + อือ เป็น สระไอไม้มัน ซึ่งปัจจุบันเราออกเสียงเป็นแบบเดียวกับสระไอไม้ มลายไปเสียแล้ว แต่จะสังเกตได้ว่าไทยบางถิ่นออกเสียงสระไอเป็นสระอือก็มี เช่น ใ้ เป็น ใ้อ บางถิ่นออกเสียงเป็นสระเออลากเสียงยาว เช่น ใจ เป็น เจ้อ (ไทใหญ่) และในโคลงประกาศแข่งน้ำ ผาเยอ เท่ากับ ผาใหญ่ ดังนี้เป็นต้น

๓. การกลายเสียงของวรรณยุกต์

คำที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรต่ำ รูปวรรณยุกต์โท เช่น ช้าง จะออกเสียงเป็น ช่าง ในภาษา ถิ่นอีสาน คำ เชื้อ ก็ย่อมออกเสียงเป็น เชื้อ ในภาษาถิ่นอีสานเช่นกัน

การเทียบคำจากภาษาถิ่นต่างๆ มาเป็นคำไทยมาตรฐานจะต้องเทียบเสียงวรรณยุกต์ให้ถูกต้องตามกลุ่มอักษรสูง กลาง ต่ำ และตามรูปวรรณยุกต์ด้วย เช่น ภาษาถิ่นล้านนา จ อาจจะตรงกับ จ หรือ ช ในภาคกลางก็ได้ ฉะนั้นจึงต้องฟังเสียงวรรณยุกต์ประกอบด้วย ใจ (เสียงจัตวา) ตรงกับ ใจ ภาคกลาง แต่ ใจ (เสียงสามัญ) ตรงกับ ชัย ของภาคกลาง สถานี เด่นชัย เมืองแพร์ ควรจะเป็น เด่นใจ เพราะชาวบ้านเรียกว่า เด่นใจ ส่วนเรื่องพระลอตามไถ่ "ขันชานเสียงเอาใจ" น่าจะเป็นไถ่ขันเอาชัย มากกว่า ยวนพ่ายบทที่ ๑๖๔ "หัวเมืองแซ่หม่นหัว แหนทวาร รอบแฮ" แซ่หม่น ตรงกับ แซ่หม่น ออกเสียง ช เป็น ช แบบอีสานและตรงกับอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ตามเสียงของล้านนา ยวนพ่ายใช้ กรุงลาว แหน กษัตริย์ลาว และ หัวเมืองแซ่หม่น แหน เจ้าเมืองแจ้ห่ม

บัตรคำ

เมื่ออ่านวรรณคดีหรือศิลาจารึก ผู้เขียนจะขีดเส้นใต้คำศัพท์ที่แปลไม่ได้ หรือเป็นคำศัพท์ที่มีอยู่ในภาษาถิ่น เพื่อเตรียมไว้เป็นตัวอย่างอธิบายให้นักศึกษาฟัง ถ้ามีเวลาควรจะทำย่อทศคำศัพท์เหล่านั้นลงในบัตรขนาดเล็ก บัตรละคำ คัดประโยคที่พบลงไว้ในบัตรและบอกที่มาว่าได้จากเรื่องใด หน้าใด หรือเป็นโคลงบทที่เท่าใด แล้วนำบัตรคำเหล่านั้นมาเรียงตามลำดับอักษร คำศัพท์คำเดียวกันที่พบจากที่ต่างๆ ก็จะไปรวมอยู่กลุ่มเดียวกัน มีประโยคตัวอย่างหลายประโยค ทำให้มีทางเลือกความหมายได้ถูกต้อง เช่น คำ บัดแมง พบในมหาชาติคำหลวง หน้า ๑๒๑ "ธก็เสด็จเอาอาคน บัดแมงแห่งต้นไทร" และในศิลาจารึกหลักที่ ๒ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๗๗ "เมื่อรุ่งจึงเสด็จออกอยู่ บัดแมงให้คนทั้งหลายเห็น" อีสานใช้ บัดแม้ง แปลว่า ชั่วขณะหนึ่ง

การรวบรวมศัพท์โดยใช้บัตรคำนี้ มีข้อควรระวังเกี่ยวกับความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เช่นคำว่า ชีสา แปลว่า แม่วา ในยวนพ่าย บทที่ ๑๐๗ และบทที่ ๑๒๑ "ชีสาท่านอินเอาดีต่อ กิติ คิดใคร่ควักดีผู้ เผ่าดี" แม้ว่าท่านทั้งหลายอินอ่อนทำดีต่อ ก็โดยหวังที่จะควักความดีออกมาจากผู้มีตระกูลดีได้ และ "ชีสาท่านกุมเลี้ยว ลานูชีพ กิติ" แม้ว่าท่านจะจับประหารชีวิตเสียก็ตาม แต่ในโคลงทวาทศมาส บทที่ ๘๘ และบทที่ ๘๙ ชีสา อาจจะแปลว่า แม่วา หรือจะแปลอย่างพจนานุกรมว่า คำเรียกผู้เป็นใหญ่ ก็น่าจะพิจารณาดู

วายุโอบพระพรณเป็น	เมฆกลุ่ม
ซีสามุ่งใจโจม	จรจ่อม เหาณา
ในเมฆอันคุ่มคุ่ม	โอบมา
ครโลครลั้งแล้ว	กระมัง แม่ฮา
จับบ่เริ่มนุชคลา	ถ่านี่
ซีสาอยู่ในบั้ง	วายุเมฆ ฟ้าंना
เจตกมลผี้ผี้	รวบเอา

เราจะนำบัตรคำเหล่านี้มาเทียบกัน เมื่อเป็นคำในวรรณคดียุคเดียวกันหรือใกล้เคียงกันเทียบกับพจนานุกรมไทยทุกถิ่นรวมทั้งภาคกลาง และเทียบกับพจนานุกรมภาษาของชาติที่อยู่ใกล้เคียงกับไทย

การใช้พจนานุกรมภาษาอื่น

เมื่อได้เทียบคำในพจนานุกรมภาษาถิ่นว่าตรงกับคำใดในภาคกลาง โดยสังเกตพยัญชนะต้นว่าเป็นอักษรสูง กลาง หรือต่ำ และเสียงวรรณยุกต์ของภาษาถิ่น ทำให้กำหนดได้ว่าตรงกับรูปวรรณยุกต์ใดในภาษากลางแล้ว เราก็จะเริ่มดูคำแปลของศัพท์แต่ละคำ ถ้าหากความหมายตรงกับคำภาคกลาง หรือเป็นคำภาษาถิ่นที่เราทราบความหมายอยู่แล้ว เราก็จะอ่านผ่านไป ถ้าคำแปลใดผิดแปลกจากที่เคยทราบเราจะขีดเส้นใต้ไว้ เช่น คอน (โทขาว) เป็นคำกิริยาแปลว่า จับคอน ซึ่งไม่ปรากฏในภาคกลาง หากเป็นคำที่น่าสนใจ เช่น ก้องข้าว แปลว่า ต่ำข้าว ถ้าเช่นนั้นคำ ข้าวกล้อง จะแปลว่า ข้าวดำ หรือไม่ เราก็อาจจะเติมดอกจันไว้ดอกหนึ่ง ถ้าหากเป็นคำที่เราเคยพบในวรรณคดีหรือจารึกที่ยังแปลไม่ออก หรือแปลออกแต่ยังหาหลักฐานไว้อ้างอิงยังไม่ได้ เราก็อาจเติมเครื่องหมายดอกจันไว้สองดอกเช่น ก้าน (ค่าน) แปลว่า พังลง โคลงนิราศหริภุญชัย บทที่ ๖๕ “สองตราบมัดคา พัง ค่นค่าน” และมหาชาติคำหลวง หน้า ๓๓๘ “คือจะค่นค่านไพรสะเทือน” ค่นค่าน จึงแปลว่า พังทลาย เพื่อด แปลว่า กระจอก ล้นออก โคลงนิราศหริภุญชัย บทที่ ๒๔ “เหวาเพือดพืด ฟ่อง คือค้าย งามเอย” คือ แปลว่า คูเมือง อนึ่งคำที่ออกเสียง เอือ ของไทยเ้ ตรงกับเสียง อา

ในไทยภาคกลาง และคำที่ออกเสียง อา ของไทยใ้ ตรงกับเสียงเอื้อ ของภาคกลางหลายคำ เพื่อ จึงตรงกับ ฟาด ผู้บรรยายพยายามหาคำภาคกลางที่ตรงกับ เมื่อ ในล้านนา ซึ่งแปลว่า ไปมา ไม่ได้ บัดนี้จึงทราบว่า เมื่อ คือ มา นั่นเอง และ เตื่อ (เทื่อ) ของล้านนาแปลว่า ครั้ง ก็ตรงกับ คำ ทำ ในกราบงามสามทำ คือ สามครั้งนั่นเอง

การเทียบพยัญชนะที่แทนที่กันได้

ในตอนต้นได้กล่าวมาแล้วว่า ล ด น ใช้แทนกันได้ ยังมีพยัญชนะอื่นที่ใช้แทนกันได้ เช่น บ กับ ว บาก-หวาก ปาย-อว้าย บ้า-หว่า บิน-วิน บุ่ม-หุม เบ้อ-เว่อ เบอะ-เหอะ แปะ-แหะ ไบ้-ไหว ฉะนั้นในโคลงนิราศหริภุญชัย บทที่ ๒๖ “อกบ่า บินแฮ” แปลว่า อกหว่า หรือ ว้าเหว แต่ไทขาวใช้ เมืองบ่า แปลว่า เสียเมือง อกบ่าจะเหมือนกับขวัญหายไปกระมัง หมาว้อ แปลว่า หมาบ่า คงจะ ตรงกับ หมาบอ นั่นเอง

ฟ กับ ล ในมังรายศาสตร์ กฎหมายของพระเจ้ามังราย (เม็งราย) มีคำ ฟัก แปลว่า หลีก ทำให้คิดได้ว่า เพอะ เลอะ เพื่อน เลือน เพะ เละ ฯลฯ ใช้แทนกันได้ โคลงทวาทศมาส บทที่ ๖๓ “พระพรณรายเรื่อยฟ้า เฟ็ดโพยม” เฟ็ดโพยม แปลว่า เล็ดจากฟ้า ทำให้นึกถึงพระเจ้าฟ้ารั่ว ยวนพ่าย บทที่ ๔๓ “ลวงแสงเฟดไฟ้ออม เออชัย เชี่ยวแฮ” เชิงตั้งใจเล็ดลอดออกไปแล้วไล่ล้อม เข้าศึก เฟดไฟ่ เท่ากับ เล็ดไล่ คำว่า ลวง หมายถึง ทาง (ล้านนา) หรือ เชิง บทที่ ๔๐ ใช้ กล บทที่ ๔๑ ใช้ เชิง บทที่ ๔๒-๔๔ ใช้ ลวง ในความหมายเดียวกันว่า ในทาง ในมหาชาติคำหลวงมี “เจ้าฟ้าฟอกไพชยนต์” เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าเหมือนพระอินทร์ ฟอก ตรงกับ ลอก ภาษาไทอาหม แปลว่า เนมิต เจ้าฟ้าฟอกไพชยนต์ คือ พระผู้เริมมิตรไพชยนต์ขึ้นมา

สมัยโบราณมีอักษรควบกล้ำมากกว่าในปัจจุบัน เช่น ม กับ ล จารึกหลัก ๒ ใช้ ฟาแมลบ ปัจจุบันภาคกลางใช้ แลบ ล้านนาใช้ แมบ ในทำนองเดียวกันนี้ มีคำ มลีน - ลีน - มิ่น มล้าง - ล้าง - ม้าง เราอาจจะแปล ไม้มลาย ไม่ออกแล้ว แต่ไทยล้านนาใช้ มาย แปลว่า คลายออก ฉะนั้น ไม้ม้วนเขียนปลายม้วนเข้า ไม้มลายเขียนปลายคลายออกไป คำว่า มลาก แปลว่า ดี เช่น ยินมลาก ฉะนั้น ผู้ลากมากดี ก็แปลว่า ผู้ดี นั่นเอง

ล กับ ว เช่น จารึกหลักที่ ๑ หลวก ปัจจุบันภาคกลางใช้ หลักแหลม อีสานและล้านนาใช้ หลวก แปลว่า จลลาด ปักชำได้ไม่ใช้คำนี้ แต่ไทยในกanton ใช้ หลวก เหมือนกัน ในกanton ยังใช้คำ ผ่าผึ่ง แปลว่า ผ่าเช็ดหน้า ยืนยันคำในไตรภูมิพระร่วงหน้า ๑๒๔ นางอสนธิมิตตาได้ให้ทานผ่าผึ่ง แก่พระปัจเจกโพธิเจ้า ฉบับแก้ไขใหม่ได้แก่ ผ่าผึ่ง เป็น น้ำผึ่ง ไปเสีย แต่ในหน้า ๑๐๑ ยังมีข้อความ ยืนยันว่า "ได้ถวายผ้าเช็ดหน้าผืนหนึ่ง" (ได้มาจากนายฉันทส ทองช่วย วิทยานิพนธ์เรื่อง "ภาษาไทย ในกanton" จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

อักษรควบ ง กับ ว เช่น งว้าย (ล้านนา) แปลว่า วกกลับ จัว และ จิว น่าจะมาจาก งวัว ทางล้านนาเรียก แมงวัน ว่า แมงงูน วันวาน ว่า วันงวา โคลงโบราณ มีคำ ไหว้ว และ ไหวงว เช่น ยวนพ่าย บทที่ ๒๖๘ "หาญเราต่อเตงงัวง ไหวงฤา" แปลว่า ทวยหาญของเราจะสู้กับช้างไหว หรือ

อักษรย่อที่ปรากฏในคำอธิบายศัพท์และอักษรภิธานศัพท์

ห.	=	ต้นฉบับหอสมุดแห่งชาติ
ร.	=	ต้นฉบับพระยาราชสัมภารากร (เลื่อน)
ล.	=	ต้นฉบับ อ.ลมูล จันทน์หอม
ส.	=	ความหมายศัพท์ อธิบายโดย อ.สิงฆะ วรรณสัย
อ	=	ความหมายศัพท์ อธิบายโดย ศ.ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี

ต้นฉบับโคลงนิราศหริภุญชัยใช้ชื่อต่างๆ กัน คือ โคลงลาวหริภุญไชย นิราษโคลงลาว และ พระสมุดโคลงหริภุญไชย

ต้นฉบับโคลงนิราศหริภุญชัย ชูบตัวอักษรด้วยเส้นหรรดาล

(ฉบับเชียงใหม่)

๑

กัซซักรแตงตั้ง	สิริสา
นบพระธรรมสังฆา	ผ่านเผ้า
สน่าสลูเบิกนามมา	ขอมเรียก รักเอ๋
ไทยตำบลเมิงเป้า	ปล่านไว้วิวรรณ์อรรถ

(ฉบับหอสมุดฯ)

กชกรต่างแตตั้ง	ศิรษา
นบพุทธธรรมสาวกา	ผ่านเผ้า
สน่าสลูเบิกนามมา	ขอมเรียก รักแฮ
ไทตำบลเมิงเป้า	ผ่านไว้วิวรรณ์

กชกร-มือต่างดอกบัว กระพุ่มมือ สิริสา-ศิระะ ผ่านเผ้า-พระเจ้าแผ่นดิน สนั่นสลู-ปีฉลู
 สนั่น คือ ฉนำ-ปี เบิก-นำมา ไทตำบล-ไทยตำบล-หนไทย คือ วิธันปีแบบไทยเดิม รอบละ ๖๐ ปี
 เช่น เมิงเป้า ตรงกับปีฉลู นพศก คือ พ.ศ. ๒๐๖๐ หรือจุลศักราช ๘๗๙ ใจ้ (ซวด) เป้า (ฉลู) ยี่ (ขาล)
 เม้า (เถาะ) สี (มะโรง) ไล่ (มะเส็ง) ซ้ง่า (มะเมีย) เม็ด (มะแม) สัน (วอก) เล้า (ระกา) เสด (จอ) โก้
 (กุน) และท้ายศก เมื่อเทียบกับจุลศักราชแล้ว เอกศก หรือเลขท้ายปีจุลศักราชเป็น ๑ ตรงกับ กัด
 ๒-กค ๓-รวง ๔-เต้า ๕-กา ๖-กาบ ๗-ดับ ๘-ระวาย ๙-เมิง ๐-เบิก ปล่าน ป ควบกับ ร เป็น ผ ฉบับ
 หอสมุดฯ จึงเป็นผ่าน แปลว่า ทำ หรือแต่ง เช่น แงป่านไว้สอนปชา ชูผู้-จากวิทอรสอนหลาน แง-
 แปลง-ทำ สร้าง ชูผู้-ทุกคน โคลงที่ ๑๘๐ ในโคลงนิราศทริภุญชัย ว่า ปุนชะสดปานแบ่งทูล ทิพอาช
 ญาเอ๋ แปลว่า นำกำสรด (จึง) แต่งเรื่องนี้ถวายนาง ปล่านไว้ น. และ ร. ว่าเป็น หวานไหว
 วิวรรณ์-การแสดง อรรถ-ข้อความ

พนมมือขึ้นเหนือหัวไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และพระเจ้าแผ่นดิน ปีนี้
 ปีฉลู นำชื่อมาจากพวกขอม แบบไทยเรียกปีเมิงเป้า แต่งไว้เพื่อแสดงถ้อยคำอันเพราะพริ้ง

(ฉบับเชียงใหม่)

๒

อัสสยขมาสค้อย	สิบเอ็ด มิดเอ๋
เม็งแมนภุมโมนศ	เนศบ้าง
จักสลายกาพย์กลอนเขบีจ	สาโรช รักเอ๋
ปางพิรามสรสร้าง	จากเจ้าเจียนสงาย

(ฉบับหอสมุด ฯ)

อัสสยขมาสด้วย	สิบเอ็ด
เม็งแมนภุมเม็ด	เนตรบ้าง
จักสลายกาพย์กลอนเขบีจ	สาโรช รักแฮ
ปางพิรามสรสร้าง	จากเจ้าเจียนสลาย

อัสสยขมาส-อศวยุช เดือนสิบเอ็ด ค้อย-ค้อย มิด-มิด เม็ง-มอญ แมน-ถูก ตรงกับ
 ภูมิ-วันอังคาร เม็ด-ชื่อวันหนไทย นับเป็นรอบ รอบละ ๖๐ วัน ชื่อซ้ำกับปี เช่น มีปีเม็งเป่า ก็มีวัน
 เม็งเป่า ดูคำ ไทยตำบล ในบทที่ ๑ บ้าง-แหวง เช่น จารึกพ่อขุนรามคำแหง ว่า วันเดือนบ้างแปดวัน
 ได้แก่วันแรม ๘ คำ เนตรบ้าง หมายถึงพระจันทร์แรม สลาย-แต่ง เขบีจ-ขบวน สาโรช-สารโอะชะ
 ข้อความอันไพเราะ ราม (ไทใหญ่) - ร้าง เช่น นาสาม-นาร้าง เจียน - จาก โบราณใช้ จากเจียน คู่กัน
 เสมอ บางท่านแปลว่าจากไปนาน โดยถือว่าเจียนมาจากจिर คือ นาน แต่จากทวาทศมาส บทที่ ๔๒
 วันเจียนสุดาพิณฑ ภัคเตรษ จะเห็นได้ว่า เจียน ตรงกับคำว่า จาก สงาย-จงาย-ไกล

เดือนสิบเอ็ดล่วงไปสิบเอ็ดคำเดือนมิดพระจันทร์แรม มอญเรียกว่า วันอังคาร
 จะบรรยายเป็นกาพย์กลอนอันไพเราะยามเมื่อพีริศร้างนางไปห่างไกล

(ฉบับเขียนใหม่)

๓

ศุภสารริร่าถ้อย	คราวคราน
หริภุญช์เชษฐชินฐาน	ธาดุดั่ง
สารพัดเขตจักราพาล	พังตำ บลเนอ
ยามม่อนมัวร์สยั้ง	จุงตั้งสดับสาร

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ศุภสารเรียงร่าถ้อย	คราวคราน
หริภุญช์ชัยเชษฐสถาน	ธาดุดั่ง
สารพัดเขตชาพาล	พังตำ บลเทอญ
ยามม่อนมัวร์สยั้ง	จุงตั้งสดับสาร

ศุภสาร-ถ้อยคำอันไพเราะ ริร่า-พรรณนา คราน-เคลื่อนไป หริภุญช์-ลำพูน เชษฐ์-
 พระพุทธเจ้า ธาดู-พระเจดีย์ (ถิ่นพายัพ) จักราพาล-ปริมณฑล จักรวาล ฉบับหอสมุดฯ เป็นชาพาล
 เพราะจักราอ่านเป็น จักขา ต่อมา จัก หล่นหายไป ม่อน-ตัวฉัน เช่น ตัวม่อนน้อยจักกล่าวคำไข
 มัวร์ส-มีนเมารสรัก ยั้ง-หยุด

ข่าวสารอันเสนาะเรียบเรียงขึ้นเมื่อเดินทางไปเมืองลำพูนอันเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์
 พระพุทธเจ้า ผ่านเขตแดนหลายบ้าน เมื่อพีมินเมารสรัก จงตั้งใจฟังข่าวสารเถิด

(ฉบับเชียงใหม่)

๔

สงสารสุดแต่ฟ้า	อินทร์สงน
นิราศสัตตชน	กว่าได้
จักริร่ายุบล	บำราศ นุชนิ
เป็นกันโหลงหือให้	โลกแจ้งใจคะนิง

(ฉบับหอสมุด ฯ)

สงสารทุกข์แต่งตั้ง	อื่นฉงน
นิราศสัตตชน	กล่าวได้
จักริร่ายุบล	บำราศ นุชนิ
เป็นคะโหลงหือให้	โลกแจ้งใจคะนิง

สงสาร-การเวียนว่ายตายเกิด สงน-ฉงน ไกล (ดูบทที่ ๑๔๖) สัต-ดี งาม กว่า-ไป ยุบล-
ข้อความ เรื่องราว กันโหลง-คะโหลง-โหลง หือ-ให้ คะนิง-คะนิง

การเวียนว่ายตายเกิด (ความปรวนแปร) เป็นไปตามแต่ฟ้าและพระอินทร์จะบัญชา
(?) จึงทำให้ต้องจากผู้ที่ตั้งงามไปไกลได้ จะเขียนเรื่องจากน้องเป็นโคลงเพื่อให้โลกรู้ถึงความ
คิดในใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๕

ดวงเดียวดูยิ่งฟ้า	อัปสร
เป็นปิ่นกามจร	จิ้มเจ้า
บุญบาแต่ปางก่อน	ทักตำ นวายฤา
แสนชาติยังยั้งเฝ้า	จิ้งรัฐคะนิง

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ดวงเดียวดูยิ่งฟ้า	อัปสร
เป็นปิ่นกามาวจร	เจืองเจ้า
บุญบาปแต่ปางก่อน	ทักทำ นายนิ
แสนชาติยังยั้งเฝ้า	จิ้งล่วนลุดคะนิง

ดวง-เป็นลักษณนามโบราณ ในไตรภูมิพระร่วงใช้กับ ขนมดัม แหวน ไข ดอกบัว ดอกไม้ พิณ ทวาทศมาสใช้ ดวงเดียว แทนผู้หญิง คือ นางเดียว เช่นเดียวกับบทนี้ อัปสร-นางฟ้า กามาวจร-โลกแห่งกามมี ๖ จิ้ม-ด้วย เจืองเจ้า-เชื้อเจ้า เช่น ไอรสเจืองเจ้า องค์เจืองชั้น จอมเมือง เจืองให้-จากเรื่องปลาตะเพียนทอง บา แปลว่า ชายหนุ่ม แต่ในที่นี้ บุญบา ตัดมาจาก บุญบารมี ห. และ ร. บุญบาแต่ปังกร (พระพุทธเจ้าที่ปังกร) ตำนาวาย-ทำนาย ช้าง ยั้ง-หยุด ลุน-หลัง เช่น ภายหลัง-ศิลาจารึกสุโขทัย

นางเดียวสวยยิ่งกว่านางฟ้า เป็นยอดในโลกแห่งกาม เป็นเชื้อกษัตริย์ บุญบารมี ที่สะสมไว้แต่ชาติก่อน ๆ ตั้งแสนชาติยังรออยู่จนมาทันกันหรือ จึงได้สมกับที่คิดไว้ในภายหลัง

(ฉบับเชียงใหม่)

๖

ดวงเดียวอาสาศเสียง	ภัทรกัป
ทั้งสี่สรรเพชญ์ลับ	ลวงแล้ว
อาโรยมิทันรับ	วรศาส นาเอ
จงจิ่งลุน้องแก้ว	ก่อนเจ้าตุสิดา

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ดวงเดียวอาสาศเสียง	ภัทรกัป
ทั้งสี่สรรเพชญ์ลับ	ลวงแล้ว
อาโรยมิทันผับ	วรศาส นาแฮ
เจียนจุงละน้องแก้ว	ก่อนแล้วตุสิดา

ดวงเดียว-องค์เดียว หมายถึงพระพุทธเจ้าที่เหลืออีกองค์เดียวในภัทรกัปนี้ (ดูบทที่ ๕ ประกอบ) อาสาศ-น่าจะเป็นอำนาจ ถ้าเป็น อาสาทน แปลว่า บรรลุถึง ภัทรกัป-กัปที่มีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ เช่น กัปปัจจุบันนี้ สรรเพชญ์-หมายถึงพระพุทธเจ้า อาโรย-หมายถึง พระศรีอารียเมตไตรย สันสกฤตใช้ อาเรยย แปลงเป็น อาโรย ได้ บทที่ ๑๕๓ ใช้ว่า ยังพระอะโรยนาน ลงโลกนี้นอ รับ-คงเป็นคำเดิมในโคลง แต่ทางใต้มาแก้เป็น ผับ ภายหลัง เพราะเห็นว่าสัมผัสเข้ากับบรรทัดบน ซึ่งแต่เดิมยอมให้ใช้คำซ้ำได้ เช่นตัวอย่างบทที่ ๑๖๐ ผับ-ทัว ถ้วนเหมือนในบทที่ ๑๑๔ จงจิ่งลุน้องจิ่งตั้งใจให้ถึง เจียน-จาก ตุสิดา-นางสุวรรณศรีชั้นตุสิด

พระพุทธเจ้าทรงลวงลับไปแล้วสี่พระองค์ ยังเหลืออีกองค์เดียวก็จะสิ้นศาสนาในภัทรกัปนี้ พระศรีอารียยังไม่ทันรับช่วงศาสนา พี่จึงตั้งใจให้พบนางซึ่งงามประดุจนางสุวรรณศรีชั้นตุสิดเสียก่อน (เมื่อถึงสมัยพระศรีอารียแล้วจึงจะมุ่งไปนิพพานต่อไป)

(ฉบับเชียงใหม่)

๗

ดวงเดียวดิชอนไว้	วางวัชณ
เขาะขอคหทัยรัก	ร่อน้อง
หทัยพี่ยังฝัก	ฝั่งที่ ทิพเอ
หนแห่งอวรโพ้นข้อง	ขอคพรีพัตตมาน

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ดวงเดียวดิชอนไว้	หว่างวรรค
เขาะขอคหทัยลักษณ	หล่อน้อง
หทัยมียังฝัก	ฝั่งที่ ทิพเอย
เห็นแห่งอวรโน้นข้อง	ขอคผีพัทมาร

ดวงเดียว-นางเดียว (ดูบทที่ ๕) ดี-สมควร วัชณ-ทรวงอก เขาะขอค-ทุ่มเทให้หมด
 ขอค-ทั้งหมด ชุดจนเกลี้ยง ร่อ-บางฉบับเป็น ล่อ พ้อ แปลว่า ด้วย กับ ไกล หทัย-หทัย ฝัก-ฝักไฝ
 ทิพ-ชื่อนางศรีทิพ หนแห่ง-แห่งหน ทาง อวร- หมายถึง ตัวนาง โพ้น-โน้น ข้อง-คล้อง ผูก ขอค-
 ทุ่มเท พรี-พี่ นี้ บางฉบับเป็น พี่น ร. ว่า เป็น พี่ล. ว่า เป็น พี่น พัดตมาน-บางฉบับเป็น ปัดตมาร
 น่าจะเป็น พัทธมาน-ผูกพันใจ ร. ว่า เป็น พัทธมาลย

นางเดียวสมควรชอนไว้หว่างอก ทุ่มเทหัวใจรักอยู่ไกลน้อง ใจพี่ยังฝักไฝฝั่งใจอยู่กับ
 ศรีทิพ ผูกพันใจคล้องอยู่กับนางที่อยู่ห่างไกลโน้น และผูกอยู่ทางนี้

(ฉบับเชียงใหม่)

๘

ปฐมมหาราชมื่อ	ผลคุณ
ขงเขตนพบุร	ยกย้าย
เดินถวิลแห่งหริภุญ	ชัยเชษฐ ชิดเอ๋
นบธาตุพระเจ้าฝ้าย	แผ่นค้อมคองทะเล

(ฉบับหอสมุด ฯ)

บุญญะมีมาสมี	ผลคุณ
ขงเขตโนนพบุร	โยกย้าย
เดินถวิลแห่งหริภุญ	ชัยเชษฐ ชิดแฮ
นบธาตุพระเจ้าฝ้าย	แผ่นค้อมคองทะเล

ปฐมมื่อ-วันเพ็ญ มื่อ-วัน (อีสาน) คราว ผลคุณ-เดือนสี่ เป็นวันเดินทางแล้วกลับมาแต่งโคลงในเดือน ๑๑ ขงเขต-บริเวณ ปริมณฑล เขตแดน เช่น ขงเขตวัด-บริเวณวัด นพบุร-เชียงใหม่ มีชื่อเต็มว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ยกย้าย-กวีทางเหนือนิยมใช้กันเสมอว่า ยกย้ายเที่ยวเดินค้อม-อ้อม คอง-ถึง เช่น คองฟ้าคองดิน ซเล-ทะเล น้ำ

วันเพ็ญเดือนสี่ ที่เดินทางจากเมืองเชียงใหม่มุ่งไปสู่ลำพูน เพื่อจะไหว้พระเจดีย์พระพุทธรเจ้าตามทางซึ่งโค้งจนถึงแม่น้ำ

(ฉบับเชียงใหม่)

๙

ชลไพรมงแผ่นพื้น	บนบด
ภายลุ่มปานจักรกรรต	เกลือกขว่า
พาซีดำเรยรต	ซอนเชือก ชักเอ๋
ขงน่านเรือร้อยล้า	ไขว่ขว้างขวางนที

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ชลไพรมงแผ่นพื้น	บนบด
พายลุ่มปานจักรกรรต	เชือกขว่า
พาซีดำเรยรต	จรเชือก ชักแฮ
ขงน่านเรือร้อยล้า	ไขว่ขว้างขวางนที

ไพรมิม ชลไพรมิมน้ำ ส. ว่าน่าจะเป็น ชนไป คนไป บด-มิด บังแสง ภายลุ่ม-ภายใต้
 เขือก-ไกลาหล วุ่นวาย (อีสถาน) อาจตรงกับเกลือก เกรงว่า ดำเรย-ดำเรย-ดำไร คือข้าง ในหนังสือ
 สดุดีสมเด็จพระนารายณ์ว่า ใช้ความญดำเรยไปคล้องข้าง รต-เกวียน ซอน-เทียม ผูกเข้ากับ เช่น ม้า
 ซอนรต (ออกเสียงว่า ม้าจอนรต) ร. เป็น รต จรเชือก ชักเอ๋ ขง-ขง-อาณาเขต น่านน้ำ (ดูบทที่ ๕๓
 ด้วย) ร้อยล้า-กว่าร้อย ส. ว่า เป็น ลอยล้า ขว้าง-ขวาง ห. ว่า เป็น คว้าง

รินน้ำขุนจนมองไม่ทะลุลงไป แต่ข้างล่างน้ำเชี่ยวดังจักรกรรต วุ่นวายจนจะพลิกคว่ำ
 ข้างม้าผูกเชือกติดกับเกวียนดึงไป น่านน้ำมีเรือกว่าร้อยล้าขวกไขว่ขวางแม่น้ำ

(ฉบับเชียงใหม่)

นบพระวรเชษฐช้อย	ศรีสิงห์
สาเทพแปงเบงจาจริง	จิ้งผ้าย
เชิฏวานเทพดลกลิง	ถลากระหม่อม บารา
เทาดำเนินเยื่อนย้าย	พรำพร้อมเดินเดียว

๑๐

(ฉบับหอสมุด ฯ)

นบวรเชษฐ์สร้อย	สิงห์
ลาเทพเบญจาจริง	จิ้งผ้าย
เชิฏวานเทพดลกลิง	ถลากระหม่อม เรียมเฮย
เทาดำเนินเยื่อนย้าย	พรำพร้อมเดินเดียว

เชษฐ-หมายถึงพระพุทธเจ้า ช้อย- ส. ว่ามาจาก สร้อย แปลว่างาม ศรีสิงห์-พระพุทธสิงห์ ทางภาคเหนือเรียกว่าพระสิงห์ สา-ไหว้ ตัดจากสาธุ แปง-กระทำ เบงจา-เบญจา ตัดจากเบญจางค ประดิษฐ์ ในนิราศพระราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรฯ ใช้ว่า พอถึงที่อุโบสถน้อย เบญจางค์ ดล-ถึง ถลึงถลา-รีบด่วน ตราตรึง บา-ชายหนุ่ม เทา-เดิน เยื่อนย้าย-เยื้องกรายเป็นขบวน พรำพร้อมเดินเดียว-ทั้งสิ้นคนเดียว

ไหว้พระพุทธสิงห์ (ซึ่งอยู่ที่วัดพระสิงห์) กระทำเบญจางคประดิษฐ์ แล้วจึงเดินทาง ไป เชิญเทพช่วยส่งข่าวถึงนางซึ่งตราตรึงกระหม่อมของพี่ด้วย (คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปล ถลึงถลา ว่า ปกป้อง) พี่เดินไปรวมทั้งสิ้นคนเดียว เชิญวานเทพดล- ล. ว่าเป็น วานดลเจตใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑

ลาถึงปราสาทสร้อย	สิงห์สอง
โอนอำรุงทิพทอง	ที่อ้าง
เบญจาจำเนียรปอง	ปดตำ งบรา
จำจากแล้วแล้งร้าง	ชาตินั้นฤาติ

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ลาถึงปราสาทสร้อย	สิงห์สอง
โอนตำลงทิพทอง	ที่อ้าง
เบญจาจำเนียรปอง	ปดตำ งบรา
จากจำแล้วแล้งร้าง	ราศ่นั้นฤาติ

อำรุง-บำรุง ทิพ-ชื่อนาง เบญจา-ศัลห่า (ดูบทที่ ๑๒๙ ด้วย) ปด-ปดต ต่างน-ทำงาน คือ
ห้วงใย หนัก ชาตินั้น-เยี่ยงนั้น

ลาทั้งปราสาทและสิงห์คู่ (ที่ประตูด) ขอให้โอนบุญที่กระทำไปบำรุงนางศรีทิพด้วย
ปฏิบัติศัลห่ามาเนิ่นนาน เพื่อจะปลดความทุกข์ที่ห้วงใย การที่ต้องเรีสร้างจากกันอย่างนี้
หรือจะดี

(ฉบับเขียนใหม่)

ทวยศรีเกิดไกล	ปราเกียร
สามสีอวาาเจียน	จิมไหว
กุศลพีทำเพียร	นพราช เดียวเอ
มิใช่จงห้องใต้	แต่พื้นรสดล

๑๒

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ธรรยศรีเกิดไกล	ผาเกียร
สามสีอวาาสเจียน	จิมไหว
กุศลพีทำเพียร	พปราช เดียวเอย
มิใช่จงหวังใต้	แต่พื้นรสดล

ทวย-ชื่อวัด ตรงกับ ห. ศรีเกิด-ชื่อวัด ในสมุดไทยบางเล่มก็เป็น ทวย ศรีเกิด เหมือนกัน
ปราเกียร-ปร ออกเสียงเป็น ผ จึงเป็นผาเกียร ติดวัดสองวัด ข้างต้นมีวัดชัยพระเกียรติ ซึ่งชาวบ้าน
เรียก ปราเกียน อาจตรงกับวัดนี้ หรือมิฉะนั้นก็อาจแปลได้ว่า ปราการ คือกำแพง อวา-อวาาส
เจียน-จาก จิม-บ้าง ด้วย ราช-แสดงว่านางศรีทิพมีเชื้อเจ้า จง-ประสงค์จงใจ พื้น-ชั้น รสดล-
ชั้นบาดาล

จากมาถึงวัดทวย วัดศรีเกิด และวัดชัยพระเกียรติ จิงไหววัดทั้งสามสีวัดนี้ พิ-
พากเพียรทำกุศล เพื่อให้ได้พบน้องคนเดียวเท่านั้น ไม่ประสงค์ที่จะไปเกิดในโลกหรือสวรรค์
อื่นใด

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓

กุฎารามรอดด้าน	หลวงเหลียว
ถวายกระท่อมทางเทียว	หว่านไหว้
ทำบุญเพื่อผลเยียว	พลัดแม่ นามแม่
ถึงถาบอุปแปนได้	แต่ซ้ำปรารถนา

(ฉบับหอสมุด ฯ)

กุฎารามรอดด้าน	หลังเหลียว
ถวายกระท่อมมือเทียว	หว่านไหว้
ทำบุญเพื่อผลเยียว	ผีแม่ นามแม่
ถึงถาบอุปแปนได้	แต่ซ้ำปรารถนา

กุฎาราม-เรือนมียอด เช่น ปราสาท ในที่นี้เป็นชื่อเดิมของวัดเจติยหลวงซึ่งมีเจติยสูตรระหงานเห็นไปได้ทั่วเมืองเชียงใหม่ รอด-ถึง หลวง-ใหญ่ เทียว-เดิน หว่านไหว้-เป็นคำใช้คู่กัน เยียว-เยียวยา รักษา ถึง-ถึง ถาบ-ตราบ ร. ว่าเป็น ถับ อุปแปน-อุปแป้น เป็นชื่อวัดร้างไปกว่าร้อยปีแล้ว

ถึงวัดใหญ่ชื่อกุฎาราม (วัดเจติยหลวง) เดินไปไหว้ไป ทำบุญครั้งนี้เพื่อหวังผลที่จะแก้ไขที่ต้องพลัดพรากจากนาง จนกระทั่งถึงวัดอุปแป้นก็ได้แต่ตั้งความปรารถนาอีกครั้งหนึ่ง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔

เห็นหอมังราชเจ้า	สูงศักดิ์
ยังบลีมอาร์ักษ์	ราชโหว
อังเชิญช่วยพิทักษ์	เทียมที่ คะนิงรา
ยามม่อนมัวแกมไกล้	ร่วมเร้าไชยบาล

(ฉบับหอสมุด ฯ)

เห็นหอมังราชเจ้า	สูงศักดิ์
ยังบลีออาร์ักษ์	ราชโหว
อังเชิญช่วยพิทักษ์	เทียมพี คะนิงนา
ยามม่อนมัวเกลียดไกล้	ร่วมเร้าชัยบาน

หอมังราช-หอของพระเจ้ามังราย (พงศาวดารโยนก เรียกผิดเป็นเม็งรายไป) อยู่สี่แยกกลาง
เวียงเชียงใหม่ เดิวนี้นี้มีแต่ต้นโพธิ์ ยังบลีออาร์ักษ์-ยังปกปักรักษาอยู่หรือไม่ อังเชิญ-อังเชิญ
ม่อน-ฉัน แกม-ส. ว่า เป็น เกลืออกกล้วย แกมไกล้-ห. เป็น เกลียไกล้ ชัยบาน-เครื่องตีมในการมีชัย

เห็นหอมังราชของพระเจ้ามังรายผู้มีศักดิ์สูง ยังไม่ลิ้มโหว่เทวดาอาร์ักษ์ ขอเชิญให้
ช่วยปกป้องดังที่คิดไว้ เมื่อฉันได้ไกล้ นางก็จะได้ถวายเครื่องตีมฉลองชัย

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๕

อารักษ์อาราธน์เรื่อง	มังราย ราชแฮ
เชิญส่งศรีทิพนาย	หนึ่งรำ
เทียนทุงทีปจักถวาย	เป็นส่วน บุญเอ่
จุงจ่องเมื่อเมืองฟ้า	เสพสร้างสุราลัย

(ฉบับหอสมุด ฯ)

อารักษ์อาราธน์เรื่อง	มังราย ราชแฮ
เชิญส่งศรีทิพนาย	หนึ่งรำ
เทียนทุงพีจักถวาย	เป็นส่วน บุญแฮ
จุงจ่องเมื่อเมืองฟ้า	เสพสร้างสุราลัย

ศรีทิพนาย-หมายถึง นางศรีทิพ ห. เป็น ทิพนงคราย นาย-ทางพายัพใช้เรียกสตรีได้
ภาษาไทยปัจจุบันก็มีใช้ เช่น คุณนาย ทุง-ธง มีความกว้างสอปลงมายาวกว่าธง ทีป-ประทีป จ่อง-
เกาะหลัง เมื่อ-ไป เสพสร้าง-ห. และ ร. ว่าเป็น เสพซ่อง สุราลัย-สวรรค์

ขออาราธนาพระเจ้ามังรายซึ่งเป็นเทพารักษ์ให้ช่วยส่งนางศรีทิพมาให้คนหนึ่ง ที่จะ
ถวายเทียนและธงทำบุญ และจุงกันไปสู่เมืองฟ้าเสวยสุขในสวรรค์ (ส. แปลว่า จุงมังรายไปสู่
เมืองฟ้า ซึ่งน่าจะถูกต้องกว่า)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖

มหาอวาสสร้อย	ศรีสถาน
ชินรูปองค์อุฬาร	เลิศล้ำ
อมรฤคาคำควรปาน	บุรีนึ่ง นุชเอ๋
ถวายพระนามน้อมหน้า	เพื่อน้องนารีรมย์

(ฉบับหอสมุด ฯ)

มหาอวาสสร้อย	สีสถาน
ชินรูปองค์อุปาน	เลิศล้ำ
อมรฤคาคำควรปาน	บุรีนึ่ง
ถวายพระนามน้อมหน้า	เพื่อให้นารีรมย์

มหาอวาส- ส. ว่าหมายถึงวัดเจดีย์หลวง ศรีสถาน-ตรงกับ ห. ชินะ- ผู้ชนะ หมายถึง พระพุทธเจ้า อุฬาร-โอฬาร พ ทางภาคพายัพ รูปร่างคล้าย พ ในบางยุค อมรฤค-พระแก้วมรกต นึ่ง-หนึ่ง ไท-ผู้เป็นใหญ่

อวาสใหญ่เป็นสถานที่อันเป็นมงคล มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ อันเป็นเยี่ยมในโลก พระแก้วมรกตมีค่าเทียบเท่ากับเมืองหนึ่ง ถวายสักการะเพื่อให้น้องมีความสุข

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๗

อัสตารสแรกสร้าง	สูงประมาณ
เทียมแทกตนทรมาน	เมื่อเนิ่น
เหมือนพระโพธิญาณ	ยังโลก นีนอ
ยลดำเนินพร้เห็น	เทื่อนั้นมัสการ

(ฉบับหอสมุด ฯ)

อัฐารสแรกสร้าง	สูงประทาน
เทียมแทบตนทรมาน	เมื่อเนิ่น
เหมือนพระวรโพธิญาณ	ยังโลก นีนอ
ปดดำเนินนี้เห็น	เทื่อนี้มัสการ

อัสตารส-พระอัฐารส พระยีนเป็นพระประธานแห่งวัดเจดีย์หลวงในปัจจุบันนี้ เทียมแทก-
(สูง) เท่า แทก-เท่า วัด ตนทรมาน-หมายถึงพระพุทธองค์ ซึ่งทรงทรมานท่องเที่ยวสั่งสอนพระธรรม
เมื่อทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ เมื่อเนิ่น-ครั้งกระนั้น ไญยญาณ-ญาณที่ควรรู้ ยัง-อยู่ ปด-โปรด? พร้-พ้
นี้ เห็น-เทอญ เทื่อ-ครั้ง

พระอัฐารสเพิ่งสร้างใหม่ ๆ สูงประมาณเท่าพระพุทธองค์ เมื่อครั้งทรงพระชนม์ชีพ
อยู่คู่คล้ายกับว่าพระพุทธองค์ยังดำรงอยู่ในโลกนี้ ขอให้เห็นทรงพระราชดำเนินมาทางนี้เกิด
จะได้ถวายสักการะในครั้งนี้

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๘

สององค์อมเรศเอื้อม	อุตรา
ยักษ์ราชถือขัคคา	ฝ่ายใต้
เรียนวานว่านหahaha	เทวราช รักเอ๋
เสียดำพรองเกียไกล้	ช่วยค้ำชูชาย

(ฉบับหอสมุด ฯ)

สององค์อมเรศเอื้อม	อุตรา
ยักษ์ราชถือขรรคา	ฝ่ายใต้
เรียนวานเทพวรา	รักษัรษาฎร์ มวลแฮ
เสียดำเพียงเกลี่ยไกล้	ช่วยค้ำชูเรียน

อมเรศ-อมร เทวดา เอื้อม-เรียน เทียม ไกล้ อุตรา-อุตร ทิศเหนือ ยักษ์ราช ท้าวภูเวร ผู้พิทักษ์ทิศเหนือ รูปเทวดาคู่เดิมพังไปหมดแล้ว ที่อยู่ในปัจจุบันสร้างสมัยเจ้ากาวิละ ขัคคา-พระขรรค์ หahaha-เป็นคำเรียกร่องหรืออัญเชิญ (เช่นเดียวกับ ดุกร) มีใช้ในปัญญาสชาดก สำ-หมู่ ตรงกับ ห. พรอง-พรวง ฟ่อง คือ บ้าง เกลี่ยไกล้-แกลไกล้

มีเทวดาสององค์คือท้าวภูเวรอยู่ทิศเหนือ และองค์ถือพระขรรค์อยู่ทิศใต้ พี่เรียกร่อง ให้เทวดาช่วยค้ำชูพี่ด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๙

นบพระเสฏฐิ์สร้างสร้างเสฐ	ฐาถลึง รอดเอ๋
บหุงเห็นทิพยิง	ยั้งฝ้าย
เททรวงกันแสงสวิง	เมาราช รักเอ๋
เสนบาทอกข้าช้าย	ช่างแต่้มถึงถวิล

(ฉบับหอสมุด ฯ)

นบเชษฐ์แซงช่างไซร์	ถลาถลึง รอดแฮ
บหุงเห็นทิพยิง	ยั้งฝ้าย
เททรวงกรรแสงสวิง	มัวราช นักเอย
เสน่ห์บาดอกข้าร้าย	ร่างแต่้มถึงถวิล

เชษฐ์-พระพุทธรูป แสร้งสร้าง-ตั้งใจสร้าง เสฐฐา-ชื่อวัดร้าง แซงช่างไซร์-ผู้สื่อข่าว? มหาชาติคำหลวงกัณฑ์ชุกใช้ว่า ภูนี้เป็นบาแดงแทรกใช้ สารสงให้มาทูล ชาวแล ถลาถลึง-โดยด่วน (ดูบทที่ ๑๐) รอด-ถึง บหุงเห็น-ไม่เห็นถนัด (อีสาน) ส.ว่า ป่อนเห็น ทิพ-นางศรีทิพ ยิง-หญิงฝ้าย-ไป เท-รื้อ (ถิ่นพายัพ) สวิง- สวิงสวย เมาร(รัก)-หลงรัก เสนบาท-เท้าแดง ล. เป็น แสนบาด ข้าร้าย- ยิงร้าย ช่างแต่้ม-ชื่อวัด แปลว่า วัดที่นายช่างชำนาญทางวาดรูปสร้างไว้ ร่างแต่้ม-เขียนจดหมาย แต่ตอนนีเข้ามิดและกำลังเดินทาง ผู้ดัดแปลงเป็นโคลงภาคกลางคง ไม่ได้คิดถึงเรื่องนี้

ไหว้พระพุทธรูปขอให้ส่งข่าวสารถึงนางโดยด่วน มองไม่เห็นน้องหญิงศรีทิพ ยิงรีบเดินไปเปิดใจให้เห็น และร้องให้ด้วยความหลงรักเจ้านาง ความรักบาดอกร้ายยิ่งนัก ถึงวัดช่างแต่้มทำให้คิดถึงนาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๐

เจ็ดลินลูแล้วเล่า	ศาลา เลิศเอ๋
ครองคู่สายเสนาหา	แห่งนั้น
วรลักษณ์เลิศรส	สวรรค์เทพ ทิพเอ๋
สามแผ่นผืนใดต้น	พีดันหาอวร

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ลลินลูแล้วเล่า	ศาลา เลิศแฮ
ครองคู่สายเสนาหา	แห่งนั้น
วรลักษณ์เลิศสวรรคา	เทพทิพ เรียมเอย
สามแผ่นผืนใดต้น	พีดันหาอวร

เจ็ดลิน-ชื่อวัดร้างอยู่ใกล้วัดช้างแต่ม ต้นฉบับเขียน ๗ ลิน ผู้ดัดแปลงอ่านเลข ๗ เป็น ล ไป
จึงเป็น ลลิน ลู-ถึง คอง-ระลึกถึง คอย แห่งนั้น-ที่นั่น เลิศรส-ล. ว่า เป็น เลิศรักษา สภา-แม่หาก
สามแผ่นผืน-สามโลก ต้น-ใช้คู่กับต้น

ถึงวัดเจ็ดลินมีศาลาอันดีเยี่ยม นิกถึงนางอันเป็นที่รักอยู่ที่นั่น นางศรีทิพผู้มีลักษณะ
ดีเลิศของพี่หากไปอยู่โลกไหน พี่ก็จะดันดันคั่นหานางไป (แปลตามต้นฉบับเชียงใหม่)

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๑

มรรคาทวารต่อตั้ง	อาราม นิ่งแม่
เป็นปิ่นบุรินาม	ฟ่อนสร้อย
ดวงเดียวหนึ่งนิตสนาม	สนิทเช่น ชินเอ๋
ปลอมแปลงกนุชเนื่อน้อย	เลิศผู้ผิดองค์

(ฉบับหอสมุด ฯ)

มรรคาทวารทอดตั้ง	อาราม นิ่งแม่
เป็นปิ่นบุรินาม	ฟ่อนสร้อย
ดวงเดียวหนึ่งนิตสนาม	สนิทเช่น ชินเอ๋
ปลอมแปลงกนุชเนื่อน้อย	เลิศผู้ผิดองค์

ปิ่น-เป็นเครื่องเชิดชูหน้าตา ดวงเดียว-องค์เดียว (ดูบทที่ ๕) นิตสนาม-ส. ว่า ตั้งอยู่
ชินเชษฐ์-หมายถึง พระพุทธเจ้า ปลอมแปลง-เข้ามาปนอยู่

ตามทางเดินมีอารามหนึ่งตั้งอยู่ต่อกับประตู ชื่ออารามฟ่อนสร้อย เป็นเครื่องประดับ
เมืองชั้นยอด มีพระพุทธรูปองค์หนึ่งซึ่งทำให้น้อมระลึกถึงพระพุทธเจ้า ภาพนางเข้ามาปน
อยู่ด้วย งามวิเศษกว่าผู้อื่น

(ฉบับเขียนใหม่)

๒๒

จากเจียนฉ้อฟ้าโลก	ลงดิน แต่ฤา
มุขมาศนาสายิน	ยิ่งแต่้ม
ยามยลที่ขุนถวิล	ถวายเป็น รุ่งเอ
ไซโษรัฐอินทร์ฟ้าแย้ม	ฟ้าแย้มยังทรง

(ฉบับหอสมุด ฯ)

จากเจียรช่อฟ้าลาศ	ลงดิน แต่ฤา
มุขมาศนาสายิน	ยิ่งแต่้ม
ยามยลที่จนถวิล	ถวายเป็น รุ่งเอย
ไซโษรัฐอินทร์ฟ้าแย้ม	ฟ้าแย้มยังทรง

เจียน-ใช้คู่กับ จาก จากเจียน-จาก ฉ้อฟ้า-หกฟ้า บทที่ ๑๐๐ ใช้ หกสวรรค์สี่ธรณี ห. เป็น ลาศ แต่ดูฉบับสมุดไทย ส่วนมากก็เป็น โลก มุขมาศ- ส่วนของอารามที่ยื่นออกมาทำด้วยทอง นาสา- ตัวไม้เบื้องบนประตูดุ ยิน-จะงอย หงอน แกะเป็นรูปครุฑ ยิ่งแต่้ม-ยิ่งกว่าวาด ชุน-เดิน อ้ารุง- บำรุง ไซโษรัฐ- อ้าปาก (ดูบทที่ ๑๔๔) ทรง-ทรง ห. ว่าเป็น ทรง

อารามพื่อนสร้อยนี้จากสวรรค์ชั้นหกลงมาสู่ดินหรือ มีส่วนที่ยื่นออกมาเป็นทอง ตัวไม้เบื้องบนประตูดุแกะเป็นรูปครุฑ เมื่อฟ้าได้เห็นก็เดินไป คิดที่จะบำรุงรักษาไป เห็นรูป เทวดาอ้าปากแย้มสรวลก็ทำให้ฟ้าพลอยสบายใจด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๓

จงใจปราสาทสร้อย	สวัสดิดา
บุญจึ่งจักขุนา	รอดเรื่อง
เชียงสงพี่สงหา	เขาวยอด ยิงเอ๋
ชอมชอกตาทุกเบื่อง	บ่ได้ยลพะงา

(ฉบับหอสมุด ฯ)

จงไปปราสาทจ้อ	อักษฎา
บุญจึ่งลักขุนา	รอดเรื่อง
เชียงสงพี่สงหา	เขาวยอด ยิงแฮ
ชอมชอกตาทุกเบื่อง	บ่ได้ดลพงา

จง-ตั้งใจ จ้อ-อุ หก สวัสดิดา หมายถึง ศาสดา คือพระพุทธเจ้า จึ่ง-จึ่ง ขุนา-กรณา เชียงสง-
ชื่อวัด สง-ประสงค์ ห. เป็น เชียงสงพี่สงหา ชอมช้อ-ชอมช้อ แสดงอาการหดห่อไม่ผั่งผาย
คุณไสม พัตรสันดร ว่าทางอีสานแปลว่า ตั้งตาคอยดู ฉบับหอสมุดฯ คัดผิดเป็น ชอมชอก แต่ใน
สมุดไทยทั้ง ๔ เล่ม เป็น ชอมช้อ เบื่อง-ข้าง เป็นลักษณนามของตา

ตั้งใจมันขอให้ปราสาทช่วย ถ้ามีบุญก็คงจะกรณาให้บรรลุถึงความรุ่งเรือง ถึงวัด
เชียงสง พี่ประสงค์ที่จะพบยอดหญิง ให้หน้เพราะตาทั้งสองข้างมิได้เห็นนางเลย

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๔

ลูถึงเชียงใหม่หม้า	ทวารทอง
เอียงอาศประกอบการสอง	เขื่อนขัง
เหราเพื่ออดฟัดฟอง	คือคร่าย งามเอ๋
หอลเลิศเลอตั้ยตั้ง	ข้ามข้าศึกแสง

(ฉบับหอสมุด ฯ)

ลูถึงเชียงใหม่หม้า	ทวารทอง
เวียงวาสปรากฏการสอง	เขื่อนขัง
เหราเพื่ออดฟัดฟอง	คือค่าย งามเอย
หอลเลิศเลอตั้ยตั้ง	ข้ามข้าศึกแสง

หม้า-เป็นคำวิเศษณ์ประกอบคำว่า ใหม่ ใหญ่ ยักษ์ พจนานุกรมลาวว่า งาม สูง เวียง-เมือง
 วาส-บ้าน ที่อยู่ ฉบับเชียงใหม่ใช้ อาศ ซึ่งควรเป็น อาจ แปลว่า กำแพง ปรากฏการ-กำแพง ขัง-กั้
 กัน เหรา- สัตว์จำพวกจระเข้ บทมโหรีโบราณมีว่า "บิดานั้นนาคา มารดานั้นเป็นมังกร มีดินทั้งสี่
 หน้ามีทั้งครีบทั้งหงอน เป็นทั้งนาคทั้งมังกร เรียกชื่อว่าเหราเอย" เพื่อด-ฟาด คำที่ไทจ้วงใช้สระเอือ
 ตรงกับคำที่ภาคกลางใช้สระอาและคำที่ไทจ้วงใช้สระอา ตรงกับคำที่ภาคกลางใช้สระเอือ มีเป็น
 จำนวนมาก ฟอง-ลูกคลื่น (ไทขาว) คือ-ครอบกำแพงเมืองมีไว้กันข้าศึก ค่าย-ฉบับสมุดไทยเป็น ข่าย
 ทั้ง ๔ ฉบับ (ดูบทที่ ๑๐๑ ด้วย) ส. ว่าเป็น คลาคล้ำ ต้าย-เสาชื่อน ข้าม-คกงระพันชาติรี ไทเหนือว่า
 คงทน เลิก-ศึก แสง-แสง

ถึงประตูเมืองชื่อประตูเชียงใหม่ มีเมืองบ้านเรือนและกำแพงเขื่อนกันสองชั้นจะเข้า
 ฟาดหางอยู่ในคูเมือง หอคอยเหนือเสาชื่อนคกงระพันชาติรีและทำให้ข้าศึกกลัว

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๕

มเหล็กส์สาธยไท้	ทิพทวาร ท่านเอ๋
เชิญช่วยปลดอันผาน	เจตฐ์
บ่เห็นที่รักคราน	ใจเช่น จันนี้
เมื่อข่าวไขน่องรู้	ร่วมเบื่องบาดนอม

(ฉบับหอสมุดฯ)

มเหล็กข์สาธาไท้	ทิพทวาร ท่านเอย
เชิญช่วยโปรดอันผาน	เจตฐ์
บ่เห็นที่รักคราน	ใจเช่น ชันนี้
เมื่อข่าวไขน่องรู้	ร่วมเบื่องยาถนอม

มเหล็กข์-มเห+อิศ+อาชยา แปลว่า ทีกกล่าวกันว่าเป็นเจ้าใหญ่ สาธย-เทวดา ปลดอันผาน-ปลดซึ่งทุกข์ ห. และ ร. ว่าเป็น ปกอันพาล ฐ์-คนรัก คู่รัก คราน-รำคาญ เบื่อใจ? เช่น-ทางพ่ายพิ ใช้ว่า คะเช่น ออกเสียง คะเจ้น แปลว่ามากเหลือเกิน เมื่อ-กลับไป ข่าวไข-แจ้งข่าว บา-ชายหนุ่ม หมายถึงตัวผู้แต่ง

ขอเชิญเทวดาผู้เป็นเจ้าใหญ่สิ่งสถิตอยู่ ณ ประตุนี้ ช่วยเปลื้องความทุกข์ของใจที่ ไม่เห็นน่องรักทำให้จิตใจเดือดร้อนเหลือเกิน ขอได้กลับไปแจ้งข่าวให้น่องรู้จะได้มาอยู่ร่วม ให้พี่ทะนุถนอม

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๖

หวังเห็นชม้อยหน้า	บุญหนา
วานเทพสมสนองรา	รีบร้า
เททรวงปั่นปวงบา	อกป่า บินเอ๋
ปลดต่างนไว้ซ้ำ	ข่าวน้องนำสนอง

(ฉบับหอสมุดฯ)

หวังเห็นชม้อยหน้า	บุญหนา
วานเทพสมสนองรา	รีบร้า
เททวนปั่นปองบา	อกป่า บินแส
ปลดต่างนไว้ซ้ำ	ข่าวน้องนำสนอง

โคลงบทนี้เป็นกลบทชื่อ สายไหม ทุกบรรทัดมีคำซ้ำกัน แต่มีคำอื่นคั่นกลาง เช่น หน้ากับ
หนา รากับร้า บากับป่า และน้องกับ(ส)นอง

ชม้อย-งามอย่างชดช้อย บุญหนา คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปลว่า ผู้หญิง เช่น ใต้แม่บุญ
หนา แม่บุญเหลือ สมสนองรา-ล. เป็น สมสองรา และ ห. เป็น ส่งสนองรา รา-เราทั้งสอง น้อย
เถิด เททรวง-เปิดอกเปิดใจ ตรงกับ ห. บา- ชายหนุ่มหมายถึงผู้แต่ง ป่า-หว่า คือว่าเหว คำ
อีสานแปลว่า เศร้า สลด ต่างน-ห่วงใยหนัก

หวังได้เห็นหน้านาง ขอวานเทวดาช่วยให้เราอยู่ร่วมกันโดยเร็วด้วยเถิด เปิดใจให้
เห็นว่าอกใจพี่ว่าเหว ช่วยเปลื้องความทุกข์โดยนำข่าวนางมาให้พี่ด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๗

บุรีทวารต่อตั้ง	สมสสถาน
นามชื่อศรีมหาทวาร	รอดเรื่อง
ทนทุกข์ทิวานาน	บ่น้อย ทรวงเอ๋ย
ขวัญชอดยั้งซ่อนเบื่อง	บ้ายห้อยหนอวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

บุรีทวารต่อตั้ง	สมสสถาน
นามชื่อศรีมหาทวาร	รอดเรื่อง
ทนทุกข์ทิวานาน	บ่น้อย ทวงเอ๋ย
ขวัญขาดยั้งซ่อนเบื่อง	บาปห้อยเห็นอวร

ศรีมหาทวาร-ชื่อประตูเมือง ทินา-ทิน วัน น้อย-น้อย ในที่บังคับให้ใช้คำมีไม้เอก บาทที่สี่ ฉบับเชียงใหม่อีกฉบับหนึ่งว่า ขวัญขาดยั้งซ่อนเบื่อง บาทห้อยหนอวร-ขวัญขาดไปแต่ยังไปคล้อง อยู่ที่เท่านั้นาง ช้อง-สะดุด คล้อง ห. และ ร. เป็น ขวัน ช้อน-ค่อนไปข้าง บ้าย-เกยกัน ทับกัน

ต่อไปมีประตูเมืองชื่อศรีมหาทวารตั้งอยู่ ทนทุกข์อยู่นานวันมิใช่บ่อย ขวัญทั้งสิ้น ส่วนใหญ่ไปอยู่กับนาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๘

พื้งอมงามเงื่อนไกล่	สุสาน
เรียมบังคมชินमार	เจืองเจ้า
หุรงสิ่งสินบาน	บีโคร์ รักเอ๋
กีไซ่จงจักเฝ้า	เทพท้าวเองอวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

พื้งอ้อมงามเงื่อนไกล่	สุสาร
เรียมบังคมชิตमार	เจืองเจ้า
หุรงสิ่งสินคิลบาล	บีโคร์ รักเออย
กีไซ่จงจักเฝ้า	เทพท้าวเองอวร

พื้งอ้อม-ชื่อวัดซึ่งร้างไปนานแล้ว เงื่อน ใช้คู่กับ งาม ชินमार-ผู้ชนะมาร คือพระพุทธรเจ้า
เจืองเจ้า-เชื้อเจ้า ถิ่นอีสานว่ายอดเยี่ยม จอม หุรง-หุริ-หุรัม-เบื่องหน้า ภาพหน้า บาน-เครื่องตีม
คงหมายถึง ของกิน เอง-พระองค์เอง (ดูบทที่ ๑๒๘ ด้วย)

ถึงวัดพื้งอ้อมซึ่งสวยงามตั้งอยู่ใกล้กับป่าช้า พี่ไหว้พระพุทธรไม่หวังได้ทรัพย์สมบัติ
เครื่องบริโภคนในภพหน้า นอกจากจะตั้งปณิธานขอพบกับนาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๒๑๙

ลูถึงเถียงเส่าสร้อย	ศรีเสถียร
อัสดำเรียรถเกวียน	คลื่นเคล้า
ไทเห็นจุฬาเจียน	จันแม่ มาเอ๋
ยลไซซีพิตเจ้า	ที่ห้อยหุทัย

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลูถึงเถียงเส่าสร้อย	ศรีเสถียร
อัสดำเรียรถเกวียน	คิดเกล้า
ไทเห็นอุพาเจียน	จันแม่ มาแฮ
ยลไซซีพิตเข้า	ที่ห้อยหุทัย

เถียง-โรงนา เถียงเส่า-ชื่อวัดร้าง เส่า-หอบ ศรีเสถียร-มีสิริดำรงอยู่อย่างมั่นคง อัส-ม้า
ดำเรีย-ช้าง รถ-ในที่นี้ คือ เกวียน คลื่นเคล้า-ต่อเนื่อง เป็นสายดุจลูกคลื่น ไท-หุทัย ตัดเป็น
หุทัย ในที่สุดเหลือแต่ไท เช่น หนังสือปลาตะเพียนทอง ไข่ ดวงไธรัตน์อ้าว คำวพญาพรหมใช้ ระนิก
ในไท สมุทรโฆษคำฉันท์ใช้ ราชไทยลูกตน (ดูบทที่ ๗๓ ด้วย) จุฬา - หมายถึง หญิง ล. ว่าเป็น
อุจจฺฐา เจียน - จาก จัน-เช่นเดียวกับ ห้อยหุทัย ไทขาว-แปล ห้อยใจ ว่าติดตริ่งใจ

มาถึงวัดเถียงเส่า ช้างม้าเกวียนเต็มไปหมด ใจคิดเห็นเสมือนนางมาหา พังดูแล้ว
ไม่ใช่นางที่ติดตริ่งใจพี่

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๐

เรือนันท์อวาสแก้ว	กุฎิคำ
ทุกข์ต่างนเรียมจำ	เจตโหว
เทพาที่ทักทำ	พุทธศาสน นาเอ
จำเจตณงน้องไ้	ริบร้าตลเดิน

(ฉบับหอสมุดฯ)

เรือนันท์อวาสแก้ว	กุฎิคำ
ทุกข์ต่างนเรียมจำ	เจตโหว
เทพาพิทักษ์ทำ	พุทธศาสน นาเออย
จำเจตณงค้้องไว้	ริบร้าคนเดิน

กุฎิคำ-ชื่อวัด ต่อมาเปลี่ยนเป็นวัดธาตุดำ ต่างน (ทำงาน) - ห่วงใย หนัก จำเจต-กำหนดใจ
คนเดิน-สมุดไทย ๓ ฉบับ เป็น ตลเดิน-เดินถึง

ต่อจากนั้นเป็นวัดกุฎิคำ ความทุกข์หนักทำให้พี่ตั้งใจโหวเทวดาที่รักษาพระพุท
ศาสนานอยู่ จิตใจตั้งมั่นอยู่ที่น้อง แล้วริบเดินทางต่อไป

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๑

อารามเรืองรุ่งหัน	เงางาม
เป็นปิ่นบุรินาม	นางรั้ว
บ่หันนาฏนงราม	รไทยสวาสดี สยบเอ๋
ทั้งซิ่นซิปิตแก้ว	โลกนี้นานนิพาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

อารามเรียงรุ่งหัน	เงางาม
เป็นปิ่นบุรินาม	นางรั้ว
บ่เห็นนาฏนงราม	บวรสวาท สยบเออย
ทั้งซิ่นซิปิตแก้ว	โลกนี้นามนิพาน

หัน-นั้น เงา-โทอาหมว่าสว่าง เช่นเดียวกับซัดเป็นเงา นางรั้ว-ชื่อวัดต่อมาเปลี่ยนเป็นวัด
 ยางกวง พงศาวดารโยนกว่า พญามังรายไปประทับที่ที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ มีพรานเอาอวน (นาง) ม
 ล้อมเป็นรั้วรอบค่ายที่ประทับ ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่า รั้วนาง รไทย-หฤทัย ใจ (ดูคำ ไท บทที่ ๒๔
 ซิ่น-ฉบับหอสมุด เป็น ชื่อ เช่นเดียวกับบทที่ ๖๑ และ ๙๙ ก้ว-กั้ว ผสม กวน นานนิพาน
 ร. ว่าเป็น นฤพาน

ต่อไปเป็นวัดอันรุ่งเรืองสว่างงามเป็นยอดแห่งเมือง ชื่อวัดนางรั้ว ไม่เห็นนา
 ทำให้จิตใจห่อเหี่ยว จนกว่าจะได้ใกล้ชิดกับนาง เพราะว่าโลกนี้กว่าจะถึงนิพานยังอีกนา
 นั้

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๒

ทวารทองเข็มเขื่อนข้า	เลิกแสง
รูดราชรังรีแปง	ใหม่หม้า
เจียนถึงพียงแยง	หาแม่ นะแม่
บ่จวบโถมสร้อยฟ้า	ไต่เต้าตามเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ทวารทองเข็มเขื่อนขัง	ศึกแสง
รูดราชรังสีแปง	หม้ายหม้า
จักถึงพียงแยง	หาแม่ นามแม่
บ่จวบโถมสร้อยฟ้า	ไต่เต้าตามเรียม

เข็ม-เข็ม-ยัดมันคง (ไทขาว) บางฉบับเป็น คื่อ-คู (ดูบทที่ ๑๐๑ ด้วย) ขัง-กั้ง กั้น เลิก-ศึก แสง-แสง รูดราช-ร. ว่าเป็น รูดราช รัง รี แปง ทั้ง ๓ คำแปลว่า สร้าง รี มีใช้ในจารึกหลักที่ ๑๔ ริสพัง เป็นน้ำอาบน้ำกิน สร้างบ่อน้ำอาบและน้ำกิน หม้า-งาม (ดูบทที่ ๒๔) เจียน-จาก แยง-มอง

ถึงประตูเมืองชั้นที่สอง (ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง) มันคง มีเขื่อนกันทำให้ข้าศึกกลัว ซึ่ง รูดราช (ส. ว่า กษัตริย์พม่าองค์ใดองค์หนึ่ง) สร้างขึ้นใหม่ ๆ จากมาถึงนี้พียงมองหานางอยู่ ไม่ประจวบกับเวลาที่นางจะเดินตามพี่มา

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๓

คราวนี้พันบั้งบาด	บุรี นามแม่
รถราชพันรังสี	สองหล้า
ไกวกงแกว่งเกวียนจี	วางเมฆ มาเอ๋
เชิญช่วยดับทุกข์ซ้ำ	ที่ร้างแรมสมร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ด่าวนี่พันบั้งบาด	บุรี นามแม่
รถราชพันรังสี	สองหล้า
ไกวกงแกว่งเกวียนจี	วางเมฆ มาแฮ
เชิญช่วยดับทุกข์ซ้ำ	ที่ร้างรามสมร

บั้ง-ตอน ระยะเวลา พันรังสี-ผู้มีแสงพันหนึ่งคือพระอาทิตย์ สมัยโบราณถือว่า พระอาทิตย์เสด็จมาบนเกวียน (ดูสมุทรโฆษคำฉันท์) กง-ขบล้อเกวียน จี-ไซ วาง-หวาง (ดูบทที่ ๗ ด้วย) ราม-ร้าง (ดูบทที่ ๒)

คราวนี้พันเขตเมืองมาแล้ว พระอาทิตย์ซักรถไซแสงทะเลระหว่างเมฆลงมาพื้นโลก ขอเชิญพระอาทิตย์ช่วยดับทุกข์ให้พี่ซึ่งต้องร้างจากนางมา

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๔

รถทองเทียมแทกเอื่อม	อุสุภา
มีอาจจักคณนา	เน่งได้
หางยุงยีนवादา	เพยเพิก งามเอ๋
กลางช่อปักหื้อให้	ก้อมเกี้ยวเวฬี

(ฉบับหอสมุดฯ)

รถทองเทียมแทบเอื่อม	อุสุภา
มีอาจจักคณนา	เนกได้
หางยุงเยื่อนอาภา	เพยเพิก งามเอย
กลางช่อปักหื้อให้	กล่อมเกี้ยวเวฬี

แทก-เท่า วัด เอื่อม-เทียม อุสุภา-อุสุภา-วัวผู้ เน่ง-นิง แน่ แน่ว มหาชาติคำหลวงใช้ว่า "ทางนี้บัดไปเน่ง" และบทที่ ๘๗ ว่า "ภานุเน่งบรรพต รังเลื่อม มาเอ๋" สองแห่งนี้น่าจะแปลว่าตรงแนว ในบทที่ ๓๔ นี้ ควรแปลว่า (ให้) ตรงพอดิ วาดา-วาตะ ลม เพย-พัต รำเพย เพิก-ถลกออก ช่อปัก-ธงปัก ห. และ ร. เป็น ธวัชปัก เวฬี-หางนกยูง ผูกติดกับไม้ไผ่ อานผิดเป็น เวฬี และ เวฬี เพราะ พ์ คล้าย พร และ ตร มาก ตร ออกเสียงเป็น ถ ตามหลักการอ่าน (ดูบทที่ ๓๙ และ ๙๕ ด้วย)

รถเทียมด้วยวัวตัวผู้มีมากจนไม่อาจนับจำนวนให้แน่นอนลงไปได้ หางนกยูงยีนขึ้น ไปถูกลมโบกพลั่วไปมาสวยงามมาก กลางธงปักหางนกยูงให้รัตรอบไม้ไผ่

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๕

พลิพัทโคลนคู่ห้อย	แดงดั่ง
พัดใหม่ใหม่ทอทั้ง	แอกอ้อม
หงส์ทองทอดคานคั่ง	กับโทก เทียมเอ๋
เรือนระวิงแวงล้อม	แส่วเส้นสาณี

(ฉบับหอสมุดฯ)

พริพัคโคมคู่ห้อย	ดั่งดั่ง
พัดใหม่ใหม่ขาวทั้ง	แอกอ้อม
หงส์ทองทอดคลานคลั่ง	กับโทก เทียมเยอ
เรือนรวงวางวัดล้อม	แส่วเส้นสาณี

พลิพัท-โคผู้ โคลน-น่าจะเป็น คล-คอ ในบทที่ ๓๕ ก. มีคำว่า โคลนคาน ทางเหนือเรียก แอก ว่า คานคอ เแดงดั่ง-กระดิ่ง ผูกคอรั้ว พัด-บางฉบับ ใช้ พัด น่าจะเป็น พัสตร์-ผ้า คั่ง-ผูกติด แน่น โทก-ทูป บางถิ่นเรียกว่า ทวก เกวียนที่ทำาจิตรพิสดารนั้น แอกงอนขึ้นทั้งสองข้างและปลาย ทูป (ที่พาดกับแอกนั้น) งอนขึ้นทั้งข้างหน้าและข้างหลังเกวียนและแเกาะเป็นรูปต่างๆ ในที่นี้แเกาะเป็น หงส์ หางยุงหุ้มโทกคือหุ้มปลายทูปซึ่งงอนขึ้นนั่นเอง เรือน-ส่วนของเกวียนตอนที่มีลูกกรงไม้สลักเป็น ซี่ๆ ล้อมทั้งสี่ด้าน แส่ว-สลักไม้ ทางเหนือเรียกสลักหรือกลอนว่า แซ่ แส่ว-สอย ปัก ร้อย สาณี-ไหม ม่าน จาก มู่ลี่

โคตัวผู้ที่เทียมเกวียนทั้งคู่มีกระดิ่งผูกที่คอ เชือกแอกผูกคอรั้วทำด้วยไหม ทูปแเกาะ เป็นรูปหงส์ทอดคอยุ่บนแอก เรือนเกวียนมีลูกกรงสลักเป็นซี่ๆ ล้อมรอบเป็นฉากบังอยู่

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๕ ก.

ชาวเกวียนกวนเครื่องหย่อง	หลายจะบับ
มีทั้งผะดินฝาทับ	แถบป่อง
โคลนคานคู่ประดับ	หงส์รูป งามเอ
โทกส่งสูงหน้าหย่อง	ห่อหุ้มหางยุง

๓๕ ข.

ชুমชายฝูงหนุ่มหน้า	ถุงเถิง
นุ่งผ้าเทียะถลยเชิง	ท่อนแต้ม
กนทนสอดตุ้มเถิง	บิดเบียง งามเอ
ไหลเหลือบแลยว้ายแย้ม	ผ่อผู้เทียวมัดคาคา

โคลง ๒ บทนี้เติมเข้ามาภายหลัง แต่มีประโยชน์ช่วยอธิบายบทที่ ๓๔ กับบทที่ ๑๓๓

กวน-ส. ว่า เป็น ทา เลือกสรร หย่อง-งาม แต่ง เช่นคนชี้หย่อง-คนชอบแต่งตัว ภาคกลางเหลืออยู่ในคำว่าทองหยอง จะบับ-ฉบับ ผะดิน-ประทุน หับ-ปิด โคลนคาน-คาน-แอก โทก-ทูป ชุม-หมู่ ถุงเถิง-อ. ว่ากรุ่มกริม เทียะ-ส. ว่ากริดกราย ถลยเชิง-มีผู้สันนิษฐานว่า ปล่อยชาย การแต่งตัวจะเป็นแบบไหนก็ภาพไม่ออก ที่จะตรงกับกลอนที่ว่า "เห็นมอญแต่งตัวเดินมากกลางทาง ตาโถงถุงนุ่งอ้อมลงกรอมสัน เป็นแยบยลเมื่อยกขยับย่าง เห็นชาขาวาวแวบอยู่หว่างกลาง" ท่อนแต้ม-เขียนรูปเป็นบางส่วน กนทน-ตุ้มหู สมัยก่อนผู้ชายนิยมใส่ตุ้มหูด้วย สมัยนี้ชาวชนบทยังใส่กันอยู่ แต่นิยมใส่เพียงข้างเดียว ตุม-ปล่อยทั้ง ส. ว่า กลม รี เกลี้ยง บางฉบับเป็น สิบ-สวม ไหลเหลือบ-แลไปมา เลื่อนไหลไป ยว้ายแย้ม-ยิ้มแย้ม ผ่อ-มอง เทียวมัดคาคา-เดินตามทาง โคลง ๒ บทนี้ไม่มีในฉบับหอสมุด

(ฉบับเขียนใหม่)

๓๖

จากเจียนชม้อยเนื้อ	นพมาน
ชวลีวแลนงคราญ	เคร่าถ้ำ
เต็มเล็งอื่นใครปาน	หฤทเยศ ได้แม่
เจียมบรู้อื้อฟ้า	มิผู้ ไผยล

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาเจียนชม้อยเนื้อ	ทิพมาลย์
ชวลีวแลนงคราญ	คร่าวถ้ำ
เต็มเล็งอื่นใครปาน	หัทเยศ เดแม่
เจียรบรู้อื้อผ้า	มิผู้ ไครยล

เจียน-จาก ชม้อย-งามอย่างชดช้อย ชวลีว-ลิว ไผ่ไกล เคร่า-รอก คอย ถ้ำ-คอยท่า บังคับ
โท มักจะเรียกกันว่าโทโทษ เพราะควรจะเขียนว่า ท่า แต่ฉันทลักษณ์บังคับให้ใช้คำที่มีไม่โท แต่แท้จริง
คำดั้งเดิมเขียนว่า ถ้ำ ไม่ใช่ ท่า สอดดูได้จากสำเนียงภาษาถิ่น ที่ออกเสียง ถ้ำ ไม่ตรงกับ ท่า แต่
ปัจจุบันภาคกลางมาเขียนผิดไปเอง เต็ม-แม้ว่า เท่าว่า เจียม-ถิ่นอีสาน แปลว่า ตั้งแต่ และ
เจียมปรางค์ เป็นสรรพนามบุรุษที่สองซึ่งเป็นเจ้านายผู้ใหญ่ คุณสงวน รอดบุญ เสนอว่า เจียม ในที่นี้
คงจะเป็นสรรพนามหมายถึงผู้แต่งโคลงนั่นเอง ข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วย (ดูบทที่ ๖๖, ๗๒, ๑๕๖ ด้วย)
ไผ-ใคร

จากนางมาเฝ้าคอยมอหานางมาแต่ระยะไกล ๆ มองหญิงอื่นใครจะเทียบเท่าดวงใจ
ของพี่ได้ พี่ไม่รู้ว่ามิใครกำลังเฝ้ามอของน้องอยู่

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๗

อุทยานหลายหลากสร้าง	สวนสนท
ชล้งลายเลือนติด	ลูกล่อม
จุกจันจำลองกวีต	เกว่นมาก มีเอ
หนักหน่วยเนืองเนืองค้อม	กึ่งค้อมปถพี

(ฉบับหอสมุดฯ)

อุทยานท่านตากสร้อย	สวนสนท
ชลล้าลายเลยติด	ลูกล่อม
จุกจันจำลองขวิด	เกว่นมาก มีแฮ
หนักหน่วงเนืองเนืองค้อม	กึ่งก้านปฐพี

อุทยาน-อุทยาน ชล้ง-สล้าง ชล้งลาย-ชล้งชลาย ส. ว่าสะพรั่ง บริบูรณ์ ห. และ ร. เป็น
 ซอลล้าลาย เลือน-ติด (ไทขาว) ล่อม? เลือนกับล่อม ใช้คู่กันหลายแห่ง (ดูคำอธิบายบทที่ ๑๐๑) ควร
 แปลว่า เรียง (อีสาน-เลียน) ส. ว่า ทอด (กึ่ง) ไป จุกจัน-ซ้อตันไม้ สัมจุก ลูกจัน จำลอง-ซ้อตันไม้
 กวีต-มะขวิด เกว่น-มะเกว่น คือตะขบป่า ห. เป็น แขนว หน่วย-ลูกไม้ ห. และ ร. ว่าเป็นน่อม
 เนืองเนือง-ถ้ำ เน็ง แปลว่า ตกต้องข้าง เช่นตันไม้เอน ตอนกลางน่อมลง แต่ตอนปลายชูขึ้น เรียกว่า
 ตันไม้เน็ง หรือเนืองเนืองจะแปลว่ามากมาย เช่นในคำ เนืองคลื่น ติดต่อเนืองกันเหมือนคลื่นวิ่งมา
 กึ่งก้าน ห. และ ร. ว่าเป็น กึ่งกัม

อุทยานสร้างเป็นสวนมากมาย มีลูกติดล่อมตันแลสล้างไป มีทั้งสัมจุก ลูกจัน
 มะขวิด ตะขบป่า ผลไม้มากมายหนักจนกึ่งโค้งลงสู่ดิน

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๘

จำปานุญแบ่งสร้อย	สบานงา
เหลืองหล่นเต็มฉายา	ยั้งเกล้า
ปูนเด็ดกีบกับสลา	สลายเกศ อวรเอ
สีเสียดแสนซ้ำเกล้า	เปลี่ยนป้อนบันสลา

(ฉบับหอสมุดฯ)

จำปานุนแบ่งสร้อย	สบารงา
เหลืองหล่นเต็มฉายา	คู่เค้า
ปูนเด็ดกีบกับสา	ลายแลก อวรแฮ
สีเสียดแสนซ้ำหล้า	เปลี่ยนป้อนบันฉลา

สร้อย-ดอกไม้ สบานงา-กระดั่งงา ฉายา-เงาคือร่มไม้ คู่เค้า อ่านแบบพ่ายัพเป็น กู้เก้า
แปลว่าทุกต้น ปูน-นำ กีบ-กlib กับสลา-กับหมาก ตรงกับ ห. และ ร. ลายแลก-ห. และ ร. เป็น
หลายแหลก สลายเกศ-คงหมายถึงแซมผม แต่งผม เสน-แดง เล้า-เล่า ร. ว่าเป็น เหล้า สลา-
หมาก

มีดอกจำปาและกระดั่งงาสีเหลืองหล่นอยู่เต็มร่มไม้ทุกต้น น่าจะเด็ดกlibกlibกับ
หมาก และเหน็บผมนาง สีเสียดแดงแก่ และเปลี่ยนกันป้อนหมาก (รักกันมากถึงกับคายหมาก
ให้อีกคนหนึ่งกินโดยไม่เสียดาย)

(ฉบับเชียงใหม่)

๓๔

มาเทอะจักยื่นไม้	มาลถวาย
แถวถ่องเวฬีสลาย	เกศเกล้า
เหมือนนางกิริทวาย	ทัดเมื่อ รำนัน
หลายหลากหลายเล่นเร้า	ร่วมชูชมผกา

(ฉบับหอสมุดฯ)

มาเทินจักยื่นไม้	มาลถวาย
แถวท่องเวฬีสาย	เกศเกล้า
เหมือนนางกิริทวาย	ทัดเมื่อ รมย์นา
หลายหลากหลายเล่นเร้า	ร่วมชูชมผกา

มาเทอะ-มาเถิด เวฬี-ไม้ไผ่ ล. เป็นเวณี (ดูคำอธิบายบทที่ ๓๔) คำนี้ คุณธนิต อยู่โพธิ์ เคยสันนิษฐานว่าคงเป็น เวณี อาจเป็นไปได้ เวฬี ตัว พ เป็นตัวที่อ่านสับสนกับตัว พ ได้ง่าย และเข้าใจว่า เวณี แปลงเป็น เวฬี ได้ เวณี-ผมที่ถักปล่อยไว้ กิริทวาย-ตรงกับ ร. แต่ ห. ว่าเป็น กิริทวาย ทวายทัด-ทายทัด ชู-คนรัก คู่รัก ผกา- ดอกไม้

มาเถิดจะยื่นดอกไม้ถวายให้สำหรับแซมผมตรงที่ถักไว้เหมือนเมื่อนางกิริทัดดอกไม้อ่อนฟ่อนรำ มีดอกไม้มากมายหลายอย่าง จะร่วมกับคู่รักชมดอกไม้กัน

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๐

กวาวกวิวอโศกสร้อย	สมสุข
อวรอ่อนแกมใบทุก	กิ่งก้าน
บ่เห็นนิรมรุก	ขาร่ม ยั่งเอ๋
เห็นดอกดวงไม้ม้าน	เยี่ยะม้านอกเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

กวาวกวิวอโศกสร้อย	สมสุข
อวนอ่อนแกมใบทุก	กิ่งก้าน
บ่เห็นนิรมรุกข์	ยั่งร่ม ยั่งแฮ
เห็นดอกดวงไม้ม้าน	ยั่งม้านอกเรียม

กวาวกวิว-ทองกวาว ทองกวิว ฉบับเชียงใหม่เป็น กวาวกวิด ก็มี สมสุข-สมสุข-ส้มสุข
ตรงกับ อโศก นี้เอง ยั่ง-หยุดพัก ยั่งร่ม ยั่งแฮ-มีรุ่มอยู่แล ดวง-ดอก (ดูบทที่ ๕ ประกอบ) ม้าน-เหี่ยว
เยี่ยะ-ทำ

เห็นทองกวาว ทองกวิว อโศก และส้มสุข มีภาพนางไปชมอยู่เต็มทุกกิ่งก้าน
ไม่เห็นมีที่นารื่นรมย์เป็นรุ่มไม้ให้หยุดพักเลย เห็นดอกไม้เหี่ยวทำให้ออกพีแห่ง

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๑

ภาสุยสดส่งลัน	เซยเซย
ลำางดองอนเสลยเสลย	สว่างร้อน
อกบ่าบ่เหยเหย	หายเหย ทุกข์นี้
ยังกำเดาทุกข์ซ้อน	ขอذنขวันขวัญสลาย

(ฉบับหอสมุดฯ)

พระสุรส่งสัตว์ลัน	เซยเซย
ลำางอนเสลยเสลย	สว่างร้อน
อกบ่าบ่เหยเหย	หายเหื่อ ทิพเอย
ยังคำเคาทุกข์ซ้อน	ขอذنซ้อนขวัญสลาย

โคลงบทนี้เป็นกลบท ชื่อ กรพระนารายณ์

ภา-แสง สุย-พระสุร-พระอาทิตย์ ร. เป็น พาสูรส่งสัตว์ลัน สด-ทะลุออก พรวดพราดออกมา
ส่ง-ส่ง ลัน-น่าจะเป็น ลัน ส. ว่า ช่อง หลีบ ลำางด-ตรงกับ ร. เวลาเย็น สว่าง-สว่าง บา-ชาย
หนุ่ม เหย-ระเหย หายเหย-หายเหื่อ-บางฉบับเป็น สักเทื่อ-หายสักที คำเคา-คงคัดผิด ฉบับ
สมุดไทย ๓ ฉบับ เป็น กำเดา-ร้อน ซ้อน-ส่วนมาก หนัก ขอذن-ทั้งหมด ขุดจนเกลี้ยง สลาย-แตก
ทำลาย

แสงอาทิตย์ส่องทะเลมาร้อน ตกเย็นยังมีวันสร้างความร้อนลง ออกที่ไม่เคยหายทุกข์
ร้อนสักครั้ง ยิ่งทุกข์ร้อนหนัก ทำให้ชื่อของขวัญทำลายลงสิ้นเชิง

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๒

ยลใครยังร่วมชู้	ชมเมีย
ทานกินกับดวงเพ็ญ	เพื่อนพ้อง
เองเดียวทราเสียว	สายเจต นีนอ
ตายบ่ตายนี้ข้อง	ขาดแล้วยังโย

(ฉบับหอสมุดฯ)

ยลใครยังร่วมชู้	ชมเมีย ม่อนแฮ
ถวายกลินกับดวงเพ็ญ	เพื่อนน้อง
เองเดียวทราเสียว	สายเจต นีนอ
ตายบ่ตายนี้ข้อง	ขาดแล้วยังโย

ม่อน-ฉัน ที่ถูกควรเป็น ม่วน-สนุก ดวง-ดอก (ดูบทที่ ๕ ประกอบ) เพ็ญ-ถ้าเพ็ญะ แปลว่า
เทียบกัน อด ถ้า พะเยย อย่างใน ร. แปลว่า พวงดอกไม้ เองเดียว-คนเดียว ทรา-ไกล ลำบาก
เสียว-ทัง ข้อง-สะดุด คล้องอยู่

มองดูใครๆก็อยู่คู่กับคู่รักหรือภรรยา มีความสนุกสนาน ดมกลิ่นและเก็บดอกไม้
เปรียบเทียบกันกับเพื่อน แต่ที่คนเดียวทั้งสายใจมาเสียวไกล ตายก็ไม่ตายเสียรู้แล้วรู้รอดไป
นี่ขาดแล้วยังเหลือโยคล้องอยู่

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๓

รถทองยังยิ่งร้อย	เรียงกง
เวหาสเห็นธูลีง	ลุ่มเต้า
อกเรียมเป็อนเป็นผง	ยวนย้อย ยวบเอ๋
ชลิวเล็งแล้งเจ้า	จิมชูซาทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

รถทองยังยืนร้อย	เรียงกง
เวหาสเห็นธูลีง	ลุ่มเท้า
อกเรียมบั้นเป็นผง	ยับย้อย ยวบเอย
ชลิวเลวแลงเจ้า	จิมชูซาทอง

กง-วงล้อของเกวียน ลุ่มเต้า-ลงไปข้างล่าง ลงไปมากมาย เป็อน-พจนานุกรมว่า กระสับ กระส่าย แต่ในที่นี้แปลว่า ละเอียด (ลาว-เป็ยง พายัพ-เป็ยง) ยวน-ส. ว่า อ่อน ละเอียด ชลิว-ไกลลิบ แล้ง-ไม่มี จิม-พร้อมด้วย ไกล้ ชู-คนรัก คู่รัก

เกวียนแล่นไปเป็นแถวกว่าร้อยคัน มองเห็นฝุ่นแต่ห้องฟ้าลงมาถึงข้างล่าง อกพี เป็อยเป็นผงละเอียด เฟงดูนางแต่ไกลไม่พบนาง อกพีซาไปกับคู่รัก

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๔

รำนึกหน้าน้องนาง	นงราม
เขียนจากถึงกุมกาม	ก่อนแก้ว
บ่เห็นพวงงาม	เทาทะง่อง ดูเอ๋
เสียงล้ำก้ออแอ้ว	ไซ้อันอรทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

รำนึกหน้าน้องนาง	นงราม
เขียนจากถึงกุมกาม	ก่อนแก้ว
บ่เห็นพวงงาม	เทาทะง่อง ฎเอย
แสนล้ำก้ออแอ้ว	ไซ้อันอรทอง

รำนึก-ระลึก เขียน-จาก กุมกาม-ชื่อเมือง (ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง) เทาทะง่อง-ควรจะเป็น
ได้แต่จ้อง เท่า-ได้แต่ ทะง่อง-ตระง่อง-จ้อง ล้ำ-หมู้อ อ้อแอ้ว-เสียงเกวียนดังออกแอด อัน-นั้น
ไซ้อัน-ไซ้กระนั้น ในที่นี้แปลว่า มิใช่

ยังนึกถึงหน้านาง พี่จากมาถึงเวียงกุมกามก่อนนาง ไม่เห็นเธอได้แต่คอยจ้องดู ได้
ยินแต่เสียงเกวียนดังออกแอด มิใช่(เสียง)นาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๕

อารามรมเยศเมীন	มังราย
นามกู่คำหลวงหลาย	เช่นท้าว
หกสิบสยมภุยาย	ยังรอด งามเอ๋
แปลงคุ่น้องน้ำ	นาฏไ้อโรทา

(ฉบับหอสมุดฯ)

อารามรมเยศเมীন	มังราย
นามคู้คำหลวงหลาย	เช่นท้าว
หกสิบเสียมผู้ยาย	ยังรอด งามแฮ
แปลงคุ่น้องหน้า	นาทไ้อโรทา

เมীন-ถ้า เมิน-นาน ถ้า เมิล-ดู มังราย-ชื่อพญามังราย (เรียกผิดเป็นพญาเม็งรายตามพระยาประชากิจกรจักร) กู่-ที่บรรจ้อฐิ เจดีย์ กู่คำ-เจดีย์ทอง (ชื่อวัด) บัดนี้เปลี่ยนเป็นวัดเจดีย์เหลี่ยม หลวง-ใหญ่ หลายเช่นท้าว-หลายชั้วกษัตริย์ สยมภุ-เกิดด้วยตนเอง ในที่นี้หมายถึงพระพุทธรูป ยาย-เรียงราย ยังรอด-มีอยู่ตลอด แปลงคู้-บางฉบับเป็น แปลงกู่ คือสร้างเจดีย์ โรทา-โรท ร้องให้ ถ้าเป็น ไ้อโรทา แปลว่า นางสนม ห้องพระมเหสี

วัดอันน่ารื่นรมย์ของพญามังราย ชื่อกู่คำหลวง สร้างไว้นานหลายชั้วกษัตริย์แล้ว มีพระพุทธรูปหกสิบองค์เรียงรายอยู่ตลอด งาม สร้างเจดีย์ไว้กระดูกนางสนมของท่าน (ดูเรื่องประกอบใน "อธิบายความเบื้องต้น" ในเล่มนี้)

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๖

ชินพิมพิงเจตสร้าง	สมาธิ อยู่เอ๋
โอร่ารุงเรียมริ	รำไห้ว
ขอพรอาดอาทิ	เทียมที คะนิงรา
สองเสศถวายหือได้	แต่จ้อนซิดสินห์

(ฉบับหอสมุดฯ)

ชินพิมพ์เพ็งเจตสร้าง	สมาธิ อยู่แฮ
โอร่ารุงเรียมริ	รำไห้ว
ขอพรอาดอาทิ	เทียมพี คะนิงรา
สองเสร์จถวายให้ได้	แต่ช้อนสิน่หา

ชินพิม ชินพิมพ์-พระพุทธรูป พิงเจต-เป็นที่พักพิงของใจ เพ็งเจต-เพ็งใจ พิงใจ อ่ารุง-บำรุง
อาด-งาม (อีสาน) ใหญ่ (ล้านนา) อาทิ-ข้อตัน จ้อน-ทำให้สั้นเข้า สินห์-เส่นหา

พระพุทธรูปซึ่งพอใจสร้างเป็นปางสมาธิ ฟ้าไห้วขอพร ประการตันให้เป็นดังที่ที่คิด
ขอให้สำเร็จ ให้ทั้งสองได้อยู่ร่วมกันด้วยความรัก

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๗

ธาดามังราชเจ้า	จุพาลักษณ์
สาส์นเป็นอาร์ักษ์	ไผ่เฝ้า
อัญเชิญส่งสารอัคร	ซาเยศ มารา
เป็นตั้งถาร้างเจ้า	จากข้าไครโลม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ธาดามังราชเจ้า	จุพาลักษณ์
สาส์นเป็นอาร์ักษ์	ไผ่เฝ้า
อัญเชิญส่งสารอัคร	ซาเยศ มารา
เป็นตั้งถาร้างเจ้า	จากข้าไครโลม

ธาดา-ผู้สร้าง มังราช-มัง (วาย) ราช จุพาลักษณ์-อาจเป็น จุพาลักษณ์ หมายถึงมเหสีของ
พญามังราย สา-ไหว้ อัญเชิญ-อัญเชิญ มารา-มาเกิด ตั้งถา-เหตุใด โลม-ปลอบโยน โลมแล้ว

ไผ่มเหสีของพญามังราย ซึ่งเป็นเทพารักษ์ปกปักรักษาอยู่ ขออัญเชิญให้ส่งข่าว
ภรรยามาให้ด้วย เหตุใดต้องจากเจ้ามา ที่ไม่อยู่ใครจะปลอบโยนหรือโลมเล่น้อง

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๘

ดั่งถาร้างแก้วก่อน	กรรมสัง
รอยแม้งสารีรัง	ราชรื้อ
บพิตรพระเมืองมั่ง	รายราช รักเอ่
เชิญท่านวายนันหื้อ	ค้อยแก้กรรมเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ดั่งถาร้างแก้วก่อน	คำสัง
รอยแม้งสารีรัง	นิราศรื้อ
บพิตรพระเมืองมั่ง	รายราช รักษ์เออย
เชิญท่านวายนันหื้อ	ค้อยแก้คำสนอง

ดั่งถา-เหตุใด สัง-อะไร รอย-ชะรอย แม้ง-พราก รื้อ (ดูบทที่ ๑๗๖) สารีรัง-สรีระหรือ
 สาริกธาตุ รังนกขุนทอง? (ดูบทที่ ๖๒) ราชรื้อ-ฉบับเชียงใหม่เป็น นิราศรื้อ ก็มี ท่านวาย-ท่านาย
 คุณสงวน รอดบุญ ว่าคำเขมร แปลว่า ชี้ บ่ง

เหตุใดจึงพรากจากนางมา ได้ทำกรรมอะไรไว้ครั้งก่อน ชะรอยจะรื้อพระธาตุ
 (หรือพรากนงจากรัง) ขอเชิญพญามังรายช่วยชี้ให้เห็นและแก้บาปกรรมพิให้หายด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๔๙

อรุณพระขวางชั้นขอบ	พิงเพิง รอดเอ๋
ผืนแผ่นดินสุขลงเลิง	ลวดยั้ง
คองเห็นที่รักเทิง	ใจเช่น ครานี
ยลอื่นสันเสียนตั้ง	ตอกไว้วัชณเริยม

(ฉบับหอสมุดฯ)

อรุณพขวางชั้นขอบ	พิงเพิง รอดเออย
ผืนแผ่นดินสุขลงเลิง	ลวดยั้ง
คองเห็นที่รักเทิง	ใจเช่น ครานี
ยลอื่นใส่เศียรตั้ง	ต่อไว้วรรคเรียม

ท่านมหาหมื่นอธิบายว่า เดิมแม่น้ำปิงไหลไปทางวัดพระนอนบ้านพิง หนองผึ่ง ต่อมาชุดคลองลัด แต่น้ำก็ยังไม่ไหลไปทางเดิม จึงต้องสร้างพระนอนขึ้นกั้นน้ำ ตั้งแต่นั้นน้ำก็ไหลไปตามคลองลัด

พิง-แม่น้ำปิง รอด-ตลอด ถึง สุข-พระอาทิตย์ หิยมๆ (ฝนตก) เลิง-เตร์ นาน คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ ยกตัวอย่างว่า คนเลิง-คนไปนานๆ ส. ว่า สม่่าเสมอ ลวดยั้ง-เลย หยุด คอง-คอย เทิง-เติง-เมา เช่น-คะเง้น-มากเหลือเกิน สัน-ฉัน เช่นเดียวกับ ตั้ง-ทิม วัชณ-ทรวงอก

พระนอนขวางตลอดแม่น้ำปิง พระอาทิตย์ส่องพื้นดินนานนักแล้ว (หรือฝนตกพำๆ เป็นเวลานาน)? เลยหยุดพัก คอยมองดูนาง วุ่นวายใจเหลือเกิน มองเห็นหญิงอื่นเหมือนกับ มีเสียนดอกเข้าไปในอก

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๐

นทีหันแห่งไป	พอเรือ
เกวียนกว่าชুমชนเฝือ	วังหว้าย
สารถีสั้นสายเยื่อ	ยังเชือก ชักเอ๋
ดัดควนคุดำท้าย	ทียบพันปานเลิม

(ฉบับหอสมุดฯ)

นทีหันแห่งไป	พอเรือ
เกวียนกว่าชুমชนเฝือ	วังหว้าย
สารถีสั้นสายเยื่อ	ยังเชือก ชักแฮ
ดักควนคุดำท้าย	ทียบพันปาระเลื่อม

หัน-น่าจะเป็นหัน-ที่นั่น เกวียนกว่า และ วังหว้าย เป็นสำนวนกลอนทางเหนือใช้คำเป็นคู่ๆ เฝือ-เหลือ มาก สายเยื่อ คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปลว่า สายผูกวัว ดัก-ดิ่งลงไป (อีสาน) คุด-ถึง ทียบ-เร่งรีบ (อีสาน) พัน-เกิน เลิม-ปลาไม่มีเกล็ดอยู่ในแม่น้ำโขง ตัวโตมาก ขนาดหนัก ๒๐๐ กิโลกรัม ขึ้นไป

แม่น้ำที่นั่นแห่ง ไม่พอให้เรือแล่นไปได้ เกวียนและฝูงคนหลายวังและว้ายอยู่ในน้ำ สารถิชักเชือกกระดูก พอเกวียนตกหล่มดิ่งลงไปก็รีบลงช่วยดันข้างท้าย รวดเร็ว ประหนึ่งปลาเลิม

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๑

ม่อนยั้งยั้งหันร่ม	เรียงริกข์
วานเทพทั้งไพรพฤกษ์	น่าน้อง
โกลินท้าวทังทิก	แถวน่าน นีแม่
เชิญส่งสารพรีพร้อม	ข่าวข้าขอยิน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ม่อนยั้งยั้งหันร่ม	เรียงริกข์
วานเทพทั้งไพรพฤกษ์	น่าน้อง
โกลินท้าวทังทิก	แถวน่าน นีแม่
เชิญส่งสารพันพ้อง	ข่าวข้าขอยิน

ม่อน-ฉัน ยัง-อยู่ ยั้ง-หยุด หัน-ที่นั่น ริกข์-ต้นไม้ พฤกษ์-ต้นไม้ โกลิน-งู ทิก-น้ำ
น่าน-เขตน้า พรี-พี่ ที่นี้ พ้อง-น่าจะเป็น ผ้อง-บ้าง

พี่หยุดพักอยู่ได้ร่มไม้ วานเทวดาในป่าและงูทัวในแม่น้ำแถวนีช่วยส่งข่าวมาที่นี้บ้าง
พี่ขอฟังข่าวบ้าง

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๒

วานไม้เมื่อข่าวน้อง	ขอไซ
เหลือหลังนตกบางใบ	กิ่งก้าน
บ่เห็นนิรมใจ	เจียนจาก ทรวงเอ๋
เห็นใบกใบไม้ม้าน	เยยะม้านมโนเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

วานไม้เมื่อข่าวน้อง	ขอไซ
เหลือหลังนบกบางใบ	กิ่งก้าน
บ่เห็นภิรมย์ใจ	เจียนจาก ห้องเฮย
เห็นใบกใบไม้ม้าน	เยียงม้านมโนเรียม

เมื่อไป กลับ ไช-บอก บก-โบราณใช้คู่กับ บาง เช่น มหาชาติคำหลวง หน้า ๑๑๗ "ดยรถ (ทำน้ำ) ประไพ บบก บูรณาทก บบาง" ตรงกับ บก ในคำ บกพรวง เจียน-จาก ใบกใบไม้ เป็น ใบดใบไม้ ก็มี เยยะ-ทำ

หมายเหตุ

ฉบับเชียงใหม่ หมายเลขบทที่ ๕๑ และ ๕๒ สลับกับฉบับหอสมุด

วานต้นไม้กลับไปบอกข่าวให้น้องทราบ ใบไม้เหลือหลังนเกือบไม่มีติดกิ่งไม่เห็นนาง จิตใจหลุดออกจากทรวง เห็นใบไม้เหี่ยว ทำให้ใจที่เหี่ยวไปด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๓

วานน้ำขุ่นาน้ำ	เขินขุน คอบเอ๋
อกทะเลวังวุ่น	เล่าแล้ง
อังกินทั้งอาตุร	แดเดียด ทรวงเอ๋
เห็นหาดหนั้นแห้ง	เยี่ยะแห้งแกมถนอม

(ฉบับหอสมุดฯ)

น่านน้ำขุ่นาน้ำ	เขินขุน
อกขเลยังวุ่น	เล่าแล้ง
อังกิรหากอาตุร	แดเดียด รสแฮ
เห็นหาดหนั้นแห้ง	เยี่ยะแห้งแกวถนอม

ขุ่น-อาณาเขต น่านน้ำ (ดูบทที่ ๙) เขินขุน-ตื่นขึ้นเป็นขุนเขาหรือเกาะ คอบ-กลับคืนไป
วัง-ที่น้ำลึกไหลวนมักเป็นที่อยู่ของจระเข้ วังวุ่น-วังวน อังกิน-ถ้ำ อังกิน-ค้ำค้ำนเหลือเกิน อาตุร-
ทนทุกข์ เดียด-เดียดร้อน โกรธ หนั้น-นั้น เยี่ยะ-ท่า แกม-เพิ่ม แกมถนอม-ส. ว่าเป็นทวิคุณ

วานน้ำ ลำน้า และเกาะแก่งกลับไป (บอกข่าวนาง) ท้องน้ำและวังวนยังแห้งไปเล่า
ค้ำค้ำนเหลือเกินทั้งทุกข์ทนและเดียดร้อนในใจ เห็นหาด ณ ที่นั้นแห้ง ทำให้อกพีแห้ง
เพิ่มขึ้น

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๔

พระไตรเจ้าไม้มุง	เมียงดู แดรา
ปลดที่ทนทุกข์ท	เจตแจ้ง
อังกินมิไชชู	ณาที่ เพานอ
วาเยสยังไล่แล้ง	ลวดแล้งอกเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

พระไตรเจ้าไม้มุง	เมืองคู๋ แดรา
ปดที่ทนทุกข์ท	เรศแจ้ง
จักกินมิได้กู	ระนาที่ เทานอ
วาเยสยังไล่แล้ง	ลวดแล้งอกเรียม

ปด-ปลด ทูเจต-ทุกข์ใจ ทู แปลว่า ทุกข์เดือดร้อน เจต-ใจ อังกิน ถ้า อังกิน- คับแค้น
เหลือเกิน (ดูบทที่ ๕๓) ไช-แก่ ชูณา-กูระนา-กรุณา เพา-เพลา เยาบาง วาเยส-ลม ไล่-ดูบได้
พัดผ่าน ลวด-เลย

ขอให้เทวดารักษาต้นไทรมองดูบ้างเถิด ขอช่วยปลดเปลื้องความทุกข์เดือดร้อนใจ
ด้วย คับแค้นเหลือเกิน ไม่เปิดปากกรุณาที่บ้างเลย ลมที่พัดมาผ่านผิวเนื้อยังแล้ง เลยทำให้
อกที่แล้งไปด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๕

คนารถเร็นรุ่ม	เต็มไพร พีแม่
ปานขอตชมพูไฟ	น่าน้อง
ยลคินชั่วพิสัย	ตาเล่า ยังเอ๋
ลเลื่อนเป็นถ้อยถ้อง	เผ่าย้ายยินประเหียล

(ฉบับหอสมุดฯ)

คนารถเร็นรุ่ม	เต็มไพร พีแม่
ปานค้อยชมพูไฟ	น่าน้อง
ยลคินชั่วพิสัย	ตาเล่า ยังแฮ
ละเลินเป็นถ้อยถ้อง	เผ่าย้ายยินประเหียน

เร็นรุ่ม-แอบรุ่มไม้ ไพรพี-ป่าดงพงพี ขอต-ทั้งหมด ชูดจนเกลี้ยง ชมพู-หมายถึง ชมพูทวิป
ไฟ-ไป (พายัพ) น่าน้อง-นะน้อง ยลคิน-มองกลับ ชั่วพิสัยตา-ชั่วสุดสายตา ลเลื่อน-ละเลิน-
ละเลือน เลือน แปลว่า ล้อม หรือเรียง (ดูบทที่ ๓๗) เคลื่อนตามกันไป ถ้อย-ถ้อง-แถวถ้อง ยิน-รู้ลึก
ประเหียล- ประหนึ่งคล้าย

มีเกวียนแอบตามรุ่มไม้เต็มป่าไปหมด เหมือนกับเกวียนทั่วทั้งชมพูทวิปไปรวมกัน
ฉะนั้น มองไปข้างหลังชั่วสุดสายตาเคลื่อนตามกันไปเป็นแถว ๆ ดูประหนึ่งพวกอพยพเคลื่อน
ย้ายมา

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๖

ชุมชนชมชื่นเหล่าน	ธारा
สาวบ่าวปลงสนามปรา	โมทย์ยว้าย
สาวรอรอนวนิดา	โดยพี มานัน
จักจ่องจูงน้องฝ้าย	อาบอ้อยชมชล

(ฉบับหอสมุดฯ)

ชุมชนชมชื่นเหล่าน	ธारा
สาวบ่าวลงสนามปา	โมชย้าย
สาวรอรอนวนิดา	โดยพี มานี
จักจ่องจูงน้องฝ้าย	อาบอ้อยชมชล

เหล่าน-เล่น (โทโทษ) คำไทเดิมจะเป็น เหล่าน ดู (บทที่ ๓๖) บ่าว-ชายหนุ่ม ปลง-ลง
สนาม-ส. ว่า สนทนา ศูนย์กลาง ยว้าย-ใช้คู่กับ แยม แปลว่า ยิ้มแยม สา-แม่ หาก โดย-ตาม
จ่อง-จูง เกาะหลัง ฝ้าย-ไป อาบอ้อย-อาบ

ฝูงคนสนุกสนานเล่นน้ำกัน หนุ่มสาวลงประชุมกันยิ้มแยมยินดี ถ้าน้องตามพี่มาก็จะ
จูงน้องไปอาบน้ำและชมน้ำกัน

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๗

เพลาสวยสะอาดเท่า	เทิงเสวียง
เหมือนเมื่อที่ขุนเมียง	มุงเหยี่ยม
พลับทองตำนางเอียง	องค์อ่อน งามเอ๋
แหวอวดปานสร้างเสียม	แต่ฟ้าสลาเหล่า

(ฉบับหอสมุดฯ)

เผ่าสสวยสะอาดเท่า	เทิงเสลียง
เหมือนเมื่อที่ขุนเมียง	มุงเหยี่ยม
พัตรทองตำนางเอียง	องค์อ่อน งามแฮ
บังอาจปานสร้างเสียม	แต่ฟ้าสลายเหล่า

เพลา- ขา เท่า-ตราบเท่า จนกระทั่ง เทิง-เติง-ถึง ชุน-ไป เหยี่ยม-ดู เช่น ปล่องเหยี่ยม-หน้าต่าง พลับ-มะพลับ ในที่นี้หมายถึง ถัน (ดูบทที่ ๑๓๑) แหว- เหว อาด-งาม (อีสาน) ใหญ่ (ล้านนา) บางฉบับเป็น แหวอ่อน สร้าง-ตั้งใจ (โบราณ) สลา-แต่ง งาม (ดูบทที่ ๑๓๗) ร. เป็น สล่า คือ นายช่าง สลาย-แต่ง? (ดูบทที่ ๒)

คุณสงวน รอดบุญ อธิบายศัพท์ ๒ คำต่อไปนี้ เสวียง-ป่า เขมร ใช้ ผ้าเสวียง-ผ้าสไบเฉียง ตำนาง-ตั้งอยู่ (เขมร) ชุน-คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ ว่ามาจาก ชุน-เผ่า แต่ฉบับหอสมุดฯ คงคัดผิด เพราะสมุดไทยเป็น เสวียง และ ชุน ทั้ง ๔ ฉบับ

เท่าหมู่สาวเหล่านั้นสวยสะอาดขึ้นไปจนถึงป่า เหมือนที่พี่ไปแอบมองดูหน้าอกน้อง ซึ่งตั้งอยู่ดูงาม เหวงามดังตั้งใจเหล่าแต่ง ทำมาจากสวรรค์

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๘

ลาพระประเทศช้าง	ขุงระมิง มิ่งเอ๋
เปี้ยวเปล่งสุยรถยิง	ยั้งร้อน
ทยิดาแต่เรียมถลึง	ถลากลระหม่อม เรียมเอ๋
มาต่วนดับทุกซ์ซ้อน	ข่าวเหยี่ยมยาทรวง

(ฉบับห้องสมุดฯ)

ลาพระประเทศขว้าง	ขุงลมิง มิ่งแฮ
เปี้ยวเป่งสุรินทยิง	ยั้งร้อย
พนิดาแต่ถริง	ตากลระหม่อม เรียมเฮย
มาต่วนดับทุกซ์ซ้อย	ข่าวเหยี่ยมย้งทอง

ขว้าง-กว้าง ขุง-อาณาเขต น่านน้ำ ระมิง-แม่น้ำระมิง มีชื่อปรากฏในพงศาวดารโยนก
ปัจจุบันคือแม่น้ำปิง เปี้ยว-เปลว เปล่ง-อยู่ในที่กลางแจ้ง สงแสง สุยรถ-รถพระอาทิตย์ สุรินท-
สุรินทร์ พระอาทิตย์ ทยิดา-เป็นที่รัก คู่รัก ถลึงถลา-รีบเร็ว ตราตริง (ดูบทที่ ๑๐) เหยี่ยม-เยี่ยม
โทโทษ ยา-รักษา ทอง-ฉบับสมุดไทย ๓ ฉบับเป็น ทวง-ทรวง

ลาภูมิประเทศช้างแม่น้ำปิง พระอาทิตย์สงแสงเป็นเปลวยั้งรู้สึกร้อน ขอให้รับมาดับ
ทุกซ์ ส่งข่าวมารักษาความร้อนใจให้หาย

(ฉบับเชียงใหม่)

๕๙

แม่เมื่อห้องฟ้าฟาก	แต่ถึ พุ้นถา
ถาบดลปถพี	พีพ้อม
ขุนเขาอ้อมมาศรี	เทแม่ เอาถา
จำที่เลวแล้งหม่อม	หมาดหม่อมอาลัย

(ฉบับหอสมุดฯ)

แม่เมื่อห้องฟากฟ้า	ใดที่ พุ้นถา
ถาบดลปฐพี	พีพ้อม
ขุนเขาอ้อมมาศรี	ไทแม่ เอาถา
จำที่งอนแล้วม้อน	มาดม้อนอาลัย

พุ้น-โน้น ดล-ถึง พ้อม-พ้อม ขุนเขา-เจ้าแห่งภูเขา คือ พระศิวะ อ้อม-เอามือคลุม อ้อม?
อ้อมมาศรี-พระอูมา ไท-ผู้เป็นใหญ่ เลวแล้ง-แล้งมาก หมาด-ภาวะฮึดฮัด จะเปี้ยกก็ไม่เปี้ยก จะแห้ง
ก็ไม่แห้ง หม่อม-ใช้คู่กับหม่น เช่น "มีพระทัยหม่นหม่อม"

แม่ไปสู่สวรรค์ใดไกลโพ้นหรือ จึงไม่มาถึงโลกนี้พร้อมกับพี่ ขุนเขาอ้อมมาศรีไปหรือ
เป็นเหตุให้พี่อกแห้ง หม่นหมองเป็นห่วง

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๐

ทิพยาสวมาจอุ้ม	เอาอวร อ่อนฤา
ถามิมาสมสงวน	เพื่อนช้อย
บ่เห็นสำบุญบวร	บัวริยศ เมินเอ๋
ซอมช้อตาแหม่ห้อย	หากแล้งเลงตาย

(ฉบับหอสมุดฯ)

ทิพญาโจมหอบอุ้ม	เอาอวร อ่อนฤา
ถาปมาสมสงวน	เพื่อนค้อย
บ่เห็นสำบุญปวน	บรเมศ เมินแฮ
ซอมช้อตาแหม่ห้อย	หากแล้งเลงตาย

ทิพญา-ตัดมาจากทิพญาธร ซึ่งตรงกับพิทยาธร สม-ร่วม เพื่อนช้อย-เป็นเพื่อนข้า สำบุญ-สมบุญ ปวน-ปวร-บวร บัวริยศ-ปரிய ที่รัก เมิน-นาน ซอมช้อ-ซอมช้อ-ตั้งตาคอยดู (ดูบทที่ ๒๓) แหม่-แหม่ เกรียม เช่น หน้าแหม่แหม่ไหม้ ปิ้งปลาให้แหม่ (ดูบทที่ ๑๔๕) เลงตาย-มองดูเปล่า

พิทยาธรจุโจมมาหอบอุ้มเอานางไปหรือ จึงไม่มาร่วมเป็นเพื่อนที่ ไม่ได้เห็นนางที่รักเป็นเวลานาน ให้หุดหูตาไหม้เกรียมห้อยลงมาเพราะเพ่งมองไปเปล่าประโยชน์

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๑

กวาวทองทั้งซ้อซ้อย	สิมพลี
เหลืองหล่นเต็มปดพี	แผ่นหล้า
ยลบนหมูปักษี	แสวงเสพ ชมเอ๋
ตายขึ้นกลางแล้วกล้า	มิได้เซยชม

(ฉบับหอสมุดฯ)

กวาวทองทั้งซ้อซ้อย	สิมพลี
หลายหล่นเต็มปัฐพี	แผ่นหล้า
ยลบนหมูปักษี	แสวงเสพ ชุมเออย
ตายชื่อกลางแล้วกล้า	มิได้เซยชม

กวาวทอง-ตันทองกวาว ทั้ง-ทั้ง สิมพลี-ตันงั่ว ชุม-หมู่ ขึ้น-สิ้น เช่น มหาชาติคำหลวง
ใช้ กว่าขึ้น-ไปสิ้น ลาง-ส. ว่า หล้าง-ชะรอยว่า คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปลว่า เอาออกหมด เช่น
ลางน้ำบ่อ กล้า-ก้า กระมัง

ทองกวาวทั้งซ้อและจิวหล่นอยู่เหลืองเต็มแผ่นดิน มองขึ้นไปเห็นหมูนกแสวงหาคู่กัน
อยู่ ชะรอยว่าน้องจะตายไปสิ้นแล้วกระมัง พี่จึงมิได้เซยชมเหมือนฝูงนกทั้งหลาย

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๒

สาริการักร้าถ้อง	เถิงแล แม่ฤา
ฤาเศียรเสียงซอแซ	ซ้าซ้า
ซิงดวงดอกจอแจ	เถียงถ้อง กันเอ๋
ร้อยร่างเสวยรสน้ำ	ดอกนั้นน่านิรม

(ฉบับหอสมุดฯ)

สาริกร้าถ้อย	ถึงแล แลแม่
ฤาธาเศียรซอแซ	ซ้าซ้า
ซิงดวงดอกจอแจ	เถียงถ้อง กันนา
ร้อยร่างเสวยรสน้ำ	ดอกนั้นนาริรมย์

สาริกา-นกขุนทอง บางฉบับเป็น สาริ ถ้า สาริกา-นกประเภทนกเคี้ยง อึ่ง ทางภาคเหนือ เรียกนกขุนทองว่า นกเคี้ยงคำ ถ้อง-ซัด ถุกถ้อง แล-นกแก้ว นกแขกเต้า ฤาธา-บางฉบับเป็น ฤาเศียร รือรือ ก็มี ร.เป็น ฤิก คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปลว่า เสียงนกร้อง ดวง-ดอก เป็นลักษณะนาม (ดูบทที่ ๕) ปัจจุบันยังใช้ว่า ดวงดอกไม้ ถ้อง-ถ้อง-ประชัน รสน้ำดอก-รสน้ำหวานของดอกไม้ ร. เป็น ดอกนั้นน่านสม

นกขุนทองพูดกับนกแก้วได้เสียงซัด เสียงดังจอแจตืด ๆ กัน ต่างก็ซิงดอกไม้กัน เถียงกันเสียงจอแจ นกนับร้อยกินน้ำหวานของดอกไม้ที่น่าบันเทิงใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๓

สาขามีเยวไผ่สัง	เหลือหลาย
สุขสองยังรยราย	ร่มช้า
ฟังบนโปกสลายสลาย	เสียงลवाद ลมเอ๋
ปูนพี่ยังย้งถ้ำ	ถ่อมถ้ำถึงนิรม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ฉายาเพียไผ่ผู้่ง	เหลือหลาย
สุรสองยังรายราย	ร่มช้า
ฟังบนโปกสลายสลาย	เสียงสวาสดี ลมแฮ
ปูนพี่ยังย้งถ้ำ	ถ่อมถ้ำถึงนิรมย์

สาขามี-ฉายา-ร่มเงา มีเยว-ตรงกับ น. บางท่านว่า ไผ่ชนิดหนึ่ง สัง-ไผ่ชนิดหนึ่ง เพีย-เพีย พวงดอกไม้ แต่สมุดไทยเป็น มีเยว ก็มี เหลือหลาย-ฉบับเชียงใหม่เป็น เหลือหลาย ก็มี เหลือหลาย-มากมาย สุข-สุร-พระอาทิตย์ รยราย-วับๆ แวมๆ สลายสลาย-ส. ว่าเสียงลมพัดไผ่ เสียงดีสกัน ลवाद-พัด ผ่านไป ปูน-น่าจะ ยังย้งถ้ำ-อยู่รอคอย ถ่อมถ้ำ-ใช้คู่กัน (ดูบทที่ ๑๖๓)

โคลงบทนี้เป็นกลบทแบบหนึ่ง บาทสองถึงสี่ใช้คำซ้ำทุกบาท

ร่มเงาของตนไผ่มีมากมาย (หรือเหลือมากมาย) พระอาทิตย์สองวับๆ แวมๆ เสียงใบโปกอยู่เบื้องบนเมื่อลมพัดผ่านไป พี่น่าจะอยู่รอคอยให้น้องมาถึงให้เกิดความบันเทิงใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๔

เทียวเทิงทวารท่อนั้น	หลงแหล่ง
ข้าวเขื่อนเขาปกแปง	ไต่เต้า
ทิพโสภิตยั้งแยง	หาชู้ ยามเอ๋ย
มาม่วนเรียงรสเข้า	ชอกนี้เรียงเรียง

(ฉบับหอสมุดฯ)

จรทิตเทิงต่อนั้น	หลงแหล่ง
ข้าวเขื่อนเข้าปกแปง	ไต่เต้า
ทิพโสภิตยั้งแยง	หาชู้ ยามเอ๋ย
มาม่วนเรียงรสเข้า	ถ่านี่เรียงเรียง

เทียวเทิง-ร. เป็น จรทิต-เดินถึง บางฉบับเป็น สรีเศียรถึงท่อนั้น ท่อ-ทางระบายน้ำ
 นั้น-นั้น หลอง-อาจเป็น ล้อง ที่ลุ่มใหญ่ หลองแหล่ง- คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปลว่า โคลน?
 ส. ว่าประปราย อ. ว่า แหลง เป็นชื่อวัด ข้าว-สะพาน ปกแปง-ปกแปง-ปลุกแปลง-สร้าง ทิพโสภิตี-
 เป็น ทิพอาสังรา ทิพโสทที ก็มี แยง-มุงมอง ชู้-ทุก ม่วน-สนุก ม่วน-ฉั่น เรียง-เคียง ชอก-
 ขอบ ริม

เดินมาถึงประตูทางระบายที่เป็นโคลน (หรือที่ลุ่มใหญ่) เขาสร้างสะพานและเขื่อน
 ให้เดินไป พี่ยังมองหาสตรีทิพอยู่ทุกเวลา มาร่วมสนุกลิ้มรสข้าวเคียงกับพี่ทางด้านนี้

(ฉบับเขียนใหม่)

๖๕

อารามยั้งยั้งร้อย	เรียงหลัง
สองตราบมัดคาค้าง	ค่นค่าน
รอยเดิมแต่ยามยั้ง	งามเงื่อน รักเอ๋
เป็นที่พระเจ้าจ้าน	เสพสร้างอิริยา

(ฉบับหอสมุดฯ)

อารามยั้งยั้งร้อย	เรียงหลัง
สองตาบมัดคาค้าง	ค่นค่าน
รอยเดิมแต่ยามยั้ง	งามเงื่อน รักเอ๋ย
เป็นที่พระเจ้าจ้าน	เสพสร้างวิริยา

ตาบ-ตราบ-ฟาก มัดคา-มรรคา ค่นค่าน-ฟัง ถล่มทลาย มหาชาติคำหลวงหน้า ๓๓๘ ใช้
ว่า "คือจะค่นค่านไพรสะเทือน" รอย-ชะรอย เงื่อน ใช้คู่กับงาม พระเจ้า-พระพุทธเจ้า จ้าน-นัก มาก
อิริยา-ตัดมาจาก อิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน วิริยา-เพียร

มีอารามอยู่กว่าร้อยหลังเรียงกันอยู่สองข้างทางล้วนแต่พังลงมา ชะรอยแต่แรกเมื่อ
ยังงดงามอยู่ จะเป็นที่พระสงฆ์จำพรรษาจำนวนมากพำนักอยู่เพื่อสร้างความเพียร

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๖

เจียมเจียนทเยศร้อน	ดวงแด แดเหย
พิษกำเดาผวนแผ	พรากซู้
ภานูอว่ายยานแปร	เกวียนกว่า บนเอ
แถมกำเดาเข้าผู้	เร้งร้อนรทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

มัจจะยาเยศร้อย	ดวงแด แดเลย
พิษกำเดาปวนแปล	พรากซู้
พานุชว่ายยามแปร	เกวียนกว่า ปนเอย
แถมกำเดาเข้าผู้	เร้งร้อนรทรวง

เจียม-นับตั้งแต่ ผู้กล่าวถึงหรือแทนผู้แต่ง (ดูบทที่ ๓๖, ๗๒ และ ๑๕๖) เจียน-จาก
ทเยศ-ใจ (ดู ไท บทที่ ๒๙) ฉบับเชียงใหม่เป็น ไสลรชยาเยศร้อน ก็มี กำเดา-ร้อน ผวนแผ-
ปวนแปร ภานู-พระอาทิตย์ อว่าย-ป้ายหน้า แปร-หัน เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ว่า "สารถึแปร
แก้วเกวียนทอง"

พื้จากดวงใจมาทำให้ร้อนใจน้ก พื้ร้อนจากการพรากจากซู้ พระอาทิตย์ซ้กรถ
หันไปบนท้องฟ้า ช่วยเพิ่มความร้อนให้กับพื้ซึ่งร้อนรอนอยู่ในอกอยู่แล้ว

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๗

ลูถึงยางหนุ่มหน้า	นักทรวง อยู่แล
คิดคอบถึงทิพดวง	ดอกฟ้า
รอยดลรสสรวง	สวรรค์เทพ โพนเภา
ถาบยังเยื่อนซ้ำ	ข่าวเหี้ยมยาทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลูถึงยางหนุ่มหน้า	นักทรวง อยู่แสร
คิดถ่องถึงทิพดวง	ดอกฟ้า
รอยตันรุทรสรวง	สวนเทพ พูนเภา
ถาบยลเยื่อนซ้ำ	ข่าวเหี้ยมยังทวง

ยางหนุ่ม-ชื่อวัด ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดกองทราย ท่านมหาหมื่นคันอยู่หลายปี จึงได้พบ
ศิลาจารึกหักทิ้งอยู่แจ้งไว้ คิดคอบ-คิดกลับ บางฉบับเป็น คิดถ่อม ดวง-ลักษณะนามของดอกไม้
(ดูบทที่ ๖๒) ดล-ถึง พูน-นูน โนน ยัง-อยู่ เยื่อน-เยื่อน เหี้ยม-เยียม ยา-รักษา

มาถึงวัดยางหนุ่มรู้สึกหนักอกอยู่ หวนคิดถึงศรีทิพเจ้าดอกฟ้า ชะรอยจะไปลิ้มรส
สวรรค์ของเทวดาอยู่ในนรกมะยมจึงไม่อยู่พบ พี่จะได้ส่งข่าวมาเยียมเพื่อรักษาใจของพี่

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๘

เนสาทแผ่นผ้า	เผาไพร พีแม่
พระพริบเสียงฟองไฟ	เผ่าฟุ้ง
อกพฤษ์พนาลัย	สาเจต มวลเอ๋
รุกข์เทพดาตินดั่ง	เดียดดั่งอกเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

เนสาทผาดแผ่นผ้า	เผาไฟ พีแฮ
พระพริบเสียงฟองไฟ	เผ่าฟุ้ง
อกพฤษ์พนาลัย	สายเจ็ด ม่อนแฮ
รุกข์เทพดาตินดั่ง	เดียดดั่งอกเรียม

เนสาท-พรานป่า ผาดแผ่นผ้า-ไปอย่างรวดเร็ว ผ้า-ไป ไพรพี- ปาดงพงพี พระพริบ-
พริบๆ เสียงไฟไหม้ เผ่า-ชี้เกล้า (ไทขาว) พฤษ์-ต้นไม้ สาเจต-ร. ว่าเป็น สลายเจต ม่อน-ฉัน
รุกข์-ต้นไม้ เดียด-เดียดร้อน ดั่ง-สะดั่ง

พรานป่าริบเร่งไปเผาป่า เสียงไฟไหม้ชี้เกล้าฟุ้ง สายใจของพีเอ๋ย ต้นไม้ ป่ารุกขเทวดา
และพื้นดินสะดั่ง ทำให้ออกพีสะเทือนและร้อนไปด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๖๙

สิมพลีวันแว่นผั่ง	ผายผกา กليبเอ๋
เพลิงฟุ้งเพียงสาขา	ล่าวล้าอม
ดิฉฉแปกเผื่อคา	คมบาด บางเอ๋
แชมขวากเลาอ้ออ้ออม	คู่อ้อมอกเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

สิมพลีวันแว่นผั่ง	ผายผกา ดิริฐแฮ
เพลิงฟุ้งเพียงสาขา	ล่าวล้าอม
ดิฉฉแปกเผื่อคา	คมบาด งามแฮ
แชมขวากเลาอ้ออ้ออม	คู่อ้อมอกเรียม

สิมพลีวัน-ป่าจิว แว่น-แวน-มาก ผั่ง-ตัดจาก กำผั่ง แปลว่า กำลั้ง งาม (อีสาน) (ดูบทที่ ๙๗)
 ผกา-ดอกไม้ สาขา-กิ่ง ก้าน ล่าว-เร่า ดิฉฉ-หญ้า แปก-คา-ชื่อหญ้า เผื่อ-รกยุ่ง เหลือ ไบไม้
 (ปักซีได้) คมบาง-หญ้าชนิดหนึ่งใบมีคม แชม-เลา-ไม้คล้ายอ้อ อ้อม-ล้อม

ป่าจิวกำลั้งงามมาก ดอกกำลั้งบาน ไฟลุกขึ้นถึงกิ่งทำให้ร้อนรอบข้าง หญ้าแปกคา
 รกยุ่ง ไบบางมีคมบาดได้ แชม ขวาก เลา และอ้อล้อมรอบดูจะล้อมรอบอกพื่ออยู่

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๐

พฤษาสางต้นงอก	เงยเงาะ
เขี้ยวกลีบคุดคลี่เคราะห์	พริบไหม้
ปุ่นชะสดสวาทเรียมเราะ	อกที่ เพานอ
นिरาศยังร้อนไร่	เร้งร้อนไพรพนม

(ฉบับหอสมุดฯ)

พฤษาสางต้นงอก	เงยโงะ
เขี้ยวเคิบคุดพันโพละ	พลิบไหม้
บุญบสกลร่างรวมโรระ	อกที่ เพานอ
นिरาศเลียยร้อนไร่	เร้งร้อนไฟลอน

พฤษา-ต้นไม้ สาง-ทำให้หายยุ่ง แยกออก ร. เป็นกลาง โงะ-ไม่ตรง งอ (ลาว) งอก คุด-คี่-คลี่? ขนของต้นไม้ โพละ-โพ-แตก ปุ่น-น้ำ ชะสด-กำสรด โรระ-ออกเสียงโอะ-รวม เพา-เพลกเบาบาง

ต้นไม้แยกต้นงอกขึ้นไม่ตรง กลีบเขี้ยวคลี่แตกออกไฟไหม้ทันที อกที่ทับถมด้วยความรักนํากำสรด การจากนางมาร้อนใจอยู่แล้ว ยังเพิ่มความร้อนเพราะไฟไหม้ป่า

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๑

อกพฤษไพโรจร้อน	ฤทธิเพลิง
ก็เหตุเห็นเรียมเครื่อง	คร่ำถ้ำ
สงสารรติเชิง	เจียนจาก ทุกข์หนอ
อกนทีหันแห่ง	หากแห่งอกเรียม

บทที่ ๗๑ นี้สัมผัสบาทสองและสี่ไม่มี และอาจเป็นเพราะเหตุนี้ฉบับหอสมุดฯ จึงไม่นำมาลงไว้

พฤษ-ต้นไม้ รोज-สว่าง ถ้าเป็น โรท แปลว่าร้องให้ คุณวิจิตร ยอดสุวรรณว่า ไพโรจร-ไพโรธ-พิโรธ เครื่อง-เค็ง-ติดอยู่ ช้อง หรือมิฉะนั้นอาจจะมาจาก เคียง ไทขาวว่า วิตก กังวล คร่ำถ้ำ-คอยท่า รติ-รติ ฤติ- ความรัก เจียน-จาก หัน-นั้น

ต้นไม้และป่าสว่างร้อนด้วยอำนาจไฟ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่ได้เห็นพี้งกังวล รอคอยนางอยู่ สงสารความรักซึ่งต้องจากกัน น้ำ ณ ที่นั้นแห่ง ออกของพี้งก็แห่ง

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๒

พระทิพรสช้อยชูชอบ	นิรมเรียม ราชเอ๋
เจ็บจำจื่อทรวงเจียม	จากเจ้า
จักเอาอันใดเทียม	ต่างอ่อน องค์ชา
ทุกข์ที่ยาร้อนร่ำ	ถ่อมถ้ำถนอมอวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ททิพรสชอยชอบนี้	รมเรียม ราชเอย
เจ็บจำจื่อทรวงเจียม	จากเจ้า
จักเอาอันใดเทียม	ตามอ่อน อวรฮา
ทุกข์ที่ยาร้อนร่ำ	ถ่อมถ้ำถนอมอวร

นิรม-สนุก จำจื่อ-ข้าจื่อ ทุกข์ เจ็บ เจียม-นับตั้งแต่ ผู้อ้างถึงคือผู้แต่ง ต่าง-แทน ชา-ดีนะ
เช่น จะทำอย่างไรดีชา ถ่อมถ้ำ-คอย

รสทิพแห่งนางทำให้พี่เป็นสุข จากนางทำให้อกพี่เจ็บเป็นทุกข์ จะหาหญิงอื่นที่ไหน
มาแทนให้เสมอนางได้นะ ทุกข์เมื่อเวลาร้อนรุ่ม เพราะคอยที่จะได้ทะนุถนอมนาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๓

ลูถึงฟิงเก๋าหัน	หัวฝาย
เกวียนก่อนชุมยั้งยาย	ยอบยั้ง
พนิกพนมหลาย	เหล็อร่ม รุกข์เอ๋
ไทว่าโถมเจ้าจั้ง	จอดจั้งหาอวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลูถึงฟิงเก๋าหัน	หัวฝาย
เกียนก่อนชุมยงยาย	ยอบยั้ง
พนิกพนมหลาย	เหล็อร่ม รุกข์แฮ
ไทว่าสมเจ้าจั้ง	จวบหันหาอวร

ฟิงเก๋า-แม่น้ำปิงทางเดิม หั้น-นั้น หัวฝาย-หัวเขื่อนที่กั้นน้ำ ชื่อวัด เกวียนก่อนชุม-เกวียนที่
 ไปก่อน ชุม-หมู่ ยาย-เรียงราย ยั้ง-หยุดพัก พนิก- คุณสงวน รอดบุญ ว่าคำเขมร แปลว่า เป็นชั้นๆ
 ทิวแถว พนม-เขา หลายเหล็อร่มรุกข์-มีมากกว่าร่มไม้ ไท-หยุดย (ดูบทที่ ๒๙) จั้ง-ยั้ง จอดจั้ง-
 หยุดพัก จวบหัน-จนถึงที่นั้น

มาถึงแม่น้ำปิงทางเดิม ณ หัวเขื่อนที่กั้นน้ำ เกวียนที่เดินทางมาก่อนยังเรียงราย
 หยุดพัก ภูเขาเป็นชั้นๆ มีมากกว่าร่มไม้ ใจคิดว่านางหยุดพักอยู่จึงจอดพัก (หรือจนถึง
 ที่นั้นยัง) คั่นหานาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๔

พระพลัดชูช้อยอ้า	เห็นหัน
อักเขบธรรมอัน	ตบต้อง
พาลิลวดมรสัน	เดียวพี นีเอ๋
ไตด่วนต่างเนื่อน้อง	นาฏได้ฝูงมโน

(ฉบับหอสมุดฯ)

พัตชูชอนอ้า	เห็นหัน
อักเขบสวนราอัน	ตบต้อง
พาลีเลิกพันสัน	โกยพี นามแม่
ไตด่วนต่างเนื่อน้อง	นาฏได้ฝูงมโน

พระพลัด-พลัดพลัด อ้า-ไม่ (ภาษาไทยใหญ่) หัน-เห็น อักเขบ-อักเสบ ราม-พระราม
ลวดมร-เลยตาย สัน-ฉัน ต่าง-แทน

พีพลัดพรากไม่ได้เห็นนาง พาลิด้วยพิษศรพระรามที่ยิงถูกเลยตายเช่นเดียวกับพีนี้
จะริบหาสิ่งใดมาแทนน้องเพื่อให้อใจคิกคะนองขึ้น

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๕

นาวาในน่านน้ำ	นทีธาร
หัวหอกำพนพาน	ดอกไม้
ฝกฝกซ้อเซยปาน	เรื่อน่าน นีแม่
นำชินน้อมไหว	หว่านหว่ายคงคา

(ฉบับหอสมุดฯ)

นาวาในน่านน้ำ	นทีทวาร
หัวดาษกำพลธาร	ดอกไม้
ฟกฟกซ้อเซยปาน	เรื่อนาถ เมินเอย
นำชินน้อมไหว	หว่ายหว่ายคงคา

กำพน-กัมพล-ผ้าขนสัตว์ ส. ว่า ผ้าสีแดง พาน-ส. ว่าพัน เกาะเกี่ยว ฟกฟก-ฟ้งฟ้ง-ฟุ้งฟุ้ง?
 ชินง-ชิน พระพุทธ บางฉบับเป็น ชื่อนาม, ชื่อนาง ก็มี หว่านหว่าย-ว่าย

เรือในท้องน้ำหัวเรือมีผ้าพันดอกไม้ไว้ ซ้อดอกไม้ส่งกลิ้งฟุ้งดังหนึ่งเรือของน้อง
 น้อมไหวพระพุทธในขณะที่เรือแล่นไปในแม่น้ำ

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๖

แสวแสวฟายฟากฟุ้ง	สินธุ์สาย
สนุกสนั่นนาวาหลาย	หลากเหล่น
อันเรียมกันแสงฟาย	ฟองเนตร นุชเอ๋
ยลเยื้องใดจักเล่น	หล่อหื้อหายทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

แสลวแสลวฟายฟากฟุ้ง	สินธุ์สาย
แสนสนุกนานาหลาย	หลากเหล่น
ศีลเรียมกรรแสงฟาย	ฟองเนตร นุชเออย
ยลเยื้องใดจักเล่น	ล่อให้หายทรวง

แสวแสว-เฉี่ยว โฉบ ส.ว่า เสียงไม้พายกระทบน้ำ ฟาย-พาย เหล่น-เล่น อันเรียม
ร. เป็น สันเรียม-เช่นเดียวกับพี่ ฟายฟองเนตร-เอามือเข็ดน้ำตา เยื้อง-เยื้อง อย่าง เล่น-เล่น หลบ
หล่อ-ใกล้ (ลาว)

พายโฉบน้ำฟุ้งกระจายสนุกสนาน เรือจำนวนมากมาย พี่ร้องให้และเข็ดน้ำตา
ทำอย่างไรจึงจะหลบไปอยู่ใกล้ให้หายทุกขใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๗

ลาพระถึงกาดตัน	ไรเรื่อง
ชมคณานองเนือง	นั่งพร้อม
ในดงดงคูเมือง	เทพโลก พูนเอ๋
ริกซ์ร่วมทุกเคล้าค้อม	ยอบยั้งเนานอน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลุดาษถึงดาษตัน	รายเรียง
ชมคณานองเนิง	นั่งพร้อม
ในดั่งดงคูเมืองเทิง	เทพโลก พูนแฮ
ริมร่วมทุกค่าค้อม	ย้อมยั้งเยานอน

ลาพระ-ส.ว่า จากพระ บางฉบับเป็น ราไป ถึงกาด-ถึงตลาด ตันไร- ตันไทร หรือไทรกว้าง
ริกซ์-ตันไม้ เคล้า-เก้า-เค้า -ตัน ค่า-คบไม้ ค้อม-น้อมลง ยอบยั้ง-หยุดพัก

จากพระไปถึงตลาดตันไทร หมู่คนนั่งอยู่พร้อมหน้ามากมาย ป่าดงคูประดุงเมือง
สวรรค์โน้น ร่มไม้ทุกต้นน้อมลง หยุดพักนอน

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๘

จอมนุชเนื้ออ่อนอ่อน	อรพิน เช่นแม่
อห่อยสเสินยิน	ยิ่งล้ำ
อัปสรบำเรออินทร์	อัคคเทพ ทิพเอ๋
อกอาบอมฤตขว้า	เข็กร้อนรณสินธ์

(ฉบับหอสมุดฯ)

จอมนุชเนื้ออ่อนอ่อน	เชยชิน นามแม่
อ่อยห่อยสรรเสริญยิน	ยิ่งล้ำ
อัปสรบำเรออินทร์	อัครเทพ ทิพเอย
อกอ่าวอำพลิกขว้า	เข็กร้อนรณเสนธ์

อรพิน-ดอกบัว อห่อย-อร้อย นำขึ้นชม ทางอีสานแปลว่า ผุดผ่อง ไม่มีตำหนิ (อ่อยห่อย)
 สเสิน-สรรเสริญ ยิน-รู้สึก บำเรอ-บำเรอ เข็กร-เกลือก อีสานแปลว่า โกลาหล วุ่นวาย อาจตัดมา
 จาก ขำเข็กร-ฟุ้งซ่าน สินธ์- เสน่หา

จอมนางเนื้ออ่อนผุดผ่อง รู้สึกน่าชมมาก ดุจนางฟ้าบำเรอพระอินทร์ ศรีทิพเอย
 ออกพีศว่า ฟุ้งซ่านด้วยรัก

(ฉบับเชียงใหม่)

๗๙

เกสนาจันแจ่มก้าน	กลำพัก
ฝนขว่ายองค์อณอัคค	นุชเนื้อ
นยนาลูบโลมมยัก	เชียรเช่น งามเอ๋
ยลยั้งขวานฟ้าเง้อ	เงือดข้าขวัญทรง

(ฉบับหอสมุดฯ)

เกษณาจันท์แจ่มก้าน	กระลำพัก
ฝนขว่ายองค์อรรค์คร	นุชเนื้อ
มยักนำลูบโลมมยัก	เชียรเช่น งามเออย
ยลยั้งขวานฟ้าเง้อ	เงือดข้าขวัญสลาย

เกสนา-ไม้กฤษณา จัน-ไม้จันทน์ กลำพัก-กระลำพัก ไม้หอมทำยา ฝนขว่าย-เป็น
ฝนถวาย ก็มี ขว่าย เท่ากับ ถวาย โลม-ลูบ ขน มยัก-ส.ว่า มลัก คือ มอง ดู เห็น เชียร-ว่องไว
เช่น-มาก เงือด-งด ขวัญทรง-ล.ว่า ขวัญหลาย สลาย-แตก ทำลาย

กฤษณาจันท์และกระลำพักฝนถวายนางผู้เป็นยอด ใ้ยาทาขนตาให้งามมากมอง
ดูยิ่งกว่าเง้อขวานฟ้าแล้วงดไว้ให้ขวัญที่แตกทำลาย

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๐

อัสดงดาคำแล้ว	รอนรอน
สุขส่องเกวียนซอนซอน	คลาดคล้อย
ปักขีส่งเสียงวอน	วอนเจต รักเอ๋
โอยอินดูซู้ซ้อย	มิได้สุดาคล

(ฉบับหอสมุดฯ)

อัสดงค้ดาคำแล้ว	รอนรอน
สุรส่องเกวียนซอนซอน	คลาศคล้อย
ปักขีส่งเสียงวอน	วอนเจต รักเออย
โอ้เอนดูซุสร้อย	มิได้สุดาคล

โคลงนี้เป็นกลบท ชื่อ กรนารายณ์

อัสดง-ตกไป พระอาทิตย์ตก ดา-จวน รอนรอน-ส. ว่า ต่ำลงทีละน้อย สุข-สุร-พระ
อาทิตย์ ซอน-เบียดเสียด ซอกซอน วอน-กังวาน อินดู-สงสาร ดล- ถึง

ตะวันตกดินจวนคำแล้ว พระอาทิตย์ส่องรอนรอน เกวียนเคลื่อนเบียดเสียดกันไป
นงสงเสียงกังวานจับใจ นำสงสารคู่รักมิได้พบนาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๑

ยिनเสียงโมเรศรีร้อง	งุมงุม
คิดคอบถึงทิพจุม	แจ่มหน้า
ปักซีสำแสนซุม	ชมมิ่ง เมียเอ๋
หลอพีแรมเร็นถ้ำ	ถ่อมชู้ชายฉงน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ยินเสียงโนเรศรีร้อง	งุมงุม
คิดถ่อมถึงทิพจุม	แจ่มหน้า
ปักซีสำแสนซุม	ชมมิ่ง เมียเอย
หลอพีแรมเร็นถ้ำ	ถ่อมชู้ชายฉงน

โมเรศ-นกยูง ใน ๗ ฉบับเป็น โนเรศ เสีย ๒ ฉบับ งุมงุม-เสียงนกร้องระงมระงม
คอบ-กลับคืน จุม-ดอกไม้ยังไม่ทันบาน (ภาษาลาว) สำ-หมู่ ซุม-ซุมนุ่ม หมู่ หลอ-เหลือ
ถ้ำถ่อม-ท่า คอย ถ่อม-คอยดู ฉงน-ไกล ใช้คู่กับ ฉงาย

ได้ยินเสียงนกยูงร้องระงม ทำให้คิดถึงศรีทิพผู้เหมือนดอกไม้งาม เห็นฝูงนกปลิว
แต่สุขอยู่กับคู่ เหลือแต่พีซึ่งร้างแรมมาไกล ยังคอยน้องอยู่

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๒

สาริรักรำถ้อง	โกกั
ยะเยือกเสียงโยยีน	ซ้ำซ้ำ
เททรวงเดือดแดกนินท	ภิชชแรก ทวงเอ๋
เจ็บจำจ้อคึดคัล้า	ครอบเนื้อนพคุณ

(ฉบับหอสมุดฯ)

สาริรักรำถ้อย	โกกิล
ยะเยือกเสียงโยยีน	เยื่อซ้ำ
เททรวงเดือดเดพิน	พิศแรก ไปแฮ
เจ็บจำจ้อคึดคัล้า	ครอบเนื้อนพคุณ

สาริ-นกขุนทอง ถ้อง-ซัด กอกิล-นกดุเหว่า โย-เรไร ไทเหนือว่า จักจั้น นินท-แตก ทำลาย-
พิศแรก ภิชชแรก ฉบับ ส. เป็น พิษแซรก-พิษแทรก ทวง-ทรวง จำจ้อ-วิตก ทุกข์ คึด-กึด-คึด
ครอบ-คอบ-กลับ นพคุณ-ทองเนื้อเก้า หมายถึง นาง

นกขุนทองท่องคำแสดงความรักได้ชัดเจน นกดุเหว่าส่งเสียงเยือกเย็นและเสียงเรไร
อีกด้วย เปิดอกเดือดร้อนใจแตกทำลายไป เจ็บและทุกข์ร้อนคึดคำซู้ให้ตีขึ้น โดยกลับคินไป
หานาง

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๓

นกเป่าจับป่าเป่า	เรรน
ขวาแขกเขาบินบน	ร่ำร้อง
เรียมวานโผดเผือดล	โดยพี่ พลันรา
บินบอกนุชเนียน้อง	พร้อมเพื่อทิวาตล

(ฉบับหอสมุดฯ)

นกเป่าจับเปล้าเป่า	เรรน
ขวานแขกเทบินบน	ร่ำร้อง
เรียมวานโผดแผดล	โดยพี่ พลันรา
บินบอกนุชเนียน้อง	พร้อมเพื่อทิวาตล

นกเป่า-นกเปล้า ป่าเป่า-ป่าเปล้า แขก-ชื่อนกชนิดหนึ่ง ไปเยี่ยม โผด-โปรด เผื่อ-
เราทั้งสอง แผ-แปร-หัน ผัน ดล-ถึง พร่อง-บ้าง เพื่อ-เกิด ทิว-นก

นกเปล้าจับป่าตันเปล้าวุ่นวาย นกขวาน นกแขกเต้า และนกเขาบินอยู่บนท้องฟ้า
ส่งเสียงร้อง พี่วานนกให้นางตามพี่มาทันที ไปบอกน้องให้น้อยเถิดนกเอ๋ย

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๔

ราตรีเทียนทิปแจ้ง	เจาะงาม
มัวม่วนนนตรีตาม	ตั้งท้อ
อุดสากันโลงยาม	ชักชอบ ชื่นเอ๋
บุญที่บ่เปื่องป้อ	เปล้าข้าเซาทรวง

(ฉบับหอสมุดฯ)

ราตรีเทียนทิปแจ้ง	เจาะงาม
มัวม่วนนนตรีตาม	ตั้งถ้อ
อุดสากันโลงนาม	ชักชอบ ชื่นเอย
บุญที่พอเปลื้องปล้อ	ปล้าข้าเซาทรวง

เจาะ-จุด ม่วน-สนุก นนตรี-ดนตรี พระยาอนุমানราชชนนกรุณาอธิบายว่า อักษร ด ไทยบางหมู่ออกเสียงเป็น น ก็มี เช่น ดอน เป็น โนน ตั้ง-เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง พิณ ซึ่ง มหาเวสสันดร ฉบับเชียงใหม่ กล่าวถึง "ติดตั้งต้องและกลองดลิ่งปึงตุ่มป้าง" ท้อ - ซอล้อ เช่น "ทั้งดลิ่งปึงป้อ ทังท้อและแกนกอย" ทร พายัพ ออกเสียงเป็น ถ ฉบับหอสมุดฯ จึงเป็น ตั้งถ้อ ไป ท้อ รูปร่างคล้ายซอฮู้ ใช้ไม้แผ่นบาง ๖ ปัด แทนที่จะใช้หนังและติดด้วยชัน วางสายลอดทองเหลืองแบบสายไวโอลิน มี ๒ สาย สมัยนี้เพิ่มเป็น ๓ สายก็มี อุดสา และ บารส เป็นชื่อนางและพระในชาดก (ดูบทที่ ๑๑๙) กันโลง-โคลง บ่เปื่อง-บ่เปลื้อง-ไม่มาก เช่น พงศาวดารล้านช้างว่า "สร้างบ้านบ่เปื่อง สร้างเมืองบ่กว้าง" ป้อ-พูนพอกพูน เซา-หยุดพัก

กลางคืนมีเทียนและประทีปจุดสว่างงาม หลงสนุกไปกับดนตรี เครื่องติดตั้งและซอท้อ โคลงกล่าวถึงอุดสาชักสนุกสนานไปด้วย แต่บุญที่สะสมไว้ไม่พอ กลับเหงาหงอยใจเพิ่มขึ้น

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๕

สนธยายามเยี่ยะแล้ง	ลมถวิล
หนาวอ่อนอรพิน	พรากข้าง
อรชรชอบยามยิน	อุรุเล่า ไปเื่อ
ขามเขือกเขรงน้องร้าง	เรียกขวัญขวัญมา

(ฉบับหอสมุดฯ)

สนธยายามเยี่ยแล้ง	ลมถวิล
หนาวอ่อนอรอุพิน	พรากข้าง
อรชรชอบยามยิน	อุดเล่า ไปเอย
ขามเขือดเขงน้องร้าง	เรียกขวัญขวัญมา

สนธยา-เวลาพลบค่ำ เยี่ยะ-ทำ แล้ง-ถ้า แล้ง แปลว่า เย็น อรพิน- ดอกบัว หมายถึงนาง อุรุ-กว้างมาก เลิศ บางฉบับเป็น อุลุ คิดว่ามีเรื่อง อุลุกับนางอ้ว แต่สอบดูแล้วที่ถูกเป็นท้าวขลุกับนางอ้ว อุด-อาจตัดมาจากอุตสาหะ ขาม-เกรง เขือก-เกลือก เกรงว่า ถ้า ขำเขือก แปลว่า โกลาหล เขรง-เกรง กร ออกเสียงเป็น ข ขวันขวัญ-มิ่งขวัญ

ยามพลบค่ำ ทำให้คิดถึงลมที่ขาดไป แต่กลับรู้สึกหนาว เพราะน้องพรากไปจากพี่ เธอชอบเรื่องอุลุ พี่ได้ยินก็เล่าไปให้ฟัง เกรงว่าน้องจะแรมร้างกันไป จึงเรียกขวัญให้กลับมา

หรืออาจแปลอีกแบบหนึ่งว่า พลบค่ำเวลาตอนเย็น คิดถึงลมทำให้รู้สึกหนาวเพราะน้องจากพี่ไป

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๖

ปานนี้หนักนีนเนื้อ	สมสมร
อกอิกเอาองค์อร	อ่อนเหลัน
หนาวหนาวลาวดลมซอน	ใจพี มาเอ๋
เปียนเปล่านุซน่องเร้น	รำถ้อยถึงอวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ปานนี้หนักนีนเนื้อ	สมสมร
จักโอบเอวองค์อร	อ่อนเหลัน
หนาวลมล่องอรชร	ใจพี มาเอ๋ย
เปียนเปล่านุซน่องเร้น	รำถ้อยถึงอวร

ปานนี้-ปานนี้ สม-ร่วม อกอิก-เป็น อกอิด ก็มี โอบอก? ล. เป็น อับอก คือ มอบอก
ลาวด-พัดผ่าน เปียนเปล่า-เปลี่ยวเปล่า ถ้อย-ร. เป็น ถ้อย-แจ้ง ถี่ถ้วน (อีสาน)

เวลาเช่นนี้พีเคยอยู่ร่วมกับแม่เนื้อนีนม พีจะโอบเอวน้องเล่น หนาวลมที่พัดผ่านมา
จูงดวงใจของพีมาด้วย เปลี่ยวเปล่าที่น้องไม่ปรากฏตัว พรำพุดถึงน้องอยู่ตลอดเวลา

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๗

รุ่งแลแล้วเช้า	ชอนรด
ชมชื่นเต็มไพรพรต	เล่าฝ้าย
พานูเน่งบรรพต	รังเลื่อม มาเอ๋
เกวียนก่อนชুমยักย้าย	คั้งคั้งคลองถนน

(ฉบับหอสมุดฯ)

รุ่งแลแล้วเช้าชอบ	ชวนรส
ชมชื่นเต็มไพคค	เล่าฝ้าย
พานูชเน่งบรรพต	รังเรื่อ มาแฮ
เกวียนก่อนนุชยังย้าย	คั้งแคร้คลองถนน

ชอนรด-เทียมรด บาทสองฉบับเชียงใหม่เป็น ชนคินเต็มไพรคค เล่าฝ้าย ก็มี พานู-
 พระอาทิตย์ เน่ง-ตรงเน่ง (ดูบทที่ ๓๔) เกวียนก่อนชุม- เกวียนหมู่ที่ไปก่อน หรือจะแปลเพียงว่า
 หมู่เกวียน ยกย้าย-สำนวนทางเหนือ (ดูบทที่ ๘) คั้ง- อัดแอ ค้างอยู่ แค้น-ติด เช่น กินข้าวแค้นคอ
 คลอง-ปัจจุบันทางเหนือเรียกถนน ว่า กอง มาจากคำว่า คลอง นั่นเอง

รุ่งเช้าแล้วควรที่จะเทียมรถ ผู้งคนชื่นเต็มป่าเดินทางไปแล้ว พระอาทิตย์ส่องตรง
 ภูเขา ทำให้เกิดแสงเลื่อม ๆ หมู่เกวียนเคลื่อนย้ายติดแน่นเต็มถนน

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๘

สันยาลำน้ำนั้น	ปูนเล็ง
มีรูปไทยทั้งเมือง	ม่านเขียว
ถือลาดาบกับเกว	สกันแก้วน คมเอ
เชิงชาติพันเกี่ยวเกล้า	แก้วนสู้สงคราม

(ฉบับหอสมุดฯ)

สุญารามหนึ่งหัน	บุญเลง
ที่รูปไทยทั้งเมือง	ม่านเขียว
ถือลาดาบกับเกว	สกรรจ์แก่น คนแฮ
ข้างฉวาดพันเกล้าเกลี้ยว	แก้วนสู้สงคราม

สุญาราม-อารามที่ว่างเปล่าไม่มีคน วัดร้างแห่งหนึ่ง ปูน-นำ เลง-เล็ง ดู เมือง-มอญ ม่าน-พม่า เขียว-เขียว-ไทใหญ่ ลา-โล่ ดาบ เกว-ระวัง ว่องไว ส. ว่า โล่ บางฉบับว่า กวัดเกวอง เกวอง-แก้วน สกัน-สกรรจ์-ฉกรรจ์ แก้วน-แก่น กล้า เชิง-ท่า ชาติ-ชนิด ร.เป็น ทงฉวาด เกล้าเกี่ยว-เป็นชื่อทำรำดาบทำหนึ่ง

อารามที่ว่างเปล่าหลังหนึ่งนั้นน่าจะชม มีรูปไทย มอญ พม่า และไทใหญ่ มีอติโล่ และดาบ ทำทางคล้องแคล้ว เข้มแข็ง เก่งกล้า ออกทำรำดาบทำเกล้าเกี่ยว หาดูสู้รบ

(ฉบับเชียงใหม่)

๘๘

ส้มสุกฝ้งแฝ้อย	ผายงาม
แดงดาดเต็มอาราม	ร่มหล้า
ปุ่นสนุกพระไพโรสนาม	สนิทเช่น ชิดเอ๋
ฤาภิมาพร้อมข้า	ขุ่นชุ่มชมผกา

(ฉบับหอสมุดฯ)

ส้มสุกชรอยฝ้งแฝ	ผายงาม
แดงดาดเต็มอาราม	หรั่มหน้า
ปุ่นสนุกพันไพโรสนาม	สนิทเช่น รักเออย
ฤาบ่มาพร้อมข้า	นุ่นชุ่มชมผกา

ส้มสุก-ส้มสุก ต้นโศก ฝ้ง-กำล้ง และประเทศลาวแปลว่า งาม ขาว สะอาด (ดูบทที่ ๖๘ และ ๘๗) ผาย-ขยาย หรั่ม-อร่าม ปุ่น-นำ เช่น-มาก นึก ฤาภิมา- ใยไม่มา ขุ่น-คิดคำนึง (ไทเขิน)

ต้นโศกกำล้งแฝออกไบบานงาม แดงเต็มอารามทัวไป ทำให้เกิดร่มน่าสนุกในป่า เป็นที่ประชุมใกล้ชิดกันมาก ใยน้องไม่มาพร้อมพี่ คำนึงถึงนางชมดอกไม้

(ฉบับเชียงใหม่)

๙๐

บงซางเผียวไผ่ค้อม	ไกวกวัด
อืออืดนูเนือคัด	คล่าร้อง
สาอวรอ่อนเทียวทัด	เทียมพี มานัน
ยินสำเนียงนี้ถ้อง	เที่ยงถ้องถามเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

บงซ่างเผียวไผ่ค้อม	ไกวกวัด
อืออืดนูเนือคัด	คล่าร้อง
สาออ่อนอรเทียวทัด	เทียมพี เพาเออย
ยินสำเนียงนี้ถ้อง	เที่ยงถ้องถามเรียม

บง-ไม้ไผ่ชนิดหนึ่งไม่มีหนาม ปล้องยาวใช้จักตอก ซาง-คุณสงวน รอดบุญ ว่า ไม้ปล้อง
 ลำใหญ่เหมือนไผ่บ้านไม่มีหนาม ใช้ทำคันทน้าไม้ แต่คุณโสม พัตรสันดร ว่า เป็นไม้ต้นเล็ก ใช้ทำ
 ลูกแคน เผียว-มีผู้พูดว่าเป็นไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง ค้อม-น้อมลง อืออืด-เสียงไม้ขัดสีกัน นูเนือ-ย้าย ย่าง
 ลีลางาม (ภาษาลาว) ในที่นี้ โอนเอน? (ดูบทที่ ๑๓๒ ด้วย) คัด-แน่น คล่า-ค่างาไม้ สา-ถ้า หาก
 เทียวทัด-มาตรงกัน มาประจบกัน เทียม-เคียง ถ้อง-ขัด ถี่ถ้วน (ภาษาลาว) เที่ยง-แน่แท้

ไม้บง ไม้ซาง ไม้เผียว และไม้ไผ่ น้อมลงกวัดแกว่งไปมา เสียงดังอืออืด โอนเอน
 ไปมา ถ้าน้องเดินเคียงมากับพี่ได้ยินเสียงนี้ถนัด ก็จะต้องซักถามพี่โดยละเอียดอย่างแน่นอน

(ฉบับเชียงใหม่)

๙๑

ระนิกหน้าน้องดูจ	เห็นหัน
ยินแต่ตาจกผัน	ก็ไซ่หน้า
รอยดลแต่ใจขวัญ	ศรีคีน มาธา
ศรีแม่มาน้องหน้า	พ่าวพ้อมระเหหน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ระลึกเห็นหน้าน้องดูจ	เห็นหัน นามแม่
ยินแต่ตาจกผัน	ไซ่หน้า
รอยตนแต่ใจขวัญ	แขวนขึ้น มาธา
ศรีแม่มาน้องหน้า	ควาค้อมกระหายหน

ระนิก-ระลึก หัน-เห็น ยิน-รู้สึก รอย-ชะรอย ดล-บันดาล คีน-รักใคร่ สุดที่รัก เช่น เมีย
คีนเทียมใจ ควาค้อม (อีสาน) ควา-เสาะหา คั้นควาล. เป็น กวาค้อม ค้อม-เมื่อ

ยามนึกถึงหน้าน้องดูก็เหมือนจะเห็นชัด รู้สึกเห็นที่ดวงตาจะว่าผันไปก็ไม่ไช่นะ
ชะรอยใจของน้องรักจะบันดาลให้พี่มองเห็นน้อง เมื่อเวลาเร่ร้อนมาพี่แสวงหาจนมองเห็น
หน้าน้องมาปรากฏอยู่

(ฉบับเขียนใหม่)

๙๒

อันรักร้อยฟ้าฟาก	ภูดล
คืออยู่กลางทรวงหน	แห่งช้า
บรักเสกสันชน	ในแว่น วัชณเ
ฤห่อนยลแยมหน้า	นาถหัยวัลภี

(ฉบับหอสมุดฯ)

อันรักร้อยฟ้าฟาก	ภูดล กิติ
คืออยู่กลางทรวงหน	แห่งช้า
บรักเสกสันชน	ในแว่น วัชชเอย
ฤห่อนยลแยมหน้า	นาฏเอัยวัลพา

ภูดล-พื้นแผ่นดิน คือ-เช่นเดียวกับ ทวง-ทรวง เสกสัน-เจกฉัน วัชณ-ทรวง ออก
ยล-ดู วัลภี-เมีย

รักกันแม้อยู่ห่างร้อยฟากฟ้าแผ่นดิน ก็เหมือนอยู่ในทรวงอกของพี่ แต่ถ้าไม่รักแล้วก็
เปรียบเหมือนชนหน้าอก ไม่มีวันได้โผล่ออกมาพบหน้ากันดอกน่องที่รักเอ๋ย

(ฉบับเชียงใหม่)

๙๓

มณีแก้วกล้าเกิด	กลางตา กิติ
ยังมียลเห็นนา	นางน่อง
อันอวรชิ่งทุรา	ยินโยชน์ สันนิ
ยินยั้งยั้งของห้อง	ห่อไว้วัักษ์เรียง

(ฉบับหอสมุดฯ)

มณีแก้วกล้าเกิด	กลางตา กิติ
ยังมีเห็นยลนา	นางน่อง
อันอวรชิ่งทุรา	ยินโยชน์
ยินยั้งชวนขีดห้อง	ห่อไว้วัักษ์เรียง

นา-นะ ชื่อ-ชื่อ-แม่ ทุรา-ยาก ลำบาก ในที่นี้น่าจะตรงกับ โทระ แปลว่า ไกล สันนิ-ฉันนี้
เช่นนี้ ของห้อง-เป็น ชวงห้อง ก็มี หมายถึง ทรวงอก วัักษ์ณ์-ทรวงอก

เพชรพลอยหากจะเกิดขึ้นกลางดวงตาของพี พีก็ยังคงมองไม่เห็นนะน่อง ส่วนน่อง
นางแม่หากจะไกลกันตั้งโยชน์เช่นนี้ ก็รู้สึกว่าจะอยู่ที่ทรวงอก มีทรวงอกห่อหุ้มไว้

(ฉบับเชียงใหม่)

๙๔

ลูถึงศาลาเทศหัน	บริสุทธิ์ สว่างเอ๋
ชุมเที่ยวไทชินบุตร	ยอบยั้ง
ภานุแก่วงกงอุต	อุมโอด มาเอ๋
เรียมดำเนินนี้จั้ง	จอดแจ้งจักดล

(ฉบับหอสมุดฯ)

ถึงศาลาเทพหัน	บริสุทธิ์ สว่างแฮ
ชุมเที่ยวไทชินบุตร	ย้อมยั้ง
พานุชแก่วงกงอุต	โอนอาด มาเอย
เรียมดำเนินนี้จั้ง	จอดเจ้าจักดล

เทศ-คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ เสนอว่าควรจะเป็น เทศน์ หั้น-นั้น ชุม-หมู่ เที่ยวไท-เจ้าไทย
พระสงฆ์ ชินบุตร-พระสงฆ์ ยอบยั้ง-หยุดพัก ภานุ-พระอาทิตย์ อุด-อุต (ลาว)-ร้อน อุมโอด-
เสียงเกวียนพระอาทิตย์? ส. ว่า อบอ้าว จั้ง-หยุด จอด-ถึง จนกระทั่ง ดล-ถึง

มาถึงศาลาสำหรับพระเทศน์ซึ่งบริสุทธิ์และสว่าง หมู่พระภิกษุหยุดพักกัน
พระอาทิตย์ชักรถมาร้อนอ้าว ที่มาถึงนี้ก็หยุดรอจนกระทั่งน้องจะมาถึง (ฉบับเชียงใหม่
รอนแจ้ง ซึ่งผิดความจริง)

(ฉบับเชียงใหม่)

๙๕

ศาลาลินหล่อหัน	หุดชล กิติ
ชักเชือกเวฬิบน	บ่อแร้ว
พระทิพเทพดาตล	สักสวาด เรียมเอ๋
สังมิมาน้องแก้ว	พีชีชวนดู

(ฉบับหอสมุดฯ)

ศาลาลินหล่อหัน	หักชล กิติ
ชักเชือกเวฬิบน	บ่อแห้ว
พงศ์เทพเทพาตน	สักสาด เรียมเอย
สามิมาน้องแก้ว	พีชีชวนดู

ลิน-รวงน้ำ ไหลเอื่อยๆ หล่อ-ร่องน้ำที่ตกจากชายคา (อีสาน) บรี่เข้าไป (พายัพ) ร. เป็น ต่อ หุดชล-รดน้ำ เวฬี-ไม้ไผ่ (เวฬุ) (ดูบทที่ ๓๔ และ ๓๙) พี สับสนกับ พร บ่อแร้ว-ออกเสียง บ่อ แห้ว โพงตักน้ำ ทางเหนือมีแร้ว ๓ ชนิด คือ แร้วตักนก แร้วผูกสัตว์ให้กินหญ้าได้วงกว้างอาศัยลำไม้ไผ่ตั้งอยู่บนเสา ไม้ไผ่กระดกขึ้นลงได้และหมุนได้รอบเสา เมื่อสัตว์ไปไกลเสา จะดึงปลายไม้ไผ่ลงมา ใช้เชือกผูกแต่ไม่ต้องยาวนัก และแร้วสำหรับผ่อนแรงตักน้ำในบ่อ โดยอาศัยไม้ไผ่กระดกขึ้นลงเหนือ เสาเช่นกัน ตล-บันดาล ตน-องค์ สักสวาด-สักสาด-ใหญ่ยิ่ง เทียบกับบทที่ ๒๕ น่าจะตัดจาก มหะสิทธิ์สารย มหาเวศสันดร กัณฑ์มหาราช ฉบับเชียงใหม่ ใช้ว่า "ทำวบรมสักสวาด บรมนาท เจ้าสญชัย" สังมิมา-ทำไม่ไม่มา ถ้าหากมา (เทียบไทอาหม สังบ-ถ้าหาก)

ถึงศาลาซึ่งมีรวงน้ำไหลรินรดน้ำลง ชักเชือกที่ผูกติดไม้ไผ่บนโพง ตักน้ำจากบ่อน้ำ เทพดาองค์ใหญ่ยิ่งของพีทำไม่ไม่ให้น้องมาพร้อมกัน พีจะได้ชี้ให้ดูสิ่งเหล่านี้

(ฉบับเชียงใหม่)

๙๖

คราวนิมรุ่มเสียง	ไพรแพระ ออกเอ๋
สุริยส่องพื้นพลานและ	ล่าวร้อน
ฝูงเทียวเท่าเทาะแพะ	ครองรุ่ม รุกข์เอ๋
โอยอินดูเนื้ออ้ออัน	อ้อนได้ดลเดิน

(ฉบับหอสมุดฯ)

คราวนี้มรุ่มเสียง	ไพรแพระ ออกแฮ
สายเสียงผืนพลานและ	ล่าวร้อน
ฝูงเทียวเท่าทอแพะ	ครองรุ่ม รักแฮ
โอยอินดูเนื้ออ้ออัน	อ้อนได้ดลเดิน

นิม-สนุก สบาย บางฉบับเป็น นีร์รุกข์ ก็มี เสียง-สั้น ไพรแพระ-ป่าโปร่ง พลาน-ผืนแผ่นดิน
โล่ง ตรงกับ พระลาน ล่าว-ร่า เทียว-เดินไป เท่า-ได้แต่ เทาะแพะ-เตาะแตะ ครอง-คอยหา อินดู-
สงสาร(พ่ายัพ) อ้อน ผู้หญิงอิดโรย ดล-ถึง

คราวนี้ความสบายเพราะมีรุ่มไม้หมดสิ้นไป ออกไปสู่ป่าโปร่ง พระอาทิตย์ส่อง-
พื้นดินรุ่มร้อนจัด หมู่มคนที่เดินไปเดินเตาะๆแตะๆ คอยมองหาร่มไม้ นำสงสารผู้หญิงซึ่ง
อิดโรย แต่ก็ต้องเดินให้ถึง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๗

ธูลีทังทังผัง	ผงปลิว
ยีนส์้าสุดตาลีว	ลิวโพ้น
ดวงแดหอดหนิว	หาคีน รักเอ๋
ยลปรีน้องโน้น	เน่งข้าสุดพิสัย

(ฉบับหอสมุดฯ) ไม่มีบทนี้

ทังทัง-ทังทุง ผัง-กำลั้ง (ดูบทที่ ๖๙) ส้า-หมู่ สุดตาลีว-ไกลจนสุดสายตา ตาลีว-ตาลีว
 ตาที่มองไกล ลิวโพ้น-ไกลลิวโน้น หอด-เหน้อย อดอยาก (ไทขาว) ขาดข้าวน้ำ หอดหิว-คิดถึงมาก
 คีน-ของรัก หมายถึง เมียรัก ปรี-ปรี เน่ง-ตรงแนว (ดูบทที่ ๓๔) สุดพิสัย-สุดเขต หมายถึง สุดสายตา

ผุ่นกำลั้งปลิวไปทังทุง ได้ยินเสียงผุ่นคนไปสุดสายตาไกลโพ้น จิตใจเหน้อยกระหาย
 ที่จะไปหานางยอดรัก มองไปทางเมืองที่น้องอยู่ตรงแนวไปสุดสายตา

(ฉบับเชียงใหม่)

๙๘

คราวนี้ร้อนร้ายรุ่ม	ราวหา ยากเอ๋
จักจอดถึงนัครา	รุ่มหล้า
เจียนจนายอ่วงอภา	พรัตราช รสเอ๋
เจ็บจ้ำจือหม้ายหม้า	แม่ช้ำแถมถนอม

(ฉบับหอสมุดฯ)

คราวนี้ร้อนร้านรุ่ม	ราวหา ยากเอย
จักจอดถึงนัครา	รุ่มหรั้า
มัชยชาขว่ายอาพา	ผัสราศ รสเอย
เจ็บจ้ำจือหม้ายหม้า	แม่ช้ำแถมถนอม

ร้อนร้าย-ร้อนเหลือเกิน จอด-ถึง เจียนจนาย-จากไกล อ่วง-ห้วง ฉบับเชียงใหม่อีก ๑ ฉบับเป็น "เจียนจนายเสียงอภา พันราช รสเอ๋" และ "เจียนอว่ายอว่ายอภา พันธราช รสเอ๋" อภา-แสง รูปโคม จ้ำจือ-ทุกข์ วิตก หม้าย-ไร้คู่ หม้า-งาม สูง (ลาว) (ดูคำอธิบายบทที่ ๒๔) แถม-เพิ่ม แถมถนอม- ส.ว่า ทวีคุณ

คราวนี้ร้อนเหลือเกิน หาร่มไม่ได้ยาก จวนจะถึงเมืองอันรุ่มเย็น จากมาไกลห้วง รูปโคมที่ต้องพลัดนางมา เจ็บและทุกข์เพราะไร้คู่ เจ็บเป็นทวีคุณ

(ฉบับเชียงใหม่)

๙๙

สงสารเจ็บจากชู้	แวนชะสด
ไต่ด่วนมาแทนทด	แทกได้
มรดิกว่าอันอด	อกโสก ทุกข์นี้
ตายชื้อกลางแล้วให้	สว่างเสียงใจเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

สงสารเจ็บจากชู้	แวนชสด
ไต่ด่วนมาแทนทด	แทกได้
มวนดิกว่าอันอด	อบโสก ทุกข์นี้
ตายชื้อกลางแล้วให้	สว่างเสียงใจเรียม

ชู้-คนรัก ที่รัก แวน-มาก เช่น มหาชาติคำหลวง หน้า ๑๒๙ "ไปแวนนาน จรล้า" และหน้า ๓๓๒ "เหิมอาหารอันนานา เอกกระยาแวนมาก" ชะสด-กำสรด แทก-วัด เท่า อด-ทน อกโสก-สว่า โศกทั้งสองทุกข์เท่าฟ้า ชื้อ-แม่ ฉบับหนึ่งเป็น ตายชื้อ-ตายสิ้น ลาง-ขรอยว่าเขาออกหมด (ดูบทที่ ๖๑) สว่าง-สว่าง เสียง-ทั้งสิ้น

ความเจ็บช้ำที่จากคนรักทำให้เกิดความกำสรดยิ่ง จะหาใครมาแทนน้องให้เทียบเท่า กันได้โดยพลัน ตายเสียยังดิกว่าอยู่ทนทุกข์โสก ตายเสียทำให้ใจที่สร้างทุกข์ไปจนสิ้น

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๐

สารสุดเท่านั้นอง	นุชศรี
ใครมิเจียนจนายมิ	มีรู้
หกสวรรค์สี่ธรณี	ฤาแหก เทียมชา
ตายกว่าลางแล้วสู้	สู้ก้าโดยนิพพาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

สงสารสุดเท่านั้นอง	นุชศรี
ใครมิเจียรสลายมิ	มีรู้
หกสวรรค์สี่ธรณี	ฤาแหบ เทียมเอย
ตายกว่าลางแล้วสู้	สู้ก้าดวงนิพพาน

สงสาร-ล. ว่า โลกมนุษย์ เท้า-แต่ เจียนจนาย-จากไกล สลาย-แตก ทำลาย แหก-วัด เท้า
 ชา-นะ (ดูบทที่ ๗๒) กว่า-ไป (ไทใหญ่) ลาง-ชรอยว่าเอาออกหมด (ดูบทที่ ๖๑) สู้-พอใจ (พ่ายพ)
 ก้า-ทิศ ทาง ดวง-ลักษณนาม (ดูคำอธิบายบทที่ ๕ และ ๖๒) ล. เป็น สู้ค้ำดล

บาทต้นแปลไม่ออกดูคล้ายกับบาทต้นของบทที่ ๔ สงสารสุดแต่่นองนาง ถ้าใครไม่เคย
 จากไกลก็คงไม่ทราบ ทั้งหกฟ้าสี่ทวีปจะหาใครเทียบเทียมนางได้นะ ตายเสียก็น่าพอใจจะได้
 เดินทางไปสู่นิพพาน

(ฉบับเขียนใหม่)

บุรีรัมย์ยศแล้ว	๑๐๑	เลื่อนถมอ
คือข่ายบัวบนกอ		กิบตั้ง
สีมุขเมฆมุงหอ		เลอเลิศ งามเอ่
ทวารเขื่อนซึ่มแข็งข้ง		ข้ามข้าศึกแสง

(ฉบับหอสมุดฯ)

บุรีรัมย์ยศแล้ว	๑๐๑	เลนถมอ
คือข่ายบนบัวกอ		กิบตั้ง
สีมุขเมฆมุงหอ		เลยเลิศ งามแฮ
ทวารเขื่อนซึ่มแข็งข้ง		ข้ามข้าศึกแสง

เลื่อน-เรียง (อีสาน-เลียน) ติด (ไทขาว) น่าจะแปลว่า ล้อม ในลิลิตยวนพ่ายบทที่ ๑๗๐ "มีกำแพงแลงเลื่อน ต่อต้าย" แลง-ดินกลายเป็นหิน ต้าย-เสาเขื่อน (บทที่ ๒๑๖) "พังพลายในนอก ล้อม เลื่อนไพร เปรียกแฮ" และ (บทที่ ๒๓๒) "พลเป็นกงข่ายล้อม เลื่อนดิน ดาษแฮ" ส. ว่า ทอดไป ถมอ-หิน คือ-คูเมือง เท่ากับ กิบ-กليب สีมุข-จตุรมุข หอคอยสร้างเป็นจตุรมุข เมฆ-ขาวแพร่แปลว่า กำแพงเมือง คุณสงวน รอดบุญ ยกตัวอย่างประโยคที่ใช้ในประเทศลาวหลายประโยค เช่น มีเมกตั้ง สล่าย ซึ่ม-ซึ่ม-ยี่ดมันคง(ไทขาว)ฉบับหนึ่งเป็น เขิง-ขึง ข้ง-กัน ข้าม-คกงระพันชาติรี ไทเหนือว่า คงทน เสิก-ศึก แสง-แสง

ถึงเมืองอันน่าสนุกซึ่งมีหินล้อมรอบเมืองเสมือนดอกบัวอยู่บนกอมีกليب ตั้งกำแพงเมืองมีหอคอยสร้างเป็นจตุรมุขมองดูงามล้ำ ประตุมิเขื่อนกันมันคงแข็งแรงคงทน ทำให้ข้าศึกกลัว

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๒

ฤๅษีสักสาดสร้าง	ด้วยเดิม
ยังก่อนมั่งรายเลิม	ราชท้าว
สังขาขีดเขียนเดิม	ตามรูป รอยเอ่
กวมก่อกุด้านด้าว	หากแล้วด้วยฤทธิ

(ฉบับหอสมุดฯ)

ฤๅษีศักดิ์ศาสตรสร้าง	เดิยวเดิม
ยังก่อนมั่งรายเริม	ราชท้าว
สังขารคิดเขียนเดิม	ตามรูป รอยเออย
กอบก่อกุด้านด้าว	หากแล้วด้วยฤทธิ

ฉบับหอสมุดฯ สืบลำดับโคลงบทที่ ๑๐๒ และ ๑๐๓ กันเสีย สักสาด-ใหญ่ยิ่ง (ดูคำอธิบาย บทที่ ๙๕) ยังมี เลิม-เดิม เริม-เริม? สังขา-คิด หอยสังข์ กวม-ครอบ

ครั้งแรกฤๅษีผู้ใหญ่ยิ่งเป็นผู้สร้าง มีมาก่อนสมัยพระเจ้ามังราย ฤๅษีท่านคิดขีดเขียน ตามรอยสังข์ และโดยอิทธิฤทธิ์ก่อสร้างครอบ (ตามเส้น) สำเร็จทุกด้าน (ตามตำรับจามเทวี วงศ์ เมืองลำพูนสร้างโดยฤๅษีใช้ไม้เท้าขีดตามรอยสังข์ แล้วเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้นตามรูปรอยนั้น)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๓

ฤๅษีสักสาดไท้	ชฎาธาร ท่านเอ๋
ทังแปดสมาจาร	เสพสร้าง
อัมพรวิ้งเวทยาน	ยังเมฆ ไปรา
ปลดที่อันร้อนร้าง	ริบหื้อสมสมร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ฤๅษีสรีพศาสตรไท้	ชฎาธาร ท่านแฮ
ทังแปดสามัชฌาญ	เสพสร้าง
อัมพรวิ้งวงทะยาน	ยังเมฆ ไปแฮ
ปลดที่ออนอันร้าง	ริบหื้อสมสมร

สักสาด-ใหญ่ยิ่ง (ดูคำอธิบายบทที่ ๙๕) ไ้-ผู้เป็นใหญ่ ชฎาธาร-ผู้ทรงไว้ซึ่งผมเกล้าเป็นมวยสูงชั้น สมาจาร-การปฏิบัติ การกระทำ บางฉบับเป็น สัมมาจารย์ สามารถญาณ สามารถฌาน ถ้าจะให้ถูกเรื่องที่สุด ฤๅษีมีสมาบัติแปดประการ น่าจะใช้ สมาบัติญาณ เวทยาน-ยานอันเกิดด้วยเวท ยัง-ไปสู่ สม-ร่วม

ฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่อันทรงไว้ซึ่งผมเกล้าเป็นมวย ทรงไว้ซึ่งการปฏิบัติแปดประการ วิ้งขึ้นบนอากาศสูเมฆโดยใช้ยานอันเกิดด้วยเวทมนตร์ ขอช่วยเปลื้องความทุกข์ร้อนที่จากกัน ธิบให้พี่คืนไปอยู่ร่วมกับนาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๐๔

ยลเห็นพระธาตุเจ้า	จอมจักร
เป็นปิ่นอุพารักษ์	เลิศล้ำ
ทวยกรอำรุงรักษ์	แปงเจต งามเอ่
ปราสาทไสแสงซ้า	เพื่อน้องนารีรมย์

(ฉบับหอสมุดฯ)

ยลเห็นพระธาตุเจ้า	จอมจักร
เป็นปิ่นอุพารักษ์	เลิศล้ำ
ทวยกรอำรุงรักษ์	รมเจต งามเออย
ปราสาทไสแสงซ้า	เพื่อน้องนารีรม

อุพารักษ์-เป็น จุฬาลักษณ์ อุปารักษ์ ก็มี (ดูคำ อุพาร ในบทที่ ๑๖) ทวย ทาย คือ ยก
แปงเจต-ทำใจ

มองเห็นพระธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นยอดของจักรพรรดิ เป็นยอดจุฬาลักษณ์
ยกมือถวายเคารพตั้งจิตใจให้งาม เคารพทั้งปราสาทอันเรืองสว่าง เพื่อผลให้ได้มีความสุข
กับน้อง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๕

บรรทวยทวารต่อเท้า	ถึงขง
อเนกนองปานตง	แผ่นค้อม
บริเวณสำแสนองค์	จักเน่ง นองเอ๋
ทั้งสี่สมด้านล้อม	ลวดเสียงสุดสถาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ประทายทวารต่อเท้า	ถึงขง
อเนกน่องป่าปึง	เหนกข้า
บริเวณสำแสนองค์	อกเน่ง น่องเอย
ทั้งสี่สมควรข้า	ลอบเสียงศุภสาร

บรรทวย-ประทาย-ค้าย ป้อม ต่อ-จนกระทั่ง เท้า-ตราบเท้า จนกระทั่ง ขง-ประตุโค้ง
ตง-ไม้เครื่องเรือนทับบนรอด ตงแผ่นค้อม- อ. ว่า แผ่นดินอ่อนนวยบยาบ ค้อม-งอ โค้ง สำ-หมู
เน่งนอง เป็น เน่งนอน ก็มี เน่ง-นิง ตรงแนว สม-เหมาะ ควร ส. ว่า เสมอ ลวดเสียง-เลย
หมดสิ้น ศุภสาร-ถ้อยคำอันไพเราะ ร. ว่า สพสาร คือ แก่นแก้ว

ประตุป้อมต่อออกไปจนถึงประตุโค้ง มีตงมากมายเป็นแผ่นโค้ง รอบบริเวณมีผู้คน
นับแสนคับคั่ง (หรือนอน) ล้อมทั้งสี่ด้านตลอดจนเต็มทั้งสถานที่

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๖

มหาชินธาดูเจ้า	เจดีย์
เหมือนแห่งทิพสิงคี	คู่เพียง
ฉัตรคำคาดมณี	ควรรค่า เมืองเอ่
เปี้ยวเป่งดินฟ้าเสี้ยง	สว่างเท้าอัมพร

(ฉบับหอสมุดฯ)

มหาชินธาดูเจ้า	เจดีย์
เหมือนแห่งคำสิงคี	คู่เพียง
สัตว์คำคาดมณี	ควรรค่า เมืองแฮ
เปลวเปล่งดินฟ้าเสี้ยง	สว่างเท้าอัมพรา

ชิน-ผู้ชนะ คือ พระพุทธเจ้า ชินธาดู-พระเจดีย์ คำ-ทอง สิงคี-ทอง สิ่งทีสี่เหลี่ยมเหมือนขมัน
เพียง-เพียง คาต-ประดับ เปี้ยว-เปลว เปล่ง-อยู่ในที่กลางแจ้ง ส่องแสง (เทียบกับบทที่ ๕๘)
เท้า-ตราบเท้า จนกระทั่งถึง อัมพร-ท้องฟ้า

เจดีย์พระมหาธาตุของพระพุทธเจ้าเหมือนแห่งทองคำ มีฉัตรทองคำประดับด้วย
มณีอันมีค่าเสมอกับเมืองๆ หนึ่ง ส่องสว่างตลอดทั้งโลกและสวรรค์ขึ้นไปถึงท้องฟ้า

(ฉบับเชียงใหม่)

	๑๐๗
เจดีย์พระชินธาดูเจ้า	ศรีสถาน
โสภิตพะงาปาน	เกศเกล้า
ทศมนมิมี่ปาน	พอกู้ ครอบเอ้
ฤาเลิศไตรทิพเท้า	เท้าเว้นจูดาศรี

(ฉบับหอสมุดฯ)

	ศรีสถาน
เจดีย์ชินธาดูเจ้า	เกศเกล้า
ขามโสพิศพงาปราณ	พอกู้ คมเอย
ทศมนมิมี่ปาน	เท้าเว้นอุบพาศรี
ฤาเลิศไต้ทิพเท้า	

ชินธาดู-พระเจดีย์ พะงา-งาม เกศเกล้า-ส. ว่า พระเกษเกล้า จุฬามณี ทศมน-ทศมณฑล
 สิบแคว้น น. ว่า พักยณ ไตรทิพ-สวรรค์ชั้นสาม เท้า-ตราบเท้าจนกระทั่ง เท้าเว้น-เว้นแต่ จูดาศรี-
 จูฑาศรี-จุฬามณี พระเจดีย์อยู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เจดีย์พระธาดูของพระพุทธเจ้างามเสมอศีระชะ ท้าวสิบแคว้นหามาเป็นคู่ไม่ได้เลย ดี
 เยี่ยมรำลือไปถึงสวรรค์ ยกเว้นแต่พระเจดีย์จุฬามณี

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๐๘

มหาชินธาตุเจ้า	จอมจักร
จอมจักรโลกทศลักษณ์	เลิศล้ำ
เลิศล้ำมีใครทัก	เทียมแท้ ใต้เอ
เทียมแท้กว้างไว้ฟ้า	ฟากด้าวดาวดิงส์

(ฉบับหอสมุดฯ)

มหาชินธาตุเจ้า	จอมจักร
เป็นป็นทศลักษณ์	เลิศล้ำ
เลงแลมีใครทัก	เทียมแท้ ไตเลย .
เทาดิวางห้วยฟ้า	ฟากด้าวดาวดิงส์

ฉบับเชียงใหม่เป็นกลบทชื่อว่า กลบทเก็บบาท (ดูคำอธิบายบทที่ ๑๗๘)

ชินธาตุ - พระเจดีย์ ทศลักษณ์ (เกษตร) - ล้าน(นา)

พระธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นจอมจักรพรรดิ มีลักษณะสิบประการอันดีเยี่ยม
ในโลก จะมีใครมาเทียบเท่าได้เหมาะสม จะวางให้ลอยอยู่บนฟากฟ้าชั้นดาวดิงส์

(ฉบับเชียงใหม่)

ระวังเวียงแวดชั้น	๑๐๙	สมสอง สว่างเอ๋
ทุกแจ่งเฉลิมฉัตรทอง		แทบเอื้อม
พระหารสีหลังยอง		ยังเงื่อน งามเอ๋
เทียมระวังซ้อนเชื่อม		สีด้านถึงตรู

(ฉบับหอสมุดฯ)

ระวังเวียงแวดชั้น	สมสอง สว่างแฮ
ทุกแจ่งเฉลิมฉัตรทอง	เทพเอื้อน
พิหารสีหลังยอง	ยังเงื่อน งามเออย
เทียมลวังซ้อนเชื่อม	สีด้านถึงถลู

ระวังเวียง-เข้าใจว่า หมายถึง รั้วล้อมพระเจดีย์ บางฉบับเป็น ระวังทง แวด-ล้อม แจ่ง-มุ:
เฉลิม-เสริม ทอง-ทองเหลือง ทองแดง แทบเอื้อม-เอื้อมเกือบถึง? ส. ว่า แทบ คือ ปิด(ทอง)
ยอง-วางบน ยัง-อยู่ เงื่อน ใช้คู่กับงาม ระวัง -เรียง เชื่อม-ซ้อน ตรู อ่านออกเสียงเป็น ถู แปลว่า
งาม.ส. ว่าชิดกัน

รั้วล้อมพระเจดีย์สองชั้นสว่างไสว ทุกมุมมีฉัตรทองแต่งไว้เกือบจะเอื้อมถึง พินาร
ตั้งอยู่สีหลังดูงาม เรียงซ้อนเป็นคู่กันอยู่ดูงามทั้งสีด้าน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑๐

บริเวณละเลื้อนล้อม	บริษัท
สาวบ่าวยิงชายคัต	คั้งแค้น
รัตตินทิวาวัด	วันคำ คินเอ๋
บ่ห่างสักเม็ดแมน	เมื่อใกล้วิภาดา

(ฉบับหอสมุดฯ)

บริเวณละเลื้อนล้อม	ปานสัตว์
สาวบ่าวหญิงชายคัต	คั้งแคร์
รัตตินทิวาวัด	อันคำ คินเอย
บ่ห่างสักเม็ดแมน	เมื่อใกล้วิภาดา

ละเลื้อน-เลื้อนเลื้อน ล้อม เรียง (ดูคำอธิบายบทที่ ๑๐๑) เคลื่อนตามกันไป บริษัท-หมู่คน
 แวดล้อม ยิง-หญิง คัด-แน่น เช่น คัดจุมก คั้ง-อัดแอ แค้น-ติด เช่น กินข้าวแค้นคอ รัตติน-ราตรี
 ทิวา-กลางวัน วัด-น่าจะเป็นวัดร ซึ่งแปลว่า ความประพฤติ การจำศีล วันคำ-วันยังคำ เม็ด-น้อย
 นิด เช่น ไปหาบได้สักเม็ด แมน-แม่ วิภาดา-วิภาต เวลาเข้าตรู

มีผู้คนตามกันไปทั่วบริเวณ ทั้งหญิงและชายแออัดแน่นเต็มไปหมดตลอดวันตลอด
 คิน ไม่ว่างคนเลยแม้เมื่อเวลาใกล้รุ่ง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑๑

พระทีปตนแจ่มจ้อน	หฤทัย พี่เฮย
บริเยศหาหนใด	มิได้
ปานนี้นิรมใจ	คองพี่ พูนธา
แปงเจตเนื่อน้องให้	ค้อยตั้งอนุโม

(ฉบับหอสมุดฯ)

พระทีปตนแจ่มจ้อน	หทัย พี่แฮ
บริเยศหาหนใด	บได้
ปารนิรมคลาโคล	คองพี่ พูนแฮ
แปงเจตเนื่อน้องให้	ช่วยตั้งอนุโม

จ้อน-สั้น-น้อย บริเยศ-คนรัก นิรม-ความสุข หมายถึง นาง คอง-คอยหา พูน-พูน-โน้น
แปงเจต-ทำใจ ให้-ผู้เป็นใหญ่ อนุโม-ตัดจาก อนุโมทนา

นางศรีทิพน้องน้อยที่งามเปรียบเหมือนดวงใจของพี่ พี่หาน้องที่ไหนก็ไม่พบ ปานนี้
น้องจะคอยพี่อยู่ทางโน้นกระมัง ทำใจให้ตั้งมั่นแล้วอนุโมทนาให้แก่้อง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑๒

สสีใสสว่างพื้น	บัวระวัน
แสงส่องมณฑลพลัน	เพริดแพรว
สสาส่องเห็นหัน	ยังเพื่อน เพาเอ๋
โอยอ้ายลน่องแก้ว	กว่านั้นนานเห็น

(ฉบับหอสมุดฯ)

ศศิใสส่องฟ้า	วรบัน
แสงส่องมนดนตัน	เพริดแพรว
สสาส่องเห็นหัน	ยังเพื่อน แพรวเฮย
โอ้วายลน่องแก้ว	กว่านั้นนานเห็น

สสี-พระจันทร์ บัน-หน้าจั่ว บัวระวัน บัวระมวล-บริบูรณ์ มณฑล-วง ขอบเขต บางฉบับ เป็น มนดก สสา-กระต่าย หัน-เห็น ยัง-อยู่ มี เพื่อน-มีเสน่ห์งาม (ไทอาหม) เพา-งาม อ้า-ไม่ (ไทใหญ่) กว่า-ไป (ไทใหญ่)

พระจันทร์ส่องสว่างทั่วพื้นแผ่นดินไปหมด แสงส่องบริเวณมองดูสวยยิ่ง มองยังเห็น กระต่ายเป็นเพื่อนอยู่ โอ้ไม่ได้เห็นหน้าน้อง จากไปอีกนานกว่าจะพบกัน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑๓

นิสาสาวบ่าวพร้อม	สมสนุก สนั่นเอ๋
เมี่ยงม่ายเผื่อผันทุก	แห่งหั้น
สาวรอร่อนมาสุข	เกษมเช่น รักเอ๋
หลอแต่เรียมร้างกัน	กลืนแก้วสาโลย

(ฉบับหอสมุดฯ)

นิสาสาวบ่พร้อม	สมสนุก นั้นแะ
เมี่ยงม่ายเผื่อผันทุก	แห่งห้อง
สาวรอรอกมาสุข	เริมเช่น รักเอย
แพงเจตวางไฉน้อง	นาฎให้ทิพารม

บาท ๔ ของฉบับหอสมุดฯ สืบกับบาท ๔ ของบทต่อไป

นิสา-กลางคืน บ่าว-ชายหนุ่ม สม-ร่วม เมี่ยงม่าย-ข้าเลี้ยง กรีดกรายไปมา เผื่อผัน-เผื่อผัน
เผื่อ-แผ่ง พัวพัน ผัน-พัน แนบสนิท แนบนอน หั้น-นั้น สา-ถ้า เช่น-มาก หลอ-เหลือ กั้น-กั้น
อดอยาก สาโลย-สาละย มีความอาลัย ให้-ผู้เป็นใหญ่ ทิพารม-หมายถึงนางที่รัก

ตอนกลางคืนหนุ่มสาวร่วมสนุกสนานกันพร้อมหน้า กรีดกรายแนบคู่กันทุกหน
ทุกแห่ง ถ้าน้องมาด้วยก็จะเป็นสุขยิ่ง นี่เหลือแต่พี่จากมาขาดกลิ่นนาง ให้อาลัยมาก

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑๔

นับมิฉับแผ่นพื้น	วนิดา
งามต่างงามภาษา	หยั่นหย่อง
จักเทียมแทกสินหา	ยีนยาก ยีนเอ๋
แพงเจตวางไว้น้อง	นาฏให้พิพารม

(ฉบับหอสมุดฯ)

นับมือฉับแผ่นพร้อม	พนิดา
งามต่างงามภาษา	ย่องหยั่น
จักเทียมแทรกเส่นหา	หายาก ยิ่งเอย
หลอแต่ร่างเรียมต้น	กลืนแก้วสาสัย

บาท ๔ ฉบับหอสมุดฯ สืบกับบาท ๔ บทก่อนนี้ เพราะคัดผิด แปลแล้วไม่ได้ความดีเท่าของ
ฉบับเชียงใหม่

นับมิฉับ-ห. เป็น นับปือฉับ ฉับ-ท้าว ถ้วน มหาชาติคำหลวง หน้า ๓๓๓๓ ใช้ "เต็มตรวจ
ตราบมิฉับ" หย่อง-ประดับ แต่งตัว แทก-เท่า ยีน-รู้สึก แพงเจต-ใจรัก ใจหวง ถ้าแบ่งเจต-ทำใจ
ให้-ผู้เป็นใหญ่ พิพารม-หมายถึงนางที่รัก สาสัย-สาลย มีความอาลัย

ผินดินเต็มไปด้วยนางงามนับไม่ถ้วน ต่างคนต่างแต่งตัวด้วยเสื้อผ้างดงาม แต่จะหา
ใครเทียบเท่าน้องรู้สึกยากยิ่ง ใจรักมอบไว้ให้น้อง

(ฉบับเชียงใหม่)

ทุงเทียนทั้งทีปตั้ง
 ปิ๋วทักขินา
 เป็นผลเพื่อภรรยา
 ถวายอนงค์น้องได้

๑๑๕

บุชา
 หวานไหว้
 ยังคืน รักเอ๋
 แต่แล้แลสินห์

(ฉบับหอสมุดฯ)

ทุงทองทั้งทีปตั้ง
 ปิ๋วทักขินา
 เป็นผลเพื่อภรรยา
 ถวายอนงค์น้องได้

บุชา
 หวานไหว้
 ยังขึ้น รักเอ๋
 แต่แล้วเส่นหา

ทุง-ธง ทั้งทั้ง ทีป-ประทีป ปิ๋ว-คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ ว่า เกิดปีระกา ปิ๋วเป็นไก่ เป็นต้น
 ส. ว่า คู่อายุ เท่าอายุ ห. เป็น บิ๋ว ทักขินา-ไทยธรรม ถวายพระ ล. เป็น ทักขินสา หวานไหว้-
 ไหว้ ภรรยา-ตัดจาก ภริยานุญ คือ การทำบุญ คืน- รัก (ดูบทที่ ๙๑) สินห์-เส่นหา

ใช้ธงเทียนและประทีปเป็นเครื่องบูชา ไทยธรรมถวายพระให้แก่สัตว์จำนวนเท่ากับ
 อายุ (ดูข้างบน) ขอให้บังเกิดผลแก่นางซึ่งเป็นที่รักยิ่ง ถวายให้แก่นางและให้ได้ร่วมเส่นหา

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑๖

พันตาดลึงเกศเกล้า	เถิงถววย
เป็นสักขีเรียบหมาย	เหมียดหมั้น
วางเภาโกชนทั้งสววย	เสียรุ่ง กิติเอ๋
ก็เหตุชุน้องนั้น	คอบชู้เจียนจฉาย

(ฉบับหอสมุดฯ)

กระษัตราดิงเกศเกล้า	ก่อถววย
เป็นสักขีเรียบหมาย	เหมียดหมั้น
วางเภาโผดทั้งสววย	เสียรุ่ง กิติ
ก่อเหตุชุน้องกัน	คอบชู้เจียนสลาย

พันตา-พระอินทร์ ถลึง-ใช้คู่กับถลาเสมอ (เช่นบทที่ ๑๙) แปลว่า รวดเร็ว ตราตรีง บางฉบับเป็น ถือ ก็มี เถิงถววย-ห. และ ร. เป็น กรถววย สักขี-พยาน เหมียด-เก็บงำไว้ หมายถึงเหมียดหมั้น-จดไว้เป็นหลักฐาน วาง-ละ อด เภา -เภา-เพรา อาหารเย็น สววย-มะม่วง คอบ คีนกลับ ห. เป็น กอบ ชู้-คนรัก คู่รัก เจียนจฉาย-จากไกล สลาย-แตก ทำลาย

ริบน้อมเกล้าถววยพระอินทร์ ขอให้เป็นพยานว่ามีความตั้งใจมุ่งมั่นอดอาหารเย็น และผลไม้จนถึงรุ่งเช้า ก็เพราะเหตุด้วยน้องที่พี่จากมาไกล จะได้กลับคืนถววยไปหานาง

(ฉบับเชียงใหม่)

สุพรรณมัลย์มิ่งไม้	ถวายเป็น กิติ
เรียมถั่งถวายเป็นภุญช์	เรียกรู้
ปราสัยพุทธรังกูร	กวมโลก มีเอ
อุเทศเทิงชูช้อย	ช่วยค้ำบารมี

๑๑๗

(ฉบับหอสมุดฯ)

สุพรรณมัลย์มิ่งไม้	ทวายเป็น กิติ
ท่านทั้งถวายเป็นพินพุม	เรียกรู้
ปราไสยพุทธรังกุม	กวมโลก นี้เอ
อุเทศทั้งช่วยชู	ช่วยค้ำบารมี

สุพรรณมัลย์-ดอกไม้ทอง ถั่ง-ริบเว้ง หลั่งไหล ภุญช์-อาหาร ปราสัย-แสดงการอ่อนน้อม
พุทธรังกูร-ผู้จะมาเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต กวม-ครอบ อุเทศ-การชี้แจง การแสดง การสวด
เทิง-ถึง ชู-คนรัก คู่รัก

พี่ถวายเป็นดอกไม้และริบถวายเป็นอาหาร เคารพพระพุทธรเจ้าซึ่งปกปักรักษาโลกนี้ ขอให้
ช่วยหนุนบารมีถึงนางด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๑๘

รัชนิเพ็งพุงแจ้ง	จวนตะวัน
แสงส่องรังสีจันทร์	แจ่มฟ้า
ราตรีมิตุจตุวัน	รวีแวง ยังเอ๋
สนุกสนันปาด้าวหล้า	หล่อหลัมเมทนี

(ฉบับหอสมุดฯ)

รัชนิเพ็งพุงแจ้ง	จวนตะวัน
แสงส่องรังสีจันทร์	แจ่มฟ้า
สามินิตุจตุวัน	รวีแวง ยังเออย
สนุกสนานด้าวหล้า	หล่อหลัมเมทนี

รัชนิ-กลางคืน รัชนิเพ็ง-น่าจะเป็นรัชนิเพลิง หมายถึง พระจันทร์ ราตรีมิ-เป็น ทามินี สามินิ กรามินี-หญิงทั่วไป และ รถิรมิ ซึ่งคงอ่าน ราตรี เป็น ราถิ ตามหลักการอ่าน ราตรี น่าจะถูกกว่า ล. เสนอเป็นกลามิ -เสียอยู่ที่ ๑๖ ของพระจันทร์ เมทนี-แผ่นดิน

พระจันทร์ขึ้นสว่างเกือบเหมือนพระอาทิตย์ แสงสว่างท้องฟ้าเป็นเวลา กลางคืนอยู่ แต่ดูเหมือนกลางวัน คล้ายมีพระอาทิตย์อยู่ สนุกสนานดั่งกับพื้นแผ่นดินจะถล่มทลายลง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๑๙

อุคสาเสียงสว่างสร้อย	รัชนี
กลอนกันโลงทันที	อ่านอ้อย
บารสเรียกมาลี	เบงบาท ทุมเอ๋
ตรีโจกทูทุกถ้อย	เถียงถ้อยตามชัย

(ฉบับหอสุมดฯ)

อุคสาเสียงสว่างสร้อย	รัชนี
กรกันโลงทันที	อ่านอ้อย
บารดเรียกมาลี	เบงบาท ทุมเอย
ตรีโจกทูทุกถ้อย	เถียงถ้อยตามชัย

อุคสา บารส ซื่อนางและพระในชาดกเรื่องหนึ่ง เสียงสว่าง ร. ว่า แสงส่อง กันโลง-โคลงทันที-ล. เป็น ทันที อ้อย ใช้คู่กับ อ่าน เบงบาท-โคลงห้า ทางพ่ายัพและอีสานใช้ ง แทน ญ เสมอ เช่น เป็ง-เพ็ญ ตรีโจก-เป็น ตรีโลก ก็มี ตรี-โคลงสาม โจก-โคลงสี่ ทู-โคลงสอง เถียง-ประกวด ถ้อย-แถว

คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ เสนอว่า ทันที-จัดว่าทันที เบงบาท-มณฑกคดี และ ตรีโจก-ตรีพิทพรรณ ถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้าก็เห็นว่า มาลี-ก็ควรตรงกับวิธมาลี ส. ว่า ระเบียบ (การแต่งโคลง)

กลางคืนได้ยินเรื่องอุคสา-บารส แต่งโคลงขึ้นทันที แล้วอ่านบรรยายความทุกซ์ทุกอย่างประกวดกันเป็นแถว ตามกันว่าใครชนะ (หรือมิฉะนั้นก็ต้องแปลว่า แต่งโคลงห้า สี่ สาม และสอง)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๐

อินตุน้องน้อยพราก	เรียมไกล เช่นแม่
พอยเพื่อนถาวรใส	ยาสน์โพ้น
บ่มาแผ่นปราสัย	สงวนหมู่ ชุมนอ
เปียนเปล่าน้องโน้น	นาฏเอ๋ยใครทยา

(ฉบับหอสมุดฯ)

เอนตุน้องน้อยพราก	เรียมไกล เช่นนอ
พอยเพื่อนถาวรใส	ยาศโพ้น
บ่มาแผ่นปราไสย	สงวนหมู่ ชุมนอ
เปียนเปล้าอกน้องโน้น	นาฏเอ๋ยใครทยา

อินตุน้องน้อยพราก เช่น-มาก แม่-แม่ พอย-พลัดพราก ไร่คู่ ไตดเดี่ยว เช่น อยู่ตนเดี่ยวพอย (ดูบทที่ ๑๔๓) น. เป็น ผัว ไสยาสน์-นอน แผ่น-เป็นแม่ แม่ ก็มี สงวน-ส. ว่าสนุก ชุม-หมู่ เปียวเปล้า-เปลี่ยนเปล้า ใครทยา-ร. ว่าเป็น ไตทยา ทยา-เอาใจใส่ กรุณา

สงสารน้องต้องพรากกันไกลจากพี่เหลือเกิน น้องจะพลัดกับเพื่อนหรือหลับอยู่ทางโน้น จึงไม่มาสนทนากับพวกพ้อง น้องเปลี่ยนเปล้าอยู่ไกลจะมีใครเอาใจใส่บ้าง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๑

ชินพิมเพาโพธเพียง	พอพัน
สองฝ้ายหนเหนือสัน	ฝ้ายใต้
ลาซาแผ่นผายผัน	ผลเผื่อ อวรเอ๋
ผลเผื่อถึงเจ้าได้	แต่หื้ออะทิโพชา

(ฉบับหอสมุดฯ)

ชินพิมเพาโพธเพียง	พอกัน
สองฝ้ายหนเหนือสัน	ฝ้ายใต้
ลาซาแผ่นผายผัน	ผลเผื่อ อวรเอย
ผลเผื่อถึงเจ้าได้	แต่เห็นทิโพชา

ชินพิม-พระพุทธรูป เพาโพธ-เพาโพธิ-พระพุทธรเจ้าพระองค์สุดท้าย (เขมร) เพียง-เพียง
 พอพัน-ถึงพัน สัน-ฉัน-เช่นเดียวกับ ลาซ่า-ข้าวตอก ผายผัน- ไปรยปราย ผล-หมายถึง ผลบุญ
 หื้ออะ-เห็น-เกิด ทิโพชา-ทิพ+ไอชา

พระพุทธรูปงามมีถึงพันองค์ อยู่ทั้งทางทิศเหนือและใต้ ไปรยข้าวตอกให้นางได้บุญ
 ด้วย ผลบุญขอให้ถึงนางเกิด

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๒

พระหารยาวยิ่งกว้าง	พิสดาร
พุทธรูปองค์อุฬาร	เลิศล้ำ
ยืนยังเหยียบพิมาน	มณียอด โยงเอ่
สังมิมาพร้อมข้า	แต่ตั้งปณิธา

(ฉบับหอสมุดฯ)

พิหารยาวยิ่งกว้าง	พิสดาร
พุทธรูปองค์อุปพาน	เลิศล้ำ
ยืนยังเหยียบพิมาน	รมณียอด โยงเออย
สังมิมาพร้อมข้า	แต่ตั้งปณิธาน

พระหาร-พิหาร พิศดาร-กว้างขวาง อุฬาร-อุปพาน-ล. ว่าเป็น อุฏฐาน ที่ถูกคือ อุฬาร (ดูคำอธิบายที่ ๑๖) ยัง-อยู่ สังมิ-ทำไมไม่ ถ้าหาก (ดูบทที่ ๙๕) ปณิธาน-ตั้งความปรารถนา

วิหารยาวกว้างขวางยิ่ง มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นยอดเยี่ยมในโลกยืนอยู่ดังเหยียบ อยู่บนวิมาน มีพลอยแดงอยู่ที่ยอด ทำไมน้องไม่มาพร้อมพี่ (หรือถ้าหากมาพร้อมพี่) จะได้ ตั้งความปรารถนาร่วมกัน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๓

ลาซังเทียนทิปแมน	มาลา กิติ
เป็นส่วนศรีวินิตา	กิ่งก้า
ทุงเทียนแตกกาษา	ยังคีน กิติเอ๋
เป็นส่วนนุชน้องล้า	เลิศข้าขอเวน

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาซาเทียนทิปแมน	มาลา กิติ
เป็นส่วนศรีวินิตา	กิ่งก้า
ทุงทองแตกคายา	ยังซิ่น กิติ
เป็นส่วนบุญน้องล้า	เลิศข้าขอเวร

ลาซัง-ลาซา-ข้าวตอก ทิป-ประทีป กิ่ง-กิ่ง ก้า-ฝ้าย ทุง-ธง แตก-เท่า คีน-ที่รัก เวน-มอบให้

ข้าวตอก เทียน ประทีป และดอกไม้ที่ถวายเป็นส่วนของฝ้ายน้องครึ่งหนึ่ง ธง
และเทียนสูงเท่าตัวนางก็ถือเป็นส่วนของน้อง ซึ่งพี่ขอมอบบุญให้

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๔

ชิตาทังแปดเก้า	สัพพัญญ
แปงพุ่นสาสิปุ	แผ่นดิน้า
เคนพระซุองค์ชู	ณาพี รับรา
เป็นสักชิน้องหม้า	แม่ได้โดยเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ชิตาทังแปดเก้า	สัพพัญญ
แปงพุ่นสาสิปุ	แผ่นดิน้า
เคนพระซุองค์ชู	ณาพี รับรา
เป็นสากชิน้องหม้า	แม่ได้โดยเรียม

ชิตา-ดัดมาจาก ชิตาสพ เท่ากับ พระอรหันต์ สัพพัญญ-พระพุทธเจ้า ผู้รู้ทั่ว แปงพุ่น-ทำ เป็นส่วนๆ คือแบ่งข้าวเป็นส่วนๆ ตามจำนวนพระ สาสิ-ข้าว เคน-ดัดมาจากประเคน ชู-ทุก ชูณา-กรุณา สักชิ-พยานรู้เห็นด้วยตาตนเอง หม้า-งาม (ลาว) (ดูบทที่ ๒๔)

มีพระอรหันต์อยู่แปดองค์ เก้าทั้งพระพุทธเจ้า แบ่งข้าวเป็นส่วนๆ แล้วปูผ้า ประเคน พระทุกองค์ ขอให้กรุณาที่ช่วยรับของถวาย และเป็นพยานให้น้องได้รับผลบุญจากพี่

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๕

ธาราไหลหล่อหือ	เป็นสัจ
ก็เหตุเขรงอันพัด	พรากช้า
ปัจจุบันเมื่อผลตัด	สองจาก เรียมเนอ
พิโยคนุชนี่ล้ำ	เลิศผู้ไผประเหียงล

(ฉบับหอสมุดฯ)

ธาราไหลหล่อหือ	เป็นสัจ กิติ
ก่อเท่าเบ็งอันพัด	พรากช้า
ปัจจุบันเมื่อผลตัด	สองจาก เจียนรา
พิโยคนุชนี่ล้ำ	เลิศผู้ไผประเหียงน

ก่อเท่าเบ็ง-ก่อเท่าเป็ง - ห. ว่าเป็น ต่อเท่าเป็ง ร. เป็น ก็เท่าเปลือง-ก็เพียงแต่เปลือง
 เขรง-เกรง ปัจจุบัน-ในชาตินี้ เจียน-จาก (ดูบทที่ ๒) พิโยค-พัดพราก ไผประเหียง-ใครเทียม

หลังน้ำตั้งสัตยาธิษฐาน ด้วยเหตุเกรงว่าจะพัดพรากกันอีก ผลเพื่อให้ตัดการจาก
 กันเสียทันที การจากครั้งนี้จากนางผู้ตีเยียมจะหาใครเทียมได้

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๖

นักช้ตฤกษ์ทั้งเก้าเรียก	รับผล
เยียวถูกถือลัคนาหน	แห่งน้อง
มารับราชกุศล	สนองโชค ชัยรา
ตัวบาปหลอนได้ต้อง	คอบหื้ออิฐฐาผล

(ฉบับหอสมุดฯ)

นักษ้ตรทั้งเก้าเรียก	รับผล
อย่าถูกลัคนาหน	แห่งน้อง
รับราชกุศล	สนองโชค ชัยรา
ตัวบาปหลอนใดต้อง	ค้อยหื้อนักถาผล

นักษ้ตรทั้งเก้า-ดาวนพเคราะห์ คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ ราหู เกตุ เยียว-หากว่า ลัคนา-ตามทางโหราศาสตร์ ลัคนาคือ เครื่องหมายแทนเวลาเกิด ถ้าดาวพระเคราะห์ ตัวร้ายเช่นกาลกิณีมาถูกจะเดือดร้อน หลอน-หาก แม้ว่า บังเอิญ ต้อง-ถูก คอบ-กลับ อิฐฐาผล-ผล เป็นที่พอใจ ห. และ ร. ว่าเป็น สถาผล

พีเรียกให้ดาวนพเคราะห์ทั้งเก้ามารับของถวาย หากมาทับลัคนาของน้อง ขอให้มารับกุศลผลบุญและให้โชคชัยสนองตอบมา หากดาวตัวที่ให้ร้ายมาถูกลัคนา ก็ขอให้กลับ ได้ผลเป็นที่พอใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๗

อินทร์พรหมครุฑนาคน้ำ	นัสนอง
จักแบ่งกุศลสอง	ส่วนได้
ศรีคุณต์ค้อยปูนปอง	หมายเหมียด บุญรา
บักชื้อนุชน้องได้	แต่ข้าอัคคชา

(ฉบับหอสมุดฯ)

อินทร์พรหมครุฑนาคน้ำ	นำสนอง แดรา
จักแบ่งกุศลสอง	ส่วนให้
ทวิคุณค้อยปูนปอง	หมายเหมียด บุญรา
บัตชื้อนุชน้องได้	แต่ด้วยอัคคชา

ศรีคุณต์-เทวดาผู้ทำหน้าที่จัดบัญชีความดีความชอบของมนุษย์ เข้าใจว่าตรงกับ จิตรคุปต์
 ร. เป็น ทือคุณ ปูน-ให้รางวัล เหมียด-เก็บงำ บักชื้อ-สลักชื่อ บันทึก อัคคชา-ตัดมาจาก อัคคชายา
 -เมีย

ขอให้พระอินทร์ พระพรหม ครุฑ และนาค นำน้องมาให้ พี่จะแบ่งกุศลให้สองส่วน
 ขอให้เทวดาผู้จัดบัญชีความดีของมนุษย์ช่วยจดบุญนี้ไว้ ขอให้สลักชื่อน้องผู้เป็นอัคคชา
 ของพี่

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๘

วันเพ็ญสมเษพร้าง	อุโบสถ
เพ็ญชนโกชนสุราอด	ค้อยกัน
ยังแขงเพื่อศีลสด	ใสสว่าง งามเอ
ก็ไจจฟ้าชั้น	นาฏน้อองเออวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

วันเพ็ญศีลเสพร้าง	อุโบสถ
เพ็ญชนโกชนสุราอด	ค้อยกลัน
ยังแขงเพื่อศีลสรด	ใสสว่าง งามเอย
ก่อไจจฟากชั้น	หน้าน้อองเอออน

เพ็ญ-เพ็ญ สม-ร่วม สมเสพ-ส.ว่า ความประพุดิปฏิบัติ อุโบสถ-อุโบสถศีล (ศีลแปด)
 เพ็ญชน-พยัญชนะ-กับข้าว โภชน-อาหาร ข้าว กัน-กลัน-อด เช่น กันข้าวกันน้ำสามวันตาย
 แขง-รักษา ระวัง เช่น น้อจ(ตระหนี่)น้อแจง ไจจ -มิไจประสงค หน้า-ห. เป็น นำ เอง-ลำพังตน
 เฉพาะตน

วันเพ็ญรักษาศีลอุโบสถ คือศีลแปด เว้นข้าวปลาอาหารและสุรา อยุรักษาศีลเพื่อ
 ให้ศีลบริสุทธิ ทั้งนี้มิไจจะประสงคไปสวรรคชั้นใด ประสงคจะอยู่กับน้อองคนเดียว

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๒๙

สาธิตวางรุ่งแจ้ง	จำอัฐ
แปงเจตแซงปฏิบัติ	บ่เศรำ
เบงจาจำนองวัดร	วันค้ำ กิติเอ๋
สระซีพวางไว้เข้า	เหตุอันอิฐฐารมณ

(ฉบับหอสมุดฯ)

สาธิตวางรุ่งแจ้ง	จำอรรถ
แปงเจตแซงปฏิบัติ	บ่เศรำ
เบงจะจำเนียนวัด	วันค้ำ กิติ
สระซีพวางไว้เข้า	เขตน้องอิฐฐารมณ

สาธิต-ข้าว วาง-สละ จำ-กำหนดไว้ในใจ อัฐ-หมายถึง ศิลแปด แปงเจต-ทำใจ แซง-รักษา (ดูบทที่ ๑๒๘) เบงจา-ศิลห้า จำนอง-ผูก จำเนียน-น่าน วัดร-การจำศิล วันค้ำ-วันยังค้ำ สระ-ชำระ สละ ห.และ ร. ว่าเป็น สละ เขตน้อง-ห. เป็น เจตรน้อง อิฐฐารมณ-ความรู้สึกอันนำ ฟังพอใจ

งดอาหารตอนรุ่งเช้าตั้งใจรักษาศิลแปด (ในวันพระ) รักษาศิลห้า (วันอื่นๆ) ตลอดวัน ชำระจิตใจเพื่อให้ได้สิ่งอันนำฟังพอใจ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๐

จิ้งเสลยยอริยาตรฟ้อน	เพื่อนพืด
แหวววดหางยุงกวัด	แกว่งเต็น
เงินทองระบำทัด	ทอมทอด งามเอ๋
ตามพวกคันทัพเหลัน	หลากแล้หลายระบำ

(ฉบับหอสมุดฯ)

จิ้งเสลลือยยุระยาตรฟ้อม	เพื่อนพืด
แหวววดหางยุงกวัด	แกว่งเต็น
เงินทองละบำทัด	ทุมทอด งามเอย
ตามพวกคันทัพเหลัน	หากแล้หลายระบำ

เสลย-เจलय เล่า แสดง ฟ้อม ห. ว่าเป็น ฟ้อน ๒ ฉบับ เพื่อนพืด- โบกไปมา ส. ว่า
 โนมไปมา ทุมทอด-ทอดทัง ทอดแขนทอดขา คันทัพ-คนธรรพ์ หลากแล้-มากแท้ ประหลาดแท้ ห.
 ว่าเป็น หลากแล้ ล. และ ส. ว่าเป็น หลากเหลัน มากแท้ ประหลาดแท้ ระบำ-ทำนอง ทำรำ
 (พายัพ) ระบำ ละบำ- ส. ว่า หมายถึงช่างฟ้อน

จึงเล่าถึงการฟ้อนรำ ซึ่งช่างฟ้อนถือหางนกยูงโบกไปมาและเต้น ใช้เงินและทอง (ซึ่ง
 เป็นแผ่นม้วนให้กลม) ทัดหู ทอดแขนขาสวยงามตามแบบคนธรรพ์ แสดงการฟ้อนรำหลาย
 แบบหลายทำด้วยกัน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๑

ภมุกคิ้วค้อมก่ง	โกทัน
แหวอ่อนกำพลพัน	รวบรัง
กทลิลดาวัลลี	ลมเพิก เพียงเอ๋
เพิงแพ่งพลับเต้าตั้ง	ผ่องฝ้ายขจร

(ฉบับหอสมุดฯ)

ภมุกคิ้วค้อมก่ง	เกาทันท์
แหวอ่อนกำพลพัน	รวบรัง
กทลิลดาวัลลี	ลมเพิก เพียงเฮย
เพิงแพ่งพลับเต้าตั้ง	เต่งตั้งผายขจร

ภมุก-คิ้ว ค้อม-โค้ง โกทัน-เกาทันท์ แหว-แหว กำพล-ผ้าคาดแหว ผ้าที่พระและเนร
 คาดแหวและอก ทางเหนือเรียก ผ้ากำพล ส. ว่า ผ้าสีแดง กทลิล-ต้นกล้วย ลดาวัลลี-ชื่อไม้เถาดอก
 หอม เพิก-เปิด เพียง-ประหนึ่ง เสมอ ราบเรียบ เพิง-น่าจะ พิง แพ่ง-งาม ห. และ ร. ว่าเป็น พัง
 พลับเต้า-ปทุมถัน

คิ้ว (พวกช่างฟ้อน) โค้งเหมือนคันธนูที่โค้งไว้ แหวอ่อนมีผ้ารัดไว้ มองดูประหนึ่ง
 ต้นกล้วยหรือไม้เถาที่ลมพัดลูไปมา น่าพิงใจในปทุมถันอันงามเต่งตั้งอยู่ดูสลับ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๒

เกียงคำเกล้าเกี่ยวแกว่ง	กรกวาย
นูนืออกในทรวงสลาย	ขาดขว้า
ปุ่นเต็ดแต่ขวัญถวาย	ซีเวศ วันเอ๋
หฤทเยศในเนื่อน้ำ	ซุ่มเส้นสารีรัง

(ฉบับหอสมุดฯ)

เซียงคำเกลาเกลี้ยงแกว่ง	กลอนกาย
นูนือองในทองสลาย	ขาดขว้า
ปุ่นเต็จแต่ขวัญถวาย	ซีเวก เวนเอย
หัทเยศในเนื่อน้ำ	ซุ่มเส้นสารีรัง

เกียงคำ-ดอกลำเจียก กรกวาย-ไกวแขน บางฉบับเป็น กรกราย นูนืออก-นูนือ-อย่าง ลีลา
งาม (ลาว) โอนเอน? (ดูบทที่ ๙๐) ห. และ ร. เป็น นูนือ สลาย-แตก ทำลายเป็น สาย ก็มี ปุ่น-น้ำ
เนื่อน้ำ-เหงื่อ สารีรัง-สรีระ-ร่างกาย เส้นสารีรัง-เส้นขน

ดอกลำเจียกทัดผมแกว่งแขน โอนตัวไปมา เห็นแล้วใจแทบขาดครว้า น่าจะเต็ด
ถวายให้น้อง เหงื่อซุ่มเส้นขน (หมายถึงช่างฟ้อน)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๓

บางบทถุยท่อนตัว	เชิญชิน เช่นแม่
ยอบาทถุยฉายยิน	จิดด้วย
รอยเรียนแต่เดิมกิน	นรีราช ชฤา
บุญค้อยชูชักส้วย	สูสูสมสนอง

(ฉบับหอสมุดฯ)

บางบทถุท่อนตัว	เชยชิน เช่นแม่
ยอบาทถุยสยยิน	จิดด้วย
รอยเรียนแต่เดิมกิน	นรีราช ฤาแม่
บุญค้อยชูชักส้วย	สูสูสมสนอง

ถุย-ปล่อย? (ดูบทที่ ๓๕) ข. ส. ว่า เดินแะเท้า ห. และ ร. ว่าเป็น ดู ตัว-หัว ยก เชิญชิน-
 ชำนาญในลวดลาย เป็น เชิงชิน ก็มี เช่น-มาก แม่-แม่ ยอ-ยก ยินจิด-รู้สึกประหลาด รอย-ชะรอย
 ชฤา-เช่นนั้นหรือ ส้วย-ช่วย สู-อยู่ร่วมกัน สู-ยอม ยินดี สม-ร่วม

บางตอนปล่อยผ้าที่หัวไว้? ยกเท้าไปข้างหลังและรำไปมาได้นานจนน่าประหลาด
 ชะรอยจะเลียนแบบจากนางกนิริมากระมัง ขอใ้บุญได้ช่วยคำฐิให้ได้ไปอยู่ร่วมกับน้อง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๔

นักคุณแค้นคู่ม้อง	สระโน
ไพโอรุสลายสลับไส	ดอกสร้อย
บางครู่บาททไป	เพลงรำ รักเอ๋
เสลยเยยะยลหน้าช้อย	ชอบด้วยคองระบำ

(ฉบับหอสมุดฯ)

นักคุณแค้นคู่ม้อง	สระโนย
ไพโอรุสลายสลับไส	ดอกสร้อย
บางตุบาททไป	เพลงรำ รักเอย
เสลยเยอยลหน้าช้อย	ชอบด้วยโดยระบำ

นักคุณ-นักดนตรี ศิลปิน ไนไตรภูมิพระร่วงมีว่า "บ้างเดิน บ้างรำ บ้างพ้อน บ้างระบำ บรรดาเพลงดุริยดนตรี บ้างติดบ้างสี บ้างตีบ้างเป่า บ้างขับสัพพสาเนียงเสียงหมูนักคุณจนกันไป เดียรดาษ ฟันฆ้องกลองแตรสังข์ระฆังกังสดาล มโหระทึกก็ก้องทำนุกติ" และหน้า ๘๑ "กลางคนตี กลองตีพาทย์ฆ้องกรับสัพพทุกสิ่ง ลางจำพวกติดพิณ และสีซอพุงตอ แลกันจึงริงรำ จับระบำรำเต้น เล่นสารพนักคุณทั้งหลายสรรพดุริยดนตรีอยู่ครั้นแควง" แคน-เครื่องดนตรีชนิดเครื่องเป่าของอีสาน สระโน-ปี่ไฉน ไพ-ไป สลาย-เทียบกับบทที่ ๒ น่าจะแปลว่า แต่ง สลายสลับ-ส. ว่า หลายชั้น หลายเชิง บางครู่ ห. และ ร. ว่าเป็นบางดู แพง-บางฉบับเป็น แพง-ทำ เสลย- บอกเล่า แสดง เยยะ-ทำ คอง-คลอง-ทาง ประเพณี ระบำ-ทำนอง ทำรำ

นักดนตรีบรรเลงแคนคู่ ม้องและปี่ไฉน สลับด้วยเสียงร้องจากปากเป็นดอกสร้อย บางขณะบรรเลงเป็นเพลงรำพันความรัก แสดงหน้าตาชดช้อย ถูกตามแบบฉบับของท่ารำ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๕

สายหนังก็ไต่เต้น	เหาะเหาะ
บางบาทเยาะทะาะ	ทอดเท้า
ถอยหลังเล่าเคาะคะ	ชลาแง่น ไปเอ๋
สองฝ้ายก็เต้นเต้า	ฝึกพันปานเลิม

(ฉบับหอสมุดฯ)

สายนังเคาะไต่เต้น	เยาะเยะ
บางบาทเยอทะาะ	ทอดเท้า
ถอยหลังเล่าเกาะเกาะ	ชลาแง่น ไปเออย
สองฝ้ายเคาะเต้นเต้า	ฝึกพันปาละเลิม

สายหนัง-สมัยก่อนการไต่ลวดใช้สายหนังแทนลวด ก็ไต่-ร. ว่าเป็น ดิ่งต่าย บางบาท-บางบท เยาะ-ทำ ทะาะ-ทะาะ-เตาะ-ตะ เคาะ-คะ-เต้นอย่างรวดเร็ว ส. ว่า เดินทำท่าเหมือนจะตก ชลาแง่น-ตะขาบ (ไทใหญ่) แล่น-วิ่ง สองฝ้ายก็-ร. เป็น สาวฝ้ายพ้อน ฝึก-ฝึก-หลัก เลิม-ชื่อปลา ตัวโตแต่ว่ายเร็วมาก (ดูบทที่ ๕๐)

คนไต่สายหนังเต้นเหาะเหาะ บางตอนก็ทำทอดน่องเดินเตาะๆตะๆ แล้ววิ่งถอยหลังไปเหมือนตะขาบวิ่ง (เท้าพัลวัน) ทั้งสองคนเต้นไปหลักกันไปอย่างรวดเร็วประหนึ่งปลาเลิม

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๖

เสนีโตดาบขึ้น	สูงสุด
สมสอดยีนยังหยุด	ห่มห้อย
รอยเรียนศาสตรศิลป์อด	คมแรง เร็วฤา
ปุนจิตน่าน้องน้อย	นาฏเหี้ยเรียนเห็น

(ฉบับหอสมุดฯ)

เสนีโตดาบขึ้น	สูงสุด
สมสอดยีนยังหยุด	ห่มห้อย
รอยเรียนศาสตรศิลป์อด	คมแรง เร็วฤา
ปุนจิตน่าน้องน้อย	นาฏเอี้ยเรียนเห็น

เสนี-ทหาร ไต-บันได สมสอด-ส.ว่า เกี่ยววัด ผูกพัน ยัง-หยุด ยัง-อยู่ ศาสตร-อาวุธ
ศิลป์-ศิลปะ ปุนจิต-นำอัศจรรย์ใจ เหี้ย-เหย เคย

ทหารไต่บันไดดาบขึ้นไปจนสูงสุดแล้วหยุดยีนห่มตัว ชะรอยจะเรียนศิลปะทางอาวุธ
อย่างสูงสุด นำอัศจรรย์ใจจริงนะน้องเอ๋ยที่พี่ได้เห็นครั้งนี้

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๗

เท่าเรียบร้างจากเจ้า	เจียนพะงา
ออกอ่วงอาตุรดา	โมดม้วย
เต็มเลงอื่นโคจรลา	เฉลิมเกศ มกุฎเอ
แพงเจตในน้องถ้อย	พี่ถ้อยถึงอวร

(ฉบับหอสมุดฯ)

เท่าเรียบร้างเจ้าจาก	เจียรพงา งามเอย
ออกอ่วงอาตุรดา	หมดม้วย
เต็มเลงอื่นโคจรลา	เฉลิมเกศ กุฎเอย
แพงเจตในน้องถ้อย	พี่ถ้อยถึงอวร

เท่า-เพียงแต่ เจียน-จาก อ่วง-ห้วง อัง-คัง (อีสาน) ตา-เกือบ โมด-มอด ห. ว่าเป็น มุด
เต็ม-ถึงแม้ จลา-สลา แต่ง งาม (ดูบทที่ ๕๗) แพงเจต-ทำใจ ถ้อย-ส. ว่า ถ้อย ถอนหายใจ พี่
ถ้อยถึงอวร-ร. ว่าเป็น ถ่อมถ้ำถึงอวร ถึง-ถึง

เพียงแต่ที่พี่จากน้องมา ทำให้ใจเป็นห่วงเป็นทุกข์แทบจะสิ้นชีวิต ถึงแม้จะมองผู้อื่น
แต่งงดงาม จะหาใครเหมือนน้องได้ ถอนหายใจนึกถึงน้อง

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๘

อำเหินหน้าน้องนาฏ	เหินเงา
ดับโศกเสียบบรรเทา	ที่ร้อน
ปลุ่บ่หลอนเอา	องค์อื่น เทียมเอ่
เองอาดขวัญช้อนเชื่อม	แว่นแก้ววนิดา

(ฉบับหอสมุดฯ)

อำเหินหน้าน้องเท่า	เหินเงา กิติ
ดับโศกทุกข์บันเทา	ที่ร้อน
มิลู่มิลวนเอา	องค์อื่น เทียมแฮ
ฝั่งอาดมขวัญช้อนเชื่อม	แว่นแก้ววนิดา

อำ-ไม่ (ไทใหญ่) เท่า-เพียงแต่ ปลุ-ไม่สำเร็จสมประสงค์ บ่หลอน-ไม่หวัง (ไทขาว) ห.เป็น
มิลอน เอง-เฉพาะตน ล. ว่าเป็น อ่วง อาด-งาม (อีสาน) ใหญ่ (ล้านนา) ขวัญช้อนเชื่อม ห. เป็น
ช้อนช้อนช้อน ช้อน-อยู่คู่กัน แว่นแก้ว-กระจก หมายถึง ผู้หญิง

ไม่เห็นหน้าน้องเพียงแต่ได้เห็นเงากิติ ยังดับโศกให้สร้างทุกข์ร้อนได้ ถึงไม่สม-
ปรารถนาก็ไม่หวังเอาหญิงอื่นมาเป็นคู่ ขออยู่เป็นคู่เฉพาะน้องซึ่งงามล้ำ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๓๙

ตนไกลจิตเจตไฉ่	เมื่อไซ
ฝื่อฝากนุชนงวัย	แวนไว้
เททรวงอ่วงอกใน	ปานไฉ่ นุชเอ๋
ตายบ่ตายนี้ใหม่	หมาดหม้าเวทนา

(ฉบับหอสมุดฯ)

ตนไกลจิตเจตไฉ่	เมื่อชัย
ฝือกฝากทพนงคไฉ	แวนไว้
เททรวงออกอกใน	ปานไฉ่ นุชแฮ
ตายบ่ตายนี้ไม้	มาศไม้เวทนา

โคลงบทนี้เป็นกลบทชื่อ สายไหม (ดูคำอธิบายบทที่ ๒๖)

เมื่อไซ-กลับไปเยี่ยม ทางเหนือไฉ่ ไปใจหา ฝื่อ-เกี่ยวพัน แฝง ฝื่อ-ฉัน ฝื่อ นงวัย-นงคไฉ
หมายถึง นาง แวน-กระจก หมายถึง นาง เททรวง-เปิดอกเปิดใจ อ่วง-ห้วง ไฉ-เปื่อย ยุย ละลาย
หม้า-ที่ถูกควรเป็น หน้า เพราะบาท ๔ พรรคท้ายคำสองควรสัมผัสกับคำที่ ๔ (ดูตัวอย่างบทที่ ๒๖)

ตัวพี่ไกลน้องแต่ไฉ่ใจกลับไปเยี่ยม และเอาไปฝากเกี่ยวพันอยู่กับน้อง ทุ่มเทจิตใจ
เป็นห่วงจนอกประหนึ่งจะละลายลง จะตายก็ไม่ตายเสีย นีอกใหม่แห่งหมาดนำเวทนา

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๐

ทุรานุชน้องนาฏ	เววน
นิกเชียงโตจักทน	พีร้าง
จึงไปแอ้วเดินยล	ยังรูป มวลเอ๋
ก็เท่าณุชน้องอ้าง	แอ้วหื้อคลายเสบย

(ฉบับหอสมุดฯ)

ทุรารสน้องนาฏ	เววล
นิกเชียงโตจักทน	พีร้าง
จึงไปเดี่ยวเดินยล	ยังรูป อวรเออย
เอนกณุชน้องว้าง	แอ้วหื้อหายเสบย

ทุรา-ไกล เววน-คุณโสม พัตรสันดร ว่า รูนวาย บั้นป่วน (อีสาน) เทียบดูกับตัวอย่าง "ท่านพราหมณ์ เสียตายของตน ก็เววลร้องไห้ น้ำตาตกบ่ขาด" นิกเชียงโต-คิดอย่างไร แอ้ว-เที่ยว มวล-บางฉบับเป็น ม่วน-สนุก เท่า-เพียงแต่ ว้างแอ้ว- ห. ว่าเป็น อ้างแอ้ว อ้าง-ถือเอา

จากน้องมาไกลทำให้ใจบั้นป่วน คิดทำอย่างไรจึงจะทนความทุกข์ที่จากกันมาได้ จึงไปเดินดูรูปก็เพียงแต่จะคิด ถือเอาแทนตัวน้องให้คลายทุกข์สบายใจขึ้น (ดูเทียบกับบาท ๔ บทที่ ๑๔๑)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๑

นาภิสมสวัสดิ์สร้าง	กระจาย
ปูอาสน์อิงเขนยหลาย	ลูกช้อน
เทียนทุงพีถือถวาย	เคนคู่ องค์กรเอ๋
ก็เท่าทิพเจ้าจ้อน	เอกอ้างปนิธา

(ฉบับหอสมุดฯ)

นาภิสมสวัสดิ์สร้าง	มหากระจาย
ปูอาสน์อิงทะเลิมหลาย	ลูกช้อน
เทียนทุงทิพถือถวาย	เคนคู่ อวรเอย
พอเท่าทิปเจ้าช้อน	เอกอ้างปนิธาน

โคลงบทที่ ๑๔๑, ๑๔๒ และ ๑๔๓ ของฉบับเชียงใหม่ฉบับที่ เมื่อเทียบกับฉบับหอสมุดฯ เป็นบทที่ ๑๔๒, ๑๔๓ และ ๑๔๑ ตามลำดับ

นาภิ-ท้อง สวด-นูน มหากระจาย-พระสังขะจาย ทุงทิพ-ห. เป็น ทุงทิป และ ร. เป็น ตุงเทียนทิป เคน-ประเคน คู่องค์กร-ทุกองค์กร คู่อวร-คู่ให้นางด้วย เท่า-เพียงแต่ จ้อน-น้อย อ้าง-ถือเอา

พระสังขะจายสร้างไว้มีท้องนูนขึ้น มีเครื่องปูลาดสำหรับนั่งและมีหมอนอิงซ้อนกันหลายลูก พื่อเทียน ธง และประทีปถวายเป็นคู่แทนน้องด้วย ทั้งนี้ก็เพียงแต่จะตั้งความปรารถนาเพียงอย่างเดียวที่จะถือเอาเจ้าศรีทิพเท่านั้น

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๒

นบพระไสยาสน์เขื่อน	ปฏิมา
วงแวดฝูงชีณา	ไผ่เฝ้า
พระพุทธเปลี่ยนอิริยา	ชูโนส บารา
เทียนคู่เคนพระเจ้า	จุงได้ปัจจุบัน

(ฉบับหอสมุดฯ)

นบพระไสยาสน์เขื่อน	ปฏิมา
วงแวดฝูงชีณา	ไผ่เฝ้า
พระพุทธเปลี่ยนอิริยา	กูโนด บ้างรา
เทียนคู่เคนพระเจ้า	จุงได้ปัจจุบัน

เขื่อน-เขื่อน ส. ว่ายาวต่อๆ ไป หมายถึงนอนยาวคือพระนอน ปฏิมา- พระพุทธรูป
 แวด-ล้อม ชีณา-ชีณาสพ คือ พระอรหันต์ อิริยา-อิริยาบถ มีสี่คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ชูโนส-กรุณา
 มีใช้ทั้ง เอ็นดูชูณา และ เอ็นดูชูโนส บา-ชายหนุ่ม เคน-ประเคน

ไหว้พระนอน ชมพระพุทธรูปซึ่งมีฝูงพระอรหันต์ล้อมเฝ้าอยู่เป็นวง พระพุทธเปลี่ยน
 อิริยาบถ (ทั้งสี่) กรุณาที่บ้าง ประเคนพระพุทธรูปด้วยเทียนคู่ प्रารรณนาให้สำเร็จในขณะนี้
 (คือให้ได้พบนาง)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๓

มนตกเจ้าบ่	เกือกกอย กว่าเอ๋
สูงใหญ่หย่องเองพอย	เพื่อนหน้า
เทียนทุงคู้คบสอย	วอยแวน เวนเอ๋
ผลเผื่อเรื่ออย่าซ้ำ	ชาตินี้เนอมุณี

(ฉบับหอสมุดฯ)

มณฑปพระเจ้าบ่	เกือกกวย กว่าเฮย
สูงใหญ่่องเองพวย	เพื่อนหน้า
เทียนทุงคู้คบสวย	อวยแวน วิกเฮย
ผลเผื่อเราอย่างซ้ำ	ชาตินี้เนอมุณี

บ่เกือก-ล. เป็นบอกเกลื่อ ร. เป็นบวดเกือก กอย-ดู (พายัพ) คุณสงวน รอดบุญ ว่า ประสงค์ เหาใจใส (ลาว) คุณไสม พัตรสันดร ว่า ปรรารถนา (อีสาน) หย่อง -ประดับ เองพอย-พลัดพราก โดดเดี่ยว (ดูบทที่ ๑๒๐) ล. เป็น องค์พอย เพื่อนหน้า-ร. เป็น เปื่อนหน้า ทุง-ธง สอยวอย-งาม (ลาว) แวน-กระจก หมายถึง นาง มุณี-พระสงฆ์ ในที่นี้ หมายถึงพระพุทธเจ้า

มณฑปของพระพุทธเจ้าไม่เกือหนุนช่วยดูแลเลย คงตั้งอยู่ดูสูงใหญ่มีเครื่องประดับ แต่อยู่โดดเดี่ยวไร้เพื่อน พี่ถวยเทียนธงคู้กับคบเพลิงมอบส่วนบุญให้แก่นาง ขอให้สำเร็จ ผลโดยเร็วในชาตินี้เถิดนะ ซ้ำแต่พระพุทธเจ้า (บทนี้คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ ว่า หมายถึงพระเจ้าบ่เกลื่อหรือพระกลักเกลื่อ มีคำอธิบายอยู่ท้ายเล่มนี้)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๔

มิดราซเยียมยื่อเหยียบ	ยังยืน กิติ
ไชปากปานจักกิลิน	คาบเคี้ยว
คชสารชื้อจักกิลิน	ลงรอด รักเอ๋
เมียงม่ายสองเบื่องเบี้ยว	เบนสู๊สบายยวย

(ฉบับหอสมุดฯ)

มิดาเยียมยื่อเหยียบ	ยังยืน กิติ
ไชปากปานจักกิลิน	คาบเคี้ยว
คชสารคู่จักกิลิน	ลงรอด รักเอย
เมียงม่ายสองเบียงเบี้ยว	เบนสู๊สบายยวย

มิดราซ-ราชสีห์ ในที่นี้คือ สิงโต เขียม-ไผ่หน้าดู ยื่อ-เขยงตัวขึ้น ยังยืน-ยืนอยู่ ไชปาก-เปิดปาก กิลิน-ลิน-กลิน ชื้อ-ชื้อ-แม้ว่า ลวด-เลย เมียงม่าย-ชม้อยตา สองเบื่อง-(ตา) สองข้าง เบน-เบน ผินหน้า ยวย-ถ้า ยววย-ก้าวออกไป (พ่ายพ) ถ้า ย้วย-เดินตามกันข้าๆ (ลาวและอีสาน)

สิงโตเขยงตัวขึ้นไผ่หน้ายืนอยู่ อ้าปากดูคาบเคี้ยวและกิลินแม่แต่ข้าง (หรือข้างสองตัวพร้อมกัน) ลงไปได้โดยง่าย ช้าเลื่องสองตาเบนสู๊ เดินตามกันไปอย่างสบาย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๕

ยังมีพอคู้คล้อง	ชายา
สองฝ้ายหนมคคา	ม่ายแยม
อันเรียมเท่าอาทวา	วอนเวท นาเอ๋
ไกลกลิ่นพลัดชูห้าม	หากห้ามระเหระหน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๖

จักไปพระพุทธรูปเจ้า	จตุตน
ยืนอยู่ปราจีนหน	แห่งโน้น
อันเรียมทราจน	จงายเช่น รักเอ๋
ขอเฝ้าผายหื้อพัน	เพื่อแก้กรรมเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ยังมีพระคู่คล้อง	จตุตน
ยืนยืนอยู่ประจิมหน	แห่งโน้น
เพราะเรียมทุกซ์จน	จงายเสน่ห์ รักเออย
ขอเฝ้าผายให้พัน	เพื่อแก้กรรมเรียม

ฉบับหอสมุดคัดตอกเอาบทที่ ๑๔๕ และ ๑๔๖ รวมเป็นบทเดียวกัน และผิดความ เพราะ
วัดพระยืนอยู่ทางทิศตะวันออก

พ่อคู่-ครบคู่ คล้อม-ค้อม-อ่อน งาม (ลาว) มัคคา-ทาง ม่าย-ช้อยดา เท่า-ได้แต่
 อาทวา-เปล้าเปลี่ยว ระทมทุกข์ (อีสาน) มีในวรรณคดีหลายเล่ม แต่ไม่มีคำแปลในพจนานุกรม
 แหม่ม-แห่งเกรียม (ดูคำอธิบายบทที่ ๖๐)

มีอยู่ครบคู่ทั้งเมียงาม อยู่สองข้างทางท่าช้อยดา ส่วนพี่ได้แต่เปล้าเปลี่ยว ร่ำขอให้
 สงสาร พี่ไกลกลืนพลัดน้องออกห่างขัดเซไป

จุดตน-ส่องค์ ปราจีน-ทิศตะวันออก ประจิม-ทิศตะวันตก ทูรา-ไกล ฉงนฉงาย-ไกล
 เซ่น-มาก โผตผาย-โปรด หื้อ-ให้

วัดพระยืนอยู่ทางทิศตะวันออก เดิมมีพระยืนอยู่องค์เดียว ต่อมาพระมหาสุมนเถระมาปฏิ-
 สังฆรณ์สร้างเพิ่มเป็น ๔ พระองค์แทนพระพุทธเจ้าซึ่งล่องลับไปแล้วในภททกาลนี้ (ดูบทที่ ๑๕๑, ๑๕๒
 ด้วย)

จะไปยังพระพุทธรูปยืนทั้งสี่พระองค์ทางทิศตะวันออกนั้น เพราะพี่จากมาไกลแสน
 ไกล ขอได้โปรดช่วยให้พ้นทุกข์ ช่วยแก้กรรมของพี่ด้วย

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๔๗

ธานีเต้าตั้งภาค	ลีเลิง
เต็มแต่บุพพันธ์เถิง	คำสลุ่ม
หวังเห็นที่เทียมเทิง	ใจเช่น นามะ
ยลเืองใดจักคุ้ม	กว่าน้องใครมี

(ฉบับหอสมุดฯ)

ธรรณีเต้าตั้งภาค	ลีเลิง
เต็มแต่บุพพันธ์เถิง	คำสลุ่ม
หวังเห็นที่เทียมเทิง	ใจเช่น นามะ
ยลเืองใดจักคุ้ม	กว่านั้นนานเห็น

เต้า-ชุมนุม (อีสานและลาว) ภาคลี-ตลาด เลิง-เวลาต่อเนื่องกัน (ลาว) นาน ส. ว่า
 สม่่าเสมอ เต็มแต่-ตั้งแต่ บุพพันธ์-เวลาเข้า สลุ่ม-สลัว แสงมัว พลบค่ำ เิง-เทิง-เมา ถึง เช่น-
 มาก เืองใด-อย่างไร คุ้ม-พอ สม

ในตัวเมืองมีผู้มาชุมนุมตั้งตลาดเป็นเวลาติดต่อกันตั้งแต่เช้าจนถึงมืดค่ำ หวังเห็น
 นางซึ่งเป็นคู่ ใจมัวเมายังนัก มองอย่างไรจะให้ได้ใครพอสมอย่างน้องที่ไหนจะหาได้

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๘

นัครารมเยศย์อม	สากล
แฝงฝั่งฤษีตน	แต่งตั้ง
ฤาเลิงทั่วทศมณ	ทลทวีป เรานี้
เมืองมิ่งพระเจ้าจั่ง	แจ่มเจ้าจามเท

(ฉบับหอสมุดฯ)

นัครารมเยศย์อม	สากล
แฝงฝั่งฤษีตน	แต่งตั้ง
ลือเลิงทั่วทศมณ	ทลทวีป เรานี้
เมืองมิ่งพระเจ้าจั่ง	เจียมจ๋อนจามเท

แฝงฝั่ง-อาศัยอยู่บนฝั่ง ตน-องค์ ลือเลิง-เลื่องลือมานาน ทศมณทล- สิบแคว้น พระเจ้า-
พระพุทเจ้า จั่ง-หยุดพัก เจียมจ๋อน-ห. เป็นเจืองจ๋อน จ๋อน-น้อย จามเท-ตัดมาจากจามเทวี
พระนางเสด็จจากลพบุรีมาครองลำพูนเป็นพระองค์แรกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๕

ถึงนครอันสนุกสนานอยู่ทั่วไป บนฝั่งน้ำอันฤาษีสร้างขึ้นเลื่องลือมานานจนทั่วสิบผืน
แผ่นดิน เป็นเมืองที่พระพุทเจ้าทรงมาพัก (จันสมอ) และเป็นเมืองที่พระนางจามเทวีเคย
ครองอยู่

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๔๙

เมืองพิงเพียงร้างลุ่ม	รอยเสมียน
สาวบ่าวชুমชนเดียร	ดาษไหว้
บ่เห็นนิรมเจียน	ปักเปื่อน ทรวงเอ่
ปักเปื่อนอกซ้าซ้าย	ชวดได้ดลุมณี

(ฉบับหอสมุดฯ)

ละมิงพิงเพียงม่วง	ลูเกียร
สาวบ่าวชুমชนเดียร	ระดาษไหว้
บ่เห็นนิรมเปียน	ปักเปื่อน ทวงแฮ
ปักเปื่อนอกซ้าไซร์	ชวดได้ดลุมณี

บาทแรกบางฉบับเป็น เมืองพิงนาวเพียมสร้าง ลูบเจเนียน และ เมืองพิงนาวเทียม
ร้างลุ่ม รอยเจียน ลูเจียร

ละมิง-ระมิง-พิง-แม่น้ำปิง เพียง-ประหนึ่ง ม่วง-ห.เป็น หม่วง รอยเสมียน-รอยเขียน?
คงหมายถึงรอยไม้เท้าที่ฤาษีขีดตอนสร้างเมือง เจียน-จาก เปื่อน-ทุรณทุราย (ดูบทที่ ๔๓ ด้วย)
ซ้าย-เอียง ความหมายเดียวกับ ซาย ใน ตะวันซาย ชวด-อด ดล-ถึง มณี-ในที่นี้คือ ฤาษี

เมืองบนแม่น้ำปิง หมายถึงลำพูน ตอนล่างของรอย (ไม้เท้า) ขีด เกือบจะร้างไป
ขณะนี้มิหน่มสาวและฝูงชนว่ายน้ำเต็มไปหมด ไม่เห็นนางซึ่งจากกัน ทำให้หอเหมือนถูกศร
ปักทุรณทุราย ออกซ้าและโย้ไป ไม่ได้พบฤาษี (ที่สร้างเมือง)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๐

อำเห็นหน้าน้องเท่า	เห็นหัน
เปียนเปล่าอารามอัน	หากแห่ง
พระพุทธเปียนชมสัน	เดียวพี นี้แม่
ไกลกลืนรสข้าวแล้ง	เยยะแล้งอกเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

อำเห็นหน้าน้องเท่า	เห็นหัน
ปองเหล่าอารมสรร	ฟางแห่ง
พระพุทธเปลี่ยวดูจัน	เดียวพี นี้แม่
ไกลกลืนรสเข้าแล้ง	เยยะแล้งอกเรียม

อำ-ไม่ (ไทใหญ่) เท่า-แต่ว่า หัน-เห็น เปียนเปล่า-เปลี่ยวเปล่า สัน-จัน เช่นเดียว
เยยะ-ทำ

ไม่เห็นหน้าน้องแต่เห็นพระอารามอยู่เปลี่ยว พระพุทธรูปอยู่เปลี่ยวไม่มีคนชม ก็เช่น
เดียวกับพีนี้ พระพุทธแห่งแล้งขาดเครื่องสักการบูชา ทำให้ออกที่แห่งแล้งไปด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๑

ถึงพระพุทธรูปอื่น	ยินยัง
กวมก่อเป็นขงทั้ง	สี่ด้าน
ทำบุญเบิกบุญบัง	พบแม่ นะแม่
ขุโนสพระเจ้าจ้าน	ค่อยแก้กรรมเรียม

(ฉบับหอสมุดฯ)

ถึงพุทธรูปอื่น	ยินยัง
ก้อมก่อเป็นขงทั้ง	สี่ด้าน
ทำบุญเผื่อบุญบัง	พบแม่ นะแม่
กุโนสพระเจ้าจ้าน	ค่อยแก้กรรมสนอง

อัน-นั้น ยัง-อยู่ กวม-ครอบ ขง-ประตุโค้ง เบิก-นำมา บัง-ตอบ เช่น “ฝูงเคราะห์โรค
อย่างบัง ถูกต้อง” และ “เขาจำหยาบกล้าจ่มพ้อง อย่าบังตอบถ้อยเนอนาย” ขุโนส-กรุณา จ้าน-นัก
มาก (ดูบทที่ ๖๕)

ถึงพระพุทธรูปอื่นอยู่ที่นั่น ก่อครอบเป็นประตุโค้งทั้งสี่ด้าน ทำบุญขอให้บุญตอบ
สนองให้ได้พบกับน้อง ขอให้พระพุทธรูปกรุณาให้มาก ช่วยแก้กรรมให้พี่ด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๒

กกุสณธ์แข่งสร้าง	หนึ่งโกนา
องค์หนึ่งพระกัสป	เจืองเจ้า
โคตมจิ่งเจียนคลา	ว่างศาส นาเอ๋
เชิญเสวยรสเข้า	ม่วนน้อมทูลถวาย

(ฉบับหอสมุดฯ)

กกุสณธ์แข่งสร้าง	โกนา
องค์หนึ่งพระกัสป	เจืองเจ้า
โคตมจิ่งจรคลา	ว่างศาส นาเอย
เชิญเสวยรสเข้า	ม่วนน้อมทูลถวาย

แข่ง-แสร้ง-ตั้งใจ เจืองเจ้า-เชื้อเจ้า (ดูบทที่ ๕) เจียน-จาก ว่างศาสนา-ห. และ ร. ว่าเป็น
ว่างศาสนา เข้า-ข้าว ม่วนน้อม-ห. ว่า ม่วนน้อม ม่อน-ฉัน

พระกกุสณธ์ซึ่งสร้างขึ้นอย่างตั้งใจ พระโกนาคมน์ พระกัสปะ และ พระโคตมะ
จึงจากไปแต่ได้ตั้งศาสนาไว้ เชิญทั้งสี่พระองค์เสวยข้าวที่ข้าน้อยน้อมเกล้าทูลถวาย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๓

สี่องค์นี้พันพวง	สงสาร
นิโรธรสนิพพาน	โมดมล้าง
ยังพระอารยนาน	ลงโลก นี้นอ
จักบอภทช้อยค้ำ	แต่หื่อนานนิพพาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

สี่องค์นี้พันพ้อง	สงสาร
นิโรธรสนิพพาน	โมฆ่ม้าง
ยังพระอะโรนาน	ลงโลก นี้นอ
จักบอภทค้อยค้ำ	แต่หื่อน่านิพพาน

พวง-ในที่นี้ น่าจะเป็น พระวง ล. ว่าเป็น พวงหวัวย ฟ้อง-ห. เป็น พวง สงสาร-การเวียนว่าย ตายเกิด นิโรธ-ดับสูญ นิพพาน โมด-มอด ตาย ห. ว่าเป็น โมค โมฆ์-การรอดพ้น นิพพาน ม้าง-มล้าง-ทำลาย ทำให้หมดไป พระอารย-พระอะไร-พระศรีอารีย์ (ดูบทที่ ๖) จักบอภท-จะดล บันดาลให้เป็นไป ช้อย-ข้า นาน-บางฉบับเป็น นาง นาม ก็มี

พระพุทธเจ้าทั้งสี่พระองค์นี้ พันพะวงสงสารนิพพานสิ้นไปหมดแล้ว ยังเหลือแต่พระ-ศรีอารียเมตไตรย ซึ่งยังอีกนานกว่าจะจุติลงมาในโลกนี้ จะได้มาบันดาลให้พี่ไปสู่ นิพพาน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๔

น่านักชลวแล้ง	สาลี
กันโภชนน่านนับปี	อ่านปั้น
ปุชารูปรอยมี	ผลมาก นักเอ๋
ก็เทาลุแก้วหมั้น	แม่เอี้ยยาไสน

(ฉบับหอสมุดฯ)

น่านักชลวแล้ง	สาลี
เพ็ญชุนเรียมนับปี	อ่านปั้น
ปุชารูปรอยมี	ผลมาก นักเอย
ก็เที่ยงลูแก้วหมั้น	แม่เอี้ยยาไสลย

ชลว-ชลว-ไกลนักร ในที่นี้หมายถึง มาก แล้งสาลี-ขาดข้าว กัน-ถ้าภันท์ แปลว่าสิ่งของ เพ็ญชุน-พยัญชนะ-กับข้าว (ดูบทที่ ๑๒๘) โภชน-อาหาร อ่าน-นับ รูปรอย-ร. เป็น รูปอเรย คือ รูปพระศรีอารีย์ เทียง-แท้ แน่นอน ลู-ถึง หมั้น-แม่นแท้ ยาไสน-ยาใจน-อย่างสงสัย

ขาดข้าวเครื่องบูชามานานนักหนาแล้ว พี่ถวายเป็นของและอาหารถ้วนตามปีเกิด? บูชาพระพุทธรูป มีผลบุญมากก็มุ่งจะพบกับน้องอย่างแน่แท้ ไม่ต้องสงสัยเลย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๕

ชินพิมพิโมขม้าง	เมื่อนิพพาน
มีหมู่เป็นบริวาร	แวดล้อม
ปุนขะสเด็อดแดดดาล	ด้วยรูป พระนัน
ชลเนตรนองน้ำหน้า	พร่องฝั่งบดยา

(ฉบับหอสมุดฯ)

ชินพิมพิโมกข์ม้าง	นิรพาน กิติ
มีหมู่บริวาร	แวดล้อม
เป็นกษัตริย์เด็อดแดดดาล	โกรูป รักษา
ชลเนตรนองน้ำพร้อม	พร่องหน้าบทยา

ชินพิม-พระพุทธรูป พิโมกข์-พัน เบื้อง ชื่อพระนิพพาน ม้าง-ทำลาย ในที่นี้เท่ากับดับขันธ
เมื่อไป แวด-ล้อมรอบ ปุน-นำ ขะส-กำสรด เป็นกษัตริย์-ห. ว่าเป็น ปุนสลด เด็อดแดดดาล-
เกิดเด็อดร้อนใจ โกรูป-ห. เป็น โดยรูป น้ำหน้า-ล. ว่าเป็น หน้าหม่อม พร่อง-บ้าง ฝั่ง-กำลัง

ถึงพระพุทธรูปปางจะดับขันธปรินิพพาน มีพระอรหันต์แวดล้อมอยู่เป็นบริวารนำ
สลดใจ และเด็อดร้อนตามรูปของพระเหล่านั้น (พวกบริวาร) น้ำตาไหลนองหน้า บ้างก็กำลัง
บดยาถวาย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๖

บางองค์ मुखหมาดหม่อม	เหมือนเรียม ราชเอ
สังเวชในใจเจียม	จิ้มให้
บ่เห็นที่รักเทียม	ใจเล่า แลแม่
แถมอ้วงอกข้าใหม่	หมาดน้องนिरาราม

(ฉบับหอสมุดฯ)

บางองค์ मुखมาตย์ม้วน	เหมือนเรียม ราชเอ
สังเวชในใจเจียม	จิ้มหน้า
บ่เห็นที่รักเทียม	ใจเล่า แลแม่
แถมอ้วงอกใหม่หม้า	มาศน้องนिरาราม

หมาด-เกือบแห้ง หม่อม-หม่นหมอง บางฉบับเป็น หน้า ก็มี ม้วน-ห. เป็น หม่อม เจียม
 สรรพนาม แทนผู้แต่ง (ดูบทที่ ๓๖) จิ้มให้-ร้องให้ด้วย อ้วง-ห้วง อัง-คัง แน่น นिरาราม-ไม่มีความ
 รื่นรมย์

(บริวาร) บางองค์หน้าแห้งและหม่นหมองเหมือนที่รู้สึกสลดใจ จึงร้องให้ไปด้วย
 ยังไม่เห็นน้องที่รักเท่าดวงใจอีกเล่า ยิ่งรู้สึกกังวล ออกร้อนแห้งไม่มีความสุข

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๗

พระพุทธสามสีห้า	หกอองค์
สุยส่องไสสรลิง	ร่ามร้อน
เรียมเห็นเวทนาปลง	ใจขึ้น ชมเอ๋
เทียนธูปทูลเจ้าจ๋อน	จุงห้ามโพยภัย

(ฉบับหอสมุดฯ)

พระพุทธสามสีห้า	หกอองค์
สุรส่องไสสีรงค์	หร่ามร้อน
เรียมเห็นเวทนาปลง	ใจขึ้น ชมเอย
เทียนธูปทูลเจ้าจ๋อน	จุงห้ามโพยภัย

สุย-สุร-พระอาทิตย์ สรี-ความสว่างสุกใส รงค์-สี ร่าม-อร่าม รุ่งโรจน์ เทียนธูป-ล.
เป็น ทุงทีป จ๋อน-น้อย

มีพระพุทธรูปอยู่ห้าหกอองค์ ถูกพระอาทิตย์ส่องร้อนมาก พี่เห็นเข้ารู้สึกสงสาร
ปลงใจให้แช่มชื่นขึ้น ถวายเทียนและธูปให้พระพุทธรูปองค์เล็กๆ ขอให้ป้องกันภัยอันตราย
ด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๘

ลาพระโลเกศเกล้า	จะปลอน
ถวายส่วนศรีองค์ออน	อ่อนได้
สายัณห์เยี่ยยีนวอน	ใจพี มาเอ๋
ถึงธาตุพระเจ้าไหว	จึงตั้งสติเป็น

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาพระโลเกศเกล้า	แบกปลอน
ถวายส่วนศรีองค์อร	อ่อนได้
จายันเยี่ยยีนวอน	ใจพี มาเอย
ถึงธาตุพระเจ้าไหว	จึงตั้งสติเป็น

พระโลเกศ-พระจอมโลก ในที่นี้คือพระพุทธรูป จะ-ถ้าเป็น เจาะ-จบของเมื่อถวายทาน ปลอน-ถ้าเป็น ป้อน-ยื่น ส่งให้ แบกปลอน-ห. ว่าเป็น แยกปลอน ร. ว่าเป็น แจกปอน ไม่ทราบ ว่าแปลว่าอะไร คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปลว่า แบกพร ฉบับหนึ่งว่า เมื่อกพอน แปลว่า ชาว เคยเห็นในประกาศแข่งน้ำ กินสาลิ เปลือกปลัดอน ซึ่งหมายถึงข้าวที่ออกรวงเป็นข้าวสารไม่มีเปลือก หุ้มเลย เยี่ย-ทำ แต่ที่ใช้ในกำสรวลศรีปราชญ์น่าจะแปลว่า แล้วจึง หรือ แลจึง ยีนวอน-ล. และ ร. เป็น ยีนวอน

ลาพระพุทธรูปขาว จบของส่งถวายเป็นส่วนบุญให้น้อง ตกเขียนแล้วยังยื่นขอให้ ดวงใจของพี่มา ต่อเมื่อกลับมาไหว้พระธาตุหริภุญชัยแล้วจึงตั้งสติได้

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๕๙

อัสตงดา คำเข้า	รัชนี้
จันทร์แจ่มไสธการวิ	วาดฟ้า
โอรสราชภูมิ	มาอำ รุงเอ๋
นางนาฏยลแย้มหน้า	คังคั้นปฐิพาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

อัสตงคดา คำเข้า	รัชนี้
จันทร์แจ่มสัทกระวี	วาดฟ้า
เอารสราชภูมิ	มาอำ รุงเอย
นางนาฏยลแย้มหน้า	คังคั้นปฐิธาน

อัสตง-พระอาทิตย์ตก ดา-จวน คำเข้า-ร. ว่า เป็น คำแล้ว รัชนี้-กลางคืน ไสธการ-บางฉบับเป็น ไสธกา ก็มี ในบทที่ ๑๖๕ ฉบับหอสมุดฯ โชติการ ฉบับเชียงใหม่ใช้ สทธการ เทียบกันแล้ว ไสธการ น่าจะเป็น โชติการ นี้เอง วิवाद-แกว่งกวาด ในความว่าสองทั่วไป เอารสราชภูมิ-กษัตริย์องค์ที่เป็นโอรสหมายถึง พระเมืองแก้ว (ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง) คังคั้น-แน่น (ดูคำอธิบายบทที่ ๘๗) ปฐิพาน-บริวาร อีกฉบับเป็น บุรพา

พระอาทิตย์ตกจวนคำเข้าเวลากลางคืนแล้ว พระจันทร์สว่างโชติช่วงขึ้นวาดไปบน ฟ้า กษัตริย์องค์ที่เป็นโอรสมาถวายบำรุง เห็นนางสนมเป็นบริวารแน่นไปหมด (หรือนางสนมเต็มทางด้านทิศตะวันออก)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๐

ธิดาธิเบศร์แก้ว	กัลยา ก็มา
ปกป่าวชุมวนิดา	แห่ห้อม
คือจันทร์อำรุงดา	ราล่อง งามเอ่
สนมนาฏเลื่อนเลื่อนล่อม	เนกหน้าเต็มพลาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

นิบาธิเบศแก้ว	กัลยา ก็ยา
ปลงป่าวชุมวนิดา	แห่ห้อม
ศรีสรรพอำรุงพา	รารุง งามเอย
สนมนาฏเลื่อนเลื่อนล่อม	เนตรหน้าเต็มพลาน

ธิดาธิเบศร์-กษัตริย์ (ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง) ก็ยา-ห. และ ร. เป็น ก็มา ปก-ประกาศ ชุม-
 หมู่วนิดา-หญิงสาว อำรุง-บำรุง พารา-ห. เป็น ดารา เลื่อน-ล่อม เรียง (ดูคำอธิบายบทที่ ๑๐๑)
 เนก-มาก บางฉบับเป็น เน่ง เลง ก็มี พลาน-พระลาน (ดูบทที่ ๙๖)

พระราชมารดาก็มาพร้อมด้วยหมูนางสนมแห่ห้อมล่อม ประหนึ่งดวงจันทร์ซึ่งทะนุ
 บำรุงหมู่ดาวงามนัก นางสนมแวดล่อมมากหน้าหลายตาเต็มพระลานไปหมด

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๑

ธาดาทอห้อยเนื้อ	นพมาล
ไรถงาศจันทร์เฉลิมปาน	แต่งแต้ม
นानาศาสตรพันพาน	เพิงแพ่ง งามเอ๋
ย้งยั้งนางฟ้าแย้ม	ย่างย้ายลดาวัลย์

(ฉบับหอสมุดฯ)

ธาดาทอห้อยเนื้อ	ทิพมาล
ไทงาศสันเฉลิมปาน	แต่งแต้ม
อานาศาสตรพันพาน	เพิงแพ่ง งามเอย
ยลยั้งนางฟ้าแย้ม	ย่างย้ายลดาวัลย์

ธาดา-ผู้สร้าง ในที่นี้หมายถึงพระนาง อห้อย-อ้อยห้อย นำชื่นชม (อีสาน)งาม ไม่มีมลทิน
ไรถงาศจันทร์-คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปลว่า ปิ่นเกี่ยวผมรูปจันทร์ครึ่งซีก เฉลิม-เสริม แต่งแต้ม-
บรรจงวาด ศาสตร-สาฎ-ผ้า พาน-พัน เพิง-เหมาะสม พึงใจ แพ่ง-งาม

พระนางผู้งามไร้มลทิน เนื้อดุดอกไม้ทิพย์ บักปิ่นเกี่ยวผมรูปจันทร์ครึ่งซีก ดุจ
บรรจงวาด มีผ้าพันพุ่มงามยิ่งกว่านางฟ้ายิ้มแย้ม เวลาเดินเหมือนเถาว์วัลย์อ่อนช้อย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๒

พืชมชมเชื่อมย่อน	ยามยล
ธเสี้ยกกรมกณทล	เพริศแพรว
เพณีนตรเนียนยล	มกุฎเกศ งามเอ
ปุนจ่อมซีพิตแก้ว	เอกน่องขอเวน

(ฉบับหอสมุดฯ)

พืชมชมนขึ้นย้วน	ยามยล
ทะเจียกกรอมกณทล	เพริศแพรว
เพณีนตรเสนียนมณ	มกุฎเกศ นางเอย
บุญจ่อมซีพิตแก้ว	แก่น่องขอเวน

ชุนชมเชื่อม-ล. ว่าเป็น ชมขึ้นงว้าย ห. เป็น ชุมขึ้นชุง ร. ว่าเป็น ชมขึ้นชุง ชุน-เดิน
 ย่อน-สำนวนเชียงใหม่เอาความว่า ด้วยเหตุ ทะเจียก-กรรเจียก-หู ดอกไม้ตัด (เขมร-ตรเจยก) ล.
 ว่าเป็น กะเจียก กวม-ครอบ กรอม-คลุม กณทล-ดุ่มหู กำไล เพณี-มวยผม เนียน-แนบสนิท
 ปุน-นำ จ่อม-หย่อนลงไป

พื้เดินดูสนุกสนานเพราะได้เห็นดุ่มหูสวมหูตุงดงาม มวยผมรับกับดวงตาและมงกุฎ
 งาม พื้ขอมอบบุญให้แก่ผู้นองผู้เดียว

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๓

เสียงลักษณะมีคล้ายคล้ำ	ควรแยง
คือเทพนิรมิตแปลง	แปลกฟ้า
ภาษาส้าองค์แสง	โสภิศ งามเอ๋
ยลนาฏต่างน้องถ้ำ	ถ่อมไวยลอร

(ฉบับหอสมุดฯ)

เสียงลักษณะมีใคร่คร่ำ	ควรญแยง
คือเทพนิรมิตรแปลง	แปลกฟ้า
ภาษาส้าอางแสง	โสภิศ งามแฮ
ยลนาฏต่างน้องถ้ำ	ถ่อมไวยลอร

เสียง-มอง ลักษณะ-ลักษณะ มีคล้าย-ร. เป็น มีก้าย-ไม่เบื้อ ห. ว่าเป็น มีคล้ายคร่ำ
 คล้ำ-มาก แยง-ดู คือ-ประหนึ่ง แปลง-สร้าง ส้าองค์-ทุกองค์ แสง-สี ต่าง-แทน ถ้ำ-ทำ คอย
 ถ่อม-ใช้คู่กับ ถ้ำ ควร แปลว่า คอย ออร-หมายถึงตัวนาง

มองดูหลายคนมีลักษณะคล้ายน้องซึ่งควรจะมอง ดูประหนึ่งเทพตามาเนรมิตสร้าง
 ขึ้นไว้ผิดตากว่าผู้อื่น เครื่องแต่งตัวของแต่ละคนมีสีสดดงาม ชมนางเหล่านี้แทนน้อง
 รอไว้ได้ชมนางต่อไป

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๔

นับยลยามจากน้อง	นางพะงา
สายสีบซีพิตมา	รอดแล้
เต็มงามเท่าภาษา	ชูช่วย ดายเอ๋
องค์ต่อองค์น้องแท้	แทกได้ฤาประเหียล

(ฉบับหอสมุดฯ)

นับยลยามจากน้อง	นางพะงา นี้แม่
สายสีบซีพิตมา	รอดแล้
เต็มงามต่างภาษา	ชูช่วย ดายเออย
องค์ต่อองค์น้องแท้	แทกได้ฤาประเหียน

นางพะงา-นางงาม เต็ม-ถึงแม่ เท่า-แต่ ดาย-เปล้า หรอก แทก-วัด เท่า ประเหียล-
ประเหลล-ประหนึ่ง

นับแต่จากน้องมา ได้เห็นหญิงอื่นพอให้ประทังชีวิตรอดอยู่ได้ ถึงแม้จะงาม แต่ก็
เป็นด้วยมีเสื้อผ้าช่วยประดับดอก ถ้าจะเทียบกันตัวต่อตัวกับน้องจะเทียบได้หรือ

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๕

ผกาเพลิงพุ่งแจ้ง	สทถการ
ศรีเตียรเทศทั้งทวยหาร	ใหม่หื้อ
ครนครันแบ่งบัวบาน	โบนิโครธ พริงเอ๋
มิใช่บุญน้องน้อ	มิได้ดลดู

(ฉบับหอสมุดฯ)

ปกกาเพลิงพุ่งแจ้ง	โชตการ
ละลิตเทศทั้งทวยหาร	ไม้หื้อ
ครนครันแบ่งบัวบาน	นิโลก ครั่งเออย
หมีใช่บุญน้องน้อ	มิได้ดลดู

ผกาเพลิง-ดอกไม้ไฟ โชตการ-สว่าง ศรี-ต้นโพธิ์ ละลิตเทศ-เป็น สลิตเทศ-ดอกขจร
ก็มี ทวยหาร-ทำยห่าน ดอกมหาหงส์ หื้อ-ด้วย เช่น ปากฮ่อ-พูดด้วย ครนครัน-เสียงดังลั่น ร. เป็น
ตะวัน นิโครธ-ไทร ดล-ถึง

ดอกไม้ไฟพุ่งขึ้นสว่างเป็นดอกขจร ดอกมหาหงส์ บัวบาน และใบไทร พริงพร้อม
มิใช่บุญของน้องจึงมิได้มาเห็น

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๖๖

เพียะเพียะเพลิงพ่องขึ้น	สูงสุด ส่องเอ๋
ใสส่องเสียนงนุช	นาฏหน้อ
บ่มาเสพสนุก	ยามม่วน สันนี
ปุ่นซีพวางแล้วหย้อ	หย่ามน้องฤาสถิต

(ฉบับหอสมุดฯ)

เพียเพลิงพ่องขึ้น	สูงสุด สว่างแฮ
ใสส่องเสียนงนุช	นาฏหน้อ
บ่มาเสพสหยุด	ยามม่วน สันนี
ปุ่นซีพวางแล้วหย้อ	ยามน้องรสดล

เพียะเพียะ-เสียงไฟไหม้ จ. ว่าเป็น พะเยีย-พวงดอกไม้ เพลิง-ดอกไม้ไฟ ส่อง-ส่อง เสียนในที่นี้แปลว่า เสียตาย หรือเสียท่า สห-ร่วมกัน ห. ว่าเป็น สมหยุด-ถ้า ชุช-คู่ ม่วน-สนุก สันนี-ฉันนี่-เช่นนี้ ปุ่น-น่าจะ ลาง-(ดูบทที่ ๖๑) หย้อ-ย่อ คุณวิจิตร ยอดสุวรรณ แปลว่า ชม คุณโสม พัตรสันดร แปลว่า ย้อนคืน หย่าม- คุณวิจิตร แปลว่า ติดใจ คุณโสม แปลว่า เคยตัว อยากอีก คือ ย่ามใจ นั่นเอง รสดล-ห. ว่าเป็น รสอร ดล-ถึง

เสียงดังเพียะๆ ไฟพ่องขึ้นสูงสุดส่องสว่าง เสียทำที่น้องไม่มาร่วมอยู่กับพียามสนุก เช่นนี้ (บาทสุดท้ายแปลไม่ได้)

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๗

นบพระถึงไกล่รุ่ง	วิภาดา
นินั่งบไสยา	ต่อแจ้
ทำบุญแม่นมหา	ปางใหญ่ ครานี
ก็เพื่อน้องสร้าง	เสกสร้างอติเร

(ฉบับหอสมุดฯ)

นบพระถึงรุ่งไกล่	วิภาดา
นินั่งบไสยา	ต่อแจ้
ทำบุญแม่นมหา	ปรางค์ใหญ่ ครานี
ก็เพื่อน้องสร้าง	เสร็จสร้างอติเร

ถึง-ถึง วิภาดา-เข้าตรู นินั่ง-สำนวนกลอนทางเชียงใหม่ คงแปลว่า นั่ง หรือนั่งอยู่
ไสยา-หลับ ต่อแจ้-จนสว่าง แม่น-ถูก ตรง ปาง-ครั้ง สร้าง-ตั้งใจ อติเร-ตัดมาจากอติเร-
ใหญ่ยิ่ง

ไหว้พระจนถึงเวลาไกล่เข้าตรู นั่งอยู่ไม่ยอมนอนจนสว่าง ทำบุญกุศลครั้งใหญ่นี้ก็
เพราะน้อง พี่ตั้งใจสร้างบุญพิเศษยิ่งใหญ่

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๘

บุญณมีเมียนมือขอบ	จักลา แลแม่
โอรุณอรุณปณิธา	สังข์ข้า
ทักษิณทังธารา	เป็นฝั่ง ครานี
นางนาฏรองรับน้ำ	นอบนัวโมทนา

(ฉบับหอสมุดฯ)

บุญณมีแม่นมือขอบ	จักลา แลแม่
โอรุณอรุณปณิธา	สังข์ข้า
ทักษิณหลังธารา	เป็นฝั่ง ครานี
นางนาฏรองรับน้ำ	นอบนัวโมทนา

บุญณมี-วันเพ็ญ เมียน-หมด แม่น-ตรงกับ มือ-วัน (อีสาน) อรุณ-ทะนุบำรุง ปณิธา-
ปณิธาน-ตั้งความปรารถนา ทักษิณ-ทักษิณา-ทาน เพื่อผลอันเจริญ ทั้ง-ล. เป็น ถึง ฝั่ง-บางฉบับ
เป็น ฝั่ง-ริบ โมทนา-การ บันเทิงใจ การพลอยยินดี

สิ้นวันเพ็ญแล้วควรที่จะลากลับ ขอตั้งความปรารถนาอีกครั้งหนึ่ง มอบบุญให้น้อง
ทำทานและกรวดน้ำเป็นหลักเป็นฐานครั้งนี้ นางสนมรองรับน้ำที่กรวดนี้ (หรือจะหมายถึง
แม่ธรณี) และพนมมือพลอยยินดีด้วย

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๖๙

ลาพระชินธาดูเจ้า	ชินอัฐิ
ถวายคิลลาเพี้ยญชนั้ภัตร	หว่านไหว้
บัจจจักรพรรดิ	พันเทือ ทีเอ
บัตเดี่ยวขอหื้อได้	แต่น้องวิวาร์

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาพระชินธาดูเจ้า	จอมอัฐิ
ถวายคิลลาเพี้ยญชนั้ภัตร	หว่านไหว้
ประจจจอดจักรวัติ	ผลเผือ ทิพเอย
บัตเดี่ยวขอหื้อให้	แห่งน้องวิวาวา

ชิน-ผู้ชนะ หมายถึง พระพุทธเจ้า ชินธาดู-พระเจดีย์ อัฐิ-กระดูก คิลลา-ลาวใช้คู่กับหมาก
เมียง คงตัดมาจาก คิลานบัจจชัย-ของสำหรับผู้ป่วยคือ ยาแก้โรค หมากพลู บุหรี่ เพี้ยญชนั้-
พญัญชนะ กับข้าว ภัตร-อาหาร หว่านไหว้-ไหว้ ประจจ-น. ว่าเป็น บัจจ จอด-ถึง พันเทือ-พันครั้ง
บัตเดี่ยว-ประเดี่ยว หื้อ-ให้

ลาพระธาดูซึ่งบรรจ้อัฐิพระพุทธเจ้า ถวายหมาก พลู บุหรี่ อาหาร แล้วสักการะ
ไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ (ดู ไตรภูมิพระร่วง) หวังผลให้ได้แต่งงานกับน้องประเดี่ยวนี

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๗๐

ลาพระวรวงษ์ไชย	ชินองค์
เป็นปิ่นบุรีขง	เขตกว้าง
บคิตกริ่งประสงค์	สังอิน ไตเอ๋
สักชาติอย่ารู้ร้าง	จากเจ้าสุตสินเन्ह

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาพระชินเชษฐสร้อย	ชินวงศ์
เป็นปิ่นบุรีขง	เขตกว้าง
บคิตกริ่งประสงค์	สัตว์อิน ไตเลย
สักชาติอย่าเร้นร้าง	ร่วมชู้นิพานเดียว

ฉบับหอสมุดฯ บทที่ ๑๗๐ และ ๑๗๑ สืบที่กัน

วรวงษ์-ชินเชษฐ-พระพุทเจ้า ขงเขต-อาณาเขต (ดูบทที่ ๘) กริ่ง-แคลงใจ สัง-อะไร
สักชาติ-แม่แต่ชาติเดียว สินเन्ह-เส่นหา

ลาพระพุทธรูปอันยอดเยี่ยมของนครและอาณาเขตกว้างไกล ไม่ปรารถนาจะได้
สิ่งใด ขอเพียงอย่าให้พลัดพรากจากนางสักชาติเดียว ให้ได้ร่วมกับน้องและนิพาน
พร้อมกัน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗๑

ลาพระวรเชษฐช้อย	ชินธาด์
เทียนทีปทั้งมาลา	หว่านไหว้
บัจจจอดพันตา	ทิพเท่า อวรเอ
ก็ไซ้จงจักไซ้	บาทเบื้องบูรเพ

(ฉบับหอสมุดฯ)

ลาพระวรเชษฐช้อย	ชินธาด์
เทียนทีปทั้งมาลา	หว่านไหว้
ประจจจอดพันตา	ทิพเท่า อวรเอย
ก็เท่าจงจักไซ้	บาทเบื้องบูรเพ

ชินธาด์-พระเจดีย์ ทีป-ประทีป หว่านไหว้-ไหว้ ประจจ-ห. เป็น บัจจ จอด-ถึง พัน
ตา-พระอินทร์ เท่า-เพียงแต่ จง-ตั้งใจ บาท-ห. และ ร. ว่าเป็น บาป

ลาพระธาตุพระพุทธรเจ้า ถวายเทียน ประทีป และดอกไม้สักการะ ไม่ปรารถนา
อินทสมบัติเพียงแต่ปรารถนาน้ำอง ตั้งใจจะใช้บาปที่ทำมาแต่ครั้งก่อน (จารึกหลัก ๔ สุขโขทัย
ว่า ไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติอินทสมบัติ)

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗๒

บรมเมมายแม่ม้าง	ภาวดี
ขงเขตไพโรสิมพลี	แม่ม้าง
เบงจาเกศโมพี	สุดแ่วน วางเอ๋
อันพีบ่เร้นล่าง	กลิ่นแก้ววนิดา

(ฉบับหอสมุดฯ)

บรมเมมายแม่ม้าง	ภาวดี
ขงเขตไพโรสิมพลี	แม่ม้าง
เบงจางค์เกศโมภี	สุดแ่วน วางเอย
อันพีบ่เร้นล่าง	กลิ่นแก้ววนิดา

บรมเม-เป็น บรมเมล บอระเมีย ก็มี เป็นชื่อตัวพระคู่กับนางภาวดี แต่ยังไม่พบว่ามาจากเรื่องใด มาย-คล้าย ถอน แม่ม้าง-เร็ดร้าง เบงจา-เบญจางคประดิษฐ์ (ดูคำอธิบายบทที่ ๑๐) แ่วน-กระจก แต่ใช้คู่กับ วัชษณั์ แปลว่า ทรวงอก บ่อย ๆ ล้าง -ในที่นี้คือ ร้าง

บรมเมพรากจากนางภาวดี ในบริเวณป่าจิวเร็ดร้างกัน ถวายเบญจางคประดิษฐ์ ทั้ง ตีระชะ ผม และทรวงอก เพื่อที่พี่จะได้ไม่ร้างจากนาง

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗๓

ขุนเขานิราศแก้ว	กุมภการ
ไตรชาติเจียนยุวมาลัย	แม่ไว้
ยังลุ่มบาดาล	พลีราช วันนั้น
สามิลแก้วไกล	ชาตินี้ลุนยัง

(ฉบับหอสมุดฯ)

ขุนเทนิราศแก้ว	กุมการ
ไตรชาติเจียนยุวมาลัย	แม่ไว้
ยังลุ่มบาดาล	พลีราช วันนา
สามิลแก้วไกล	ชาตินี้ลุนยัง

ขุนเขา ขุนเท-เป็นชื่อตัวพระในชาดก ห. ว่าเป็น ขุนเขา ร. ว่าเป็น ขุนเทิน กุมภการ-กุมการ-เป็นชื่อตัวนางจากชาดก ไตรชาติ-สี่บชาติ เจียน-จาก ยุวมาลัย-เยาวมาลัย ล-ถึง ลุ่ม-ล่าง สา-หาก ลุน-หลัง เช่นศิลาจารึกสุโขทัยใช้ ภายหลังลุนปุนหลัง

ขุนเขานิราศร้างนางกุมภการ จากนางไปถึงสามชาติยังได้พบที่เมืองบาดาล ซึ่งอยู่เบื้องล่าง แม้หากไม่บรรลุผลสำเร็จ อยุ่ไกลกับน้องชาตินี้ก็ยังมีหวังในอนาคตอยู่

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๗๔

กักรีนิราศร้าง	รถเสน
หวานหวานในดินเดน	ด่านน้ำ
นางยักษ์ผูกพันเวร	มรโมต วันนั้น
อันพีฬัดน่องข้า	เร้งร้ายระเหเรน

(ฉบับหอสมุดฯ)

กักรินิราศร้าง	รถเสน
วานหวานในดินเดน	ด่านน้ำ
นางยักษ์ผูกพันเวร	มวนโมธู วันนา
อันพีฬัดน่องข้า	เร้งร้อนระเหเรน

กักรีนิ-นางเมรี รถเสน-พระรถ เเดน-ใช้คู่กับ ดิน เป็น ดินเดน และคู่กับแดน เป็น แดนเดน
ก็มี ดินเดน-โทขาว แปลว่า เขตแดน โมต-มอด ตาย (ดูบทที่ ๑๓๗) วันนา-ห. ว่า เป็น วันนั้น
ระเหเรน-ระแหน-ชัดเซไป

นางเมรีพลัดพรากจากพระรถ (บาทสองไม่ทราบว่าจะแปลว่าอย่างไร หรือจะเกี่ยวกับพระรถ
หวานของวิเศษให้เกิดเป็นภูเขาก็ดขวางการติดตามของนางเมรี) นางยักษ์จองเวรแล้วตายไปใน
วันนั้น ที่พีฬัดจากน่องยี่งทุกข์ร้อนชัดเซไป

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๗๕

สัมฤทธิ์โยคสร้อย	สุธนู กิติ
สมุทรโฆษร้างพินทุ	แม่ม้าง
ขุนบาจากเจียนอุ	ชาราช กิติเอ๋
อกพีแวนเร้นร้าง	กว่าเบื่องบูรเพ

(ฉบับหอสมุดฯ)

ปะภาพิโยคสร้อย	สุทธนู กิติ
สมุทรโฆษร้างพินทุ	แม่ม้าง
ขุนบาจากเจียนอุ	ชาราช
อกพีแวนร้อนร้าง	กว่าเบื่องบูรเพ

ในปัญญาสาขาคามีเรื่องพระโพธิสัตว์ต้องพรากจากคู่อยู่หลายเรื่อง เช่น พระสุธนู กับ จิรัปภา หรือ จิระประภา สมุทรโฆษกับพินธุมติ ปาจิตตกับอรพิมพ์ แต่ในทวาทศมาสทำไม่กลายเป็นอรพินธุไปก็ไม่ทราบ ขุนบากกับอุชาราช จะตรงกับอนิรุทธ์กับนางอุษาหรือไม่ก็ไม่ทราบ

ว่าง-ห. เป็น ร้าง แม่ม้าง-พลัดพราก เจียน-จาก แวน-มาก (ดูคำอธิบายบทที่ ๙๙) บูรเพ-บูรพา ก่อน

นางจิระประภาพลัดพรากจากพระสุธนูกิติ หรือสมุทรโฆษพลัดพรากจากนางพินธุมติ หรือขุนบาจากนางอุษาไปกิติ อกพีซึ่งพรากน้องไปทุกซักร้อนยิ่งกว่าคู่ทั้งหลายแต่ปางก่อน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๗๖

กุศราชนิราศร้าง	ภาวดี
ยังลาภลุนงศรี	ร่วมห้อง
สาอินทร์มิปราณี	ยังยาก ครานัน
จักแม้งรามรสน้อง	นาฏไว้ทุเรeram

(ฉบับหอสมุดฯ)

กุศรานิราศร้าง	ภาวดี กิติ
ยังลาภลุนงศรี	ร่วมห้อง
สาอินบปราณี	ยังยาก ครานา
จักแม้งรามรสน้อง	นาฏให้ทุเรราง

กุศสราซกับประภาวดีเป็นเรื่องในนิบาตชาดก ใจความว่าพระกุศสราซรูปร่างซ้เหร่จนพร
มเสียหนีไป พระอินทร์ลงมาช่วยจึงกลับมาอยู่ด้วยกัน

สา-ถ้าหาก แม้ง-พราก ราม-ร้าง (ดูคำอธิบายบทที่ ๒) ทุเร-ไกล

กุศสราซพลัดพรากจากนางประภาวดี ก็ยังมีลาภได้สำเร็จกลับมาอยู่ร่วมห้องกับ
นาง ถ้าหากพระอินทร์ไม่ปราณี (พี่) ก็ยังจะยาก จะพลัดพรากจากน้องไปห่างไกลกัน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๗๗

รามาทิราชร้าง	รสสิตา เดียวแม่
พระก็เอานางพะงา	แม่ฝ้าย
ยังลูสำหรับบุตรา	ดูเจต เดียวแม่
เลิกสวนยังได้ส้าย	เพื่อผู้หนุมาน

(ฉบับหอสมุดฯ)

รามานิราศร้าง	สิตา เดียวแม่
พระก็เอานางพงา	แผ่นฝ้าย
ยังรู้สำหรับบุตรา	ดูเจต เดียวเออย
เลิกสวนยังได้ส้าย	เพื่อผู้หนุมาน

พระ-ส. ว่า พราม หมายถึง ทศกัณฐ์แปลงเป็นพราหมณ์ นางพะงา- นางงาม ฝ้าย-ไป
 ยังรู้-ห. ว่าเป็น ยังสู สำ-บุญ-สมบุญ ตรา-ร. ว่าเป็นบาฏ-ตรู ออกเสียง ตร เป็น ถ แบบพ่ายพ
 เลิก-ศึก ส้าย-ไ้ หรือตรงกับภาษาอีสานว่า ส้าย แปลว่า ชำระให้สิ้น เช่น ส้ายศึก เพื่อ-เพราะ

พระรามพลัดพรากจากนางสิตา ทศกัณฐ์ก็พานางสิตาท่องเที่ยวไป ยังบรรลุผล
 เต็มที่สมตั้งใจ สวนศึกก็ได้อาศัยหนุมานชำระให้สิ้นไป

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๗๘

จากเจียนเนื้อเกลี้ยงกลิ้ง	องค์ออน
องค์อ่อนรามรสสมร	พรากขวัญ
พรากขวัญเด็ดแดมร	อกม่อน เมมาเอ๋
อกม่อนเมมาบั้น	บั้นบัวในทรง

(ฉบับหอสมุดฯ)

จากเจียนเนื้อเกลี้ยงกลิ้ง	องค์อร
องค์อรสมสมรนอน	พรากขวัญ
พรากขวัญเด็ดแดดอน	อกม่อน มรแฮ
อกม่อนมรบาบั้น	บั้นบัวในทรง

โคลงบทนี้เป็นกลบทชื่อว่า เก็บบาท นำสองคำท้ายวรรคแต่ละบรรทัดไปเป็นสองคำต้นของบรรทัดถัดไป

เจียน-จาก อ่อน-หมายถึง ตัวนาง ราม-ร้าง (ดูคำอธิบายบทที่ ๒) เด็ด-เด็ดร้อน
มร-ตาย ม่อน-จัน เมมา (รัก)-หลงรัก บาท-พี่ ชายหนุ่ม ในที่นี้น่าจะเป็น บัว มากกว่า

จากนางซึ่งมีเนื้อเกลี้ยงเกลากลิ่นหอม ต้องพรากจากครสนางมาเหมือนขวัญถูกพราก
ไป ขวัญพรากไปเด็ดร้อนทำให้หัวอกมัวเมมา หัวอกมัวเมมาเป็นบัวอยู่ภายใน

(ฉบับเขียนใหม่)

๑๗๙

พระเมรุนายเนื้อครอบ	เรียมทุกข์
เหมือนเมื่อทำกิตติคุณ	ชวดซ้าย
เจ็ดเขาคันแลงลูก	แด่เดือด ต่างเอ่
ถมออาสน์อินทร์คล้องคล้าย	คอบเข้าฤถนอม

(ฉบับหอสมุดฯ)

พระเม้านอระเน็งคอบ	เรียมทุกข์ เทือนี
เหมือนเมื่อทำกิตติคุณ	ชวดซ้าย
เจดเขาคระแลงลูก	แด่เดือด ต่างเออย
ถมออาสน์คล้ายคล้า	คอบเข้าฤถนอม

พระเมรุ-เขาพระสุเมรุ นาย-น้อมลง สมุทรโฆษ ใช้ “คิดคิ้วค่านวณนวย คือธนูอันก่งยง” และ “นวยยอดทอดกึ่ง” มหาชาติคำหลวงใช้ “อันว่าไม่มีผลค่าค้อมก็น้อมนวยทวยทอดมาเอง” ตรงกับ โลกนิติ “ไม้ค้อม-ลูกน้อม นวยงาม” เนิง-เอน ตกห้องข้าง (ดูคำอธิบายบทที่ ๓๗) คำว่าเนืองๆ เทือนี-เทือนี-ครั้งนี้ กิตติคุณ-กฤตยัค-ยุคทอง ชวดซ้าย-ตรงกับ ชวดซ้าย (อีสาน) ชวด-เอียงไป ซ้าย-เอน ใ้ คันแลง-กระแลง-เอียง โคลง ห. เป็น กระแลง เดือดต่าง-เดือดร้อน แทน ถมอ-หิน อาสน์คล้ายคล้า-ห. ว่าเป็น อาตอินคล้ายคล้า คอบ-ครอบ เพราะ ฤ-ตวงมา

ที่แรกข้าพเจ้าเข้าใจว่า ความทุกข์ของผู้แต่งเหมือนเขาพระสุเมรุมาทับเช่นเดียวกับพระนารายณ์ตอนอวตารมาเป็นเต่า (กัจจปาวตาร) ในกฤตยัค ภูเขาเจ็ดเทือกอันอยู่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ เช่น อสิณธร ยุคนธร ฯลฯ พวกนี้เดือดร้อนแทน (ที่รู้สึกเหมือนที่นั่งพระอินทร์มาทับอยู่บนหน้าอก) แต่เมื่อข้าพเจ้าเปิดดูเรื่องนารายณ์สิบปางแล้วความยังไม่ตรงด้นัก คือภูเขาที่ใช้กวนน้ำทิพย์ชื่อภูเขามันทร ซึ่งอยู่ใกล้เขาพระสุเมรุ แต่เรื่องปางนี้สืบสนกับปางมัตสยาวตาร ซึ่งเกี่ยวข้องกับเขาพระสุเมรุอยู่ ผู้แต่งอาจจะเทียบกับปางนี้ อย่างที่ข้าพเจ้านึกสันนิษฐานไว้ในตอนแรกก็เป็นได้

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๘๐

คราวครานถึงถาบห้อง	หริภุญช์
หริรำสองอาตุร	นิตราสร้าง
ปุนขะสคปานแปงทูล	ทิพอาช ญาเอ๋
ถวายแด่นุชน้องอ้าง	อ่านเหล้นหายจงน

(ฉบับหอสมุดฯ)

คราวครานถึงถาบห้อง	หริภุญ ชัยเฮย
หริรำสองอาตุล	ราสร้าง
ปุนกษัตริย์ปานเปลาทูน	ทิพอา ชาเอย
ถวายแก่นุชน้องอ้าง	อ่านเหล้นหายจงน

ร. ว่าเป็นบทที่ ๑๗๗ ส่วนบทที่ ๑๗๘-๑๘๑ ไม่มีที่ฉบับเชียงใหม่ และฉบับหอสมุดฯ

คราน-เคลื่อนไป ถึงถาบ-ถึงตราบ ถึงด้าน หริภุญช์-หริภุญชัย-ลำพูน หริรำ-ห. เป็น หริรำ ปุน-นำ ขะสค-กำสรด ปานแปง-สร้าง ทำ (ดูคำอธิบายบทที่ ๑) ปานเปลา-ห. เป็น เปลาปลาน ทิพ-ชื่อนางศรีทิพ อาชญา-ในที่นี้แสดงความเป็นเจ้านาย จงน-ใช้คู่กับ จงาย แปลว่า ไกล

คราวเดินทางไปถึงเมืองลำพูน รำพันถึงสองคนทุกข์ร้อนเพราะพลัดพรากจากกัน นำเศรำโศก แต่งชั้นทูลถวายนางศรีทิพผู้ทรงอาชญา ถวายเพื่อให้น้องอ่านเล่น หายความรู้สึกที่ไกลกัน

(ฉบับเชียงใหม่)

๑๘๑

คราวครานริร่ำเม้น	เมินนาน
หริฎุญชัยถิ่นฐาน	ธาตุตั้ง
ร้อยแปดสิบเป็นประมาณ	บทธาท มีเอ
เป็นตำนานเรื้อรัง	แต่งตั้งปุ่นสงวน (จบแล้วแล)

(ฉบับหอสมุดฯ)

มรรคาเพรงพรากเหม้น	เมินนาน	เน่งแฮ
หริฎุญชัยเชฐสถาน	ธาตุตั้ง	
ร้อยเจ็ดสิบแปดประมาณ	บทธาท	มีเอย
เป็นตำนานเรื้อรัง	แต่งตั้ง	เป็นสาร

ร. ว่าเป็นบทที่ ๑๘๒

คราน-เคลื่อนไป เพรง-ก่อน เม้น-เหม้น-เมิน-นาน ปุ่น-น่า

การร่ำพันถึงเวลาที่เดินทางไปนานแสนนานมาแล้ว สูเมืองลำพูนซึ่งเป็นที่ตั้งของ
พระเจดีย์มีประมาณ ๑๘๐ บท เป็นตำนานเก่าแก่น่าที่จะรักษาไว้

(ฉบับหอสมุดฯ)

(ก)

เปลี่ยนแปลงร่างรื้อยาก	โคลงลาว น้แฮ
พจนพากย์แมกกลฉาว	ช่างได้
คำปริตริตรองสาว	สิบเขียง ดูเออย
จัดพอจุแรงให้	บาทเบื้องคุณเฉลิม

แมก - แปลก แมกกล-ห. เป็น แมกกัน ร. เป็น แมกกับ

ต้นฉบับที่อยู่กับพระยาราชสัมภารากรหมายเหตุไว้ว่า บทนี้เห็นจะเป็นฝีปากท่านหลวงบรม เป็นเจ้าของฉบับอยู่ในกรมมหาดไทย ฝ่ายกรมพระราชวังบวร

ผู้คัดต้นฉบับทางเหนือปรากฏชื่ออยู่ดังนี้ ฉบับหนึ่ง อภิขัย อีกฉบับหนึ่ง สุรินทร์

(ข)

อา	สอรเรียมม่อนตั้ง	เขียนขัด
ภิ	โรธเดิมตามทัด	ย่าเค้า
ชัย	ชนะหากเป็นสัจ	ขอมุ่ง มุ่งเอ๋
เขียน	ซีดล่ายก้อมเศร้า	ไปสู่สนามเคย

อาสอร-อาสุร-เอ็นดู สงสาร ม่อน- ฉั่น ขัด-ขัดเกล้า ภิโรธ-พิโรธ ทัด-ตัด-ตรงกัน
ย่าเค้า-ต้นฉบับเดิม ลายก้อม-ลายกรอม-ลายขอม-ลายมือ เศร้า- ในที่นี้หมายความว่า เลว
สนาน-ชำนาญ

นำสงสารที่พีเริ่มขัดเกล้าโคลง โมโหที่พยายามให้ตรงกับของเดิมตามต้นฉบับเดิม
ขอตั้งสัตยาธิษฐานขอให้มิชัยชนะ ลายมือที่เขียนเลวมาก เพราะไม่ค่อยชำนาญ ไม่คุ้นเคย
กับการเขียน

(ค)

สุรินทร์เขียนขีดด้วย	อัตรา
ยังคำวครวมัคคา	เจตจอัน
หริภุญชัยเขตลานนา	ไทยเทศ เราเอ๋
คำช่อนชอนลีช่อน	เลียบเห็นพิจารณา

คำว - คำร้อยกรองชนิดหนึ่ง ภาษาไทยขาว แปลว่า ความคิดคำนึง

สุรินทร์เขียนคำวนี้ด้วยตนเอง แจ้งทางเดินไปยังหริภุญชัยเขตล้านนานถิ่นไทยเรา
คำช่อนคมชอกชอน หลบลิ้ ชับช่อน จงพิจารณาดูให้รอบ ๆ เกิด

เจ้าของโคลงบท (ค) คัดไว้ในปี จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑) ปีเบิกเส็ด ขึ้นสิบค่ำ ยามกองงาย
คือ กลองเช้า

หมายเหตุท้ายเรื่อง

เวียงกุมกามและแม่น้ำปิง

เวียงกุมกามสร้างขึ้นในสมัยพญามังราย (พงศาวดารโยนกเรียกผิดเป็น มังราย) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเชียงใหม่ ราวสิโลเมตรที่ ๔-๕ ตามทางไปลำพูน มีวัดซึ่งปรากฏอยู่ในพงศาวดารโยนก ๒ วัด คือ วัดกู่คำ (เจดีย์เหลี่ยม) และวัดการโถม (วัดช้างค้ำ) ท่านมหานรินทร์ได้อธิบายว่าวัดการโถมสร้างด้วยนายช่าง (การ) ชื่อโถม แต่พงศาวดารโยนกอ่านผิดเป็นกาดโถมไป ปัจจุบันนี้เรียกว่าตำบลหนองหอย ตัวเมืองรกร้างไปจนเกือบไม่มีผู้รู้ว่าเคยเป็นเวียงกุมกามาแต่ก่อน ส่วนวัดเจดีย์เหลี่ยมซึ่งกล่าวไว้ในคำปรารภแล้วนั้น คุณธนิต อยู่โพธิ์ มีความเห็นว่าสร้างเป็นกุฏิไว้กระดุกมเหสีพญามังราย และเมื่อข้าพเจ้าได้ไปชมกุฏิที่วัดจามเทวี ซึ่งบรรจุกระดูกพระนางจามเทวี แล้วก็เห็นได้ว่า กุฏิเจดีย์เหลี่ยมถ่ายแบบไปจากกุฏิจามเทวีนี้เอง

เดิมกระแสน้ำพัดอ้อมเวียงกุมกามไป รวมตัวเมืองไว้ฟากเดียวกับเชียงใหม่ ดังปรากฏในพงศาวดารโยนกหลายตอนว่าแม่น้ำปิงผ่านไปทางทิศตะวันออกและพญามังรายขุดคูจากตำบลรั้วหน้า ชักปีกกากันเมืองเชียงใหม่และกุมกาม (สันนิษฐานว่าเป็นแนวคูเวียงชั้นที่สองปัจจุบันนี้) ส่วนด้านตะวันออกอาศัยลำน้ำปิงกันทั้งเมืองเชียงใหม่และกุมกาม เดียวนี้แม่น้ำปิงเปลี่ยนทางเดินไปหลายกิโลเมตรจึงตัดเวียงกุมกามไปอยู่ฟากตะวันออก เหลือแต่เชียงใหม่อยู่ทางฟากตะวันตก ไปตรวจสอบสถานที่เวียงกุมกามยังเห็นแนวลำน้ำบางตอนและมีกรวดทรายทั่วไปหมด

ประตูเมืองชั้นที่สอง

เพื่อสอบถามนิราศนี้แต่งขึ้นในสมัยไหนแน่ ข้าพเจ้าพยายามสอบค้นว่ากำแพงเมืองชั้นที่สองสร้างขึ้นสมัยใด ท่านมหานรินทร์กรุณาแจ้งว่า เคยพบว่าสร้างในสมัยบุเรงนองมาตีเชียงใหม่ ส่วนคุณครู ชุ่ม ณ บางช้าง อธิบายว่าครั้งโกษาปานไปตีเชียงใหม่ สอบดูตรงกับพงศาวดารพระราชหัตถเลขา ท่านหม่อธิบายว่าสร้างสมัยพระภูกามมาทำลายศรีเมืองเชียงใหม่สมัยพระเจ้าติโลกราช สร้างเป็น-

รูปราหูอมจันทร์ เพื่อข่มซาตาดำเมือง สรุปลแล้วเป็นอันสิ้นปัญญาค้นคว้า แต่อย่างไรก็ดี การที่พญามังรายขุดคูจากตำบลรั้วหน้างนั้น เป็นอันเชื่อได้ว่ามีแนวป้องกันเป็นชั้นที่สองอยู่แล้ว และคงมีประตูเมืองที่นั่นด้วย ส่วนคำว่ารัฐราชซึ่งเป็นผู้สร้างประตูนั้น คุณธนิต อยู่โพธิ์ ได้สันนิษฐานว่า คงเป็นพระเจ้าอนุรุทธกษัตริย์พม่าผู้มาปราบเมืองเชียงใหม่ คนโบราณมักชอบเหมาเอาว่าพระเจ้าอนุรุทธไปเที่ยวสร้างสถานที่ต่างๆ

โอรสราชกุมิ

ในสมัยพระพุทธสิหิงค์อยู่เมืองเชียงใหม่ นั้น ไม่มีปี่จลุตที่อาจจะมีโอรสพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดไปไหว้พระธาตุได้ แต่เมื่อตอนอื่นบ่งให้เป็นปี พ.ศ. ๒๐๖๐ เช่นนี้ จึงพยายามสืบค้นดูได้ความว่าสมัยนั้นพระเมืองแก้วชื่อเดิม รัตราช ขึ้นเสวยราชย์ตั้งแต่อายุ ๑๔ ปี พระราชมารดาจึงต้องครองราชสมบัติด้วยเป็นสองพระองค์ ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า พ.ศ. ๒๐๔๓ "สมเด็จพระพิตรมหาราชเจ้า เจ้าเมืองพินธุเชียงใหม่และพระราชมารดาเทวีเจ้ามีศรัทธา.. ฯลฯ... ศรีสุพรรณารามเป็นวัดสมเด็จมหาราชเจ้า เจ้าแผ่นดินสองพระองค์แล" เช่นนี้ จึงพออนุมานได้ว่า โอรสราชกุมิหมายถึงกษัตริย์องค์ที่เป็นโอรส ธิดาธิเบศร์แก้วกัลยา หมายถึง พระราชมารดา

ประเสริฐ ณ นคร

คำอธิบายประกอบของ นายวิจิตร ยอดสุวรรณ

ก้นโหลงของทางเหนือ มีตัวอย่างที่พอจะยกมาดังนี้

ก้นโหลงเล็ก (โคลงสอง) จากร่ายพญาพรหมโหวหาร

อกพุทโธโรธรรม	พรหมมอยดำพอร้าง
ได้แก่ไล่แจอกจ้าง	กองไว้ตีนอนห่าง ๆ

ก้นโหลงเล็ก (โคลงสาม) จากสุภาสิตโบราณ

สะบันงายมจีไหว	ใบห้อย
ปัญญาข้านี้มี	บ้าน้อย
ติบามีผ้าด้อย	นุ่งบ่าตายหน้าฯ

ก้นโหลงใหญ่ (โคลงสี่สุภาพ) เช่นเรื่องนิราศหริภุญชัย

ก้นโหลงใหญ่ (โคลงสี่ด้นโบราณ)

สะบันงายมจีไหว	ใบหิ้น
ก้นนายบ่เอาคน	เที่ยวดิน
หื้อเอาพระยาอินทร์	เจ้าฟ้า
หื้อน้องแปลงกวยหาบ	เอาถ้ำ ๆ

ก้นโหลงใหญ่ (โคลงสี่ด้นคตธรรม)

สถาบันงายมหลามาปาย	ไบหลู้
ก้นว่าเจ้าหมั้นเพียร	เรียนไป
ก็จักรหายสงสัย	สองรู้
ขออย่าได้ขาดคู่	ดักอยู่ บ่ตายเนนอ

ก้นโหลงใหญ่ (โคลงสี่สุภาพ) จากโคลงพระลอสอนโลก

ราชลือโลกท้าว	จอมผยา
สั่งสอนในโลกา	โลกนี้
ไมใคร่แถมปัญญา	ฟังเลียบ ดูแล
เป็นดังไม้ไต้ซี่	สองไว้เทียมใจ

สิงห์ พระพุทธสิงห์ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

วัดพระสิงห์ ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร เดิมชื่อวัดลีเชียงสร้างเมื่อประมาณ ๗๐๐ ปีมาแล้ว พระเจ้าผายู ผู้ครองนครเชียงใหม่สร้างขึ้น ต่อมาในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา เจ้ามหาพรหมได้อัญเชิญพระพุทธสิงห์มาจากเจ้าเมืองกำแพงเพชร เพื่อถวายเจ้าแสนเมืองมา พอถึงวัดลีเชียงมีเหตุให้ต้องอัญเชิญประดิษฐานเสียที่วัดลีเชียงนี้ จึงได้ชื่อเรียกวัดว่า วัดลีเชียงพระ ต่อมาเรียกวัดพระสิงห์ กระทั่งถึง พ.ศ. ๒๓๑๕ พระเจ้ากาวิละจึงได้บูรณะปฏิสังขรณ์

พระพุทธสิงห์ที่ประดิษฐานที่วัดนี้เป็น ๑ ใน ๓ ของพระพุทธสิงห์ในเมืองไทย เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร (คือเอาแข้งไขว่กันไว้บนตัก) พระหัตถ์เป็นท่ามารวิชัย (คือหงายพระหัตถ์ซ้ายไว้บนตัก คำว่าพระหัตถ์ขวาพักไว้ที่เข่า ปลายพระหัตถ์ชี้ลงข้างล่างอ้างธรณีเป็นพยาน) พระองค์อวบอ้วน พระอุระนูน ชายสังฆาฏีสั้นขาดอยู่เหนือถัน นิ้วพระหัตถ์ทั้งสิ้นไม่เสมอกัน วงพระพักตร์สั้นกลม ขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระหนุเป็นปม เส้นพระศกใหญ่ ไม่มีไรพระศกเป็นขอบ ตอนต่อกับวงพระพักตร์ พระเมาลีเป็นต่อมคล้ายดอกบัวตูม ฐานเป็นบัวหงาย มีกสิปน้อยแซมตอนข้างบนและมีเกสร เป็นลักษณะของพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นเก่า

นอกจากพระพุทธรูปองค์แล้ว วัดพระสิงห์ยังมีพระพุทธรูปสำคัญอีกองค์หนึ่ง คือพระเจ้าทองทิพย์ ซึ่งเป็นพระปฏิมากรฝีมือช่างเชียงแสนสมัยต้น สร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช เมื่อวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๐๒๐ อันเป็นปีที่พระองค์ทรงให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ซึ่งนับเป็นครั้งที่ ๘ ของโลก พระเจ้าทองทิพย์นี้องค์พระหล่อด้วยทองแดง เจือด้วยทองคำและนาก สุกปลั่งสวยงามมาก พระนาภี ผิงเพชร ประมาณ ๑ กะรัต รอบๆ ฐานฝังด้วยเพทาย ไพฑูรย์ แก้วมรกตต่างๆ โดยรอบหน้าตักกว้างประมาณ ๑ ศอกเศษ เป็นพระพุทธรูปบูชาประจำพระองค์ของพระเจ้าติโลกราช

ผู้อ่านน่าจะทราบถึงสมัยต่าง ๆ ของพระพุทธรูปฝีมือเชียงแสน ซึ่งปรากฏทางศิลปะโบราณคดีได้จำแนกพระพุทธรูปสกุลเชียงแสนตามทฤษฎีใหม่ดังนี้

๑. เชียงแสนรุ่นเริ่มแรก พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๖๐๐
๒. เชียงแสนรุ่นแรก พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๘๐๐
๓. เชียงแสนรุ่นหลัง พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๙๐๐
๔. เชียงแสนรุ่นแปลง (เชียงแสน-สุโขทัย) พ.ศ. ๑๘๐๐
๕. เชียงแสนใหม่ พ.ศ. ๒๐๐๐

ดังนั้น เชียงแสนชั้นต้น หมายถึงตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๘๐๐

ทุงยู ชื่อวัดทุงยู เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของเชียงใหม่ อยู่ห่างจากวัดพระสิงห์ทางทิศตะวันออก สัก ๕๐๐ เมตร

สิริเกิด ชื่อวัดศรีเกิด เดิมชื่อวัดปิตจาราม (พิชาราม) บางแห่งกล่าวว่าเดิมชื่อวัดกิจจาราม ด้วยเหตุว่าในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์โปรดให้มีพุทธกิจมากมายจึงเรียกว่า วัดกิจจาราม อันหมายถึงวัดที่มีกิจธุระมาก วัดนี้พระเจ้ากาวิละ หรือพระเจ้าบรมราชาธิบดีศรีสุริวงศได้สร้างขึ้น ได้อาราธนาพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่า พระเจ้าแข่งคม ที่วัดป่าตาลน้อย มาเป็นพระประธาน พระเจ้าแข่งคมนี้สร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. ๒๐๓๐ หน้า ๓๓๓
แสน (๑ แสน = ๑๓๓.๕ กก.)

ผาเกียร ชื่อวัดชัยพระเกียรติ ปัจจุบันเป็นอารามหลวง ว่ากันว่าสร้างในสมัยพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (แต่เห็นว่าคงจะเป็นวัดเก่าวัดเดิมมาก่อน เพราะกวีแต่งเรื่องนี้ก่อนที่จะถึงสมัยพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์แล้วมาได้รับการบูรณะในสมัยพระเจ้ามกุฏฯ)

ส่วนการสร้างพระประธานในพระวิหาร พระนางจิริประภามหาเทวีได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ถวายแด่สมเด็จพระชัยราชาธิราช กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา พระประธานนี้ชื่อพระเจ้าห้าตี้ เพราะพระพุทธรูปองค์นี้หล่อด้วยทอง ๕ ตี้อ (๑ ตี้อเท่ากับ ๑๐ โกฎิ) ตามหลักฐานว่าสร้างในปี จ.ศ. ๙๒๐ (พ.ศ. ๒๑๐๑)

หอมังราย ปัจจุบันเรียกว่าหอมังราย เป็นหอเล็กๆ บริเวณสี่แยกกลางเวียงเชียงใหม่ปัจจุบันเป็นสถานที่ที่พ่อขุนมังราย กษัตริย์ผู้สร้างเมืองเชียงรายและเมืองเชียงใหม่เสด็จสวรรคตด้วยยอสณีบาดฟาดพระองค์ในขณะเสด็จขมตลาดใน พ.ศ. ๑๘๖๑ ปัจจุบันยังเป็นที่สักการะของบุคคลทั่วไป ทางจังหวัดเชียงใหม่ได้ก่อกำแพงเตี้ยๆ ล้อมรอบบริเวณอันศักดิ์สิทธิ์นี้

อมรगत พระแก้วมรกต ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า พระเจ้าติโลกราชเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้อัญเชิญจากเมืองนครลำปางมาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๐๑๑ ตอนแรกได้จัดสร้างอารามราชกุฎ (กุฎารามหรือ วัดเจดีย์หลวง) ถวาย โดยจะสร้างปราสาทให้เป็นที่ประทับแต่ก็ถูกฟ้าผ่าทุกครั้ง จึงต้องอัญเชิญไปสถิตที่พระวิหารข่มขจร อยู่ทางด้านตะวันออกของเจดีย์หลวง กระทั่งถึง พ.ศ. ๒๐๙๔ พระเจ้าศรีไชยเชษฐาวงศ์มหาราชาธิราช เจ้าเมืองเชียงใหม่ได้อัญเชิญไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต

- มหาอาวาส** หมายถึง วัดเจดีย์หลวง เคยเป็นที่สถิตประดิษฐานของพระมหามณีรัตนปฏิมากร พระแก้วมรกต มีปูชนียสถานที่สำคัญคือ เจดีย์หลวง
- เจดีย์หลวงนี้ทรงแบบรัตนมาลีของลัทธิศาสนาสมเจดีย์แบบพุทธคยา สร้างในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมาหรือพระเจ้าลักขณานุรามคม กษัตริย์องค์ที่ ๘ แห่งราชวงศ์มังราย พ.ศ. ๑๙๓๔ ฐานกว้างด้านละ ๗ วา สูง ๑๒ วา ต่อมา พ.ศ. ๑๙๙๗ พระเจ้าติโลกราชได้ทรงสร้างให้ใหญ่กว่าเดิม ขยายออกไปเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ ๒๗ วา สูง ๔๓ วา ยอดเจดีย์พังลงเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๘๘ ในสมัยพระนางมหาเทวีจिरประภา กษัตริย์ลำดับที่ ๑๖ ของราชวงศ์มังราย สาเหตุที่พังเพราะแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ชุมทางตะวันออกเคยเป็นที่สถิตประดิษฐานของพระมหามณีรัตนปฏิมากร พระแก้วมรกต
- อัสตารส** พระอัฐฐารสก็เรียก เป็นพระประธานในพระวิหารวัดเจดีย์หลวง เป็นพระพุทธรูปยืนสูง ๑๘ ศอก ในพระวิหารยังมีสาวกยืนอยู่ทั้งทางซ้ายและทางขวา คือพระสาวรีบุตร และพระโมคคัลลานะ พระอัสตารสนี้สร้างด้วยทองเหลืองปนทองสัมฤทธิ์ สร้างในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน โดยพระนางติโลกะสุดา พระราชมารดาของพระเจ้าสามฝั่งแกน ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นผู้สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๑๙๕๕
- เจ็ดลิน** ชื่อวัดร้างใกล้ๆ วัดช้างแต่ม ปัจจุบันห่างจากถนนพระปกเกล้าฯ สัก ๔๐๐ เมตร คงเหลืออยู่แต่พระประธานและเจดีย์ ชาวบ้านเรียกว่า วัดหนองจะลิน
- พอนสร้อย** ชื่อวัดพอนสร้อย แต่วัดพอนสร้อยในปัจจุบันนี้ไม่ใช่วัดพอนสร้อยเดิม เพราะวัดเดิมนั้นร้างไปแล้ว อยู่ห่างจากวัดพอนสร้อยปัจจุบันไปทางด้านทิศใต้ ๑๐ เมตร ปัจจุบันเหลือเพียงซากเจดีย์เท่านั้น

- เชียงสง** ชื่อวัดเชียงสง ปัจจุบันเหลือเพียงแต่เจดีย์ อยู่ติดกับถนนราชเชียงแสน
- กำแพงเมือง** ตั้งแต่เริ่มสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพ่อขุนมั่งรายเป็นต้นมา มีหลักฐานพอจะอ้างได้ว่าเมืองเชียงใหม่มีการสร้างกำแพง (ต่างสถานที่กัน) ๓ ครั้ง คือ
๑. ในสมัยพ่อขุนมั่งราย สร้างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านยาววัดจากศูนย์กลางด้านละ ๑,๐๐๐ วา ด้านกว้างวัดจากศูนย์กลางด้านละ ๔๐๐ วา ในวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนแปด (เดือนหกใต้) ปีวอก อัฐศก จุลศักราช ๖๕๘ (พ.ศ. ๑๘๓๙) โดยก่อตั้งกำแพงทางด้านอีสานก่อน แล้วอ้อมไปทางทิศใต้ แล้วเวียนรอบไปทุกด้าน
  ๒. ในสมัยพระเจ้าติโลกราช เพื่อจะทำให้ติดกับศรีของเมือง โดยจัดการถมคูหรือปราการเวียงในสมัยพ่อขุนมั่งรายออก ราว จ.ศ. ๘๒๒-๘๒๔ การรื้อที่ว่านี้อาจจะรื้อออกเฉพาะที่จะสร้างขึ้นใหม่ เช่น ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ศรีภูมิ) ส่วนด้านอื่น ๆ ที่ไม่กีดขวางการก่อสร้างใหม่ก็ให้คงอยู่ เช่น ทางด้านทิศใต้อาจจะคงมีซากอยู่
  ๓. สมัยพระเจ้าเมืองแก้ว (สิริธรรมจักรพรรดิราช) ได้โปรดให้รื้อกำแพงเก่าออก (คงจะเป็นกำแพงที่พระเจ้าติโลกราชสร้างขึ้น) ในวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๕ - ค่ำ จ.ศ. ๘๗๘ ปีชวด อัฐศก ต่อมาโปรดให้ก่อกำแพงใหม่ขึ้นในวันพฤหัสบดี เดือนหก (เดือนสี่ใต้) ขึ้น ๑๓ ค่ำ จ.ศ. ๘๗๙ เชื่อว่ากำแพงที่คงเหลือให้เห็นซากอยู่ในปัจจุบันนี้สร้างในสมัยนี้เอง กำแพงเมืองที่เห็นในปัจจุบันเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีประตูเข้าออกทั้งสิ้นสี่ด้าน มีชื่อเรียกประตูต่างๆ ดังนี้
    - ด้านตะวันออก ชื่อ ประตูท่าแพ (บริเวณหน้าโรงพยาบาลศรีสุริวงค์เชียงใหม่ ในปัจจุบัน)
    - ด้านเหนือ ชื่อ ประตูช้างเผือก (บริเวณตลาดช้างเผือกในปัจจุบัน)

- ด้านตะวันตก ชื่อ ประตูสวนดอก (บริเวณคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โรงพยาบาลสวนดอกปัจจุบัน)

- ด้านใต้ ชื่อ ประตูเชียงใหม่ (ใกล้กับทางแยกไปอำเภอหางดง สันป่าตอง จอมทอง ฯลฯ แต่เดิมจะไปลำพูนก็ต้องผ่านประตูนี้ และกว๊าก็ก็น่าผ่านทางนี้ ด้วย)

ทั้งหมดนี้เป็นการสันนิษฐานเรื่องของกำแพงเมืองเชียงใหม่ของผู้เขียน อาจจะผิดพลาดจากข้อเท็จจริงไปแต่ก็คงจะเป็นแนวทางที่ทำให้เข้าใจระยะทางที่ผ่านของกวีในเรื่องนี้ได้บ้าง

นอกจากนั้น เชียงใหม่ยังมีกำแพงเมืองอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า - กำแพงดิน (กำแพงเมืองชั้นนอก) ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกันไปสามประการ คือ

๑. จากหนังสือศึกษาและเที่ยวในเมืองไทย ของประพัฒน์ ตริณรงค์ โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง พ.ศ. ๒๕๐๒ กล่าวว่าสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยเจ้าพระยาโกษาธิบดีได้สร้างขึ้นเมื่อมาตีเมืองเชียงใหม่ อยู่ห่างจากกำแพงเมืองชั้นใน ๓๐ เส้น

๒. จากป้ายนิเทศที่ปักแสดงไว้ที่บริเวณซากกำแพงของนักศึกษาวิชา - โบราณคดี? มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ว่าสร้างในสมัยพญามังราย ประมาณ พ.ศ. ๑๘๓๙

๓. จากตำนานธรรมเมืองเหนือ (ซึ่งปัจจุบันนายอินทร์ สุใจ ครูใหญ่โรงเรียนปู้แกง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย มีต้นฉบับที่เป็นธรรมไบลานเป็นผูกอยู่) และผู้รู้บางคนบางท่าน เช่น เจ้าอาวาสวัดช่างฆ้อง อำเภอเมืองเชียงใหม่ กล่าวทำนองเดียวกันว่า สร้างในสมัยพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์มังราย สาเหตุสืบเนื่องมาจากเหตุที่แตกต่างกันสองประการคือ

ประการแรก กล่าวที่เกิดจากการที่เกิดศึกครั้งแรกระหว่างไทยกรุงศรีอยุธยากับพม่าในสมัย พระไชยราชา กับพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ ครั้นเสร็จศึก พม่าต้องการจะไดู้่ข้าพน้ำและเมืองที่จะกันทัพ อยุธยา จึงคิดจะเอาเชียงใหม่มาอยู่ในอำนาจ เลยทำอุบายส่งคณะทูตมายังเมืองเชียงใหม่ ด้วยเครื่อง ราชบรรณาการมากมาย มาทำญาติดี เช่นช่วยซ่อมค่ายคูประตูหอรบ ดังจะเห็นได้จาก การช่วยซ่อม กำแพงตรงวัดจ้อกป้อมที่เสียหาย โดยถูกทัพไทย พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ใช้ปืนใหญ่ยิงเสียหาย ก็ช่วยกัน ซ่อมแซมจนเรียบร้อยเป็นที่ไว้วางใจของชาวเชียงใหม่ ในที่สุดก็ให้สร้างกำแพงดินซึ่งใช้ดินถมขึ้นเป็น กำแพงชั้นนอก โดยสร้างเป็นรูปเกือกม้าตั้งแต่แจ่งศรีภูมิ ไค้งไปจนถึงแจ่งกุ้งเสืองทางด้านทิศตะวันตก เชียงใต้ ความจริงนั้นก็เพื่อจะกันทัพไทยนั่นเอง ส่วนทางด้านตะวันตกนั้นพม่าอ้างว่ามีดยุทธเทพ ขวางอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องสร้างแต่อย่างใด (เพราะเป็นทางที่พม่าจะเข้ามายังเมืองเชียงใหม่) เพราะการสร้างกำแพงที่ไม่รอบเมือง ทำให้มีลักษณะที่พิลึกกึกกือเช่นนี้ เชื่อกันว่าเป็นเหตุที่ทำให้ ระเบิดเมืองเชียงใหม่ขาดตั้งแต่นั้นมา ต้องเสียอิสรภาพให้แก่พม่าและไทยศรีอยุธยาต่อๆ กันมาอย่าง ไม่มีวันจะได้อิสรภาพ

สาเหตุอีกประการหนึ่ง ปรากฏกล่าวกันว่า พระมเหสีของพระเจ้าเมกุฎย์มีสิริโฉมสวยงาม เป็นที่เลื่องลือกันทั่วไป กษัตริย์พม่าใครจักได้พร้อม กับเมืองเชียงใหม่ด้วย จึงจัดส่งไส้ศึกคล้ายกับ อ้ายฟ้าของพ่อขุนมั่งรายที่มาทำไส้ศึกต่อพญายีบา เจ้าเมืองลำพูน หรือคล้ายกับวัสการพราหมณ์ของ พระเจ้าอชาตศัตรู ไส้ศึกของพม่าเข้ามาเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้พร้อมด้วยม้าขาวหัวเขียวมาถวายเจ้า เมืองเชียงใหม่ ทำที่ว่าถูกขับไล่ไสส่งและมาราชากรในสำนักเมืองเชียงใหม่จนเป็นที่วางพระราช หนุทัย มิโยที่สมณชีพราหมณ์จะทักท้วง แต่พระเจ้าเมกุฎย์ ก็มีทรงฟัง ให้อำนาจต่างๆ นานาต่อพม่า ผู้นี้ จึงมีโอกาสที่จะก่อกรรมทำเข็ญและยุ่งต่างๆ พร้อมทั้งก็ให้สร้างกำแพงกันทัพอยุธยาเป็นรูปราหู ๑๓๓๓ คือกำแพงดินที่ว่่านี่เอง และในที่สุด พม่าก็ยกทัพมาตีเชียงใหม่ โดยเข้าทางแจ่งหัวริน

จากเรื่องการสร้างกำแพงเมืองชั้นนอกทั้งสามประการนี้ เห็นว่า ประการที่สองกับประการสุด ท้ายน่าจะมีสวนเกี่ยวข้องและถูกต้องร่วมกัน กล่าวคือ กำแพงนี้เป็นกำแพงอิฐเดิมที่พ่อขุนมั่งราย สร้างขึ้น มาถึงในสมัยพระเจ้าติโลกราช ที่ให้รื้อกำแพงเก่าออกคงจะรื้อเฉพาะที่ต้องการสร้างใหม่แถบ

ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนอื่นๆ เช่น ด้านใต้ คงจะยังอยู่ ต่อมาจึงสร้างเป็นกำแพงดินก่อทับเข้าไปอีกตามรอยเดิมที่พ่อขุนมั่งรายสร้างไว้ เพราะกำแพงดินดังกล่าวข้างในเป็นอิฐและปกคลุมทับด้วยดิน

ส่วนกำแพงของพระเจ้าติโลกราชสมัยที่กวีแต่งเรื่องนี้คงจะยังเหลือซากอยู่ แต่คงจะอยู่ระหว่างกำแพงเมืองชั้นในกับชั้นนอก เพราะกวีผ่านประตูเมืองเชียงใหม่ทั้งสิ้น ๓ ประตู คือ ประตูเชียงใหม่ ประตูศรีมหาทวาร (ของพระเจ้าติโลกราช?) และประตูเมืองชั้นนอก

อย่างไรก็ตาม ผู้รู้และผู้สนใจน่าจะพิจารณาสืบสวนหาหลักฐาน ที่แน่นอนต่อไป

กำแพง (ในบทที่ ๓๒) กำแพงที่ว่านี้คือกำแพงเมืองชั้นนอก สงสัยว่าจะสร้างขึ้นทีหลังกำแพงชั้นในสังเกตเปรียบเทียบจากซากปัจจุบัน กำแพงชั้นนี้ทำเป็นเนินดิน ไม่มีการก่อด้วยอิฐแต่อย่างใด ผิดกับกำแพงชั้นใน

กุมกาม ชื่อเมืองกุมกาม ปัจจุบันอยู่แถบตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาดังนี้

เมื่อ จ.ศ. ๖๔๔ (พ.ศ. ๑๘๒๕) พระเจ้ามังรายมหาราชได้ยกทัพมาตีเมืองลำพูนได้จากพญายีบา แล้วพระองค์ก็ครองเมืองลำพูนอยู่สองปี แล้วทรงมอบให้อ้ายขุนฟ้าอำมาตย์คนสนิทขึ้นครองแทน ส่วนพระองค์ยกไปสร้างเวียงใหม่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองลำพูน ครองที่นั่นได้ ๓ ปี ที่นั่นเป็นที่ลุ่ม ในฤดูฝนข้างม້าวัวควายไม่มีที่อยู่อาศัย พระองค์จึงยกมาสร้างเวียงอยู่ใหม่ใกล้แม่น้ำปิง สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๑๘๒๙ (จ.ศ. ๖๔๘) ให้ชื่อว่า “เวียงกุมกามภีรารมย์” (บริเวณบ้านเจดีย์เหลี่ยม บ้านข้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบัน) ชื่อ “กุมกาม” นี้ยังเป็นที่ถกเถียงกันว่าหมายถึงอะไร บางท่านก็ว่าเพราะสร้างเมืองควบ (กุม,กรรม) น้ำ จึงเรียกว่ากุมกาม แต่ตามที่เข้าใจ เห็นด้วยกับบางท่านที่กล่าวว่า หมายถึงปกป้องบ้านเมือง กุมกาม (คุมคาม) คำว่า “กาม”

มาจากคำว่า “คาม” ที่แปลว่า “บ้านเมือง” พ่อขุนมั่งรายเป็นไทยเผ่าลื้อเงิน จึงออกเสียงคาม เป็นกาม

พระองค์ทรงครองอยู่ที่นี่ได้ ๑๐ ปี จึงได้ย้ายไปสร้างเมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ (จ.ศ. ๖๕๘)

กู่คำ

วัดกู่คำ ปัจจุบันเรียกว่า วัดเจดีย์เหลี่ยม มีประวัติความเป็นมาดังนี้

เวียงกุมกามของพญามังรายนั้น พระองค์ให้ขุดคูเวียงทั้งสี่ด้าน และให้น้ำ ไปถึงเข้าสู่คูเวียง และตั้งลำเวียง (ค่าย) ไว้โดยรอบ แล้วให้ขุดหนองสระไว้ใกล้กับ ที่ประทับ ในขณะที่ขุดนั้นพระองค์ทรงเยี่ยมพระแก่ล ดูคนขุดทุกวัน หนองนั้นจึงได้ ชื่อว่าหนองต่าง (หน้าต่าง) จนถึงปี จ.ศ. ๖๕๐ (พ.ศ. ๑๘๓๑) ปีชวด สัมฤทธิศก พระองค์โปรดฯ ให้เอาดินที่ขุดออกจากหนองนี้ปั้นอิฐก่อเจดีย์กู่คำ (คือเจดีย์เหลี่ยม) ไว้ในเวียงกุมกามนั้น เพื่อให้เป็นที่สักการะของประชาชนทั้งหลาย เจดีย์นี้ฐานกว้าง ๘ วา ๑ ศอก สูง ๒๒ วา เป็นรูปเสมอกัน โดยถ่ายแบบมาจากวัดจามเทวี (วัดกู่กุด) จังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นแบบศิลปะกรรมของขอม มีพระพุทธรูปยืนอยู่ในซอกทั้งสี่ด้าน ด้านละ ๑๕ องค์ รวม ๖๐ องค์ กล่าวกันว่า เพื่อเป็นการเฉลิมเกียรติพระชายาทั้ง ๖๐ พระองค์? ยอดของเจดีย์แหลมขึ้นเป็นตุ่ม ไม่มีฉัตรเหมือนเจดีย์ทั่วไป คล้ายๆ กับสถูป คนทั้งหลายจึงเรียกว่า เจดีย์กู่คำ หรือธาตูกู่คำ

เมืองลำพูน

ในหนังสือจามเทวีวงศ์กล่าวไว้ว่า

เมืองลำพูนแต่เดิมนั้นฤาษีเป็นผู้สร้างขึ้น ชื่อฤาษีสุเทพและ สุกกตันตฤาษี สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๓ โดยใช้รอยขีดบนทรายเป็นที่ก่อกำแพง เดิมชื่อ - พิงคบุรี แล้วเปลี่ยนเป็น หริปัญชัย หริภุญชัย ตามลำดับ (ดู พงศาวดารเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน กรมศิลปากร จัดพิมพ์ สำนักพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๒) จะเห็นว่ากวีมีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างดี

พระธาตุ

(เริ่มแต่บทที่ ๑๐๔) พระธาตุนี้คือพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร เป็นอารามหลวง
ชั้นเอก ตั้งอยู่ท่ามกลางใจเมืองจังหวัดลำพูน มีเนื้อที่ ๒๕ ไร่ ทิศเหนือติดกับถนน
อัฐสารทิศใต้ติดกับถนนชัยมงคล ทิศตะวันออกติดกับถนนรองเมือง ทิศตะวันตก
ติดกับถนนอินทวยยศ สายลำพูน - เชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาดังนี้

พระธาตุนี้สร้างในสมัยของพระเจ้าอาทิตยราช กษัตริย์วงศ์รามัญ ผู้ครอง
นครลำพูน อันดับองค์ที่ ๓๒ ในพ.ศ. ๑๖๐๖ ทรงมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธ
ศาสนา ตอนแรกได้สร้างมณฑปสำหรับบรรจุประดิษฐานพระบรมธาตุ สูง ๓ วา มี
ซุ้มทั้งสี่ด้าน ครอบโกศทองคำ สูง ๓ ศอก บรรจุพระบรมธาตุไว้ภายใน

พ.ศ. ๑๗๒๒ พระเจ้าสุพรรณพิทยัง เจ้าผู้ครองนครลำพูน ทรงมีความ
เลื่อมใสในพระธาตุหริภุญชัยจึงสร้างโกศทองเสริมต่อขึ้นอีก ๑ ศอก รวมเป็น ๔
ศอก แล้วสร้างมณฑปเสริมต่อขึ้นอีก ๒ วา รวมเป็น ๕ วา

พ.ศ. ๑๘๑๙ พระเจ้ามังราย เจ้าเมืองเชียงรายได้เมืองลำพูนไว้ในอำนาจ
ได้สร้างมณฑปเสริมต่อ ครอบมณฑปเดิมอีก ๑๐ วา รวมเป็น ๑๕ วา พร้อมกันนั้น
ได้สร้างจังโกฎีกัณฑ์ตั้งแต่ฐานถึงยอด

พ.ศ. ๑๙๘๖ พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์เจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้บูรณะและ
อุปถัมภ์การก่อสร้างพระธาตุ โดยอาราธนาพระมหาเมธังกร ให้เป็นนวกัมมา-
ธิษฐายี ควบคุมการก่อสร้างเสริมพระบรมธาตุสูงขึ้น ๘ วา จากเดิมที่สูงอยู่แล้ว ๑๕
วา รวม ๒๓ วา ฐานยาว ๑๒ วา ๒ ศอก ฉัตร ๗ ชั้น แก้วบุษหนัก ๒๓๐ หวี
(เฟื้อง) ใดยอด สิ้นอุปกรณ์ก่อสร้างคิดเป็นเงินทั้งสิ้น ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท ทั้งได้เอา
ทองจังโกฎีกัณฑ์ (ทองแดงปนนากทำเป็นแผ่น) หุ้มตลอดองค์ตั้งแต่ฐานถึงยอด สิ้นทอง
จังโกฎีกัณฑ์ ๑๕,๐๐๐ แผ่น นอกจากนี้ยังได้สร้าง กุฏิ วิหาร โบสถ์ พระพุทธรูปทองคำ
นากเงิน อีกเป็นจำนวนมาก สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๐

พ.ศ. ๒๐๕๕ พระเมืองแก้ว (พระเจ้าติโลกปนัดดาธิราช) ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุอีก โดยป่าวร้องเรียไรเงินจากชาวบ้าน รวมได้เงิน ๒๒๕,๐๐๐ บาท จ่ายซื้อทองแดงและทองคำเปลว นุองค์มหาเจดีย์ แล้วพระองค์ได้สร้างวังที่ประทับที่เมืองหริภุญชัยใหม่ด้วย

ต่อจากนั้นมาก็ตกอยู่ระหว่างศึกสงครามจึงมิได้บูรณะครั้งถึง พ.ศ. ๒๓๔๘ พระเจ้ากาวิละเจ้าเมืองเชียงใหม่จึงให้เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าหลวงเศรษฐีคำฝั้น) และเจ้าศรีบุญมาผู้น้อง ยกบริวาร ๑,๐๐๐ คน และครอบครัวจำนวนหนึ่งไปตั้งเมืองลำพูนใหม่ นับแต่นั้นมาก็มีการปฏิสังขรณ์สืบมา กระทั่งปัจจุบันได้มีการประเพณีนมัสการเป็นประจำทุกๆ ปี

บริเวณพระธาตุ นอกจากองค์พระธาตุแล้ว ฐานของพระธาตุ มี "สัตติบัญชร" (ระเบียงหอก) ซึ่งกวีเรียก "ระวังเวียง" เป็นรั้วล้อมฐานล่าง ๒ ชั้น สร้างขึ้นในสมัย พ.ศ. ๒๐๐๐ ซึ่งพระเจ้าเมืองแก้ว เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทรงนำหอกมา ๕๐๐ เล่ม ล้อมไว้ครั้งหนึ่ง ต่อมาในสมัยพระเจ้าอุบาย ปรากฏว่าพระราชโมลีมหาพรหมและพระสังฆราชาได้ประกาศชักชวนชาวเมืองทำสัตติบัญชรล้อมพระธาตุอีกสิ้น ๗๐๐ เล่ม จนสำเร็จบริบูรณ์

กำแพงวัดมีสองชั้น บริเวณวัดชั้นนอก และก่อกำแพงทำเป็นศาลาบาตรรอบองค์พระธาตุอีกชั้นหนึ่ง

ปูชนียสถานในกำแพงชั้นใน

- วิหารหลวงหลังใหญ่ (หลังปัจจุบันสร้างใหม่ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๒) วิหารหลังเดิมถูกลมพัดหักพังไปแล้ว ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของพระธาตุ
  - หอระฆังใหญ่ สร้างขึ้นใหม่ ประมาณปี จ.ศ. ๑๒๒๒ เดือน ๙ เหนือ ออกสามค้าว
- วันอังคาร

- หอพระไตรปิฎก (หอธรรม) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ เป็นที่บรรจุหนังสือธรรมคำเมือง เป็นฝีมือช่างโบราณ มีลวดลายเป็นสมัยขอมปนศรีวิชัย เบื้องหลังหอธรรมก่อเป็นเขาสินรุ ถือว่าเป็นภูเขาที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ มีรูปแกะสลักข้างเป็นตัวอยู่ด้วย (กวีก็กล่าวถึงด้วย)

- รอบพระเจดีย์แต่ละด้านมีมณฑปสถิตอยู่ทั้งสิ้นสี่ด้าน มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่แต่ละมุมมีฉัตรสูงอยู่ทุกมุม

- วิหารรอบเจดีย์ รอบๆ พระเจดีย์มีมากมาย ดังต่อไปนี้ โดยกล่าวตั้งแต่ทิศเหนือก่อน

๑. วิหารพระละโว้ ประจำทิศเหนือ (ปัจจุบันก่อสร้างใหม่) หลังเดิมผู้ฝังไปหมดแล้ว ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ เรียกว่า พระละโว้

๒. วิหารพระพุทธ ประจำทิศใต้ (สร้างใหม่) ของเดิมผู้ฝังไป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัย ก่ออิฐถือปูน ขนาดใหญ่ ลงรักปิดทอง เรียกว่า พระพุทธ

๓. วิหารพระทันใจ ประจำทิศตะวันตก สร้างใหม่เหมือนกัน ของเดิมพังไปหมด เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปปางลีลาสมัยเชียงแสนขนาดใหญ่ หล่อด้วยโลหะ เรียกว่าพระทันใจ

๔. วิหารหลวง ประจำทิศตะวันออก (ดังกล่าวมาแล้ว)

๕. วิหารพระบาทสี่รอย ตั้งอยู่หลังวิหารพระพุทธ สร้างใหม่โดยจำลองพระพุทธรูปมาจากอำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

๖. วิหารพระพันตน ตั้งอยู่ใกล้วิหารพระละโว้ บรรจุพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก น่าจะมีมาแต่เดิม เพราะกวีก็ได้กล่าวไว้

๗. วิหารพระกัลกเกลือ หรือตนแดง อยู่ทิศเหนือของวิหารพระทันใจ ที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปปางมารวิชัย ก่ออิฐถือปูน ขนาดใหญ่ ทาด้วยสีแดง

๘. วิหารพระไสยาสน์ เป็นวิหารเล็กๆ ตั้งอยู่ทางทิศด้านเหนือพระละโว้ประดิษฐานพระพุทธรูปนอน ก่อด้วยอิฐถือปูน ลงรักปิดทอง

นอกจากนี้ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระธาตุ ยังมีเจดีย์เรียกว่าพระสุวรรณเจดีย์ งามฝีมือขอม เป็นรูปพระปรางค์สี่เหลี่ยม พระนางปทุมวดี อัครมเหสีของพระเจ้าอาทิตย์ราชทรงสร้าง ภายใตฐานชั้นล่างเป็นกรุบรรจุพระเป็ม ที่นักเลงพระต้องการมาก

ปูชนียสถานในกำแพงวัดชั้นนอก

- ด้านซุ้มประตูทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีสิงห์ใหญ่คู่หนึ่งยืนบนแท่น โดยยืนหันสี่เท้า เต็มเสมอกัน
- ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (มุมอีสาน) เรียกว่าคณะเชียงยัน มีเจดีย์เชียงยันฝีมือสมัยขอมอยู่ ปัจจุบันเป็นที่จัดการศึกษาของวัด คือ โรงเรียนวัดเมธีวุฒิกร
- ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (มุมอาคเนย์ เรียกว่า คณะหลวง มีวิหารพระนอนประจำอยู่ ก่อด้วยอิฐถือปูน ที่ฐานมีสิ่งที่น่าชมอยู่ก็คือ "นาคพันต์" โดยการเอาไม้สักมาแกะเป็นรูปลิงออกท่าทางต่างๆ เป็นศิลปะชั้นสูง
- ทิศตะวันตกเฉียงใต้ (มุมหริดี) เรียกว่า คณะสะดือเมือง เดิมเป็นใจกลางเมืองลำพูน ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะสมัยเชียงแสน ขนาดกลาง ๑๐ องค์
- ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (มุมพายัพ) เรียกว่าคณะอัญญาสารส มีพระพุทธรูปนั่งก่ออิฐถือปูน ปางมารวิชัย สูง ๑๒ ศอก มีโบสถ์ภิกขุณี หน้าโบสถ์ภิกขุณีมีวิหารพระกัจจายน้อย

ที่บรรยายมาทั้งหมดนี้เป็นลักษณะของพระธาตุและบริเวณพระธาตุ ซึ่งก็ได้บรรยายไว้บ้างเพื่อความเข้าใจในการศึกษาบทกวีบทต่อไป

พระเจ้าบ่อเก้อ ความจริงน่าจะเป็น พระเจ้าบอกเก้อ (กลักเกลือ) เพราะในบริเวณพระธาตุมี พระพุทธรูปองค์หนึ่งชื่อ พระเจ้ากลักเกลือ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระธาตุ

พระพุทธรูปเจ้าจตุตน พระพุทธรูปวัดพระยืน ทางทิศตะวันออกของพระธาตุ อยู่ตรงข้ามแม่น้ำกวง ปัจจุบันเป็นตำบลเวียงยอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีตำนานกล่าวไว้ดังนี้

วัดพระยืนเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองลำพูน เดิมเรียกว่าวัดอารัญญิก พ.ศ. ๑๒๐๐ พระยาซี ๒ องค์ที่สร้างนครหริภุญชัยได้ ๒ ปี ได้อัญเชิญพระนางจามเทวีจากนครละโว้มาเป็นกษัตริย์ครอบครองเป็นองค์แรก เมื่อมาครองได้ ๗ ปี เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๙ ได้สร้างวัดทางทิศตะวันออก สร้างพระวิหารและพระประธานถวายแด่พระสงฆ์ มีสังฆเถระเป็นประธาน เรียกว่า วัดอารัญญิกการาม

ปี พ.ศ. ๑๖๐๖ พระเจ้าอาทิตย์ราช กษัตริย์องค์ที่ ๓๒ แห่งจามเทวีวงศ์ได้หล่อองค์พระปฏิมากร ทองสัมฤทธิ์ สูง ๑๘ ศอก ประดิษฐานไว้หลังพระวิหารในวัดอารัญญิกการามนี้ และสร้างปราสาท สถูปที่ประดิษฐานพระปฏิมากรนั้นด้วย เรียกชื่อว่า วัดพุทธอาราม (วัดพระยืน)

ปี พ.ศ. ๑๙๑๒ พระเจ้าเกือนา กษัตริย์เมืองเชียงใหม่อำพูนได้นิมนต์พระสมณเถระ มาจากนครสุโขทัยมาประจำที่วัดพระยืน พระสมณเถระจึงได้ก่อสร้างพระพุทธรูปขนาดเท่าองค์เดิม (ที่พระอาทิตย์ราชสร้าง) อีก ๓ องค์ พร้อมทั้งสร้างพระอุโบสถ และพระประธานด้วย

ปี พ.ศ. ๒๔๔๗ พระคันธวงศ์เถระ (ครูบาวงศ์) ต่อมาได้เป็นพระครูศีลวิลาศ ผู้รั้งเจ้าคณะจังหวัดลำพูน พร้อมด้วยเจ้าหลวงอินททยงยศ เจ้าผู้ครองนครลำพูน ได้ก่อสร้างเจดีย์ที่พังลงขึ้นใหม่ โดยพระปฏิมากรที่พระเจ้าอาทิตย์ราชทรงสร้างนั้น ยังคงอยู่ โดยการก่อสร้างเจดีย์สวมทับไว้ และสร้างพระพุทธรูปขึ้นอีก ๔ องค์ โดยครอบเอาพระปฏิมากรองค์เดิมเอาไว้ ฉะนั้น พระพุทธรูปทั้งใน ๔ องค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ พระพุทธรูปองค์เดิมที่พระเจ้าอาทิตย์ราชสร้างขึ้น ประดิษฐานอยู่ในองค์เจดีย์

อักษรวิธานศัพท์

อักษรธานศัพท์

ก

คำศัพท์		เลขที่โคลง
กกุสนธ	ชื่อพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในภัทรกัป	๑๕๒
กง	ขบถล้อเกวียน วงล้อของเกวียน	๓๓, ๔๓, ๔๔, ๙๔
กชกร	มือต่างดอกบัว กระจุกม่มือ	๑
กณชล	ตุ่มหู กำไล	๑๖๒
กทลี	ต้นกล้วย	๑๓๑
กนทน	ตุ่มหู	๓๕ ข.
กรอม	คลุม	๑๖๒
กระจาย	พระสังขะจาย	๑๔๑
กระจุก	พนมมือ	๑๓
กริ่ง	แคลงใจ	๑๗๐
กล้า-กล้า	กระมัง	๖๑
กล้าพัก	กระลำพัก ไม้หอมทำยา	๗๙
กวม	ครอบ	๑๐๒, ๑๑๗, ๑๕๑, ๑๖๒
กว่า	ไป (ไทใหญ่)	๔, ๑๐๐, ๑๑๒
กว่า	ใช้คู่กับเกวียน	๕๐, ๖๖
กวาย	ไกว	๑๓๒
กวาว-กวาวทอง	ต้นทองกวาว	๕๐, ๖๑
กวิต	มะขวิด	๓๗

กวี	ต้นทองกวว	๔๐
ก้อม - กรอม	เป็นวงโค้งเข้าหากัน	๓๔
กอย		(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๔๓)
กักริ	นางเมรีในเรื่องพระรถเสน	๗๔
กัณ- กัลัน	อดอยาก	๑๑๓, ๑๑๖, ๑๒๘
กัณโลง	โคลง	๔, ๘๔, ๑๑๙
กัณแสง	ร้องไห้	๑๙
กั้ว - กั้ว	ผสม กวน	๓๑
กัศสปา-กัศสปะ	ชื่อพระพุทธรเจ้าองค์หนึ่งในภัทรกับ	๑๕๒
กาด	ตลาด	๗๗, ๑๔๗
กามาวจร	โลกแห่งกามมี ๖ ชั้น	๕
การ	นายช่าง	(ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง)
ก้า	ทิศ ทาง ฝ่าย	๑๐๐, ๑๒๓
ก้าเดา	ร้อน	๔๑, ๖๖
ก้าพน-กัมพล	ผ้าขนสัตว์ ผ้าคาดเอว ส. ว่า ผ้าสีแดง	๗๕, ๑๓๑
กิตติยัค-กฤตยัค	ยุคทอง	๑๗๙
กัณ	กลืน	๔๒
กัณริ	คนครึ่งนกเพศหญิง	๓๙, ๑๓๓
กัณริยา	ตัดจากกัณริยานุญ คือ การทำบุญ	๑๑๕
กัณ	กลีบ	๓๘, ๑๐๑
กัณลิน	กลืน	๑๔๔
กัณค้ำ	ชื่อเดิมของวัดธาตุดำ	๑๓
กัณาราม	เวือนมียอด ชื่อเดิมของวัดเจติยหลวง	๓๐

กฤษณ	ตุ้มหู กำไล	๑๖๒
กุนีช - กุนีต	กรุงณา	๑๔๒, ๑๕๑
กุ่ม	ตุ้ม	๑๔๗
กุ่มกาม	ชื่อเมืองระหว่างลำพูนกับเชียงใหม่	๔๔
กุ่มการ - กุ่มภการ	ชื่อตัวนางจากชาดก	๑๗๓
กุสราช - กุสสรราช	ชื่อตัวพระในชาดก	๑๗๖
กู่	ที่บรรจ้อัฐิ เจดีย์	๔๕
กู่คำ	ชื่อเดิมของวัดเจดีย์เหลี่ยม	๔๕
เกง - เก้ง	ระวัง ว่องไว ส. ว่า โล	๘๘
เกล้า	ที่ถูกคือ เก้า	๑๒๔
เกล้าเกี่ยว	ชื่อท่ารำดาบท่าหนึ่ง	๘๘
เกลี้ยไกล	แกลไกล	๑๘
เกวง	แคว้ง?	๘๘
เกวัน	มะเกวัน คือตะขบป่า	๓๗
เกวียนก่อนชุม	เกวียนหมู่ที่ไปก่อน	๗๓, ๘๗
เกศ	ผม	๑๑๖
เกศเกล้า	ส. ว่า พระเกษเกล้าจุฬามณี	๑๐๗
เกสนา	ไม้กฤษณา	๗๙
เก็ง	กึ่ง	๑๒๓
เกียงคำ	ดอกคำเจียก	๑๓๒
เกี่ยว	วัดรอบ	๓๔, ๑๓๒
แกม - แคม	ไกล (อีสาน) ส. ว่า เกลือกกล้วย	๑๔
แก้ว	หมายถึง ตัวนาง	๔๔, ๔๘, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๖๐, ๑๖๒, ๑๗๒

แก้วรัน	แก่น กล้า ชำนาญ	๘๘
โกกิล - โกกี้	นกดุเหว่า	๘๒
โกทั้น	เกาทันท์	๑๓๑
โกนา - โจนาคมน์	ชื่อพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในภัทรกัป	๑๕๒

บ

คำศัพท์

เลขที่โคลง

ขง	ประตุไค้ง	๑๐๕, ๑๕๑
ขงเขต	บริเวณ ปริมณฑล เขตแดน	(ดูบทที่ ๘) ๑๗๐, ๑๗๒
ขจร	ฟุ้งไป	๑๓๑
ขลง - ขง	ประตุไค้ง	๑๕๑
ขวัน	ชั่ว	๘๕, ๑๗๘
ขวันขวัญ	มิ่งขวัญ	๘๕
ขว่าง	ขวาง	๙
	กว้าง	๕๘
ขวา	ชื่อนกชนิดหนึ่ง	๘๓
ขวาน	ชื่อนกชนิดหนึ่ง	๘๓
ขว้าย	ถว้าย	๗๙
ขว้า	คว้า	๙, ๗๘, ๑๓๒
ขอก	ขอบ ริม	๖๔
ข้อง	สะดุด คล้อง ผูก	๗, ๒๗, ๔๒
ขอด	ทุ้มเท ทั้งหมด ชูดจนเกลี้ยง	๗, ๔๑, ๕๕

ช้อน	ค่อนข้าง	๒๗, ๑๓๘
	ส่วนมาก หนัก วุ่นวาย	๔๑, ๕๘
ขอม	ชนชาติโบราณ ต้นตระกูลของเขมร	๑
ข้อย	ขี้	๖๐, ๑๕๓
ขะสด	กำสรด	๗๐, ๙๙, ๑๕๕, ๑๘๐
ขัคคา	พระขรรค์	๑๘
ขั้ง	กั้ง กั้น	๒๔, ๓๒, ๑๐๑
ขัด	ขัดเกลา	(๗)
ขัว	สะพาน	๖๔
ขาพาล	ตัดมาจาก จักราพาล	๓
ขาม	เกรง	๘๕
ข่าม	คงกระพันชาตรี	๒๔, ๑๐๑
ข่าย	คร่าย	๒๔, ๑๐๑
ขีณา	ตัดมาจาก ขีณาสพ เท่ากับ พระอรหันต์	๑๒๔, ๑๔๒
ขีน - คิน	รักใคร่ สุดที่รัก	๙๑, ๑๑๕, ๑๒๓
ขิม	ยึดมั่นคง (ไทขาว)	๓๒, ๑๐๑
ขุง	ขง อาณาเขต น่านน้ำ	๙, ๕๓, ๕๘
ขุง	ไทขิ่น คิดขุง ว่าคำหนึ่ง ส. ว่า ครุ่นคิด	๘๙
ขุนเขา	เจ้าแห่งภูเขา คือ พระศิวะ	๕๙
ขุนเขา ขุนเท	ชื่อตัวพระในชาดก	๑๗๓
ขุนบา	ชื่อตัวพระในชาดก	๑๗๕
ขุณา	กรุณา	๒๓, ๕๔, ๑๒๔
ขุโนส	กรุณา	๑๔๒, ๑๕๑
เขง-เขรง	เกรง	๘๕, ๑๒๕

เขนย	มอน	๑๔๑
เขบ็จ	ขบวน	๒
เขา	ชื่อนกชนิดหนึ่ง	๘๓
เข้	ข้าว	๑๕๒
เขาะขอด	ทุ้มเทให้หมด	๗
เขินขุน	ตื้นชั้นเป็นขุนเขาหรือเกาะ	๕๓
เขือก	เกลือก อีสาน แปลว่า โกลาหล วุ่นวาย	๙, ๗๘, ๘๕
เขาก	ชื่อนกชนิดหนึ่ง หรือ ไปเยี่ยม	๘๓
เขม	ไม้คล้ายอ้อ	๖๙
ไข	บอก แจ้ง	๒๕, ๕๒
	แก้	๕๔
ไขปาก-ไขโอรุ	อ้าปาก	๒๒, ๑๔๔

ค

คำศัพท์		เลขที่โคลง
คณนา	นับ	๓๔
คณา	หมู่	๕๕
ค่นค่าน	พัง ถล่มทำลาย	๖๕
คบบาง	หน้าชนิดหนึ่งใบมีคม	๖๙
ครนครัน	เสียงดังลั่น	๑๖๕
ครอบ - คอบ	กลับคืน	๘๒

คราน	เคลื่อนไป	๓, ๑๘๐, ๑๘๑
	จำคาญ?	๒๕
คร่าย	ชาย ส. ว่า คลาคล้า?	๒๔
คร่าว	เคร่า คอย	๓๖
คลอง - กง	ถนน	๘๗
คอบ - คอบ	กลับคืน	๘๒
ค้อม	อ้อน งาม (ลาว)	๑๔๕
คล้า	ค่า ง่าไม้	๙๐
คล้า	มาก	๑๖๓
คลิด	คิด เสียตแพง	๘๒
คลื่นเกล้า	ต่อเนื่องเป็นสายดุจลูกคลื่น	๒๙
คว่า	เสาะหา ค้นคว้า (อีสาน)	๙๑
คอง	ระลึกถึง คอย	๒๐, ๔๙, ๙๖, ๑๑๑
คอง - คลอง	ประเพณี ทาง	๑๓๔
คอบ	กลับคืนไป	๕๓, ๖๗, ๘๑, ๑๑๖, ๑๒๖
คอบ	ครอบ เพราะ	๑๗๙
ค้อม	อ้อน งาม (ลาว)	๑๔๕
	อ้อม	๘
	น้อมลง	๓๗, ๗๗, ๙๐
	งอ โค้ง	๑๐๕, ๑๓๑
	เมื่อ (อีสาน)	๙๑
ค้อย	คล้าย	๒
คะนิง	คะนิง	๔
คะโลง	โคลง	๔

คัง	ผูกติดแน่น	๓๕
คั่ง	อัดแอ ค้างอยู่	๘๗, ๑๑๐, ๑๕๙
คึด	แน่น	๙๐, ๑๑๐
คันธ์พ	คนธรรพ์	๑๓๐
คันแลง	กระแลง เอียง โคกลง	๑๗๙
คา	ชื่อหญ้า	๖๙
ค่า	คบไม้	๗๗
คาด	ประดับ	๑๐๖
คาน	แอก	๓๕
ค้ำ	ดู ค่นค้ำ	๖๕
คำ	ทอง	๑๐๖
คิน	ของรัก หมายถึง เมียรัก	๙๑, ๙๗, ๑๑๕, ๑๒๓
คิลา	ตัดมาจาก คิลานะปัจฉัย ของสำหรับผู้ป่วย คือ ยาแก้โรค หมากพลู บุหรี่	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๖๙)
คิต	คิด	๖๗
คิต - คิต	คิด เสียดแทง	๘๒
คิน	กลับ	๕๕
คือ	คูเมือง	๒๔
	เช่นเดียวกับ	๙๒, ๑๖๓
คุง	ถึง	๘, ๕๐
คุ่ม	พอ สม	๑๔๗
คุย - ควี - คลี ?	ชนของต้นไม้	๗๐
คู	ทุก	๓๘, ๑๔๑
	กู่เจตีย์	๔๕

เคน	ตัดมาจาก ประเคน	๑๒๔, ๑๔๑, ๑๔๒
เคร่า	รอก คอย	๓๖, ๗๑
เคริง - เคิง	ติดอยู่(ไทขาว) วิตก กังวล	๗๑
เกล้า	เค้า ตัน	๓๘, ๗๗
เคาะแคะ	เด่นอย่างรวดเร็วกว่า ส. ว่า เดินทำท่าเหมือนจะตก	๑๓๕
แคน	เครื่องดนตรีชนิดเครื่องเป่าของอีสาน	๑๓๔
แค้น - แคร้	ติด เช่น กินข้าวแค้นคอ	๘๗, ๑๑๐, ๑๕๙
โคตม - โคตม	พระพุทธเจ้า	๑๕๒
โคลนคล	คอ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๕)
โคลนคาน	คานคอ แยก	๓๕ ก.

คำศัพท์		เลขที่โคลง
งัด	ประหลาด	๑๓๓, ๑๓๖
งุมงุม	เสียงนกร้องระงมๆ	๘๑
เงา	สว่าง (อาหม) เหมือนความหมายในวลี ชัดเป็นเงา	๓๑
เงียด	งด	๗๙
เงื่อน	ใช้คู่กับ งาม	๒๘, ๖๕, ๑๐๙
งะ	ไม่ตรง งอ (อีสาน) งอก	๗๐

คำศัพท์		เลขที่โคลง
จง	ตั้งใจ प्रารรณนา จงใจ	๖, ๑๒, ๒๓, ๒๘, ๑๒๘, ๑๖๙, ๑๗๑
จตุ	สี่	๑๔๖
จวบ	ประจวบ	๓๒
	จนถึง	๗๓
จ๋อง	จุง เกาะหลัง	๑๕, ๕๖
จอด	ถึง จนกระทั่ง	๙๔, ๙๘, ๑๖๙, ๑๗๑
จอดจั้ง	ยั้ง หยุดพัก	๗๓
จ้อน-เล็ก	สั้น ทำให้สั้นเข้า น้อย แคระ	๔๖, ๑๑๑, ๑๔๑, ๑๔๘, ๑๕๗
จ๋อม	หย่อนลงไป	๑๖๒
จะบับ	ฉบับ	๓๕ ก.
จักบอกบท	จะดลบันดาลให้เป็นไป	๑๕๓
จักร	ตัดจาก จักรพรรดิ	๑๐๔, ๑๐๘
จักราพาล	ปริมณฑล จักรवाल	๓
จั้ง	ยั้ง หยุดพัก	๗๓, ๙๔, ๑๔๘
จัน	ลูกจัน	๓๗
	ไม้จันท์	๗๙
จ้าน	นัก มาก	๖๕, ๑๕๑
จามเท	ตัดมาจาก พระนางจามเทวี	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๔๘)
จำ	กำหนด	๓๐, ๑๒๙
	ทำให้	๕๙

จำจื่อ-ซำจื่อ	ทุกซ์ เจ็บ	๗๒, ๘๒, ๙๘
จำนอง	ผูก	๑๒๙
จำเนียร	นาน	๑๑, ๑๒๙
จำลอง	ซื้อต้นไม้ ?	๓๗
จิ่ง	จิ่ง	๖, ๒๓
จิ้ม	ด้วย ไก่	๕, ๑๒, ๔๓, ๑๕๖
จี้	ไซทะเล	๓๓
จุก	ส้อมจุก	๓๗
จุง	จง	๓, ๑๔๒
จุตาศรี-จุทาศรี-จุพามณี	พระเจดีย์อยู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์	๑๐๗
จุพาลักษณ์-จุพาสัก	น่าจะเป็น จุพาลักษณ์ หมายถึง มเหสีพระเจ้ามั่งรายมหाराช	๔๗
จุม	ดอกไม้ยังไม่ทันบาน	๘๑
จุฬา	หมายถึง ผู้หญิง	๒๙
จุฬาร	น่าจะเป็น อุฬาร - ใหญ่ยิ่ง	๑๒๒
เจ็ดลิน	ชื่อวัด (ร้างไปแล้ว)	๒๐
เจต	ใจ	๒๕, ๓๐, ๔๒, ๔๖, ๕๔, ๖๘, ๘๐, ๑๐๔, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๒๙, ๑๓๗, ๑๓๙, ๑๗๗
เจาะ	จุด	๘๔
เจียน	จาก	(ดูคำอธิบายบทที่ ๒) , ๖, ๑๒, ๒๒, ๒๙, ๓๒, ๓๖, ๔๔, ๕๒, ๖๖, ๗๑, ๙๘, ๑๐๐, ๑๑๖, ๑๒๕, ๑๓๗, ๑๔๙, ๑๕๒, ๑๗๓, ๑๗๕, ๑๗๘
เจียม	สรรพนามแทนผู้แต่งโคลง ตั้งแต่ (อีสาน)	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๖) ๖๖, ๗๒, ๑๕๖

เจ็องเจ้า	เทื้อเจ้า	(ดูคำอธิบายบทที่ ๕), ๒๘, ๑๕๒
แจ่ง	มุ้ม	๑๐๙
แจ้ง	รุ่งสว่าง	๙๕, ๑๖๗
โจก	(โคลง) สี่	๑๑๙

ฉ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ฉงน	ไกล	๕, ๘๑, ๑๕๖, ๑๘๐
ฉงาย	ไกล	๙๘, ๑๐๐, ๑๑๖, ๑๕๖
ฉลา	หมาก	๓๘
	แต่ง งาม	๑๓๗
ฉลิม	เสริม	๑๐๙, ๑๖๑
ฉ้อ	ฉ หก	๒๒, ๒๓
ฉั่น	เช่น	๒๕, ๒๙
ฉายา	เงา คือร่มไม้	๓๘, ๖๓

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ชฎาธาร	ผู้ทรงไว้ซึ่งผมเกล้าเป็นมวยสูงชัน	๑๐๓
ชมพู	หมายถึง ชมพูทวีป	๕๕
ชม้อย	งามอย่างชดช้อย	๒๖, ๓๖
ชลลิว	ลิว ไก่ไกล	๓๖, ๔๓, ๑๕๔
ชฤา	เช่นนั้นหรือ	๑๓๓
ชล	น้ำ	๕๐
ชลไพโร	ริมน้ำ ส. ว่า น่าจะเป็น ชน (คน) ไป	๙
ชล้ง	สล้าง	๓๗
ชล้งลาย	ชล้งชลาย ส. ว่า สะพรั่ง บริบูรณ์	๓๗
ชลา	ตะขาบ (ไทใหญ่)	๑๓๕
ชลิว	ลิว ไก่ไกล	๓๖, ๔๓, ๑๕๔
ชเล	ทะเล น้ำ	๘, ๕๓
ชวด	อด	๑๔๙
ชวดซ้าย	ชวด- เอียงไป ซ้าย- เอน โย้ (อีสาน)	๑๗๙
ช่อ	ธง	๓๔
ช่อฟ้า ฉฟ้า	สวรรค์หกชั้น	๒๒
ชอน	เทียม ผูกเข้ากับ	๙, ๘๗
ชอมช่อ-ช่อมช่อ	ตั้งตาคอยดู (อีสาน)	๒๓, ๖๐
ช้อย	ส. ว่า มาจาก สร้อย แปลว่า งาม	๑๐
ชัยบาน	เครื่องตีเพื่อความมีชัย	๑๔

ชา	นะ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๗๒),	๑๐๐
ช่างแต่้ม	ชื่อวัด		๑๙
ชาติ	ชนิด		๘๘
ชาตินั้น	เยี่ยงนั้น		๑๑
ซ้าย	โย้ เียดง ตรงกับตะวันซ้าย		๑๙, ๑๕๙
ซาเยศ	ซาเยา เมีย		๔๗
ชำพู	หมายถึง ชมพูทวีป		๕๕
ชิน	ผู้ชนะ หมายถึง พระพุทธเจ้า	๓, ๒๑, ๑๐๖, ๑๐๗, ๑๐๘, ๑๖๙,	๑๗๐, ๑๗๑
ชินธาดุ	พระเจดีย์	๑๐๖, ๑๐๗, ๑๐๘, ๑๖๙, ๑๗๑	
ชินบุตร	พระสงฆ์		๙๔
ชินพิม	พระพุทธรูป	๔๖, ๑๒๑, ๑๕๕	
ชินมาร	ผู้ชนะมาร หมายถึง พระพุทธเจ้า		๒๘
ชินรูป	พระพุทธรูป		๑๖
ชิน ^๑ - ชิน	พระพุทธรเจ้า		๗๕
ชี - ชื่อ - ชือ	แม้ว่า		๙๔, ๙๙, ๑๔๔
ชีน	สิ้น		๖๑
ชุน	ไป เดิน		๒๒, ๕๗, ๑๖๒
ชุม	หมู่	๓๕ ข., ๕๖, ๖๑, ๗๓, ๘๗, ๙๔, ๑๒๐, ๑๖๐	
	ชุมนุม		๘๑
ชู	ทุก		๖๔, ๑๒๔
ชู	คนรัก คู่รัก	๒๕, ๓๙, ๔๓, ๙๙, ๑๑๖, ๑๑๗	
เชฐ - เชษฐ	หมายถึง พระพุทธเจ้า	๓, ๘, ๑๐, ๑๙, ๒๑, ๑๗๐, ๑๘๑	

เช่น	มากเหลือเกิน	๒๑, ๒๕, ๔๙, ๗๘, ๗๙, ๘๙, ๑๑๓, ๑๒๐, ๑๓๓, ๑๔๖, ๑๔๗
	ชั่วคน	๕๕
เชิง	ท่าที ท่า	๗๑, ๘๘
เชิญชวน	เชิญชวน ?	๑๓๓
เชิญสง	ชื่อวัด (ร้างไปแล้ว)	๒๓
เชิญใหม่	ชื่อประตูเมือง	๒๔
เชียร	ว่องไว	๗๙
เชื่อม ?		๑๖๒
แข่ง	รักษา ระวัง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๒๘), ๑๒๙
โชดการ	สว่าง	๑๖๕
ใช่	ในที่นี้หมายความว่า ไม่ใช่	๒๙, ๔๔, ๑๒๘
ใช่	เยี่ยม	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๓๙)

ช

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ขอแซ	จอแจ	๖๒
ของห้อง	ทรวงอก	๙๓
ซอน	เบียดเสียด	๘๐
ซ็อน	คู่เคียงกัน	๔๖, ๑๓๘
ซ็อนเชื่อม	ดู ซ็อน	๑๐๙, ๑๓๘

ชอมช่อ	ดู ชอมช่อ	๖๐
ช่าง	ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๙๐)
ซ้ำซ้ำ	หลายครั้งอย่างเดียวกัน	๖๒
ซ้ำ	อีก	๑๓, ๙๘, ๑๐๔, ๑๒๕, ๑๗๔
ซ้ำร้าย	ยิ่งร้าย	๑๙
เซา	หยุดพัก	๘๔
เชื่อม	ซ้อน	๑๐๙
แข่ง - แสร้ง	ตั้งใจ	๑๙, ๑๕๒
		ญ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ไฉยญาณ	ญาณที่ควรรู้	๑๗
		ด

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ดัน	ฝ่าไป	๒๐
ดล	ถึง	๑๐, ๓๐, ๕๙, ๖๗, ๘๐, ๘๓, ๙๔, ๙๖, ๑๐๐, ๑๔๙, ๑๖๕, ๑๖๖
	บันดาล	๙๑, ๙๕

ดวง	คำเรียก ผู้หญิง พระพุทธเจ้า ดอกไม้	(ดูคำอธิบายบทที่ ๕), ๖, ๗, ๒๑, ๔๐, ๔๒, ๖๒, ๖๗, ๑๐๐
ด้วย	ตาม	๑๕๕
ดัก	ดิ่งลงไป (อีสาน)	๕๐
ดั่งฤา	เหตุใด	๔๗, ๔๘
ดั้น	ดั้น ฝ่าไป	๒๐
ดา	จวน	๘๐, ๑๓๗, ๑๕๙
ตาย	เปล้า	๖๐, ๑๖๔
ดารา	ดวงดาว	๑๖๐
ดาส	เกิด	๑๕๕
ดาวดิงส์	สวรรค์ชั้นที่สอง	๑๐๘
ด่าบล	ดู ไทด่าบล	๑
ด่าเรีย	ข้าง	๙, ๒๙
ดี	สมควร	๗
ดั่ง	สะดั่ง	๖๘
ดุสิตา	นางสวรรค์ชั้นดุสิต	๖
แดง	กระดิ่งผูกคอวัว	๓๕
แดน	ใช้คู่กับ ดิน และ แดน ไทขาว แปลว่า เขตแดน	๑๗๔
เดือด	เดือดร้อน โกรธ	๕๓, ๖๘, ๑๕๕, ๑๗๘, ๑๗๙
โดย	ตาม	๕๖, ๘๓, ๑๒๔, ๑๓๔
ไต่	บันได	๑๓๖

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ตง	ไม้เครื่องเรือนทับบนรอด หรือ คาน	๑๐๕
	อ. ว่า ตง (เมืองสั้น) แผ่นดินไหว ตงแผ่นค้อม - แผ่นดินไหววยวบยาบ	
ตน	องค์	๑๗, ๙๕, ๑๔๖, ๑๔๘
ตราบ	ฟาก	๖๕
ตริโจก	ตริ - โคลงสาม โจก - โคลงสี่	๑๑๙
ตรุ	งาม ส. ว่า ติดชิดกัน	๑๐๙, ๑๗๗, ๑๗๙
ต้อ	จนกระทั่ง	๑๐๕, ๑๖๒
ต้อง	ถูก	๑๒๖
ต้ง	ทิม	๔๙
ตาลิว	ตาหรือ ตาที่มองไกล	๙๗
ต่าง	แทน	๗๒, ๗๔, ๑๖๓, ๑๗๙
ด้าย	เสาชื่อน	๒๔
ด่างน - ทำงน	ห่วงใย หนัก	๑๑, ๒๖, ๓๐
ดำนง	ตั้งอยู่ (เขมร)	๕๗
ดำนวาย	ทำนาย ชีบง (เขมร)	(ดูคำอธิบายบทที่ ๔๘), ๕
ดำเนิน-ดำเนิน	เดิน	๑๗, ๙๔
ดำเรย-ดำเรย	ช้าง	๙, ๒๙
ต้ง	เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง พิณ ซึ่ง	๘๔
ตฉณ	หญ้า	๖๙

		๓๐๓
ด้ว	หิ้ว	๑๓๓
ตุ้ม	ปล่อยทิ้ง	๓๕ ข.
ตุลิตา	นางสวรรค์ชั้นดุสิต	๖
เต็ม	แม้ว่า เท่าว่า	๓๖, ๑๓๗, ๑๖๔
เต็มแต่	ตั้งแต่	๑๔๗
เต้า	มา เดินมา	๓๒, ๔๓, ๖๔
	ชุมนุม (อีสานและลาว)	๑๔๗
แต่งแต่้ม	บรรจงวาด	๑๖๑
แต่้ม	เขียนจดหมาย	๑๙
	เขียนทำเป็นลาย	๒๒, ๓๕ ข., ๑๖๑
ไต่ชาติ	สืบชาติ	๑๗๓
ไตรทิพ	สวรรค์ชั้นสาม	๑๐๗
		ถ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ถมอ	หिन	๑๐๑, ๑๗๙
ถลึงถลา	รับด่วน ตรึงตรา ปกป้อง?	๑๐, ๑๙, ๕๘, ๑๑๖
ถลุษเชิง	ปล่อยชาย	๓๕ ข.
ถลุ	ดู ตรู	๑๐๙
ถ้วย	ส. ว่า ถ้วย ถอนหายใจ	๑๓๗
ถ้อ	ท้อ - ซอหล่อ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๘๔)

ต้อง	ประชัน	๖๒
ต้อง	ส. ว่า ได้ตอบ ประชัน	
	แถวต้อง (อีสาน)	๕๕, ๑๑๙
	แจ่ง ถี่ถ้วน (อีสาน)	๘๖
	ขัด ถูกต้อง	๖๒, ๘๒, ๙๐
ต่อม	ใช้คู่กับ ถ้ำ คอย ส. ว่า ติดตามมา	๖๓, ๗๒, ๘๖, ๑๖๓
	โทขาว ว่า ฝ้าคอยหา	
ถ้อย	แถว (อีสาน)	๕๕
ถ้ง	ริบเร่ง หลังไหล	๑๑๗
ถ้ำ	คอย	๓๖, ๖๓, ๗๑, ๗๒, ๘๑, ๑๖๓
ถาบ	ตราบ ด้าน	๑๓, ๑๘๐
ถิบ	เร่งริบ (อีสาน)	๕๐
ถุงเถิง	อ. ว่า กุ่มกริม	๓๕ ฎ.
ถุย	ปล่อย ส. ว่า เดินชะเท้า	๑๓๓
ถู	ดู ตรู	๑๗๗, ๑๗๙
เถิง	ถึง	๑๑, ๑๓, ๑๙, ๒๔, ๒๙, ๓๕ ฎ., ๔๔, ๖๗, ๗๗, ๘๑, ๘๖, ๙๔, ๑๐๕, ๑๐๙, ๑๑๖, ๑๒๑, ๑๓๗, ๑๔๗, ๑๖๗, ๑๘๐
เถียง	โรงนา	๒๙
เถียง	ประกวด	๑๑๙
เถียงเส้า	ชื่อวัดร้าง	๒๙
เถถี?		๕๙
ถ่อม	เพิ่ม	๕๓, ๙๘
ถ่อมถนอม	ส. ว่า ทวีคุณ	๕๓, ๙๘

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ท่ง	ทุง	๙๗
ทยา	เอาใจใส่ กรุณา	๑๒๐
ทยิดา	เป็นที่รัก คู่รัก	๕๘
ทยศ	ใจ (ดูคำอธิบาย ไท บทที่ ๒๙), ๖๖	
ทรมาน	เมื่อ (พระพุทธองค์) ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่	(ดูบทที่ ๑๗)
ทร้อย	ซอล้อ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๘๔)
ทวง	ทรวง	๒๒, ๒๗, ๘๒, ๙๒
ทวยหาร	ท่าย่าน ดอกมหาหงส์	๑๖๕
ทวาย	ทาย	๓๙
ทาย	ยก	๑๐๔
ทวาร	ประตู	๒๑, ๒๕, ๓๒, ๑๐๑, ๑๐๕
ทศมน	ทศมณฑล สิบแคว้น	๑๐๗, ๑๔๘
ทศลักษณ์ (เกษตร)	ล้าน (นา)	๑๐๘
ท้อ	ทางระบายน้ำ	๖๔
ทอง	ทองเหลือง ทองแดง	๑๐๙
ท่อนแถม	เขียนรูปเพียงบางส่วน	๓๕ ข.
ทง่อง	ตระง่อง จ้อง คอย	๔๔
ทงเจียก	กรรเจียก นู ดอกไม้ทัด (เขมร - ตรูเจยก)	๑๖๒
ทักขิน	ทานเพื่อผลอันเจริญ	๑๖๘
ทักขินา	ไทยธรรมถวายพระ	๑๑๕, ๑๖๘

ทั้ง	ทั้ง	๓๕ ก., ๕๑, ๕๓, ๖๑, ๘๘, ๙๗, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๕๑, ๑๖๕, ๑๖๘, ๑๗๑
ทัด - ตัด	ตรงกัน ประจบกัน	๙๐, (ข)
ทันที	โคลงจัดว่าทันที ?	๑๑๙
ทายกร	ยกมือ	๑๐๔
ท้าว - เท้า	ถึง	๑๐๕, ๑๐๖
ท้าว	กษัตริย์	๔๕
ท่านวาย	ท่านาย ชี้ บ่ง	๔๘
ทิวา	นก	๘๓
ทีนา - ทิน	วัน	๒๗
ทิพ	คนรักของผู้แต่งชื่อว่า นางศรีทิพ	๗, ๑๑, ๑๙, ๒๐, ๔๑, ๖๔, ๖๗, ๗๘, ๘๑, ๑๑๑, ๑๔๑, ๑๘๐
ทิพญา ทิพยา	ตัดมาจาก ทิพญาธร ซึ่งตรงกับ พิทยาธร	๖๐
ทิพมालย์	หมายถึง ผู้หญิง	๓๖
ทิพารม	หมายถึง นางที่รัก	๑๑๓, ๑๑๔
ทิโพชา	ทิพ + โอชา	๑๒๑
ทิวา	วัน	๒๗, ๑๑๐
ทีป	ประทีป	๑๕, ๘๔, ๑๑๕, ๑๒๓, ๑๗๑
ติก	น้ำ	๕๑
ทุง	ธง (ดูคำอธิบายบทที่ ๑๕), ๑๑๕, ๑๒๓, ๑๔๑, ๑๔๓	
ทุงยู	ชื่อวัด	๑๒
ทุม	ทั้ง (พายัพ)	๑๑๙, ๑๓๐
ทุรา	ไกล	๔๒, ๙๓, ๑๔๐, ๑๔๖

ทุเร	ไกล	๑๗๖
ทุ	ทุกข์ เดือดร้อน (โคลง) สอง	๕๔ ๑๑๙
เทพรวง	เปิดอก เปิดใจ	๑๙, ๒๖, ๑๓๙
เทศ	เทศน์?	๙๔
เทอะ	เถิด	๓๙, ๑๒๑
เทา	เดิน	๑๐
เทา - เท่า	ได้แต่ แต่ เพียงแต่	๔๔, ๙๖, ๑๐๐, ๑๐๗, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๕, ๑๕๐, ๑๖๔, ๑๗๑
เท่าแว้น	แว้นแต่	๑๐๗
เท้า	ตราบเท่า	๕๗, ๑๐๕, ๑๐๖, ๑๐๗
เทาะแพะ	เตาะแตะ	๙๖, ๑๓๕
เทิง - เถิง	เถิง	๕๗, ๖๔, ๗๗, ๑๑๗, ๑๔๗
เทิง - เติง	เมา	๔๙, ๑๔๗
บน		๗๗
เทิน เทิ้น	เทอญ	๑๗, ๓๙, ๑๒๑
เทียง	แน่แท้	๙๐, ๑๕๔
เทียม	เคียงกับ	๙๐, ๑๐๙, ๑๓๘
เท่ากับ		๑๔, ๔๖, ๑๐๐, ๑๐๘, ๑๑๔, ๑๕๖
เทียมแทรก	(สูง) เท่า	๑๗
เทียว	เดิน	๑๓, ๓๕ ๗., ๖๔, ๙๐, ๙๔, ๙๖
เทียวไท	เจ้าไทย พระสงฆ์	๙๔
เทียะ	ส. ว่า กรีดกราย	๓๕ ๗.

เทื่อ - เทื่อ	ครั้ง	๑๗, ๑๖๙, ๑๗๙
เทื่อ	เกิด	๘๓
เทวก	เท่า วัด	๑๗, ๓๔, ๙๙, ๑๐๐, ๑๐๘, ๑๑๔, ๑๒๓, ๑๖๔
เทวบ	ส. ว่า ปิด (ทอง)	๑๐๙
โทก	ทูป	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๕), ๓๕ ข.
โท	หญทัย ใจ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๒๙), ๗๓
	ผู้เป็นใหญ่	๕๙
ไท้	ผู้เป็นใหญ่	๑๖, ๒๕, ๑๐๓, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๔
ไท้ตำบล-ไทยตำบล	หนไทย แบบไทย	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑)

ธ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ธรณี	พื้นดิน โลก	๑๐๐, ๑๔๗
ธเสี่ยก	ดู ทะเจียก	๑๖๒
ธาดา	ผู้สร้าง	๔๗
	หมายถึง พระนาง	๑๖๑
ธาดู	พระเจดีย์ (ถิ่นพ่ายัพ) กระจุก	๓, ๘, ๑๐๔, ๑๐๖, ๑๐๗, ๑๐๘, ๑๕๘, ๑๖๙, ๑๗๑, ๑๘๑
ธาร-ธารา	น้ำ	๗๕, ๑๖๘
ธิธาธิเบศร์	กษัตริย์ (ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง)	๑๖๐
ธูลี	ฝุ่น	๔๓, ๙๗

คำศัพท์		เลขที่โคลง
นาง	นาง	๓๐, ๑๖๔, ๑๗๖, ๑๗๗
นงคราญ	นางงาม	๓๖
นงราม	นางงาม	๔๔
นงว้ย	หมายถึง นาง	๑๓๙
นที	แม่น้ำ	๕๐, ๗๑, ๗๕
นन्दรี	ดนตรี	(ดูคำอธิบายบทที่ ๘๔)
นพคุณ	ทองเนื้อเก้า หมายถึง นาง	๘๒
นพบุร	เชียงใหม่ มีชื่อเต็มว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่	๘
นพมาน	หมายถึง ผู้หญิง	๓๖, ๑๖๑
นยนา	ตา	๗๙
นวย	น้อมลง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๗๙)
น้อ	หน่อ	๑๖๕
น่อย	น่อย	๒๗
นักคุณ	นักดนตรี ศิลปิน	๑๓๔
นักนิน - นักนึม	หมายถึง นาง	๘๖
นักษัตรทั้งเก้า	ดาวนพเคราะห์ คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ ราหู เกตุ	๑๒๖
นัครา	นคร	๙๘, ๑๔๘
นัน	นัน	๓๙, ๕๖, ๙๐, ๑๕๕, ๑๗๓, ๑๗๔, ๑๗๖

นา	นะ	๙๓
น่าน้อง	นะน้อง	๕๕, ๙๓
นางรั้ว	ชื่อเดิมของวัดยางกวาง	๓๑
นาฏ นาท	หมายถึง ตัวนาง	๔๔, ๔๕, ๗๔, ๙๒, ๙๓, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๒๐, ๑๒๘, ๑๓๖, ๑๓๘, ๑๔๐, ๑๕๙, ๑๖๓, ๑๖๖, ๑๖๘
น่าน	เขตน่าน	๙, ๕๑, ๕๓, ๗๕
นาภี	ท้อง	๑๔๑
นาย	ทางเหนือใช้เรียกสตรีได้	(ดูบทที่ ๑๕)
นาสา	ตัวไม้เบืองบนประตู	๒๒
นิ	นี้	๙๓
นิโครธ	ต้นไทร	๑๖๕
นิตนัง	นั่ง นั่งอยู่	๑๖๗
นิตสนาม	ส. ว่า ตั้งอยู่	๒๑
นิรม	เข้าใจว่า สนุก สบาย สิ่งซึ่งน่าสนุกสบาย	๔๐, ๕๒, ๖๒, ๗๒, ๙๖, บางที่หมายถึง นางคูรัก
นिरาราม	ไม่มีความรื่นรมย์	๑๕๖
นिरาศ	พรากจากไป	๔, ๗๐, ๑๗๔, ๑๗๖
นิโรธ	ดับสูญ นิพพาน	๑๕๓
นिसา	กลางคืน	๑๑๓
นิ	นี้	๔, ๒๕, ๔๙, ๕๖, ๑๖๖, ๑๖๗, ๑๖๘, ๑๗๙
นึ่ง	หนึ่ง	๑๖, ๒๑
นุช	น้อง	๔
นุเนื้อ - นุเนื้ออก	ย้าย ย่าง สีสลา งาม (ลาว) ในที่นี้ ไอนเอน ?	๙๐, ๑๓๒

เนก	มาก	๑๖๐
เน่ง	นิ่ง แน่ ตรงพอดี	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๔), ๘๗, ๙๗, ๑๐๕
เนตรบ้าง	หมายถึง พระจันทร์แหว่ง (ข้างแรม)	๒
เนสาท	พรานป่า	๖๘
เนา	อยู่	๗๗
เนิง	เนืองนอง	๗๗
เน็ง	เอน ตกห้องข้าง	(ดูคำอธิบาย เนืองๆ บทที่ ๓๗), ๑๗๙
เนิ่น	โน้น นานมาแล้ว	๑๗
เนียน	แนบสนิท	๑๖๒
เนียน้ำ	เหงื่อ	๑๓๒
เนือง	มาก	๗๗
เนืองเนือง	เอน ? มากมาย ?	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๗)
ไน	เปื่อย ยุ่ย	๑๓๙

บ

คำศัพท์

เลขที่โคลง

บ-บ	ไม่	๑๔, ๒๓, ๒๗, ๓๑, ๓๒, ๓๖, ๔๑, ๔๒, ๔๔, ๕๙, ๖๐, ๘๔, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๒๐, ๑๓๘, ๑๓๙, ๑๔๓, ๑๔๙, ๑๕๖, ๑๖๖, ๑๖๗, ๑๖๙, ๑๗๑, ๑๗๖
บก	บาง พร่อง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๕๒)

บ่เกิด	บอกเกลือ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๔๓)
บง	ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๙๐)
บด	มืด บังแสง	๙
บพิตร	พระองค์ท่าน	๕๘
บรม	ชื่อตัวพระในชาดก	๑๗๒
บรรทพาย - ประทาย	ค้าย ป้อม	๑๐๕
บริยศ	คนรัก	๑๑๑
บริษัท	หมู่คนแวดล้อม	๑๑๐
บอกบท	สั่งให้เป็นไป	๑๕๓
บ่อแร่	โพงดักน้ำ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๙๕)
บักชื้อ	สลักชื้อ บันทีก	๑๒๗
บั้ง	ตอน ระยะ	๓๓
บั้งบาด	อาณาเขต	๓๓
บัดเดียว	ประเดียว	๑๖๙
บัน	หน้าจั่ว	๑๑๒
บัวระวัน-บัวระมวล	บริบูรณ	๑๑๒
บัวริยศ	บริย ที่รัก	๖๐
บา	ชายหนุ่ม	๑๐, ๒๕, ๒๖, ๔๑, ๑๔๒, ๑๗๘ (และดู บุญญา)
บำ	หว่า ว่าแห้ว เสร้า	๒๖
บ่าง	แห้ว เดือนบ่าง-พระจันทร์ข้างแรม	๒
บางบาท	บางบท	๑๓๕
บาน	เครื่องตี๋ม คงหมายถึง ของกิน	๒๘
บ่าย	เกยกัน ทับกัน	๒๗

บารส	ชื่อตัวพระในชาดก	๑๑๙
บ่าว	ชายหนุ่ม	๕๖, ๑๑๐, ๑๑๓, ๑๔๙
บาราศ	พวากไป	๔
บ่าเริน	บ่าเรอ	๗๘
บุญบา	ตัดมาจาก บุญบารมี	๕
บุญหนา	ใช้เรียกผู้หญิง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๒๖)
บุญณมี	วันเพ็ญ	๑๖๘
บุพพันธ์	เวลาเช้า	๑๔๗
บุรพา	ทิศตะวันออก	๑๕๙
บุรเพ	ก่อน	๑๗๑, ๑๗๕
เบงจา เบญจา	ตัดมาจาก เบญจางคประดิษฐ์	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๐), ๑๗๒
	ศีลห้า	๑๒๙
เบงบาท	โคลงห้า	๑๑๙
เบญจา	ศีลห้า	๑๑, ๑๒๔
เบ่น	ผืนหน้า เบน	๑๔๔
เบิก	นำมา	๑๕๑
เบี้ยว	มองไปข้างๆ	๑๔๔
เบื่อง	ข้าง ลักษณะนามของตา	๒๓, ๑๔๔
	ฝ้าย	๒๕
	ครั้ง	๑๗๑, ๑๗๕
แบกปลอน - แบกพร ?	จบของสงกวาย ?	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๕๘)
	ฉบับหนึ่งว่า เมื่อกพนอน แปลว่า ชาว	
โบก ?		๕๒

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ปก	ใช้คู่กับ แพง แปลว่า สร้าง ปลุกสร้าง	๖๔
	ใช้คู่กับ ป่าว แปลว่า ประกาศ	๑๖๐
ปฎิมา	พระพุทธรูป	๑๔๒
ปณิธา - ปณิธาน	ตั้งความปรารถนา	๑๒๒, ๑๖๘
ปด	ปลด	๑๑, ๕๔, ๑๐๓
ปด	โปรด	๑๗
ปถพี	พื้นดิน	๓๗, ๕๙, ๖๑
ประการ	ปรากฏ กำแพง	๒๔
ประจิม	ทิศตะวันตก	๑๔๖
ประทาย	ค่าย ป้อม	๑๐๕
ประเหียล	ประหนึ่ง คล้าย	๕๕, ๑๒๕, ๑๖๔
ปรากฏ	กำแพง	๒๔
ปราเกียน	ปรากฏ ชื่อวัดชัยพระเกียรติ	๑๒
ปราจีน	ทิศตะวันออก	๑๔๖
ปราโมช - ปราโมทย์	ยินดี	๕๖
ปราสัย	แสดงการอ่อนน้อม พุด	๑๑๗, ๑๒๐
ปลง	ลง	๕๖, ๑๖๐
ปลอน	คูแบกปลอน	๑๕๘
ปลอมแปลก	เข้ามาปนอยู่	๒๑
ปล่าน	ทำ แต่ง	๑

ป้อ	พอกพูน	๘๔
ปะภา	ดู บัพภา	๑๗๕
ปักยี	นก	๖๑, ๘๐, ๘๑
ปัง	ตอบ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๕๑)
ปัจจุบัน	ในชาตินี้	๑๒๕
บัพภา	นางจิริประภาในเรื่องพระสุธน	๑๗๕
ปิ่น?		๑๕๔
ปาง	ครั้ง	๑๖๗
ปาจัน	ปราจัน ทิศตะวันออก	๑๔๖
ปานสัตว์	สัตว์ที่มีชีวิต	๑๑๐
ปาน	เปรียบเทียบ	๕๐, ๕๕, ๕๗, ๑๐๕, ๑๐๗, ๑๑๘, ๑๔๔, ๑๖๑
ปาน	แต่ง ทำ	๑, ๑๘๐
ปานนี้	ปานนี้	๘๖, ๑๑๑
ปิ่น	เป็นเครื่องเชิดชูหน้าตา	๒๑
ปีคู่	เกิดปีระกา ปีคู่เป็นไก่ เป็นต้น ส. ว่า คู่อายุ เท่าอายุ	๑๑๕
บุญณมี-บุญญะมี	วันเพ็ญ	๘
ปูน	น้ำ	๓๘, ๖๓, ๗๐, ๘๘, ๘๙, ๑๓๒, ๑๓๖, ๑๕๕, ๑๖๒, ๑๖๖, ๑๘๐, ๑๘๑
บุริพาน	บริวาร	๑๕๙
ปลูก	ใช้คู่กับ แปะ ปลูกสร้าง	๖๔
ปูน	ให้รางวัล	๑๒๗
ปูชา	บูชา	๑๑๕, ๑๕๔
เป้ง-เปล่ง	อยู่ในที่กลางแจ้ง สงแสง	๕๘, ๑๐๖

เป่า	ปี่จลุ	(ดูบทที่ ๑)
	ชื่อนกชนิดหนึ่ง ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง	๘๓
เปียนเปล้า	เปลี่ยวเปล้า	๘๖, ๑๒๐, ๑๕๐
เปียว	เปลว	๕๘, ๑๐๖
เปื่อง - เป็ลือง	มาก	(ดูคำอธิบายบทที่ ๘๔)
เปื่อน	ละเอียด กระสับกระส่าย ทูรันทูราย	๔๓, ๑๔๙
แปก	ที่ถูกเป็น แปด	๑๒๔
แปง - แปลง	ทำ สร้าง	๑๐, ๓๒, ๖๔, ๑๐๔, ๑๑๑, ๑๒๔, ๑๒๙, ๑๘๐
แปร	หัน	๖๖
แปลง	สร้าง ทำ	๔๕, ๑๖๓
ไป	ไม่	๕๐

ผ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ผกา	ดอกไม้	๓๙, ๖๙
ผกาเพลิง	ดอกไม้ไฟ	๑๖๕
ผั่ง	ตัดจาก กำผั่ง กำลั้ง	๖๙, ๘๙, ๙๗, ๑๕๕
ผล	หมายถึง ผลบุญ	๑๒๑
ผลคุณ	เดือนสี่	๘
ผวนแปร	ปรวนแปร	๖๖
ผ่อง	มอง	๓๕ ข.

มะติน	ประทุน	๓๕ ก.
มัด	ทั่ว ถ้วน	๖, ๑๑๔
ผาเกียร	ดู ปราเกียร	๑๒
ผาดแผ่นผ้าย	ไปอย่างรวดเร็ว	๖๘
ผาน	ทุกซ์	๒๕
ผ่าน	แต่ง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑)
ผ่านเผ้า	พระเจ้าแผ่นดิน	๑
ผาย	ขยาย	๘๙
ผ้าย	ผาย	๑๓๑
	ไป	๘, ๑๐, ๑๙, ๕๖, ๖๘, ๘๗, ๑๗๗
ผายผัน	ไปรยปราย	๑๒๑
ผายโผด	ไปรด	๘๓, ๑๔๖
ผี	เสียงอ่านจาก พรี นี้	๗
เผียว	ไม้ไผ่?	๖๓, ๙๐
เผื่อ	เราทั้งสอง	๘๓
	ฉัน	๑๓๙
	เผื่อ - เกี่ยวพัน	๑๓๙
เผื่อผัน-เผื่อผัน	พัวพันแนบสนิท	๑๑๓
แผ	แปร หัน ผัน	๘๓
แผก	แปลก	(ก)
โผด โผดผาย	ไปรด	๘๓, ๑๔๖
ไผ	ใคร	๓๖, ๑๒๕

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ฝักฝัก (หัวเรือ)	ขึ้นๆ ลงๆ ตามคลื่น ?	๗๕
ฝัก	ฝักไฝ	๗
ฝั่ง-ฝั่ง	รีบ	๑๖๘
ฝาย	ทำนบ	๗๓
เฝ้า	ชี้เป้า (ไทขาว)	๖๘
เฝือ	เหลือ มาก	๕๐, ๖๙
	เกี่ยวพัน	๑๓๙
	ใบไม้ (ปักชำได้)	๖๙
แฝก	ชื่อหญ้าชนิดหนึ่ง	๖๙
แฝงฝั่ง	อาศัยอยู่บนฝั่ง	๑๔๘
ไผ่เฝ้า	มุ่งรักษา	๔๗

คำศัพท์		เลขที่โคลง
พัน	เกิน	๕๐
พนม	เขา	๗๐, ๗๓
พนาลัย	ป่า	๖๘
พนิก	เป็นชั้นๆ ทิวแถว (เขมร)	๗๓

พนิก	เป็นชั้นๆ ทิวแถว (เขมร)	๗๓
พนิดา	หญิงสาว	๑๑๔
พรอง	บ้าง	๑๘, ๘๓, ๑๕๕
พระเจ้า	พระพุทธเจ้า	๖๕, ๑๔๘
พระไทร	เทวดารักษาต้นไม้	๕๔
พระพริบ	พริบๆ เสียงไฟไหม้	๖๘
พระพลัด	พลัดพลัด	๗๔
พระเมรุ	เขาพระสุเมรุ	๑๗๙
พระหาร	พิหาร	๑๒๒
พระอาไธย	พระศรีอารียเมตไตรย	(ดูคำอธิบายบทที่ ๖), ๑๕๓
พรำ	พรำม	๑๐
พริบ	ชั้วกะพริบตา ลูกพริบ	๗๐
พรี	พรี	๗, ๑๗, ๕๑
พฤษ	ต้นไม้	๕๑, ๖๘, ๗๐, ๗๑
พลับ	มะพลับ ในที่นี้หมายถึง นม	๕๗, ๑๓๑
พลาน	พระลาน ผืนแผ่นดินโล่ง	๙๖, ๑๖๐
พลิบ	ชั้วกะพริบตา	๗๐
พลีพัท	โคผู้	๓๕
พลีราช?		๑๗๓
พวง	พวง ห่วง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๕๓),
พอคู่	ครบคู่	๑๔๕
พอพัน	ถึงพัน	๑๒๑
พ้อง - ผ้อง	บ้าง	๕๑

พ้อม	พ้อม	๕๙, ๙๑
พอย	พลัดพราก ไร้คู่ โดดเดี่ยว	๑๒๐, ๑๔๓
พะงา	นางงาม	๒๓, ๔๔, ๑๐๗, ๑๓๗, ๑๖๔, ๑๗๗
พะทีป	ประทีป	๑๑๑
พะหาร	พินาร	๑๐๙
พัต	น่าจะเป็น พัสตร์ ผ้า	๓๕
พัตตมาน-พัทมาร	น่าจะเป็น พัทธ ผูกพัน และ มาน ใจ	๗
พัตร	ผ้า	๕๗
พันง่อม	ชื่อดีซึ่งร้างไปนานแล้ว	๒๘
พันตา	พระอินทร์	๑๑๖, ๑๗๑
พันรังสี	พระอาทิตย์	๓๓
พาน	ส.ว่าพัน เกาะเกี่ยว	๗๕, ๑๖๑
พ่าว?		๙๑
พิง	แม่น้ำปิง	๔๙, ๑๔๙
พิงเก่า	แม่น้ำปิงทางเดิม	๗๓
พิงเจต	เป็นที่พักพิงของใจ?	๔๖
พิทักษ์	ดูแลคุ้มครอง	๑๔, ๓๐
พินทุ	นางพินธุมี ในเรื่องสมุทรโฆษ	๑๗๕
พิโมกข์-พิโมช	พัน เปลื้อง ชื่อพระนิพพาน	๑๕๕
พิโยค	พลัดพราก	๑๒๕, ๑๗๕
พิศเรก	พิษแทรก	(ดูบทที่ ๘๒)
พิสดาร	กว้างขวาง	๑๒๒
พิสัย	เขต ดู สุดพิสัย	๙๗

พิสัยตา	สุดสายตา	๕๕
พี	ดู ไพรพี	๕๕, ๖๘
พีน	ชั้น	๑๒
พุทธังกูร	ผู้จะมาเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต	๑๑๗
พุ่น	ส่วน กอง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๒๔)
พูน พูน	นูน โนน	๕๙, ๖๗, ๑๑๑
เพ็ง	เพ็ญ	๑๒๘
เพณิ	มวยดม	๑๖๒
เพย	พัด รำเพย	๓๔
เพี้ยย	พैया พวงดอกไม้	๖๓
เพรง	ก่อน	๑๘๑
เพลา	ในที่นี้ ขา	๕๗
เพา	งาม ส. ว่า เพลา เบบาง	๕๔, ๗๐, ๙๐, ๑๑๒
	เพราะ ข้าวเย็น	๑๑๖
เพาโพธิ์	พระพุทธรเจ้าพระองค์สุดท้าย (เขมร)	๑๒๑
เพิก	เบิก ถลกออก เบิด	๓๔, ๑๓๑
เพิง-เพิ่ง	พิ่ง พอใจ	๔๖, ๑๓๑, ๑๖๑
เพีย	ถ้าเป็น เพียะ - อวด เปรียบ ถ้าเป็น พैया - พวงดอกไม้	๔๒
เพียง	เสมอ ประหนึ่ง ราบเรียบ	๑๓๑, ๑๔๙
เพียง	เพียง	๑๐๖, ๑๒๑
เพียญชน	พยัญชนะ กับข้าว	๑๒๘, ๑๕๔, ๑๖๙
เพียะเพียะ	เสียงไฟไหม้	๑๖๖
เพื่อ	เพราะ	๑๖๗, ๑๗๗

แพง	แปง ทำ	๑๓๔, ๑๓๗
แพง	รัก หวง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๑๔), ๑๑๓
แพ่ง	งาม	๑๓๑, ๑๖๑
แพระ	แพะ ป่าละเมาะ (พายัพ)	๙๖
โพธ	งาม	๑๒๑
โพธิไถยญาณ	ตรัสรู้ ญาณที่ควรรู้ หมายถึง พระพุทธเจ้า	๑๗
โพ้น	โน้น	๗, ๖๗, ๙๗, ๑๒๐
โพย	ภัย	๑๕๗
โพละ	โพ้ แดก?	๗๐
โป	ไป	๕๕, ๑๓๔
ไพคต	ไพพรต?	๘๗
ไพรพี	ป่าดงพงพี	๕๕, ๖๘
ไพรแพระ	ป่าละเมาะ	๙๖
ไพโรจ	ไพโรจ พิโรจ	๗๑

ฟ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ฟกฟก	ฟ้งฟ้ง - ฟุ้งฟุ้ง ?	๗๕
ฟอง	ลูกคลื่น (ไทขาว)	๒๔
ฟ้อนสร้อย	ชื่อดี	๒๑
ฟาย	พาย	๗๖

ฟายฟองเนตร	เอามือเช็ดน้ำตา	๗๖
ฟีก	หลีก	๑๓๕
เฟือดฟัด	สะบัด ฟาด (อีสาน ฟัด - สะบัด)	๒๔
เฟือนฟัด	โบกไปมา ส. ว่า ไน้มไปมา	๑๓๐

ภ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ภมุก	คิ้ว	๑๓๑
ภัน	ถ้า ภันท์ สิ่งของ	๑๕๔
ภัตถ	อาหาร	๑๖๙
ภัทธกัปป	กัปปปัจจุบัน มีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์	๖
ภา	แสง	๔๑
ภานู	พระอาทิตย์	๖๖, ๘๗, ๙๔
ภาวดี	ชื่อตัวนางในชาดก	๑๗๒
	นางประภาวดีในกุสสราชชาดก	๑๗๖
ภิชชแรก	พิษแทรก	(ดูบทที่ ๘๒)
ภินท	แตก ทำลาย	๘๒
ภิโรธ-พิโรธ	โกรธ	(ข)
ภุดล-ภูวดล	พื้นแผ่นดิน	๙๒
ภุมโม - ภูโม	วันอังคาร	๒
ภูญช	อาหาร	๑๑๗

ภูวดล	พื้นแผ่นดิน	๙๒
ภูษา	เสื้อผ้า	๑๑๔, ๑๖๓, ๑๖๔
ภวา - เพา	เพรา-ข้าวเย็น	๑๑๖
โกคิน	งู	๕๑
โภชน์	อาหาร ข้าว	๑๑๖, ๑๒๘, ๑๕๔

ม

คำศัพท์		เลขที่โคลง
มกุฏ	มงกุฏ	๑๖๒
มณฑป	เรือนยอดซึ่งมีรูปสี่เหลี่ยม	๑๔๓
มณฑล	วง ขอบเขต	๑๑๒
มนตก	มณฑป	๑๔๓
มนदन	มณฑล	๑๑๒
มโน	ใจ	๗๔
มัยัก	มลัก มอง ดู เห็น	๗๙
มร	ตาย	๗๔, ๙๙, ๑๗๔, ๑๗๘
มรรคา	ทาง	๒๑, ๖๕, ๑๘๑
มล้าง	ล้าง ทำลาย	๑๕๓
ม่วน	สนุก	๖๔, ๘๔, ๑๕๒, ๑๖๖
มหากระจาย	พระสังขะจาย	๑๔๑

มหาอาวาส	ส.ว่า หมายถึงวัดเจติยหลวง	๑๖
มเหสักข์	ที่กล่าวกันว่าเป็นเจ้าใหญ่	๒๕
ม่อน	ตัวฉัน ๓, ๑๔, ๕๑, ๖๔, ๖๘, ๑๕๒, ๑๗๘, (๗)	
มัคดา	ทาง ๓๕ ๗., ๑๔๕	
มังราช	พระเจ้ามังรายมหาราช ๑๕, ๔๗	
มังราย	พระเจ้ามังรายมหาราช ๑๕, ๔๕, ๔๘, ๑๐๒	
มัว-มัว	มีนเมา หลงรัก ๓	
มัวร์ส	มีนเมารสรัก ๓	
ม้าง-มล้าง	ทำลาย ทำให้หมดไป ๑๕๓, ๑๕๕	
มาด	หมาด ภาวะอึดอัด จะเปียกก็ไม่เปียก จะแห้งก็ไม่แห้ง ๕๙	
ม่าน	พม่า ๘๘	
ม้าน	เหี่ยว ๔๐, ๕๒	
มาย	คล้าย ถอน ๑๗๒	
ม้าย	ชม้อยตา ๑๑๓, ๑๔๔, ๑๔๕	
มาล	มาลา ดอกไม้ ๓๙	
มาลี	โคลงวิวิธมาลี ? ส. ว่าระเบียบ (การแต่งโคลง) ๑๑๙	
มาส	เดือน ๘	
มาสรี	มารศรี ๕๙	
มิดราช	ราชสีห์ ในที่นี้ สิงโต ๑๔๔	
มิด	มิด ๒	
มี	มี ๑๐๐	
มี้อ	วัน (อีสาน) คราว ๘, ๑๖๘	
มุข	ส่วนของเรือที่ยื่นออกมาด้านหน้า ๑๐๑	
	หน้า ๑๕๖	

มุขมาศ	ส่วนของอารามที่ยื่นออกมาทำด้วยทอง	๒๒
มุณี	พระสงฆ์ ในที่นี้ พระพุทธเจ้า	๑๔๓
	ฤาษี	๑๔๙
แม่	แม่	๓๖, ๑๒๐, ๑๓๓, ๑๕๐
เมฆ	กำแพงเมือง ส.ว่า ไบเสมา	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๐๑)
เม็ง	มอญ	๒, ๘๘
เม็ด	ชื่อวันหนไทย	(ดูคำอธิบายบทที่ ๒)
เม็ด	น้อยนิด เช่น ไปหาบได้สักเหม็ด	๑๑๐
เมทนิ	แผ่นดิน	๑๑๘
เมา (รัก)	หลงรัก	๑๙, ๑๗๘
เมิงเป้า	ปีจูลู นพศก	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑)
เมิน - เม็น	นาน	๔๕, ๖๐, ๑๘๑
เมียง	ชำเลื่องมอง	๕๔, ๕๗, ๑๑๓
เมียงม่าย	ชำเลื่อง กรีดกรายไปมา	๑๑๓, ๑๔๔
เมี่ยน	หมด	๑๖๘
เมื่อ-เมื่อ	ไป	๑๕, ๒๕, ๕๒, ๕๙, ๑๓๙, ๑๕๕
เมืองพิง	เมืองบนแม่น้ำพิง หมายถึง ลำพูน	๑๕๙
เม่ง	พราก รื้อ	๔๘, ๑๗๖
	ครูหนึ่ง	๑๖๕
เม่งม้าง	เจ็ดร้าง พลัดพราก	๑๗๒, ๑๗๕
เม่น	ถูก ตรงกับ	๒, ๑๖๗, ๑๖๘
เม้น	แม่	๑๑๐
โมฆ	การรอดพ้น นิพพาน	๑๕๓

ไมด	มอด ตาย	๑๓๗, ๑๕๓, ๑๗๔
ไมทนา	การพลอยยินดี	๑๖๘
ไมเรศ	นกยูง	๘๑
ไมลี	ยอดดมจุก	๑๗๒

 ย

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ยกย้าย	เดิน ไป	๘, ๘๗
ยล	ดู	๑๗, ๒๒, ๓๖, ๔๒, ๔๙, ๕๕, ๖๑, ๙๒, ๙๓, ๙๗, ๑๐๔, ๑๑๒, ๑๓๔, ๑๔๐, ๑๔๗, ๑๕๙, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๔
ยลคิน	มองกลับ	๕๕
ยวน	ส. ว่า อ่อน ละเอียด	๔๓
ยวย	ถ้า ยววย ก้าวย่างไป ถ้า ย้วย เดินตามกันซ้ำๆ	๑๔๔
ยว้าย - ยว้ายแย้ม	ยิ้มแย้ม	๓๕ ข., ๕๖
ยอ	ยก	๑๓๓
ยอง	วางบน	๑๐๙
ย่อง-หย่อง	ประดับ แต่งตัว	๑๑๔
ย้อน	ด้วยเหตุ	๑๖๒
ยอริยาตร	ยุรยาตร	๑๓๐
ยะเยือก	เยือกเยือก	๘๒

ยักขราช	ทำวฤเวร ผู้พิทักษ์ทิศเหนือ	๑๘
ย้ง	อยู่ มี	๑๗, ๔๐, ๔๕, ๕๑, ๖๓, ๖๗, ๑๐๒, ๑๒๒, ๑๓๖, ๑๔๔, ๑๕๑
	ไปสู่	๑๐๓
ย้ง	หยุด	๓, ๕, ๔๐, ๔๙, ๕๑, ๖๓, ๗๓, ๗๗, ๙๔, ๑๓๖
ยา	รักษา	๕๘
ย่าเค้า	ต้นฉบับ	(๗)
ยาไสน-ยาไจน	อย่าสงสัย	๑๕๔
ย่างย้าย	เดิน	๑๖๑
ยางหนุ่ม	ชื่อเดิมของวัดทองทราย	๖๗
ยาย	เรียงราย	๔๕, ๗๓
ยิง	หญิง	๑๙, ๒๓, ๑๑๐
ยีน	รู้ลึก	๕๕, ๗๘, ๙๑, ๙๓, ๑๑๔, ๑๓๓
	จะงอย หงอน บั๊กเป็นรูปครุฑ	๒๒
ย้อ	เขย่งตัวขึ้น	๑๔๔
ยุต	ถ้า ยุช - คู่	๑๖๖
ยุบล	ข้อความ เรืองราว	๔
ยุวมาลัย	เยววมาลัย	๑๗๓
เยี่ย	ทำ แต่เทียบกับกำสรวลศรีปราชญ์แล้ว น่าจะแปลว่า แล้ว หรือแลจึง (ดูคำอธิบายบทที่ ๑๕๘)	
เยียง	อย่าง	๕๒, ๑๔๐
เยี่ยม	ใฝ่หน้า ดู เยื่อน	๕๗, ๕๘, ๖๗, ๑๔๔

เยียว	เยียววา รักษา	๑๓
	หากว่า	๑๒๖
เยี้ยว	เงี้ยว ไทใหญ่	๘๘
เยยะ	ทำ	๔๐, ๕๒, ๕๓, ๘๕, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๕๐
เยื่อ	(สาย) ผูกมัด	(ดูคำอธิบายบทที่ ๕๐)
เยื่อซ่า ?		๘๒
เยื่อง	เยี่ยง อย่าง	๗๖, ๑๔๗
เยื่อน	เยื่อน	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๔๒, ๖๗)
เยื่อนย้าย	เยื้องกรายเป็นขบวน	๑๐
แยง	มองดู	๓๒, ๖๔, ๑๖๓
โยยิน?		๘๒
โย	เรไร ล. ว่า เสียงใส ยืดยาว ไทเหนือว่า จักจั่น	๘๒

คำศัพท์		เลขที่โคลง
รงค์	สี	๑๕๗
รดี	ความรัก	๗๑
รด	เกวียน	๙, ๒๙, ๔๓, ๕๕
รดเสน	พระรถ	๑๗๔
รไทย	หยุดยั้งใจ	(ดูคำอธิบาย ไท บทที่ ๒๙), ๓๑
รมย์-รมเยศ	น่านบันเทิงใจ ฟังใจ	๑๖, ๓๙, ๔๕, ๑๐๑, ๑๐๔, ๑๔๘

รวีแว่น	พระอาทิตย์	๑๘
รส	รส	๖๗
รสาดล	ชั้นบาดาล	๑๒
ร้อ	ด้วย กับ ไกล่	๗
รอด	ตลอด ถึง	๑๓, ๑๙, ๒๓, ๒๗, ๔๕, ๔๙
รอนรอน	ต่ำลงมาทีละน้อย	๘๐
ร่อนร้าย	ร่อนเหลือเกิน	๙๘
รอย	ชะรอย	๖๕, ๖๗, ๙๑, ๑๓๓, ๑๓๖
ร้อยล้ำ	กว่าร้อย	๙
รอยเสมียน	รอยขีด	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๔๙)
ระนิก	ระลึก	๙๑
ระบำ	ช่างฟ้อน ทำนอง ทำรำ (พ่ายพ)	๑๓๐, ๑๓๕
ระมิง	ชื่อเดิมของแม่น้ำปิง	๕๘
ระวัง?		
ระวังเวียง	รั้วล้อมพระเจดีย์	๑๐๙
ระหะหน-ระเหหน	เร่ร่อนไป ชัดเซไป	๙๑, ๑๔๕, ๑๗๔
รักษ์	รักษา	๑๐๔
รัง	สร้าง	๓๒
รัชนี	กลางคืน	๑๑๙, ๑๕๙
รัชนีเพิง	รัชนีเพลิง พระจันทร์	๑๑๘
รัตดิน	ราตรี	๑๑๐
รา	เราทั้งสอง เกิด	๒๖, ๔๗
ร้า	เร็ว เกิด	๑๕, ๒๖, ๓๐

ร่างแต่้ม	เขียนจดหมาย	๑๙
ราม	ร้าง (ไทใหญ่)	๒, ๓๓, ๑๗๖, ๑๗๘
	งาม พอดี	๔๕
	พระราม	๗๔
ราม	อร่าม รุ่งโรจน์	๑๕๗
รามาทิราช	พระราม	๑๗๗
ร้าย	มาก เหลือเกิน	๙๘
รำนึก	ระลึก	๔๔
ริร่า	พรรณนา	๓
ริกซ์	ต้นไม้	๗๗
ริ	สร้าง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๒)
ริกซ์	ต้นไม้	๕๒
รุกข์ - รุกขา	ต้นไม้	๔๐, ๖๘, ๗๓, ๙๖
รุติราช	ชื่อพระเจ้าแผ่นดิน ส. ว่า กษัตริย์พม่าองค์ใดองค์หนึ่ง	๓๒
รุษราย	วับบๆ แวมๆ	๖๓
เร้า	เร่ง	๓๙
เริม	เดิม	๑๐๒
เรียง	เคียง	๖๔
เรื่อร้าง	เรื่อร้าง	๑๘๑
เรื่อ	เรื่อ	๑๕, ๒๓, ๒๗
เรื่อน	ส่วนของเกวียน	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๕)
โรจ	สว่าง	๗๑
โรระ-โสะ	รวม	๗๐

โรทา	ร้องไห้	๔๕
	ดู ไอโรทา	
ไร	ต้นไทร ไทรกร่าง	๗๗
โรทงาสจันทร์		(ดูบทที่ ๑๖๑)

 ๓

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ฤทธิ	อำนาจศักดิ์สิทธิ์	๑๐๒
ฤา	หรือ	๑๑, ๕๙, ๖๐, ๖๗, ๙๑, ๑๐๐, ๑๑๑, ๑๒๐, ๑๓๖
	ลือ	๑๐๗, ๑๔๘
ฤามีมา	ไยไม่มา	๘๙
ฤาริต	เสียงนกร้อง	๖๒

 ๓

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ลดาวัลย์	ชื่อไม้เถาดอกหอม	๑๓๑, ๑๖๑
ลมิง-ระมิง	ชื่อเดิมแม่น้ำปิง	๕๘, ๑๔๙
ลเลื่อน-ละเลิน-ละเลือน	เลื่อนเลื่อน ล้อม เรียง เคลื่อนตามกันไป	๕๕, ๑๑๐, (ดูคำอธิบาย เลื่อน บทที่ ๑๐๑)

ลวด	เลย	๔๙, ๕๔, ๗๔, ๑๐๕, ๑๔๔
ลวด	พัดผ่านไป	๖๓, ๘๖
ลระบำ-ระบำ	ช่างพ็อน	๑๓๐
ละลิตเทศ?		๑๖๕
ลัคนา	ลัคนา เครื่องหมายแทนเวลาเกิด	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๒๖)
ลา	จาก	๗๗
	ไล่ ดาบ	๘๘
لاغ	เอาออกหมด? ส. ว่า หล้าง ชะรอยว่า	๖๑, ๙๙, ๑๐๐, ๑๖๖
ล้าง	ร้าง	๑๗๒
ลาซัง - ลาซา	ข้าวตอก	๑๒๑, ๑๒๓
ลายก้อม	ลายขอม ลายมือ	(๗)
ล่าว	เว้า (ร้อน)	๖๙, ๙๖
ล้า	กว่า	๙
ล้างาด	เวลาเย็น	๔๑
ลิน	รวงน้ำ ไหลเอื่อยๆ	๙๕
ลัน	ส. ว่า ช่อง หลีบ	๔๑
ลิว	หลิว ดู สุดตาลิว	๙๗
ลิว	ไกลลิบ	๙๗
ลิ	ตลาด	๑๔๗
ลือ	หรือ	๑๔
ลือเลิง	เลื่องลือมานาน	๑๔๘
ลิน	กลืน	๑๔๔
ลู	ถึง	๖, ๒๐, ๒๔, ๒๙, ๖๗, ๑๓๘, ๑๕๔, ๑๗๓, ๑๗๖
ลูน	หลัง	๕, ๑๗๓

ลุ่ม	ใต้ ข้างล่าง	๙, ๔๓, ๑๗๓
เล็ง	มอง เฟ่ง	๓๖, ๔๓, ๖๐, ๘๘, ๑๓๗, ๑๖๓
เล็งดาบ	มองดูเปล่า	๖๐
เล้น	เร้น หลบ	๗๖
เลวแล้ง	แล้งมาก	๕๙
เลอ	เหนือ พัน	๒๔
เลา	ชื่อไม้คล้ายข้อ	๖๙
เล่า	เล่า	๓๘
เลิง	นาน เวลาต่อเนื่องกัน ไทขาวว่า เสมอ ส. ว่า สม่่าเสมอ ๔๙, ๑๔๗, ๑๔๘	
เลิน	ล้อม เรียง (ดู เลื่อน)	๑๐๑
เลิม	เดิม	๑๐๒
	ชื่อปลาตัวโตมากอยู่ในแม่น้ำโขง ไม่มีเกล็ด ว่ายเร็วมาก	๕๐, ๑๓๕
เลิศ	ดู หอเลิศ	๑๐๑
เลื่อน	ล้อม ไทขาวว่า ติด	๓๗, ๑๐๑
	เรียง ส. ว่า ทอดกิ่งไป (ดูคำอธิบายบทที่ ๑๐๑),	๕๕, ๑๖๐
แล	นกแก้ว นกแซกเต้า	๖๒
แล้	แล	๑๑๕
แล้ง	แห้ง ขาด	๑๑, ๔๓, ๕๓, ๘๕, ๑๕๐, ๑๕๔
แล่น	วิ่ง	๑๓๕
โลเกส	โลก	๑๕๘
โลม	ปลอบโยน โลมเล่า	๔๗
	ขน ลูบ	๗๙
ไล้	ลูบไล้ พัดผ่าน	๕๔

คำศัพท์		เลขที่โคลง
วนิดา	หญิงสาว	๕๖, ๑๑๔, ๑๒๓, ๑๓๘, ๑๖๐, ๑๗๒
วรรณ-วิภรณ์	ทรวง ออก	๗, ๔๙
วอน	กังวาน	๘๐
	ขอร้อง	๑๔๕, ๑๕๘
วิก-วิกซ์-วิภรณ์	ทรวงอก	๗, ๔๙, ๙๒, ๙๓, ๑๔๓
วังวน	วังวน ที่น้ำลึกไหลวน	๕๓
วัด - วัดร	ความประพฤติ การจำศีล	๑๑๐, ๑๒๙
วัน	ป่า	๖๙
วันค้ำ	วันยังค้ำ	๑๑๐, ๑๒๙
วัลภี	เมีย	๙๒
วาง	หว่าง	๗, ๓๓
	สละ	๑๒๙
ว้าง	อ้างว้าง	๑๔๐
वादา-วาทะ	ลม	๓๔
วาเยส-วายุ	ลม	๕๔
वास	ที่อยู่	๒๔
วังห้วย	วายน้ำ (พายัพ)	๕๐
วิภาดา-วิภาต	เวลาเข้าตู่	๑๑๐, ๑๖๗
วิริยา	ความเพียร	๖๕

วิวรรณอรรถ	การแสดงข้อความ	๑
วิเว	ตัดจาก วิวรรณอรรถ	๑
วีวาด	แกว่งกวาด สองทั่วไป	๑๕๙
วิวาหา	วิวาห การแต่งงาน	๑๖๙
เวทยาน	ยานอันเกิดจากเวท	๑๐๓
เวน	มอบให้	๑๒๓, ๑๓๒, ๑๔๓, ๑๖๒
เวณ	วุ่นวาย บั่นป่วน	๑๔๐
เวหาส	ท้องฟ้า	๔๓
เวฬี	ไม้ไผ่	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๙), ๙๕
เวียง	เมือง	๒๔
แวด	ล้อม	๑๐๙, ๑๔๒, ๑๕๕
แวน	มาก	(ดูคำอธิบายบทที่ ๙๙), ๑๗๕
แวน-แวน	มาก	๖๙
แวน	กระจก หมายถึง ตั้วนาง	๑๓๘, ๑๓๙, ๑๔๓, ๑๗๒

ศ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
ศรี	ตันโพธิ์	๑๖๕
ศรีเกิด	ชื่อวัด	๑๒
ศรีคุดต์	ตรงกับ จิตรคุปต์ เทวดาผู้จดความดีความชอบของมนุษย์	๑๒๗
ศรีทิพนาย	หมายถึง นางศรีทิพ ชื่อคู่รักของผู้แต่ง	๑๕
ศรีมหาทวาร	ชื่อประตูเมือง	๒๗

ศรีเสถียร	มีสิริดำรงอยู่อย่างมั่นคง	๒๙
ศศิ-สสิ	พระจันทร์	๑๑๒
ศักดิ์ศาสตร์	ดู สักสาด	๑๐๒
ศุภสาร	ถ้อยคำอันไพเราะ	๓, ๑๐๕
เศร้า	เลว	(ข)

ส

คำศัพท์		เลขที่โคลง
สกัน สกรรจ์	ฉกรรจ์	๘๘
สง	ตัดจากประสงค์	๒๓
สง	สอง	๔๑, ๑๖๖
สัง	ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง	๖๓
สงน-ฉงน	ใช้คู่กับ ฉงาย แปลว่า ไกล	๔, ๑๔๖
สงวน	ส.ว่า สนุก	๑๒๐
สงสาร	การเวียนว่ายตายเกิด เวรกรรม	๔, ๑๕๓
สงาย-ฉงาย	ไกล	๒
สด	ทะเลออก พรวดพราดออกมา	๔๑
สทถการ	โชตการ สว่าง	๑๖๕
สนธยา	เวลาพลบค่ำ	๘๕
สนาน	ช้านาน	(ข)
สนาม	ส.ว่า สนทนา ศูนย์กลาง	๕๖
สน่า	ฉนำ ปี	๑

สนุกสนัน	สนุกสนาน	๑๑๓, ๑๑๘
สบานงา	กระดั่งงา	๓๘
สม	เหมาะ ควร ส. ว่า เสมอ	๑๐๕
	ร่วม	๖๐, ๘๖, ๑๐๓, ๑๑๓, ๑๒๘, ๑๓๓
สัมผัส	อโคก	(ดูคำอธิบายบทที่ ๔๐), ๘๙
สมเสพ	ส. ว่า ความประพุดติ ปฏิบัติ	๑๒๘
สมาจาร	การปฏิบัติ น่าจะเป็น สมานัตญาณ	๑๐๓
สมุทธโฆษ	ชื่อตัวพระในชาดก	๑๗๖
สยบ	พุบลง	๓๑
สยมภู	หมายถึง พระพุทธรูป	๔๕
สรวง	สรวรรค์	๖๗
สรรเพชญ์	หมายถึง พระพุทธเจ้า	๖
สร้อย	ดอกไม้	๓๘, ๔๐
สระ	ชำระ สระ	๑๒๙
สระโน	ปี่โน	๑๓๔
สรี	ความสว่างไสว	๑๕๗
สลา	แต่ง งาม	๕๗, ๑๓๗
	หมาก	๓๘
สลาย	แต่ง	๒, ๕๗, ๑๓๔
	แตก ทำลาย	๔๑, ๗๙, ๑๐๐, ๑๑๖, ๑๓๒
สลายเกศ	แชมผม แต่งผม	๓๘, ๓๙
สลายจลัป	ส. ว่า หลายชั้นหลายเชิง	๑๓๔
สลายสลาย	ส. ว่า เสียงลมพัดไม้เสียดสีกัน	๖๓

สลิดเทศ	ดอกขจร	๑๖๕
สลั่ม	สลั้ว แสงมัว พลบค่ำ	๑๔๗
สลู	ฉลู	๑
สวด	นูน	๑๔๑
ส้วย	ช้วย	๑๓๓
สวัสดา	สวัสติ ความดี ความเจริญรุ่งเรือง หมายถึง ศาสดา คือพระพุทธเจ้า	๒๓
สว่าง	สร้าง	๔๑, ๙๙
สวาย	มะม่วง	๑๑๖
สวิง	สวิงสวาย ใจหวิว กระวนกระวาย	๑๙
สสา	กระต่าย	๑๑๒
สสี	พระจันทร์	๑๑๒
สเสิน	สรรเสริญ	๗๘
สห	ร่วมกัน	๑๖๖
สอยวอย	งาม (ลาว)	๑๔๓
สักชาติ	แม้แต่ชาติเดียว	๑๗๐
สักขี	พยาน	๑๑๖, ๑๒๔
สักสวาด สักสาด	เทียบกับบทที่ ๒๕ น่าจะตัดมาจาก มเหสักข์สาธย (ดูคำอธิบายบทที่ ๙๕), ๑๐๒, ๑๐๓	
สัง	อะไร	๔๘, ๑๗๐
สังขา	คิด หอยสังข์	๑๐๒
สังฆา	พระสงฆ์	๑
สังมิ	ทำไมไม่ ถ้ำหาก (เทียบ ไทอาหม สังบ - ถ้ำหาก)	๙๕, ๑๒๒
สัดตชน	คนดิงาม	๔

สัน-ฉัน	เช่นเดียวกับ	๙, ๗๔, ๙๒, ๙๓, ๑๒๑, ๑๕๐, ๑๖๖
สัพพัญญู	พระพุทธเจ้า ผู้รู้ทั่ว	๑๒๔
สา	ไหว้ ตัดจาก สารุ	๑๐, ๔๗
	หาก	๒๐, ๕๖, ๙๐, ๑๑๓, ๑๗๓, ๑๗๖
สากล	ทั่วไป ทั้งหมด	๑๔๘
สาขา	กิ่ง ก้าน	๖๙
สง	ทำให้หายยุ่ง แยกออก	๗๐
สาฎ	ผ้า	๑๖๑
สาณ	ใหม่ ม่าน ฉาก มู่ลี่	๓๕
สาตร	อาวุธ	๑๓๖
สาธยะ	เทวดา	๒๕
สามแผ่นดิน	สามโลก	๒๐
ส้าย	ใช้ ชำระให้สิ้น	(ดูบทที่ ๑๗๗)
สายหนัง	โบราณใช้สายหนังไต่แทนลวด	๑๓๕
สายัณห์	เวลาเย็น	๑๕๘
สาया-ฉายา	ร่มไม้	๖๓
สาริกา	นกขุนทอง	๖๒
สารี	นกขุนทอง	๖๒, ๘๒
สารีรัง	สรีระหรือสาริกาตุ รังนก?	๔๘
	สรีระ ร่างกาย	๑๓๒
สาโรช	สาร + โอชะ ข้อความอันไพเราะ	๒
สาละย-สาลย	มีความอาลัย	๑๑๔

สาละ	ข้าว	๑๒๔, ๑๒๙, ๑๕๔
	ถ้าสาละิกา นกประเภทนกเอี้ยง	๖๒
สาโลย-สาलय	มีความอาลัย	๑๑๓
สาวกา	สาวก พระสงฆ์	๑
สำ	หมู่	๑๘, ๔๔, ๘๑, ๙๗, ๑๐๕
	ทุก	๑๖๓
สำบุญ	สมบุญ	๖๐, ๑๗๗
สำมัชฌาณ	น่าจะเป็น สมาบัติญาณ	๑๐๓
สิงคี	ทอง สิ่งทีสีเหลืองเหมือนขมิ้น	๑๐๖
สิงห์สอง	สิงห์คู่	๑๑
สินธุ์	น้ำ	๗๖
สินธ์	เสนาหา	๔๖, ๗๘, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๗๐
สิปปี	ศิลปะ	๑๓๖
สิมพลี	ต้นจิว	๖๑, ๖๙, ๑๗๒
สิรสา	ศิระชะ	๑
สิงค์	พระพุทธรูปองค์สำคัญของไทย	๑๐
สีดา	นางสีดา	๑๗๗
สีมูข	จตุรมุข หอคอยสร้างเป็นจตุรมุข	๑๐๑
สุญาราม	อารามที่ว่างเปล่าไม่มีคน วัดร้างแห่งหนึ่ง	๘๘
สุดตาลีว	สุดสายตา	๙๗
สุดพิสัย	สุดสายตา	๙๗
สุทถน	พระสุทถน	๑๗๕
สุพรรณมาลย์	ดอกไม้ทอง	๑๑๗

สุขุมสุข	อโศก	(ดูคำอธิบายบทที่ ๔๐)
สุราลัย	สรวรรค์	๑๕
สุรินท	พระอาทิตย์	๕๘
สุริย-สุย	พระอาทิตย์ (หรือ ฝนหิมะ)	๔๑, ๔๙ ๕๘, ๖๓, ๘๐, ๙๖, ๑๕๗
สู่	อยู่ร่วมกัน	๑๓๓
	สู่ ทุก	๖๔
สู่	พอใจ (พ่ายพ)	๑๐๐
	ยอม ยินดี	๑๓๓
สุร	พระอาทิตย์	๔๑, ๖๓, ๘๐, ๑๕๗
เสก	แจก เช่น	๙๒
เสฏฐา	ชื่อวัดร้าง	๑๙
เสน	แดง	๑๙, ๓๘
เส้นสารีรัง	เส้นขน	๑๓๒
เสนี	ทหาร	๑๓๖
เสบย	สบาย	๑๔๐
เสพ	บริโภค	๑๕, ๖๑, ๑๐๓, ๑๖๖
เสมียน	เขียน	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๔๙)
เสรีจ	สำเร็จ	๔๖, ๑๖๗
เสलय	เฉลย เล่า	๑๓๐, ๑๓๔
เสวียง	ป่า สไบเฉียง	(ดูคำอธิบายบทที่ ๕๗)
เส่า	หอบ ถ้ำ เขา พักชั่วคราว	๒๙
เสิก	ศึก	๒๔, ๓๒, ๑๐๑, ๑๗๗

เสีย	เสียตาย เสียท่า	๑๖๖
เสียง	สิ้น	๖, ๙๖, ๙๙, ๑๐๕, ๑๐๖
เสียงศุภสาร	เสียงสาร	๑๐๖
เสียมผู้	สยมภู หมายถึง พระพุทธเจ้า	๔๕
แสง	สี	๑๖๓
แสงรั้ง	ตั้งใจ	๑๙, ๕๗, ๑๖๗
แสงลง	แสงยง	๒๔, ๓๒, ๑๐๑
แสวแสว	เฉียว โอบ ส.ว่า เสียงไม้พายกระทบน้ำ	๗๖
แสว	สลักไม้ (พายัพ - แซ่) ส. ว่า สอย บักร้อย	(ดูคำอธิบายบทที่ ๓๕)
โสธการ	โชตการ	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๕๙)
โสพิศ-โสภิต	งาม	๖๔, ๑๐๗, ๑๖๓
ไสยา-ไสยาสน์	นอน	๑๒๐, ๑๔๒, ๑๖๗

ห

คำศัพท์		เลขที่โคลง
หดชล	รดน้ำ	๙๕
หทัยัง	หทัย ใจ	๗
หน่วย	ลูก	๓๗
หน้อ	หนอ	๑๖๖
หม่อม	หมอง ใช้คู่กับ หม่น	๕๙, ๑๕๖
หมั้น	แท้จริง	๑๑๖, ๑๕๔

หม้า	งาม สูง (ลาว) เป็นคำวิเศษณ์ประกอบ ใหม่ ใหญ่ ยักษ์	๒๔, ๓๒, ๙๘, ๑๒๔, ๑๓๙, ๑๕๖
หมาด	ภาวะอึดอัด จะเปียกก็ไม่เปียก จะแห้งก็ไม่แห้ง	๕๙, ๑๓๙, ๑๕๖
หม้าย	ไร้คู่	๙๘
หมายเหมียดหมั้น	จดไว้เป็นหลักฐาน	๑๑๖
หย้อ	ย่อ ย้อนคืน	(ดูบทที่ ๑๖๖)
หย่อง	งาม แต่ง ประดับ	๓๕ ก., ๑๑๔, ๑๔๓
หยั่น - หยั้น	ใช้คู่กับ หย่อง งาม แต่ง ประดับ	๑๑๔
หย่อม	ย่อมใจ	(ดูบทที่ ๑๖๖)
หรั้ม	อร่าม	๘๙
หริภุญช์ - หริภุญชัย	ชื่อเดิมของเมืองลำพูน	๓, ๘, ๑๘๐, ๑๘๑
หฤทเยศ	ใจ	๓๖, ๑๓๒
หล้ม	ลุ่ม	๑๑๘
หลวง	ใหญ่	๑๓, ๔๕
หลอ	เหลือ	๘๑, ๑๑๓, ๑๑๔
หล่อ	ใกล้ (ลาว)	๗, ๗๖
หลองแหลง	ร่องน้ำที่ตกจากชายคา (อีสาน) ปรีเข้าไป (พายัพ) โคลน? ประปราย หล่อง ที่ลุ่ม แอ่ง แหลง แหล่ง อ. ว่า แหลง เป็นชื่อวัด	๙๕ ๖๔
หลอน	หาก แม้ว่า บังเอิญ หวัง (ไทขาว)	๑๒๖ ๑๓๘
หลาก	หลาย ประหลาด	๓๗, ๓๙, ๗๖, ๑๓๐
หลายเช่นท้าว	หลายชั่วกษัตริย์	๔๕

หวาน	หวาน?	๑๗๔
หวานหวาน	ว่า	๗๕
หวานไหว	ไหว	๑๓, ๑๑๕, ๑๖๙, ๑๗๑
ห้อ	ด้วย	(ดูคำอธิบายบทที่ ๑๖๕)
ห้องใต้	โลกข้างล่าง	๑๒
หอด	เหนื่อย หอดอยาก ไทขาวว่า ขาดข้าวน้ำ	๙๗
หอดหิว	คิดถึงมาก หิวมาก	๙๗
หอมงราช	หอพระเจ้ามังรายมหาราช	๑๔
ห้อยหุทัย	ไทขาว แปล ห้อยใจ ว่า ติดตรึงใจ	๒๙
หอลิศ	หอคอย	๒๔, ๑๐๑
หัทเศศ	หทัย ใจ	๓๖, ๑๓๒
หั้น	เห็น	๗๔, ๙๑, ๑๑๒, ๑๕๐
	หั้น ที่นั้น	๕๐
หั้น	นั้น	๒๐, ๓๑, ๕๐, ๕๑, ๕๓, ๖๔, ๗๑, ๗๓, ๙๔, ๙๕, ๑๑๓
หับ	ปิด	๓๕ ก.
ห้วยฝาย	ห้วยเขื่อนที่กั้นน้ำ ชื่อวัด	๗๓
หahaha	คำอัญเชิญ	๑๘
หื้อ	ให้	๔, ๔๖, ๔๘, ๗๖, ๑๐๓, ๑๒๕, ๑๒๖, ๑๔๐, ๑๔๖, ๑๕๓, ๑๖๙
หุงเห็น	เห็นถนัด (อีสาน-สูง) ส. ว่า หอนเห็น	๑๙
หุริง - หุรี - หุรัม	เบื้องหน้า ภพหน้า	๒๘
เหหน้า	สร้อยคำของ หนุ่ม น่อง เป็นต้น	๔๕
เหม็น - เมิน	นาน	๑๘๑

๓๔๖

เหมียด	เก็บงำไว้	๑๑๖, ๑๒๗
เหย	ระเหย	๔๑
เหยย	เอย	๑๓๖
เหยี่ยม	เยี่ยม	(ดูคำอธิบายบทที่ ๕๗), ๕๗, ๕๘, ๖๗
เหรา	สัตว์จำพวกจระเข้	(ดูคำอธิบายบทที่ ๒๔)
เหล่น	เล่น	๕๖, ๗๖, ๘๖, ๑๓๐, ๑๘๐
เหลือ	กว่า	๗๓
เหลือหลาย	มากมาย	๖๓
ห้าม	ห้าม เกรียม	(ดูคำอธิบายบทที่ ๖๐), ๑๔๕
ให้	ร้องให้	๑๕๖
ไหลเหลือบ	แลไปมา เลื่อนไหลไป	๓๕ ข.

อ

คำศัพท์		เลขที่โคลง
อด	ทน	๙๙
อดิเร	ตัดมาจาก อดิเรก ยิ่งใหญ่	๑๖๗
อนุโม	ตัดมาจาก อนุโมทนา	๑๑๑
อกโศก	ส. ว่า โศกทั้งสอง ทุกข์ใหญ่หลวงเท่าฟ้า	๙๙
อกโถก	โอบอก ?	๘๖
อมรกด	หมายถึง พระแก้วมรกต	๑๖
อมเรศ	อมร เทวดา	๑๘

อร	นางงาม	๗๙, ๘๖
อรพิน	ดอกบัว	๗๘
	หมายถึง ตัวนาง	๘๕
อรรณพ	ห้วงน้ำ	๕๙
อ้วง	ห้วง	๙๘, ๑๓๗, ๑๓๙, ๑๕๖
อวร	หมายถึง ตัวนาง	๗, ๒๐, ๒๗, ๓๘, ๔๐, ๔๔, ๕๖, ๖๐, ๗๓, ๘๖, ๙๐, ๙๓, ๑๑๓, ๑๒๐, ๑๒๑, ๑๒๘, ๑๓๗, ๑๖๓, ๑๗๑
อว่าย	ป้ายหน้า	๖๖
อโศก	ต้นไม้ดอกชนิดหนึ่ง	๔๐
อห้อย	อรห้อย นำขึ้นชม ทางอีสานแปลว่า ผุดผ่อง ไม่มีตำหนิ	๗๘, ๑๖๑
ออน	หมายถึง ตัวนาง	๗๙, ๑๐๓, ๑๕๘, ๑๗๘
อ่อน	หมายถึง ตัวนาง	๔๐, ๕๖, ๖๐, ๗๒, ๘๖, ๙๐, ๙๖, ๑๑๓, ๑๕๘, ๑๗๘
	อิดโรย	
อ่อน	หมายถึง ตัวนาง	๙๖
อ้อม	ล้อม	๖๙
อ้อย	ใช้คู่กับ อาบ	๕๐
	ใช้คู่กับ อ่าน	๑๑๙
อะไร-อะไร	พระศรีอาริยมตไตรย	(ดูบทที่ ๖), ๑๕๓
อักเซบ	อักเสบ	๗๔
อัคคชา	ตัดมาจาก อัคคชายา เมีย	๑๒๗
อัครษาเยศ	มเหสี	๔๗
อั่ง	คั่ง (อีสาน)	๑๓๗, ๑๕๖
อังกิน	คับแค้นเหลือเกิน	(ดูคำอธิบายบทที่ ๕๓) ๕๔

อังเขิญ	อังเขิญ	๑๔, ๔๗
อัฐ	หมายถึง ศิลปะ	๑๒๙
อัฐิ	กระดูก	๑๖๙
อั้น	นั้น	๔๔, ๑๕๑
อัสสร	นางฟ้า	๕, ๗๘
อัมพร-อัมพร	ท้องฟ้า	๑๐๓, ๑๐๖
อัส	ม้า	๒๙
อัสดง	พระอาทิตย์ตก	๘๐, ๑๕๙
อัสตารส	พระอัฐฐารส พระยี่น	๑๗
อัสสยขุมาส	อัสวยุช เดือนสิบเอ็ด	๒
อ้าง	ถือเอา	๑๔๐, ๑๔๑
อาชญา	ในที่นี้แสดงความเป็นเจ้านาย	๑๘๐
อาด	งาม (อีสาน) ใหญ่ (ล้านนา)	๔๖, ๕๗, ๑๓๘
อาตุร	ทนทุกข์	๕๓, ๑๓๗, ๑๘๐
อาตม์	ตนเอง	๑๓๘
อาทวา	เปล้าเปลี่ยว ระทมทุกข์	๑๔๕
อาทิ	ต้น ข้อต้น	๔๖
อ่าน	นับ	๑๕๔
อานาศาสตร์?		๑๖๑
อาภา	แสง รูปโฉม	๙๘
อารักษ์	ปกป้องรักษา	๑๔
	เทวดาผู้พิทักษ์	๑๕, ๔๗
อาราธน์	นิมนต์	๑๕

อาโรย	พระศรีอารียเมตไตรย	(ดูคำอธิบายบทที่ ๖), ๑๕๓
อาวา	อาวาส	๑๒
อาศ	อาจ ปราการ	๒๔
อาสอร-อาสุร	เอ็นดู สงสาร	(๗)
อาสาศ	น่าจะเป็น อาศาสน์	๖
อ่ำ	ไม่ (ไทใหญ่)	๗๔, ๑๑๒, ๑๓๘, ๑๕๐
อำรุง	บำรุง	๑๑, ๒๒, ๔๖, ๑๐๔, ๑๕๙, ๑๖๐, ๑๖๘
อิฏฐาผล	ผลอันเป็นที่พึงพอใจ	๑๒๖
อิฏฐารมณ	ความรู้สึกอันน่าพึงพอใจ	๑๒๙
อินดู	สงสาร	๘๐, ๙๖, ๑๒๐
อิริยา	ตัดจาก อิริยาบท คือ ยืน เดิน นั่ง นอน	๖๕, ๑๔๒
อิ้ออิด	เสียงไม้ขัดสีกัน	๙๐
อิ้อแอ้ว	เสียงเกวียนดังออกแอด	๔๔
อุต	ตัดจาก อุตสาหะ?	๘๕
อุต-อุต	ร้อน (ลาว)	๙๔
อุตสา	ชื่อตัวเอกในเรื่องโบราณ	๘๔, ๑๑๙
อุตคม	สูงสุด	๑๓๖
อุตรา	อุตร ทิศเหนือ	๑๘
อุเทศ	การชี้แจง การแสดง การสวด	๑๑๗
อุโบสถ	อุโบสถศีล การรักษาศีลแปด	๑๒๘
อุปแปน-อุปแปน	เป็นชื่อวัด ร้างไปแล้ว	๑๓
อุปพาน	น่าจะเป็น อุฬาร – ยิงใหญ่	๑๒๒
อุพารักษ์	น่าจะเป็น อุพารักษ์	(ดูคำอธิบาย คำว่า อุฬาร ในบทที่ ๑๖)

อุ้ม	เอามืออุ้ม อุ้ม?	๕๙
อุโมงค์	เสียงรถพระอาทิตย์? ส. ว่า ออบอ้าว	๙๔
อุมาศรี	พระอุมา	๕๙
อุทยาน	อุทยาน สนวน	๓๗
อุรุ	กว้าง มาก เลิศ	๙๕
อุสุภา	วัวผู้	๓๔
อุฬาร	ยิ่งใหญ่	๑๖
อุษา	ชื่อตัวนางในชาดก	๑๗๕
เอ	เอย ๑, ๒, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๒, ๑๖, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๓, ๓๔, ๓๕, ๓๕, ๓๕ ปิ. , ๓๗, ๓๘, ๔๐, ๔๓, ๔๔, ๔๕, ๔๖, ๔๘, ๔๙, ๕๐, ๕๑, ๕๒, ๕๓, ๕๕, ๕๗, ๖๐, ๖๑, ๖๒, ๖๓, ๖๔, ๖๕, ๖๖, ๖๘, ๖๙, ๗๒, ๗๓, ๗๔, ๗๖, ๗๗, ๗๘, ๗๙, ๘๐, ๘๑, ๘๒, ๘๔, ๘๕, ๘๖, ๘๗, ๘๘, ๘๙, ๙๐, ๙๑, ๙๒, ๙๓, ๙๔, ๙๕, ๙๖, ๙๗, ๙๘, ๑๐๑, ๑๐๒, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๐๖, ๑๐๗, ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๑, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๔, ๑๒๕, ๑๒๖, ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๐, ๑๓๑, ๑๓๒, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๓๙, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๔๗, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๖๐, ๑๖๑, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๔, ๑๖๕, ๑๖๖, ๑๖๗, ๑๖๘, ๑๖๙, ๑๗๑, ๑๗๒, ๑๗๕, ๑๗๘, ๑๗๙, ๑๘๐, ๑๘๑	
เอง	นั่งเอง	๒๘
	เฉพาะตน คนเดียว	๑๒๘, ๑๓๘
เองเดียว	คนเดียว	๔๒
เอ้ย	เอย	๑๒๐, ๑๕๔

เอารส	โอรส ลุก	๑๕๙
เอื่อม	เวียง เทียม (ลาว) ไกล	๑๘,๓๔
แอก	ล้านนา เรียกว่า คานคอ	๓๕
แอม	เอว	๕๗,๑๓๑
แอม	เทียว	๑๔๐
โอย	โ้ย	๙๖,๑๑๒
โอโรทา	นางสนม ห้องพระมเหสี	๔๕

ปัจฉิมภาค

หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๔๖ นี้ ได้จัดทำขึ้นตามธรรมเนียมปฏิบัติอันสืบเนื่องมาเป็นประจำทุกปี แต่ในปีนี้ เนื่องจากมหาวิทยาลัยได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เชิญผ้าพระกฐินไปทอดถวาย ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร จังหวัดลำพูน คณะผู้จัดทำหนังสือที่ระลึกจึงเห็นพ้องต้องกันว่า ควรที่จะได้นำโคลงนิราศหริภุญชัย ซึ่งเป็นโคลงนิราศเรื่องแรกในยุคต้นอยุธยา ผลงานของกวีล้านนา ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้ตรวจชำระและสอบทานฉบับเขียนใหม่กับฉบับหอสมุดแห่งชาติ มาพิมพ์รวมไว้ในหนังสือนี้ด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากความสอดคล้องต้องกันของสาระ แม้จะต่างกรรมต่างวาระ แต่ก็ด้วยความเจตนาอย่างเดียวกัน คือ การไปทำบุญและนมัสการพระบรมธาตุหริภุญชัย ณ เมืองลำพูน

หนังสือที่ระลึกฯ นี้จึงได้จัดแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ภาคที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับงานกฐิน ภาคที่ ๒ เป็นโคลงนิราศหริภุญชัย ซึ่งฉบับพิมพ์ครั้งนี้ ได้ยึดต้นฉบับในการตีพิมพ์ครั้งที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๑๖) เป็นหลัก ซึ่งจากระยะเวลาที่ผ่านเลยมาถึงกาลปัจจุบัน การพิมพ์เผยแพร่โคลงนิราศหริภุญชัยได้เว้นว่างห่างหายไปร่วม ๓๐ ปี ณ ปีปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๖) ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร จึงได้ตรวจแก้ไขและเพิ่มเติมคำอธิบายให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ทั้งยังได้กรุณาอนุญาตให้นำต้นฉบับที่ตรวจแก้ไขใหม่นี้มาจัดพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกฯ นี้ด้วย

คณะผู้จัดทำหนังสือที่ระลึกฯ ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่เล็งเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการจัดพิมพ์โคลงนิราศหริภุญชัยให้ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานครั้งนี้ ด้วยการสนับสนุนทั้งงบประมาณในการพิมพ์และเป็นกำลังใจมาโดยตลอด

อนึ่ง ภาพประกอบเรื่องจุลกฐินได้รับความเอื้อเฟื้อจากอาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ คณบดี คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้ร่วมกับคณะสืบสานวัฒนธรรมประเพณีงานบุญจุลกฐิน จัดงานประเพณีจุลกฐินเป็นประจำทุกปีที่วัดยางหลวง ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ จึงใคร่ขอขอบพระคุณ และขอร่วมอนุโมทนาในสามัคคีธรรม และกุศลเจตนาอันแน่วแน่ในการธำรงไว้ซึ่งประเพณีที่ดั่งมาอย่างต่อเนื่อง

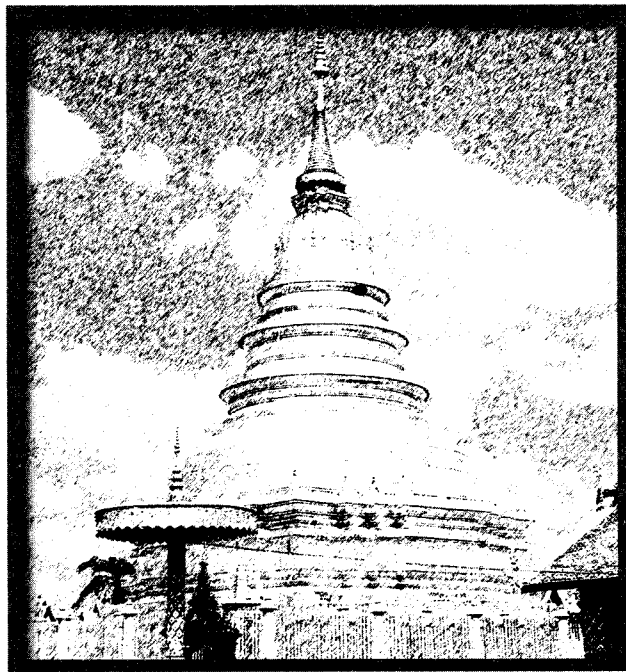
บุคคลบุญอันใดที่จะพึงบังเกิดจากความวิริยะอันแรงกล้าในการจัดทำหนังสือที่ระลึกฯ
ครั้งนี้ ขออุทิศถวายเป็นเครื่องสักการะองค์พระบรมธาตุหริภุญชัย และขอมอบเป็นเครื่องบูชาครูแต่
ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ครูผู้ยิ่งใหญ่แห่งศาสตร์และศิลป์ทางภาษาและวรรณคดีไทย
ของสยามประเทศ ซึ่งยังคงมีจิตวิญญาณครู ให้ความรู้เป็นทานมาตลอดกาลเวลาอันยาวนาน แม้จะ
บรรลุนิติ ๘๔ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ นี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อธิรัตน์)

บรรณารักษ์

๓๐ กันยายน ๒๕๔๖

จัดพิมพ์ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา

๑๐๗/๖๒ ซอยมันนังสิน ๔ ถนนพระราม ๖ เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร ๑๐๔๐๐ โทร. ๐๒-๒๑๕๔๕๔๔ โทรสาร ๐๒-๒๑๖-๐๔๐๔

พิมพ์ที่ : บริษัท ธนัชชการพิมพ์ จำกัด

๔๔๐/๑ ซอยแสงสันต์ ถนนประชาอุทิศ แขวงราษฎร์บูรณะ เขตราษฎร์บูรณะ กรุงเทพมหานคร

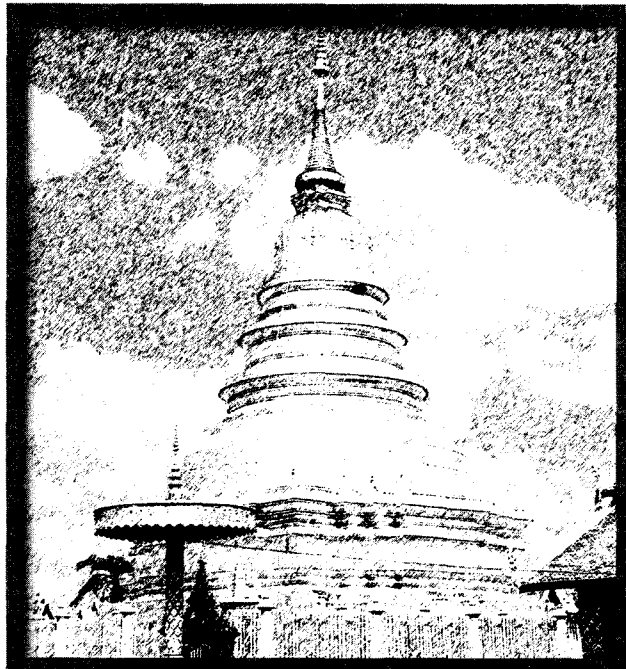
กุศลบุญอันใดที่จะพึงบังเกิดจากความวิริยะอันแรงกล้าในการจัดทำหนังสือที่ระลึกฯ
ครั้งนี้ ขออุทิศถวายเป็นเครื่องสักการะองค์พระบรมธาตุหริภุญชัย และขอมอบเป็นเครื่องบูชาครูแต่
ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ครูผู้ยิ่งใหญ่แห่งศาสตร์และศิลป์ทางภาษาและวรรณคดีไทย
ของสยามประเทศ ซึ่งยังคงมีจิตวิญญาณครู ให้ความรู้เป็นทานมาตลอดกาลเวลาอันยาวนาน แม้จะ
บรรลุนิติ ๘๔ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ นี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชอนพิศ อธิรัตน์)

บรรณาธิการ

๓๐ กันยายน ๒๕๔๖

จัดพิมพ์ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา

๑๐๗/๖๒ ขอยม้นสิน ๔ ถนนพระราม ๖ เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร ๑๐๔๐๐ โทร. ๐๒-๒๑๕๔๕๔๔ โทรสาร ๐๒-๒๑๖-๐๔๐๔

พิมพ์ที่ : บริษัท ธนัชชการพิมพ์ จำกัด

๔๔๐/๑ ขอยแสงสันต์ ถนนประชาอุทิศ แขวงราษฎร์บูรณะ เขตราษฎร์บูรณะ กรุงเทพมหานคร

